

Lövsjö Bruk och kringliggande finnbysar 1880–1960

Östen Johansson, Håvberget

📍 Lövsjön

Lövsjön, Gänsen, Håvberget, Hoberg, Kuntberget, Pullingberg, Ursen, Galberget, Lövkullen, Lövberget, Tåtriset, Dalkarsberget, Flen, Jan-Mats, Bastuberget med flera.

Om hårt arbete i skog, på åker och i ladugård innan moderniteten. Därtill korta avsnitt om kroppsarbete som man kan hitta i litteraturens finrum.

Vi ställer också frågan: Levde man långsiktigt hållbart 1940?

Nedan visas på karta vilka byar som tagits med i texten. Lindesnäs visas endast för att man lättare ska kunna orientera sig. Dito Pajsoån som rinner mot Norhyttan och Sunnansjö. Fler än hälften av byarna saknar idag fast boende.

Anna-Karin Andersson, Kullen, ordförande i Grangärde hembygdsförening har hjälpt till med bilder och redigering av materialet. Och skriver.

-Östen har här samlat minnesbilder från en tid som idag för de flesta känns mycket avlägsen. Kom då ihåg att det endast är sjuttio år sedan många av våra anfäder levde just så här på landsbygden. Fattiga, men självförsörjande. Lyckliga? Kanske inte alltid, men troligen ganska nöjda med sitt liv.

Från Facebookgruppen Håvberget, Hoberg, Kuntberget, Björndalen och Tellingberget har hämtats bilder med mera och ett tack till administratören Ann Vilhelmsson, Ulriksberg.

Ett tack också till Sixten Johansson i Tåtris som bidragit med bilder och berättelser från sin uppväxt, om arbete i skogen, om älgjakt med mera.

Innehåll

Förord.....	7
Sammanfattning.....	9
1 Byar och Gårdar på gångavstånd söderut från Håvberget.....	12
Allmänt	12
Nås Östra finnmark.....	13
Kyrkfallet, Lamasfallet, Korpellet och Håvberget. Boende 1940.....	14
Säfsens finnmark	18
Allmänt	18
Ursen	19
"Sköttens" även kallat Utbyberg 1940	20
Skräddartorp längst syd vid Urssjön.....	21
Lövkullen.....	21
Galberget (även benämnt Stora Galberget i anteckningar)	23
Lilla Galberget.....	24
Sultenberget.....	25
Säfs-Hoberg eller Kuntberget (Karl Erik Forslunds text).....	26
Säfs-Hoberg - Kuntberg	27
Grangärde Finnmark 1940.....	30
Hoberg	30
Om skolgången i glesbygd	32
Björndalen o Björndalssågen.....	32
Pullingberg.....	34
2 Byar kring Gänsen samt Flen och Bastuberget.....	37
Tätriset.....	37
Lövberget samt Mörtåsågen.	39
Jansbrändan	40
Hörknen	41
Byar nordost om sjön Gänsen	42
Gänsberget	42
Dalkarsberg, Mårtensorp, Vikars, Klacktäkten och "Jan Mats"	44
Floda finnmark 1940.....	46
Åsfallet, en gård norr om Flenberget	46
Flen	46
Västerfallet/Sjöfallet/Ormfallet	52
Däljfallet, Gräsån samt Badstuberget /Håvån	54
3 Lövsjö Bruk, Gänsen. Centralorter på 1800-talet. Översiktligt.....	59
Gänsen.....	67
Gänsnåset 1940	71
Gräsån	72
4 Jordbruket i siffror från data insamlade 1918.....	73
Håvberget	73
Kuntberget.....	75
Lövkullen, Skräddartorp, St och L Galberget	75

Ursen, Utbyberg, Lövsjön	76
Lövsjön (forts), Bastuberg, Åsfallet, Sjöfallet och Däljfallet	76
Västerfallet, Flen	77
Grangärde finnmark	78
Dalkarlsberg.....	79
Gänsen.....	79
Summerat över alla gårdar.....	80
Att plöja jorden med häst.....	81
Resiliens och hållbarhet.	81
Avkastning i jordbruket på senare tid.	82
Att sko en häst.....	83
Dödad genom spark bakåt av en häst i Preussens arme på 1800-talet.	85
Gården Kapilambi, myrodling på 30 hektar	85
5 Kvinnornas och männens arbete innan "moderniteten"	86
Ladugårdsskötsel, tvätt med mera.....	87
Karlarnas arbete före mekaniseringen.....	90
Inget slösades bort	94
Mentaliteten.....	96
6 Berättelser från ungdomen	99
Pullingberg – utpost i ödemarken, Jan Svensson, född 1960.....	99
Det moderna livet knackar på	100
Vad fanns att göra som ung grabb i civilisationens utkant?.....	101
Nyfikna journalister	102
Och solen har sin gång... (Hemingway)	103
Att växa upp och bo vid Tåtriset på 1950 och 60-talen, Sixten Johansson, född 1952.....	104
Liten bosättning vid en stor mosse	104
Brunnen sinar men samma år fick vi tv	106
Att växa upp i Lövberget, Ingrid Johansson, född 1947	108
Att växa upp i Dalkarsberget, Sven Rosén, född 1945	112
Tidigt ansvar för jordbruket.....	112
Grunden läggs för stor styrka med snöskottning	113
Att växa upp i Flen, Bengt Pettersson, född 1948.....	115
Hoberg, Inger Persson, född 1934.....	117
Ungdomstid i Håvberget, Inez Jansson, född 1939	119
Håvberget. Uppväxt med lanthandel, Östen Johansson, född 1948.....	121
Tidiga minnen från affären (Från Håvbergsboken)	122
Arbetsplikt för 1943 års värnpliktiga	124
Risbergs Jernhandel lever kvar i minnet.....	125
Påven efterlyser ny upplysning.	125
Den underbara byn eller om man vill, Håvberget i litteraturens finrum. (2006).....	127
Skogsarbete kontra slitet i byggbranschen	130
Min far Sigurd besöker Lindesnäs och hör bröderna Björling ca 1918	132
Min far kom från krigets Tyskland, Hans-Ole o Kathrin Dinges födda 1952 och 1954	
7 Manuella skogsarbeten med ibland oerhörda prestationer	136
Timmerkörning med häst fram till 1950 och tidiga lastbilar	138

Vinterstormar med snö	140
Vintern 2018.....	142
Skidåkning i ungdomsåren och andra minnen	144
Tidiga minnen	146
8 Husförhör och en dag i B-skola	152
Husförhör blir senare folk- och bostadsräkningar.....	152
Bättre ordning förr	152
En dag i B-skola i glesbygden.....	153
Läraren hette Berg och eleverna kom från ”-berg” runt omkring.	155
En tillbakablick och fler skolminnen	157
Ett litet tillägg 2022	159
STOPPA VÄRLDEN - JAG VILL HOPPA AV	159
En skola med disciplin	160
9 Uppgifter om varje hushåll 1880.....	162
Nås, Grangärde	162
Säfsen	164
Floda	166
10 Läget i Europa i slutet av 1930-talet.....	169
11 Nödår 1867 och 1868	171
Allmänt om fattigdom kring 1850	172
12 Ett år vid Rasktäppan	175
Berättelsen	176
13 Några minnesvärda kvinnor	186
Ellen Naucér.....	186
Elisabeth Jansdotter Hellgren.....	187
Tilda Danielsson.....	188
Emma Dahlman	187
Hobergs-Helga	188
Agnes Liljedahl.....	189
Karolina Karlsson	193
14 Resiliens och behovet av nya ”fundamenta”	194
Vårt behov av ”yta”	194
Göran Greider får ordet.....	194
Kan den kreative skapa färskvatten? Eller rensa Stilla Havet från plastpåsar?.....	196
Låna yta från ett annat land	197
Ryssland och Ukraina stora producenter av spannmål och konstgödsel.....	198
15 Tre dagar med låg standard hösten 2022	
Bilaga 1 Generalstabskartan från 1912 Kartbild över varje by	205
Bilaga 2 Flygbilder från 1960	209
Lövsjön Gänsen.....	210
Gänsberget	211
Jan-Mats	212
Dalkarsberget	212
Pullingberg.....	213
Skräddartorp.....	214

Lövkullen.....	214
Ursen	215
Sköttens (Utbyberg), Korpfallet.....	215
Håvberget, Hagfallet, Kyrkfallet och Lamasfallet	216
Bastuberget	217
Håvån.....	217
Sjöfallet, Ormfallet	217
Västerfallet	218
Flen, norra delen	218
Flen, södra delen	219
Bilaga 3 Bastuberget Personer senaste 200 åren	220
 Bilaga 4 Bildbilaga med ett 40-tal foton.....	 222
Förteckning över bilder	
Bilaga 5 Kända författare skriver om kroppsarbete. Strindberg, H Martinsson m fl.....	245

I texten hänvisas många gånger till bildbilagan då där finns bilder i lite större format och med ibland mycket god kvalitet. Många ggr är det foton som tagits med glasplåtar kring 1920. Minst tre fotografer var aktiva kring 1920. Min farfars bror Jakob Lindwall, Håvberget mammas kusin Bernhard Fredriksson, Gänsen och Per Olof Olsson, Kuntberget.

På 40-50 talet kom billiga kameror och negativ film men den vanliga fotografen fick inte samma kvalitet som de som förut haft glasplåtar.

På 60-talet kom färgfoton samt diabilder men se nu är det svårt att få dessa att hålla färgen under lång tid.

Idag kan man med en modern mobiltelefon och digital teknik ta utsökta bilder.

Förord

Jag brukar ibland lite på skämt säga att jag politiskt är "Bondeförbundare". Nu bytte Bondeförbundet år 1957 namn till "Centern" så jag kunde aldrig i allmänna val lägga min röst på Bondeförbundet. Men en tid så röstade jag på Torbjörn Fälldin. Han åkte ju vid veckosluten hem till sin gård och skötte sysslorna som exempelvis att ta upp potatis. Han var en reko kille. Om partiet idag har jag ingen kommentar.

Allt det vi kallar välstånd i landet och en uppsjö av arbetstillfällen som man knappt kunde tänka sig 1940, bygger ju i mångt och mycket på rationaliseringen av jordbruket som sakta började redan kring 1850. När man sen på 1920–30 talet fick fram traktorer, skördetröskor och lite senare mjölkmaskiner tog det riktig fart. Och hela denna rationalisering kunde genomföras tack vare att man hade tillgång till billiga drivmedel för maskiner och säker elektricitet. Skördarna ökade med insats av konstgödsel.

Men vi som är uppväxta i glesbygd på 1950-talet har alla minnen av hur det gick till innan mekaniseringen slog igenom inom jordbruk och skogsbruk. I Håvberget fanns omkring 1955 fler arbetshästar än personbilar. I Bastuberget fanns en Fordson Major som vintertid byggdes om till halvbandare. Omkring 1970 hade emellertid sista arbetshästen gjort sitt och 1982 stängde Hildur Karlsson sin ladugård där det då fanns två kor.

Alla vi vet precis hur det går till då man sätter potatis i slutet av maj och sen tar upp potatis i slutet av september. I bästa fall kan man få sjufaldigt det man planterat. Vi har sett på då man framför ladugården skjuter kalven som man kanske tidigare tyckte så mycket om. Hur den slaktas och till slut hamnar på köksbordet en söndag som slottsstek.

I den här sammanställningen som sträcker sig från 1880-talet till 1940 läggs stor vikt vid att beskriva hur mycket åkermark som fanns i varje by. Fanns det åkermark och bete för djuren så att man kunde leva ett hyggligt liv före moderniteten? I en tid då man vid missväxt knappt kunde räkna med stöd utifrån på grund av att vägar var i så uselt skick att det inte gick att distribuera hjälp. Om någon nu överhuvudtaget brydde sig. På vissa platser finns åkermarken bevarad än idag genom årlig slåtter men utan att marken egentligen brukas som den gjorde förr. I bästa fall kan höskörden torkas och bli till foder för några ridhästar. Kor idag får ju ensilage som förvaras utomhus i stora "dinosaurieägg". Omkring 1920 brukades i de tjugotalet byar vi studerat inom en cirkel kring Lövsjön cirka 200 hektar åker och som med stöd av äng, hagmark och skogsbete gav foder till 77 arbetshästar och 234 kor.

Skriften är ett tvärsnitt av landsbygden från 1940, en tid då bilismen var i sin linda och då det dessutom var brist på drivmedel. Vi hittar i byarna inom en dryg mil från Lövsjön mer än 400 fast boende. Källor är gamla husförhörlängder som i dag finns i Riksarkivets öppna databaser. Alla bosatta omnämns med namn och yrke. Fritidshus var ett okänt begrepp. Att Lövsjön väljs som "centrum" beror på att hit samlade man omkring 1952 upp skolbarn från Flen (Dala-Floda socken), Håvberget (Nås socken) och en mängd byar i Grangärde finnmark. Ursen med flera byar i Säfsens finnmark tas med därför att de först hörde under Nås socken och barnen först gick i skola i Håvberget men efter 1940 i Ulriksberg. Från tidigare sex skolor i trakten blev det nu en. Lövsjön var dessutom bruksort med masugn och senare sågverk.

För år 1880 finns uppräknat alla gårdar/hushåll, totalt cirka 200 st. Källa Riksarkivet. Det anges om ägaren är hemmansägare, arrendatorer, kolare eller dagsverkare och man anger antal anställda på

gården och antal barn. Man hittade då drygt tusen personer i de byar som 1940 hade cirka fyrahundra boende. Idag är befolkningen 45 personer.

För Kuntberget, Lövsjön, Flen och Bastuberget tar jag hjälp av vad Karl Erik Forslund (KEF) skrivit på 1920 talet.

Jag är den förste att erkänna att vi idag lever i ett oerhört överflöd. Det är inte hållbart. Nästan alla födda efter 1970 tar detta för givet och har egentligen ingen aning om hur man levde 1880 eller 1940. Vi är idag mycket långt ifrån ett resilient samhälle. Ett samhälle som skulle kunna bestå i tusentals år. Resiliens är den långsiktiga förmågan hos ett system att hantera förändringar och fortsätta att utvecklas. Mitt miljöintresse startade på 1960-talet och ett avslutande kapitel ägnas åt frågor kring ett långsiktigt hållbart samhälle. Var byarna resilienta 1940?

Vad man ytterst behöver för att leva är skydd mot kyla och regn, mat på bordet och kläder. Går man tillbaka till 1880 så hade vissa precis så de klarade sig av dessa tre ting. Läser man idag om länder i Afrika så ser man att för många år 2022 finns det precis så mycket mat att man överlever. Men barnadödligheten blir hög i dessa lägen. Så här uttalar sig före detta demokratiske presidenten Bill Clinton.

"Ända sedan 1981 har USA fört en politik som går ut på att vi, de rika länderna, som producerar mängder av livsmedel, bör sälja dem till de fattiga länderna och befria dem från bördan av att producera sin egen mat, så att de, gudskelov, kan hoppa rakt in i industrialismen.

Det har inte fungerat. Det var ett misstag. Det var ett misstag som jag medverkade till. Jag måste varje dag leva med följderna av att det inte längre går att få fram en risskörd i Haiti så att människorna får mat, och det är mitt fel.

Vi hade fel när vi trodde att livsmedel var som vilken annan internationell handelsvara som helst, och vi måste allesammans återgå till en mer ansvarsfull och hållbar form av jordbruk."

Att ett land är i stort självförsörjande på livsmedel måste vara prio ett. Och jordbrukets produkter borde aldrig ställas under marknadens hårda villkor. Om man ser hur en gård för fläskproduktion klämmer ihop grisar på små ytor så kan man bara konstatera att det har drivits för långt när man bara vill ha ner kostnaderna.

Det måste ses som en dröm att alla skulle kunna bli tätortsbor och ha läsplattan som sin huvudsakliga kontakt med arbetsplatsen och omvärlden, medan stora traktorer via GPS och automatik gör alla jobb på landsbygden. Och obemannade båtar till havs flyttar varor mellan kontinenter. Någon gång måste man var beredd att kröka rygg inför framställning av föda.

Vissa sidor är tänkta att lätta upp texten. Till exempel ett avsnitt om hur det går till och hur ofta man skor en häst. Det visar sig att ibland kan det räcka att man med raspen jämnar av hoven var fjärde vecka. Ett avsnitt handlar om kriget och hur man tillverkade gengasved i Håvberget. Samtidigt bodde värnpliktiga i Bastuberget och högg ved för Stockholms behov.

Bidrag till skriften har lämnats av Sixten Johansson, Tätriset, Olle Pers, Bengt Pettersson och Ulla Pettersson, Flen, Bengt Jansson, Gänsen, Sven Rosen, Dalkarsberget, Ingrid född Johansson, Lövsjön, Anders Yngvesson, Ulriksberg, Ingemar Johansson, Lövsjön och Bengt Eriksson om Stora Galberget och Anna-Karin Andersson, Kullen om Lövsjöns äldre historia.

Sammanfattning

Den här skriften redovisar namn och ofta dessutom yrke på drygt fyrahundra personer bosatta år 1940 i de tjugotalet finnbyar som finns inom drygt 10 km räknat från Lövsjön. Det mesta bygger på kyrkoboks-anteckningar från 1940. Ställen som Gänsberget och Dalkarsberget hade tillsammans mer än fyrtio personer. Hur många känner idag till detta? Runt sjön Ursen fanns fyra byar med femtio bosatta, men som sen tömdes helt kring 1965. Många hamnade i den lilla byn Frösaråsen mellan Lindesnäs och Fredriksberg.

I det här området hittades skolor i Lövsjön, Flen, Håvberget, Lövkullen, Gänsen och Hoberg. Alltså sex skolor med från sex till som mest kanske trettio barn. Vi ägnar skolorna lite extra uppmärksamhet. Och att vintertid, med ibland snöslask och ibland bitande kyla, gå 3–4 km till skolan när man är 7–8 år är beundransvärt. Före 1920 fanns inte gummistövlar. Det fanns affärer i Lövsjön, Flen, Gänsen och Håvberget och den senare betjänade byar i Säfsens finnmark och till del Hoberg.

Den areal åker som fanns för att ha potatis, råg, havre, korn eller vall var omkring 200 hektar. Således drygt 0,4 hektar eller 4000 kvadratmeter per person år 1940. Det fanns omkring 250 kor och man skördade omkring 120 ton potatis per år. (Källa är 1918 års lantbruksundersökning). Det var en hygglig grund för matförsörjningen. Åkerarealen motsvarade 1,3 procent av områdets areal. För år 1880 finns uppräknat alla hemmansägare, arrendatorer, kolare, hjon mm samt familjens storlek.

Nedan visas befolkningens storlek 1880, 1940 och 2021.

Boende kring Lövsjön				
	åren	1880	1940	2021
Nås Östra Finnmark		119	54	5
Säfsen kring Urssjön		172	51	0
Gänsen, Gänsnäset mfl		100	65	19
Gänsberget		57	14	0
Dalkarsberget		94	28	1
Grangärde finnmark övrigt		145	64	11
Lövsjön (Floda)		185	61	1
Finnmark kring Flen (Floda)		115	74	5
Bastuberg, Håvån (Floda)		34	11	1
Summa		1021	422	43

Befolkningen 1880 var således omkring tusen personer och åkerarealen var ungefär samma som 1940. Det blir 0,2 hektar per person och detta var för lite för hygglig mathållning. Då fanns torpare, pigor, drängar, backstuhjon, inhysesshjon och fattighjon. Bruket i Lövsjön gav inkomster till anställda. Men stor fattigdom rådde bland de familjer som inte ägde åkermark och säg två kor. Marginalerna var små om tex skörden blev dålig eller om en förälder blev sjuk. Vi ska minnas att på 1860-talet hade man missväxt som ledde till svältår, vilket fick många att emigrera till Amerika. Innan vaccinationer och bättre standard slog igenom efter 1930 så förekom såväl polio som tbc. Lövsjö Bruk 1880, då man har hytt drift, redovisas hushåll för hushåll. Här fanns då i byn plus omgivande gårdar totalt 185 personer. Man hade det bättre ställt än i vissa av finnbyarna.

I kyrkoboksanteckningar från den här tiden syns inte det stora arbete som kvinnorna utförde. Mannen var exempelvis arrendator och hustrun var då "husmor". Hemmavarande ynglingar kunde ofta vara "jordbruksarbetare" som jobbade åt fader medan äldre ännu hemmavarande döttrar sågs som "medhjälpare i hushållsarbetet". Man ska då veta att i vissa gårdar hade man fem kor där det dagliga arbetet skulle skötas av hustrun och döttrar från tolv års ålder. Dessa kor skulle mjölkas 730 gånger på ett år och mjölken skulle tas till vara. Och betydelsen av att hela tiden ha mjölk och smör kan inte nog värderas. Ingen tänkte på ordet semester.

Gamla foton har jag hittat hos Sveriges Hembygdsförbund. Främst Grangärde och Säfsen. I Bystugan i Gänsen finns foton sparade genom Sixten Johansson som tas med. Från Facebookgruppen Håvberget, Hoberg, Kuntberget m fl (F HHK) har flera bilder hämtats. Ann Vilhelmsson och Tommy Håkansson har bidragit med flera bilder från Hoberg. Bengt Eriksson har bidragit vad gäller St Galberget. Samt några av mina egna bilder och några av Lars-Erik Nilsson. Några är plockade via "Youtube" och Wikipedia.

Det är ibland svårt att tyda handskrift från husförhör. Därför förekommer säkert vissa fel i detta material som den uppmärksamme hittar. Det finns också då man skriver ner minnesvärda händelser från byarna risker att man blandar samman personer. För tex Kuntberget har jag haft svårt att hitta uppgifter och går då till Karl Erik Forslunds bok om Säfsen från 1927. Några i byarna har levt utanför "normen", såsom t ex "Radio-Fredrik" född i Sköttens, släkt med mig, och dessa ges nu lite extra utrymme. Jag kan inte garantera att materialet är komplett vad gäller bosatta och åkerareal. Vissa kommentarer upprepas på olika ställen i texten.

Allt färre bor idag på landsbygd där man själv kan odla vissa grödor och där miljöns bärkraft bestämmer befolkningens storlek. Man bor i tätort och har kanske 5–20 km till sin arbetsplats. Man tar för givet att det ska finnas livsmedel i överflöd. Ofta behöver man två bilar i familjen. Men hur resilienta var vi egentligen 1940? Eller 1880? Det försöker vi besvara genom att räkna fram CO₂ per capita i det sista kapitlet. Fanns antydning till miljöproblem 1920 frågar vi oss. Svar. Ja, delvis kring sulfatfabriken i Fredriksberg.

Vi kan här också glänta på dörren till böndernas stall och fähus. För år 1918, då kriget slutar i Europa, samlades in uppgifter från alla bönder i de tjugotalet byar som vi tittat på. Dessutom anges storlek på havreåker, potatisland och skördens storlek. Och man fick bra med potatis till hushållet. Man får kring ett ton på ett land som är på 0,1 hektar. Ungefär som en normal villatomt idag.

Vi vet att Karl-Johan i Kyrkfallet, Göran Anderssons farfar, var intresserad av hästar. Han hade två unghästar, en vallack, fyra kor och skördar 2,6 ton potatis år 1918. Gården har två drängar samt piga år 1880. Ni som läser detta kan skriva till mig så kanske jag kan tydliggöra något mer som ni undrar över. Eller om ni hittar fel.

Min mail är **osten_j@hotmail.com**.

Och märkligt är det att mor eller far aldrig nämnde om Bastubergs Jan som dog 1927 och då 96 år. Eller soldatänkan Johanna Rask som fick uppleva stor fattigdom och nådde en ålder av 88 år. Detta är 15–20 år innan man började använda penicillin. Tbc och polio förekom och man kunde dö av minsta lilla inflammation.

I kap 12 försöker man bedöma hur man hade det i en by som Håvberget omkring 1870. Från Håvbergsboken från 2002 hämtas en hel del fakta om hur man levde. Jag försöker med fakta och fantasi se hur en soldatfamilj levde under nödåren 1867–68.

Vi söker spåra vart soldaten Rasks barn flyttade. Mest anknytning till en by har ju naturligtvis de som har största skogsarealen.

Det har varit en lärorik "resa" för mig och jag har knutit många nya kontakter. Och jag har i min okunnighet ofta trott att det i min hemby Håvberget var bättre ställt med jord och kriter än i byar runt omkring. Men nu ser man att det är påfallande lika villkor för alla. Och att så många bönder bodde i Flen 1920 kunde jag aldrig tänka mig. Men många boende utan egen mark kring sjön Ursen 1880 hade det mycket, mycket fattigt.

Jag har ända sen 1980 och framåt skrivit insändare, debattartiklar och kulturartiklar i Dalademo-kraten. Jag har Göran Greider från Hagen i Dala-Floda (förr Fluga) som min absoluta favorit bland författare och journalister

Kanske vill någon se mig från 2006.

Skolträff 2006

**Minnen från skoltiden
samt roande kåserier**

Här ska tilläggas att detta inte är ett forskningsarbete. Inte heller släktforskning. Det kan ha smugit sig in fel på olika ställen. Ca hälften är dokumentation och sen är det berättelser från tiden före moderniteten. Sen har jag lagt till berättelser om hårt arbete som man hittar i litteraturens finrum. Det är lieslätter på Hemsö av August Strindberg och det är berättelser om det otroliga slitet som eldare på oceangående ångbåt för 100 år sedan. Skrivet av Harry Martinsson. Samt om slitet på ett bygge med mera med mera. Främst bilaga 5. Och sådant jag hittat om fattighjonen, skrivet av M Theorin.

Och under skrivandets gång händer för första gången på kanske 70 år att det uppkommer brist på energi och att man inser behovet av att ha säker matförsörjning genom svenskt jordbruk.

1. Byar och Gårdar på gångavstånd söderut från Håvberget

Allmänt

Nedan nämns från kyrkoboksanteckningar från 1940 om boende i Håvberget och kringliggande byar.

Flertalet av mina skolkamrater i skolan i Lövsjön 1955–1961 kom från byar runt sjön Gänsen och Lövsjön. Från byarna söder om Håvberget: Sköttens, Ursen, Kuntberget (även benämnt Hoberget eller Säfs Hoberg) och Hoberg (Grangärde församling) kom kunder till vår affär och veckohandlade. Jag minns att det kunde stå tre hästar och någon spark utanför handelsboden på lördag middag då jag kom hem från skolan omkring 1957.

Där kvalitet på texten är svår att se från kyrkobladen har jag skrivit ner innehållet något förkortat i text. Och tar då bort originalbilden. Gäller byar Grangärde. Viss risk finns för fel.

Byar som nämns är förutom Håvberget: Ursen, Sköttens, Skräddartorp, Lövkullen, St och L Galberget, Säfs Hoberg, Hoberg, Lövberget, Hörkna, Jansbrändan, Pullingberget, Gänsberget, Dalkarsberg, Tättriset, Åsfallet, Flen, Västerfallet, Däljfallet, Sjöfallet, Gräsån, Gänsnäset och sist Håvån och Bastuberget. Byarna St o L Galberget läggs på Säfsen. Byar i Säfsen hörde länge till Nås socken och närmaste kyrka var Nås. Vi hittar en bosättning i Sultenberget.

Då det gäller bosatta 1940 i Gänsen och Lövsjön är materialet så omfattande att jag inte kan annat än skriva några korta kommentarer. Detta läggs i ett eget kapitel. Saknar jag helt kunskap om någon by har jag kompletterat med fakta från Karl Erik Forslunds (KEF) böcker, *Med Dalälven från källorna till havet*.

Det finns också flygbilder över alla byar från 1960. Då är ännu stora ytor öppna och flertalet gårdar har boende skrivna på platsen. Skalan är varierande. Dessutom byarna år 1912 enligt Generalstabskartan. Då ser man hur vägar för häst och släde eller gångstigar förbinder byarna. Bilvägar kom till efter 1930.

Gamla foton har jag hittat på Sveriges Hembygdsförbunds sida *Hitta platsen*. Det är också mina egna foton. I Bystugan i Gänsen finns foton sparade som tas med. Från Facebookgruppen Håvberget, Hoberg, Kuntberget m fl har flera bilder hämtats. Ann Vilhelmsson har bidragit med flera bilder från Hoberg. Bengt Eriksson har bidragit vad gäller St Galberget.

Här ska nämnas att i många fall är fakta/historier om Håvberget hämtade från *Håvbergsboken* från år 2002. I nämnda bok finns ej Bastuberget med då byn tillhörde Floda. Men barnen från Bastuberget gick i skola i Håvberget. Bastuberget ägnas därför extra utrymme här. Jag sökte fram Bastubergs Magnus i 1890 års anteckningar. Denne man med hustru liksom sonen Emil Magnusson med hustru hade lämnat efter sig ett stort arv. Liksom Anders Ersson i Kyrkfallet med sonen Karl Johan, sonen Adolf och dottern Maria.

I dessa anteckningar framgår arealen åker som hörde till varje arrendegård eller hemmansägare. Detta säger ju en hel del hur man levde då man naturligtvis brukade jorden. Arrendegårdar uppkom på 1800-talet då bönder sålde sina hus och skogar till Stora Kopparberg AB, Billerud eller kanske

Hälleforsbolaget. Detta med åkerareal visar om inte annat betydelsen av att vid gården kunna ha kor, kanske en häst och att kunna odla potatis och spannmål.

Ibland är det svårt att läsa kyrkoboksanteckningar. Man kan minnas fel då man skriver text så man ska inte se det som står som sanningar. Hittar ni fel i texten så kan ni kontakta mig så försöker jag rätta till senare. Innan man har en tryckt bok är det ju lätt att skriva om i den digitala versionen.

Här ser man hur alla knyts till en "gård". Gården liksom "familjen" är central. Så var det ända fram tills "moderniteten" bröt fram kring 1960–65. Gården och familjen var tryggheten. Faderns eller moderns föräldrar kunde bo kvar. Så många yrken fanns inte på landet. Vuxna döttrar som bodde hemma antecknades sköta "hushållsgöromål". Om en pojke var 18–20 år och jobbar åt fadern så ansågs fadern som arbetsgivare. Pojken var ofta "jordbruksarbetare". Kyrkan och staten hade exakt koll på alla. Så ingen kunde komma undan att betala skatt. Vid bruket i Lövsjön fanns fler yrken att välja på.

Idag i nådens år 2022 skrivs ibland i tidningen att ingen vet hur många som bor på Tjärna Ängar i Borlänge. Det finns en siffra men man menar att verkliga antalet boende kan vara 50 procent fler. Man har då kollat el- och vattenförbrukning. Varför har vi inte husförhör idag? Fungerade det bara på "bondetiden" då alla var stolta att de tillhörde en viss gård. Kanske är det så att om man bara i "utsatta" områden hade husförhör så skulle det ses som rasifiering. Och kanske skulle inneboende ej mantalsskrivna hinna smita ut medan prästen är i trappuppgången intill.

Senare ska i texten nämnas om betydelsen av gården och om den stolthet, sparsamhet och envishet som fanns hos våra släktingar för hundra år sedan. Ett Sverige som inte längre finnes. När man går igenom flera hundra namn på personer från "bondetiden" hittar man naturligtvis på en och annan levnadskonstnär. En var Bernard Fredriksson, härstammande från Håvberget med en bister barndom, som senare bodde i Gänsen och gick där under namnet "Radio- Fredrik". Jag väljer omedelbart att likna honom vid författaren David Henry Thoreau. Denne valde att i stället för att slita som farmare med en ladugård med en längd av 60 fot och därtill 10 tunnland åker, att bosätta sig i en egenhändigt byggd boning i skogen. Men denna man tröttnade efter några år medan "Radio-Fredrik" bodde flera decennier i skogen.

Vid något enstaka namn hittar man anteckningar som idag skulle ses som kränkande av personens självkänsla. Dessa fall kommenteras inte alls. Det allmänna intrycket från 1940 års folkräkningar är att i stort alla var friska, arbetsföra, fullt sysselsatta och lever ett hyggligt liv. Sådant som ätstörningar, allergier eller en oförmåga att leva upp till reklamens kroppsideal förefaller inte att finnas. Att någon bland barnen i nämnda familjer skulle utvecklas till kriminell (eller gängkriminell) är lika osannolikt som att jorden skulle rämna. Under åren före 1960 förekommer såväl smitta av polio som tbc i några enstaka fall. Därefter kom man igång med vaccinationer.

Nås Östra finnmark

Nås hembygdsförening nämner att sammantaget fanns förr minst 43 finnbosättningar inom församlingen. Idag finns ett tiotal med fast boende och troligen är Närsen den mest levande byn. Bönderna som bodde i Nås var noga med att avgränsa sitt område mot dessa från Finland ankommande nybyggare. Det finns än kvar rester av det som kallades "finnrå". Nåsbönder hade tidigt fåbodar i trakten kring Ursen och mot Fredriksberg.

Kyrkfallet, Lamasfallet, Korpellet och Håvberget. Boende 1940.

Kyrkfallet							
1	Karl Johan	Andersson	64 ^{12/1}	Näs	1	arrendator	3,25
2	h. Anna Maria	Andersson f. Olofsson	69 ^{7/1}	"	1	hustru	
3	Ernst Olof	Andersson	07 ^{24/9}	"	1	medhj. för medl.	
4	Johan Oskar	Andersson	05 ^{10/1}	Näs	1	skafför	
5	h. Signe Alice	Andersson f. Johansson	14 ^{9/12}	Koda	1	hustru	
6	d. Ragnhild Emma	Andersson	39 ^{10/10}	Frängsberg	1		
Håvberget							
7	Johan Albert	Eriksson	01 ^{8/12}	Näs	1	arrendator	3,25
8	h. Berta Kristina	Eriksson f. Eriksson	03 ^{19/5}	Frängsberg	1	hustru	
9	Oskar Georg	Eriksson	09 ^{1/12}	Näs	1	skogsarbetare	
10	Agnes Albulina	Eriksson	12 ^{23/5}	"	1	högj. smäl	
11	Erik Emma	Eriksson	00 ^{20/4}	Näs	1	skogsarbetare	
12	h. Elin Kristina	Eriksson f. Persson	05 ^{2/3}	Frängsberg	1	hustru	
13	Olof Emma	Eriksson	31 ^{27/7}	"	1		
14	d. Tony Kristina	Eriksson	39 ^{24/9}	Näs	1		

Detta är kyrkoboksanteckningar från 1940. Lätt att läsa. Vi hittar min mammas bröder. "Oloves" Albert var arrendator och gift med Berta från Hoberg. Här levde ännu "Oloves" Erik Erikssons fru Elin som kom från Norhyttan. Olle var 9 år och Inez 1 år. De har gått bort för ett par år sedan. Om Inez skolgång se vidare avsnitt berättelser. Oloves Oskar och Agnes bodde hemma fortfarande. Mor och far till Albert, Erik, Oskar och Agnes var Johanna Larsdotter och Skött Erik Olof Jansson. De avled i slutet av 30-talet så de finns därför inte med i husförhöret.

Kyrkfalls Oskar Andersson och Signe från Lövsjön var gifta och hade Ragnhild som var 1 år. Senare föddes Ingrid och Göran. Ernst fanns kvar i Kyrkfallet hos Karl-Johan och Anna och var medhjälpare familjemedlem. Oscar och Signe bodde i Lamasfallet kan tilläggas. (Lammas=får) Oscar körde buss vid den här tiden men hade samtidigt jordbruk. Och stavning av byn diskuteras fortfarande. Ett eller två "m". Se vidare bild 9 i bildbilaga.

Areal åker framgår av sista kolumnen. Oloves Albert hade i sitt arrende 3,25 hektar. Karl-Johan var 76 år och hade 3,75 hektar åker. Det innebar potatisland, havreåker och vall. Till detta kom det som kallades hacksloge. Ytor som inte kunde plöjas och där man endast kunde skörda med lie. Skörden skulle räcka till tre kor och ofta en häst. Albert avled 1976 och efter det fick jag köpa gården.

Lamasfallet							
10	Karl Emma	Jarlsson	36 ^{8/10}	Näs	1	onätare	sin egen
11	h. Erik Fredolf	Jarlsson	46 ^{19/9}	"	1	skogsarbetare	
12	h. Elsa Kristina	Jarlsson	03 ^{23/7}	"	1	högj. smäl	
13	Johan Edvard	Jarlsson	89 ^{10/5}	Näs	1	byggmästare	sin egen
14	Johan Petter	Jarlsson	99 ^{20/10}	Näs	1	byggmästare	sin egen
15	h. Rikard Maria	Jarlsson f. Andersson	07 ^{15/4}	"	1	hustru	
16	d. Rikard Maria Helena	Jarlsson	32 ^{17/7}	"	1		
17	h. Emma John Ingemar	Jarlsson	34 ^{3/4}	"	1		
18	Emmy Georg	Jarlsson	05 ^{10/4}	Näs	1	kom. äg.	1,5
19	h. Emmy Maria Karabel	Jarlsson f. Persson	15 ^{8/9}	Frängsberg	1	hustru	
20	h. Rikard Maria Georg	Jarlsson	35 ^{15/10}	"	1		
21	Johan Olof	Johansson	24 ^{23/10}	Näs	1	kom. äg.	1,57
22	h. Maria Karabel	Johansson f. Eriksson	77 ^{9/7}	"	1	hustru	
23	d. Elin Thelminna	Johansson	12 ^{22/1}	"	1	högj. smäl	

Ovan bröderna Karlsson med familjer i Lamasfallet.

Lätt att läsa. Här hittar vi Karl-Erik Karlsson och Carolina Karlssons arvingar. Barnen växte upp i Håvberget men 1940 bodde alla i Lamasfallet. Georg och Gottfrid hade gift sig och hade barn enligt ovan. Tord 5 år, Sune 6 och Elice var 8 år. Karl, Edvin och Gottfrid var "sin egen", och skulle idag kallas företagare/entreprenörer. Karl var målarmästare och Edvin och Gottfrid byggmästare. Tords syster Anita föddes 1948. Bröderna köpte bil tidigt och tog byggjobb i Ludvikatrakten. Om Edvin se även Hans-Ole Dinges berättelse.

Vi ser här att Fridolf och Elsa knöts till brodern Karl. Kanske ägde han huset där alla tre bodde. Edvin står självständig. Se vidare bild 3, 7 och 8 i bilaga 4 med foto av "glasverandan" samt syskonen.

I Lamasfallet finns en grupp med fyra hus och alla dessa byggdes av bröderna Karlsson mellan 1920 och 1945. När Tord, Sune, Elize och Anita växte upp var de omgivna av nära släkten. Detta var som i Astrid Lindgrens berättelser om Bullerbyn. Georg och Gottfrid hade familj och jordbruk medan Karl, Fridolf, Edvin och Elsa var ensamstående men bodde intill.

Till höger ser vi Georg och Dagnys hus och det gula hus som byggdes ca 1920 av Karl och hans bröder. Huset hade glasveranda och man hade piano. Georg, Fridolf och Edvin nådde hög ålder. Foto 2021 ÖJ.

Georg och Dagny liksom Gottfrid och Hildur hade ladugård med flera kor. Redan på trettioalet hade man skaffat en brunn upp mot berget i sydväst och kunde leda vatten med självtryck till hus och ladugårdar. En säker brunn och vatten med självtryck till ladugård var en avsevärd förbättring. Fler-talet brunnar i Håvberget sinade periodvis och man fick då extra arbete med att köra hem vatten.

Vi hittar Adolf Johansson, min farfars bror, med hustrun Maria (syster till Karl-Johan ovan) och Elna som bodde kvar hemma. Vi ser areal åker. Elna senare gift med Erik Bäckbro från Dala-Järna och mamma till Barbro och Majvor som var mina lekkamrater 1948–54. Kring 1954 flyttade de till Nås då Erik var förstörd av reumatism. Han drev sen Bäckbros kiosk.

Adolf och Marias barn Fritz, Alvi och Gunhild var redan utflyttade. Fritz hade pojkarna Sten och Stig men bodde i Nås. Alvi och Gunhild gifte sig i Fredriksberg men hade inga barn.

Nedan hittar vi Ernst Magnusson född 1896. Han finns med på 2 mycket fina bilder med nr 28 och 29 i Bilaga 4. Vi hittar nedan också Charles Sandgren med familj boende i Hagfallet. Se bild 4 i bilaga.

16	Fredrik	Karlsson	69	4	Näs		1	hörn. äg.	0.75
16	Emil Konrad	Karlsson	00	27	Näs		1	skogsarbetsare	
"	h. Anna Carolina	Karlsson f. Skottens	02	20	"		1	hörn. äg.	
"	d. Valborg Hilson	Karlsson	27	7	Skottens		1	hörn. äg.	
18	Per Adolf	Andersson	98	2	Näs		1	avsnittat	3.3
"	h. Anna	Andersson f. Karlsson	97	2	Skottens		1	hörn. äg.	
"	d. Märta Viola	Andersson	27	6	Näs		1	hörn. äg.	
19	Carl Gottfrid	Andersson	02	15	Näs		1	skogsarbetsare	
21	Emil Emanuel	Magnusson	96	2	Näs		1	avsnittat	3.5
"	h. Carl Oskar	Magnusson	05	23	"		1	skogsarbetsare	
23	Carl Charles Engen	Sandgren	01	21	Skottens		1	avsnittat	3.45
"	h. Maria Emma	Sandgren f. Tiberg	02	11	"		1	hörn. äg.	
"	d. Mildred Emma	Sandgren	26	3	"		1	hörn. äg.	
"	h. Rune Charles	Sandgren	29	6	"		1	hörn. äg.	
25	Jakob Emil	Magnusson	71	15	Näs		1	hörn. äg.	1.5
"	h. Brita	Magnusson f. Andersson	72	2	Skottens		1	hörn. äg.	
"	d. Elsa Tatiana	Karlsson f. Magnusson	75	23	Näs		1	hörn. äg.	
"	d. Margit Hilson	Karlsson	52	1	Skottens		1	hörn. äg.	
31	Anders Gustaf	Karlsson	64	23	Näs		1	hörn. äg.	

Här hittar vi Fredrik Karlsson med sonen Konrad med dennes hustru Anna från Sköttens och Valborg 13 år. Valborg gifte sig senare med Olle (ovan) och de fick år 1957 dottern Gunnel. Konrad som var född 00 gav sig upp mot Sundsvall för att söka jobb på 1920-talet och Valborgs mamma kom från Njurunda. Om Fredrik berättade min mamma, att då han efter att i 70 år haft fotogenlampa fick den bytt mot en elektrisk lampa på bordet, så satte han av gammal vana handen bakom lampan då han släckte. Så gjorde man ju då man blåste ut fotogenlampan.

Vi har Per Andersson med hustru Anna från Abborberg och dotter Märta. Känd i Lövsjön under namnet "Post-Märta" då hon ju skötte gamla postkontoret fram mot 1955. Vi hittar Emil Magnusson med hustru Brita. (Brita kom till byn som lärarinna). De bodde till 1936 vid Matses i Håvberget men flyttade sen till Korpfall. Dottern Elsa Eriksson var gift med Oloves Karl Eriksson men 1940 var denne avliden. Kvar fanns deras dotter Maj-Britt. Vi hittar familjen Sandgren som bodde i Hagfallet. Och vi hittar Gustav Aronsson som nu var 76 år.

Vi hittar sedan Emil då vi längre fram letar fram Bastubergs Magnus Jansson i anteckningar från 1890. Den senare hade stor betydelse sett till gårdarna i Håvberget.

Ernst Magnusson, boende vid Matses, och Oscar Magnusson var ungkarlar och här fanns anseliga arealer åker.

32	Jakob	Thomson Lindvall	65	5	Näs		1	skogsarbetsare	in egen
"	d. Selma	Lindvall	15	19	"		1	skogsarbetsare	in egen
34	Fredrik	Thomson	69	23	Näs		1	hörn. äg.	1.43
"	h. Berit Sigrid	Thomson	05	9	"		1	skogsarbetsare	in egen
"	h. Gerda Margareta	Thomson f. Karlsson	07	1	"		1	hörn. äg.	
"	d. Margit Fredborg	Thomson	36	29	Skottens		1	hörn. äg.	
36	Carl Engberg	Näs	11	22	Skottens		1	hörn. äg.	

Här har vi då de som bodde på "Östermossen". En bosättning som kom till långt senare än vad som gällde uppe på och runt "Söråkern". Min far Sigurd och hustru Gerda, farfar Fredrik. Min syster Margit. Fredriks fru Beda dog 1926. Hon var lärarinna och kom till by från Mariestad ca 1895. Lärarinnan 1940 var Ester Ros. Jakob Lindvall, uppfinnare och egen företagare, och dotter Selma. Jakob

var frånskild och dottern Augusta (Asta) hade flyttat ut. Jakob lämnade efter sig en stor samling av olika mineral som han hittat i jakt på malmfyndigheter. Hans foton finns i Dala-Järna.

Sigurds bror Nils född 1910 hade här hunnit gifta sig med sin tio år äldre lärarinna Frida Tegstrand från Nås och utbildat sig till lärare. Han var när han tillträder den ende lärare på Teknis i Örebro som skjutit av sig ett finger genom våda. Under harjakt skulle han kliva över en gärdesgård. Han tog bössan i pipan och lyfte den över gärdesgården för att sen kliva över själv. Pang ... Ett skott gick av från salongsgeväret och ett finger sköts av. Det kunde ha gått värre. Tänk om det tagit i halsen.

Min syster Margit föddes på ett BB i Grängesberg och var 4 år. Rimligen ska det stå Nås och inte platsen för ett BB. Mig fick de vänta på i ytterligare 8 år. Man ser att alla barn från familjer med 8–13 barn nu gått ut skolan kring 1930. Skolan fick tidvis stängas. Uppstod igen då Tord, Sune, Elice, Olle, Margit, Mildred och Rune började skolan.

Totalt 54 personer i Håvberget år 1940. Totalt 23 hektar åker. Knappt ½ ha per capita. Hygglig försörjning. Sen ska naturligtvis kor och hästar ha delar av det som odlas.

Något om nya skolan i Håvberget.

Byggdes kring 1910 och har en imponerande stengrund. Stenar med vikt på ca 400 kg forslades från Sormaberget. Min far började skolan 1911. Det var intagning vartannat år så skolan hade tre klasser.

- Jag fick lida av att jag var bara 6 år när jag började, sa min far. Det året var det 10 nybörjare och skolan hade totalt 27 elever. Pappa nämnde också att när några av barnen skrev med krita på griffeltavla så gnisslade det så han mådde illa av ljudet.

Skolan i Håvberget. Foto FHHK

År 1918 var skolbarnen: Elsa och Georg Karlsson, Alvi och Gunhild Johansson, Alma Magnusson, Brita, Berta, Hilma och Hildur Andersson, Jenny Ludvigsson, Erik Andersson, Valdemar, Gerda och Oscar Olofsson, Sigurd och Nils Johansson, Oscar, Ernst och Anders Andersson, Asta Lindvall, Fritz Åkerström och Oscar Magnusson. Inalles 23 barn. Se även bild 1 -3 i bildbilagan.

Till höger Oloves, (efter min morfar och som jag idag äger) Olles hus lite högre upp och de stora uthusen. I nedre högra hörnet skymtar "Smetäktä". Bilden tagen på långt håll från "Utsikten" intill Styggberget.

1940 var Olles hus relativt nytt. Sedan 1940 till idag har mycket lite ändrats. Oloves utedass som skymtar är dock flyttat och fritt stående idag lite mer avsides. Där utedasset stor finns idag en liten utbyggnad för en grovingång till en liten lägenhet. Stallet är ombyggt till kök, donlidret är allrum.

Kartan visar samlingen av byar samt även sockenlinjan mellan Nås, Grangärde och Floda. Man ser befintlig åkermark som det ser ut idag.

Flera hektar åker slås av Björn Johansson med EU-bidrag men höet hamnar ofta i skogen. Dock händer att någon hästägare vill ha ängshö.

Familjen Sandgren bor i Hagfallet. En gård med långa anor där min morfar växte upp. År 1964 köptes den av Stora av filmaren Jan Lindblad. Stora avvecklade sitt gårdsinnehav kring 1970 och husen blev oftast fritidshus.

Alla hus hålls dock i mycket bra skick. Sten Johansson byggde nytt kring år 2000 vid vändplanen där allmän väg slutar. Platsen kallas "Grindtorget" och här finns ett litet posthus med 15 postlådor. Det är Per Anderssons MC-garage från 40-talet.

I dessa byar bor idag sex personer. Stens barnbarn Linnea med sambo Kalle. Björn Arvidsson (mamma Karin från Bastuberget) med fru Fia, Marguerite Sund i Kyrkfallet och Roger Frey i Bastuberget. Avser 2021. Under 2022 tillkom Lena Holm och Stens barnbarn Erika med sina respektive. Nedan nämns också något om Galberget som hörde till Nås socken.

Säfsens finnmark

Nu flyttar vi oss till Säfsens finnmarker. Ursen, Utbyberg "Sköttens", Skräddartorp, Lövkullen, St o L Galberget.

Allmänt

På 1720-talet då Säfsbruken anläggs fanns i Ursen 4 hemman, Skräddartorp 1, Säfs Hoberg 3. Lövkullen nämns ej. Man föder sig med kor som får hö från myrslåtter. Man upptar åker så mycket man orkar och gödselmängden tillåter. KEF.

På sveden odlades ursprungligen "**Finnråg**", som är olik den råg som odlas i vår tid. Finnrågen "bolade", vilket innebar, att flera strån växte upp ur samma sädeskorn. Finnrågen kunde därför planteras glest, mellan stubbarna i svedens stenskravel. Säningsmannen vårdade ömt sitt värdefulla utsäde. (Östergötlands Kulturarv)

Första gången en svedja sås med råg i askan efter elden kunde skörden bli otroligt stor. En bonde satte 4 kannor rågrön. (kanna = 4,58 lit). Skörden blev 12 tunnor. (tunna = 150 liter). Även KEF anser att det är otroligt. Axen var trinda som ärter säger odlaren. Men finnrågen var två-årig.

Min mamma Gerda f Olofsson hade många kusiner som blev kvar hemmavid, gifte sig inte och har sen inga barn som för personens namn vidare. Ett par bodde i Lamasfallet och ett flertal i Ursen och Sköttens. Det var Signe och Helmer Åkerström, Barnhard Fredriksson, Magnus och Ragnar Åkerström. Alla födda kring 1900. Ingen av dessa hade väl en tanke på att skaffa körkort och bil och de levde naturnära. Det man idag kallar ekologiska fotavtrycket var mycket litet och rymdes i den by de

bodde. De var kunder i affären. Det var också Albert Persson ensamstående i Säfs -Hoberg. Nu finns deras namn med i den här skriften.

Ursen

En bild från ca 1920 då Adolf Johansson (min farfars bror) och Maria med fyra barn bodde i Ursen. Barnen är Fritz, Alvy, Gunhild och den minsta Elna.

Nedan följer nu 1940 års invånare. Adolf Johansson hade flyttat till Håvberget. Medan Adolf Andersson istället flyttat motsatt väg. Den första Adolf kom från "Smetäkta" och den andre från Kyrkfallet.

Ursen							
898	Erik Gust	Flodin	03 ²¹ / ₄	Näs	1	arrendator	2 53 hektar
	h. Anna Vilhelmina	f. Andersson	99 ²¹ / ₁₂	"	1	hustru	
	Anna	f. Persdotter	73 ¹ / ₃	"	1	medhj. f. arrend.	
	Ingvar Einar	Hellsten	11 ¹³ / ₅	Graugård	1	skötsel	1 22 hektar
	h. Elna Fridberg	f. Andersson	15 ²⁴ / ₆	Näs	1	hustru	
899	Axel Einar	Åkerström	80 ¹⁵ / ₂	Säfsås	1	arrend.	2 85 hektar
	h. Signe Elisabet	"	00 ¹⁴ / ₈	Näs	1	medhj. f. arrend.	
	h. Helmer Einar	"	02 ¹ / ₁₀	"	1	skötsel	
850	Gustaf Adolf	Andersson	73 ²⁷ / ₁	"	1	f. d. arrend.	
	h. Brita	f. Persdotter	77 ¹ / ₂	"	1	hustru	
	h. Elis Gunnar	"	17 ²³ / ₆	"	1	arrend.	2 22 hektar
	h. Anny Gustaf	"	20 ²² / ₁₂	"	1	hustru	
	h. Emmy Gustaf	"	20 ²² / ₁₂	"	1	"	

I Ursen 1940 var ingen hemmansägare. Här fanns arrendatorn Erik Flodin gift med Anna Andersson och Ingvar Hellsten gift med Elna Andersson. Vi hittar Axel Åkerström med barnen Helmer och Signe som var i 40-årsåldern. Sonen Fritz hade bildat familj i Gänsen. Signe och Helmer bodde kvar i Ursen till cirka 1965 och flyttades sen till Frösaråsen. Ursen och Sköttens tömdes cirka 1965 på fastboende. Boende i dessa byar var kunder i vår affär i min ungdom. Till Korpellet var det en km, till Sköttens två, till Ursen fyra och till Kuntberget sex. Till Hoberg var det fyra km över skogen på små stigar.

Sen har vi Adolf Andersson med fru Brita och de sist födda barnen Elis, Anny och Emmy. Adolf och Brita hade 13 barn. Adolf var son till Anders Ersson i Kyrkfallet och arrenderade först gården Petters i Håvberget. Vi kallade det i ungdomen för "Pers" och senare kom det att heta "Arvidssons" efter Hugo Arvidsson. Men i mitten av trettioalet flyttar Adolf med familj till Ursen. Vi väljer att nedan ange

namn på alla barnen: Per född 98, Anna 99, Axel 02, Berta 04, Brita 06, Hildur 07, Hilma 09, Enar 11, Elsa o Elna 15, Elis 17 och Anny och Emmy 20. På 5 år föddes 5 barn. Alla nådde vuxen ålder.

Dessa 13 barn fick sedan tillsammans 18 barn. Se vidare bild 30 i bilagan med barn i potatislandet. Bilden tagen kring 1920 då man ännu bodde i Håvberget.

Flera av barnen hamnade efter giftermål i Gänsen, Gänsberget och Mörtåsågen. Arealen åker var verkligen imponerande. Stora arealer därtill var hackslog ner mot Urssjön. Sjön var känd för att där fanns sik.

Axel Leonard Åkerström hade som nämnts ovan barnen Signe och Helmer. Jag minns båda. De var halvsyskon med Bernhard Fredriksson (Radio Fredrik) i Jänsberget/Gänsen. Mamman hette Skött Anna Lisa Larsdotter och var avliden 1940. Min mor var släkt med dessa barn.

Signe kom gående till byn varje lördag med stor ryggsäck på ryggen för att veckohandla. Hon bjöds på kaffe inne i köket och drack på fat. Hon talade om folk i Skräddartorp och Lövkullen så därför tas dessa byar med nedan. Karta finns längre fram efter Kuntberget.

I husförhör från 1930 hittas en man Herbert (kan ej tydas) född 1876 skogsarbetare med hustru Anna Kristina och barnen: Anna född 13, Bror 15, Anders 17, Gerda 23 och Gösta 27.

"Sköttens" även kallat Utbyberg 1940

152	Paul Erik Åkerström	78 ⁴ 1	Enaugsåda	1	Arrendator	335 hektar
1	Carl Johan Oskar	02 ² 3	Näs	1	Ärrendagivare	335 hektar
1	Carl Magnus	11 ² 2	"	1	Ärrendagivare	335 hektar
1	Klas Ragnar	20 ⁴ 5	Säffris	1	Ärrendagivare	335 hektar

Den här byn ligger mitt mellan Håvberget och Ursen. När man 1842 beslöt om allmän skolplikt så blev det att skolundervisning från 1844 skedde i någons hem i "Sköttens". Pågick i 25 år. Kanske var det så att detta samlade barn från både Håvberget, Korpfaller och Ursen som haft fler gårdar.

Här återfinns Karl Åkerström. Hustrun Mina, syster till min morfar, var redan avliden. Ragnar och Magnus var således kusiner till min mamma. Karl kom och handlade varannan dag i fars affär på 1950-talet. Alla vi barn fick en 25-öring om vi väntade utanför affären. Stor areal åker. Ragnar, Magnus, Signe och Helmer gifte sig aldrig och hade inga arvingar.

Ragnar och Magnus högg sommartid fyra meter lång helbarkad massaved åt bolaget upp mot Råtjärn. Vintertid körde Magnus fram detta med sin "männ". Så här rullade det på kanske 20–30 år. Vi tror att Ragnar vintertid tog det lugnt och var hemma med fadern. Det fanns ingen anledning att samla pengar på hög då man klarade sig på det man fick in. Karl blev mycket gammal.

I husförhör från 1930 hittar man Anton Emanuel Larsson gift med Johanna och barnen Vivan född 17, Nanny 20 och Betty 27. Se vidare mycket fin bild på familjen i foto 5 och 6 i bildbilagan.

I Ursen och Sköttens fanns ingen "bonde" som ägde hus, skog och åker. Alla var beroende av bolaget. Det här gjorde det enklare för Ludvika kommun att fatta beslut om att alla skulle flytta till Frösaråsen. Kommunen ansåg det nog omöjligt att ordna hemtjänst till gamlingar på 70–80-talen i byar dit det knappt fanns bilväg. I byar på finnmarken med "bönder" med skog och åker hade det sällan varit tal om att flytta ut befolkningen närmare service. Jämför detta med Håvberget, Gänsen, Flen och Närsen där det funnits och finns skogsägare även idag.

Skräddartorp längst syd vid Urssjön

Skräddartorp			
Nils Birger	Johansson	07 5/4	Östmark
h. Ellen Kamrén	" f. Olsson	12 14/1	Östmark
s. Stig Göran Engman	"	36 11/9	Selbo
d. Astrid Engqvist	"		
Margareta	"	37 20/10	"

Skräddartorp, även kallat Hakkras, har anor från 1650. På 40-talet bodde här hästkörare från Värmland vilket ju framgår av kyrkoboken. Här har också bott skogvaktare.

Här finns Nils Birger Johansson med hustru Ellen båda från Värmland. Man hade barnen Stig, Astrid och Margareta som alla var små. Vi återkommer om dessa då de troligen gått i skola i Ulriksberg.

Lövkullen

Och på andra sidan Urssjön mot Frösaråsen hittar vi Lövkullen. Här fanns tidvis skola. Se nedan.

Lövkullen			
Johan Konrad	Larsson	80 22/12	Säffnäs
h. Axel Gotfred	Liljedal	95 17/3	Floda
s. Alida Elisabet	" f. Karlsson	97 11/10	Grangås
Karl Reinhold	Rask	83 11/11	Näs
h. Maria	" f. Andersson	85 27/1	"
s. Karl August	"	08 8/12	"
s. Anders Helge	"	12 30/11	"
d. Gunhild Maria	"	21 28/10	Säffnäs
s. Sven Birger	"	24 19/9	"
Anton Edvard	Liljedal	05 21/1	Floda
h. Hanna Elise	" f. Eriksson	08 10/3	"
s. Valdemar Yngve	"	37 21/12	Grangås

År 1940 finns bara ett skolbarn. Men ser man hur det var 1920 så hittar man dessto fler barn. I Lövkullen finns fyra hushåll och hos:

Lars Johan Larsson, hustru och barn födda 80 resp 98. De är närmast att ses som vuxna.

Emil Hellsing, hustru och 8 barn, Axelina 00, Axel 03, Felix 05, Linnea 07, Iris 10, Doris 10, Ture 11 och Allis 14.

Karl Reinold Rask (från Håvberget) med hustru och tre barn, Karl 08, Johan 10, Anders 12.

Lars Larsson och fosterdotter Edla och hennes barn Fanny Elvira 05 och Nanny Aina 12.

I St Galberget växte det upp fyra flickor. I L Galberget fanns fem barn den här tiden. I Skräddartorp fanns Karl-Erik Åkerström m hustru Vilhelmina (min morfars syster född 1875) och med fem barn. Samt Per Johan Eklund m hustru Anna Linnea och två barn

Inalles år 1940 är man 12 personer och här fanns 10 hektar åker. Imponerande. Här finns Anton Liljedal (se Bastuberg) med hustrun Hanna. Sonen Yngve var här tre år. Denne Yngve minns jag då han ofta med framgång fiskade gädda i Håvån. Där hade han sin faster Astrid. Han bodde senare i byn Kullen mellan Flen och Nyhammar. Avled för några år sedan. Broder Rune var inte född ännu.

Denne jobbade senare för en hjälporganisation och det sägs att han dog i trakten av Suezkanalen. Under mystiska omständigheter. Vad jag vet var båda unkarlar. Båda är idag begravda på Grangärde kyrkogård.

Här finns också Axel Gottfrid Liljedal med hustru Alida. Här var nästan alla inflyttade från Floda, Grangärde och Nås församling. Här finns även en av soldaten Rasks barn eller barnbarn från Håvberget (Karl Reinhold Rask). Familjen hade fyra barn.

Lövkullens skola. (Säfsens Hembygdsförening.) Se vidare Sven Roséns berättelse från klass 8.

Lärarinna i skolan var Marie Elisabeth Gustavsson f 1893 från Gagnef. För Lövkullen, Skräddartorp var Frösaråsen respektive Ulriksberg närmaste större orter där man kunde hitta affär. Dit byggdes också skogsbilväg.

Så här såg många hus ut för hundra år sedan. Det är takat med "spån" eller "pärt" som är tunna böjda "ostskivor" av furuved. Dessa lades omlott och kunde i bästa fall hålla tätt i femton år. Skulle strykas med trätjära. Men det bildades lätt mossor på norrsidan av taket. Tillverkades i närområdet med ett enkelt vattenhjul som drev en hyvel. Jakob Lindvall i Håvberget hade en så kallad "pärtspänt" vid Nerån. Intill hade han en liten koja för att kunna övernatta.

*Lövkullen 1950. Måg Johan Larssons stuga
Foto: Gustaf Karlsson*

Sixten Larsson som driver bageri i Lindesnäs berättar att denna Aina som nämns ovan är syster till Sixtens far Evert född 1920. Hon har varit flitig skribent i tidskriften "Finnmarken förr och nu.". Sixten har berättat för mig att på 40-talet så byggde Per-Olof Olssons son Axel, tillsammans med sina två pojkar upp ett nytt boställe på Västra finnmarken. Det blev att kallas Lövhagen och det ligger längs stora vägen vid Västerfallet. Per Olof Olsson själv finns med som bonde 1918 i Lövkullen. En tid

Bild på gården

Dessa stora vårdträd kunde man se från Håvberget rakt i väster. Man såg även tak i Lövkullen där Magnus fyra flickorna gick i skola. En skogsstig på tre km ledde till skolan.

Man föredrog att göra inköp i Lindesnäs, som är minst tolv km bort. Det var närmare till Håvberget men terrängen var eländig med höjder, myrar och vattendrag. Då sista biten upp till gården saknade väg så ställde man in hästens kärra i ett litet timrat garage. Platsen heter därför "Kärrsta". En plats där man ställde kärran. Sista kilometern fick man klövja eller ha enklare kördon.

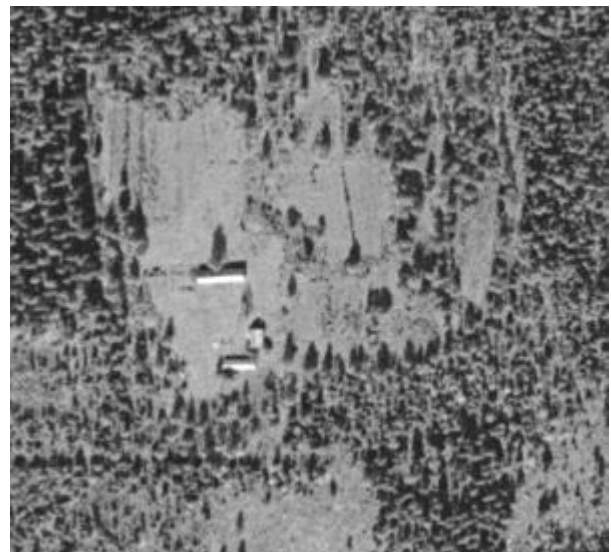

Magnus tog sen körkort 1926 och lyckades ordna en hygglig väg upp till gården. Han köpte en Chevrolet och kunde sen vid goda förhållanden köra en vända och handla på drygt två timmar. Här ser vi vedsågning där remmen drivs via bakaxeln på nämnda Chevrolet som står med motorn igång. En lösning om elektricitet saknades.

Lilla Galberget

Nytt för mig är att mitt mellan Stora Galberget och Frösaråsen, (mot Styggens) låg ett större torp från 1743. Här fanns en avsevärd åkerareal som idag inte ens kan skönjas på nya kartor. Källa Säfsnäs Hembygdsförening. Bosatta 1940 enligt nedan.

Galberget							
Arvid	Svensson	74 ²² / ₄	Såfna	1		Arrend.	3 1/2 hektar
h. Brita	f. Olsson	84 ²¹ / ₈	Nås	1		husman	
d. Astrid Torsten	"	12 ²² / ₄	Såfna	1		svensk färd och	
s. Ernst Olof	"	17 ²¹ / ₂	"	1		chaufför	
s. Tage August	"	20 ²¹ / ₄	"	1		högskola	
s. Sven Göte	"	23 ²¹ / ₅	"	1		"	
s. Sven Boje	"	25 ²¹ / ₉	"	1		"	
au. August	"	51 ²¹ / ₂	"	1		f. d. arrend.	
August	Bark	72 ²¹ / ₈	"	1		högskola	1,31 hektar
Eden Maria	Edström	06 ²⁰ / ₅	"	1		husman	

Karta från idag samt flygbild 1960.

Barnen lär ha gått i skola i Lövkullen. Vi ser Frösaråsen där det idag finns ett par familjer bofasta. Skola fanns förr i Dymossen närmare Hån.

År 1940 arrenderade Arvid Svensson gården. Här fanns han far August 89 år. Måg till Petter Larsson. Sönerna som var 15, 17 och 20 år var alla skogsarbetare. Den äldsta chaufför. Barnen gick i skola i Lövkullen.

När man letar fram Lilla Galberget i 1918 års jordbruksinventering så hittar man redan då Arvid Svensson som arrendator. Det var 3,2 hektar åker vilket var mycket. Man fick 1900 kg potatis på 0,25 hektar. 7 ton hö på 1,9 hektar och 640 kg havre på 0,6 hektar.

Det fanns en vallacker, fem kor, tre får och därtill lamm samt fem höns. En betydande bondgård som gav hygglig standard till brukaren.

Sultenberget

Knepigt här då man i data för 1890 hittar bosatta i byar som "Sultenberget" inom Nås. I data för 1880 hittar man boende i byn "Ursberget". Se uppgifter gård för gård i annat kapitel.

I Sultenberget 1890 fanns förre soldaten Gustaf Larsson Bång med hustru och sju barn. Men hur kunde man leva här? I Sultenberget 1880 hittar man en kvinna som var 86 år. Född 1794 enligt nedan. Denna bosättning var det mest oväntade som jag hittade. Här kan någon forska vidare i

kartmaterial. Från Håvberget fanns något som hette "Sultengatan" där man ledde kor långt från byn för bete.

Att en gård fanns i Sultenberget 1890 stöds av uppgifter om att Edla Christina Persdotter, född 1866 i St Galberget (granngård), år 1885 flyttade till Sultenberget, och tjänade piga hos Gustaf Larsson Bång en kortare tid, varefter hon fick arbete på herrgården i Lindesnäs. Bång hade för övrigt ännu en piga, som var från Grangärde. Jag är helt häpen. Se bild 43 och 44 i bildbilaga som visar var huset fanns.

Om hushållet	Personer i hushållet
Fam. nr 1	Jansson, Janta Jan , f. 1827 i Nås Kopparbergs län, <i>Landbonde</i> Ersdotter, Margreta, f. 1832 i Nås Kopparbergs län Anna , f. 1859 i Floda Kopparbergs län
Fam. nr 2	Larsdotter, Anna , f. 1794 i Nås Kopparbergs län

Denna Anna Larsdotter lär ha fått uppleva fattigdom och ensamhet.

I Lilla Galberget hittar vi Jan Larsson, landbonde med hustru och tre barn.

Nämnda byar Galberget, Ursberget, Sultenberget är ej medräknade i sammanfattning om befolkning.

Om Styggens nära Frösaråsen se bild 16 och 17 i bilaga.

Säfs-Hoberg eller Kuntberget (Karl Erik Forslund)

Då det kommer till Säfs-Hoberg så har jag knappt några kunskaper så därför väljer jag att lägga in ett avsnitt som bygger på Karl-Erik Forslunds bok "*Nås Finnmark och Säfsen*", 1927, en av böckerna i serien "*Med Dalälven från källorna till havet*". Här ska nämnas att boken ej innehåller uppgifter om Grangärde socken. Här noteras att långt tillbaka fanns byarna Håberg, Hoberg, Ursen och Skräddartorp och alla räknades till Nås Östra Finnmark (Hülphers). Här angavs att det fanns tjugo hushåll sammanlagt i dessa byar. Äldre tiders finnar var duktiga odlare. Sveden kunde ge råg till avsalu. Om det frös i socknar intill Dalälven kunde det finnas råg att köpa i de högt belägna finngårdarna. Craelius menar att finnen många gånger levde bättre än bonden nere i socknen. En mängd kreatur framfödas och skicklighet som kolare bidraga mycket till välstånd. Även Arosenius menar att man lever väl, kaffe brukas till överflöd, rökstugor finns knappt kvar kring 1860, finnen är en idog och klok jordbrukare. Många ha bokvett och hyfsning. Ja, så skrev överheten om det enkla folket i periferin.

Sen berättas om hur skolgången kunde gå till på Nås Västra Finnmark kring 1870. Vi kan tro att det gick till ungefär lika på Nås Östra Finnmark då samma "gubbar" hade att bestämma för båda områdena. År 1878 blev Stina Falk lärarinna vid VF västra rote vid nyss fyllda 16 år. Den flyttande skolan hade tre stationer som man flyttade mellan med åtta veckors lästid på varje. Det började i Digerliden den 8 oktober. Pappan var lärare i Nås och den som stod för anordningen med flyttande undervisning i finnmarken. En tid hos en ungkarl med syster, piga, dräng i ett enda varmbonat rum med eldstad. Där skötte kvinnorna samtidigt med undervisningen sitt arbete och husbonden kunde klyva ved på stabben mitt under aftonbönen. Barnen var snälla och flitiga och hade läst åtskilligt hemma månaderna före. Deras föräldrar var tacksamma. Del av vårterminen var i Flaten hos en änka med barn från två äktenskap. Det var snålt, kallt och det saknades innanfönster. Alla delade sovrum där luften var dålig. Senare hölls undervisning hos en nybliven änka med fem barn i Grönfallet. Huset var en rökstuga men skolan hölls i eget rum. Tidvis saknades pulpet och tavla att skriva på.

Sen berättas om gårdar kring sjön Stora Ursen. Gårdar ligga strödda kring sjön, vid södra viken Skräddartorp med två gårdar, den ena skogvaktarställe. Lövkullen har två gårdar och ett nytt litet skolhus i två våningar med lärarinnebostad. Invigt 1926. Sen finns Ursberget med en gård och Utbyberg med en gård. Byn Ursen har fyra gårdar. Kuntberget har fyra gårdar som är självägda, två tillhör Fredriksberg samt en ödegård som tillhör Bergslaget. Jakob Lars ställe ska var äldsta, Erik Pers en av socknens ålderdomligaste och märkligaste gårdar. Idel gråa hus, två stugor, fast dä ä full bara jag och kärringa som bor här, säger husbonden August Mejer från Ljusnarsberg, förr rödblond men nu grånad, hitgift, gården har gått i arv i gummans släkt sen 1775.

I sydligaste gården, Matses, bo två bönder, där står en trevlig manbyggnad med lockbräder och en trevlig brokvist med svängda plankstolpar. Intill finns ett litet rött hus och där har fotografen och urmakaren Per Olof Olsson sin verkstad. En tusenkonstnär som även byggt en orgel. Mitt på gården växa tre väldiga björkar som farfar bar med från milskogen i en kont 1818. Här bodde också en rolig finngubbe med stor skepparkrans, Hakkras Anders, död 1908, han berättade historier, sjöng roliga visor och var glad jämt.

Om mathållningen skriver man: Frukost klockan 7 med paltbröd stekt i flott, potatis, välling av kornmjöl. Middag klockan 12 åt man potatis och kött eller fisk, uppvärmd gröt. Aftonvard var smörgås och ost och till kvällsvard vi 21- tiden åt man gröt. På söndagar åt man lite extra som mjölkgröt och dessutom ärter. Ostkaka var en delikatess.

Slut från KEF.

Säfs-Hoberg - Kuntberg

Vi kallade alltid byn för "Kuntberget". Tror min far nämnde om att skolbarn kom därifrån till skolan i Håvberget. Närmare sex km genom skogen. Att barn kom från Ursen är ett faktum.

Namn	Född		Åker
Karl Kristian Karlsson	87	Arrendator	2 ha
h Elin f Gustavsson	87	Husmor	
Erik Johan Johansson	85	Hem äg	1,5
h Maria Evelina f Mejer	80	Husmor	
d Gunhild Maria	14	Hemgöromål	
Magnus Evald Jakobsson	80	Arrendator	2
Vilma Elisabet f Anderss	98	Husmor	
b.d.Krisitina Elisabet	26	barn	
d Birgitta Ragnhild	30	barn	
Emma Charl. Matsson f Persson	69	f d h äg hustru	
d Jenny Charlotta	95	Hembiträde	
s Karl Helmer	98	Hem äg	1,8
d Hanna Linnea	4	Hembiträde	
Sofia Olsson f Karlsson	70	H äg änka	
Per Olof Olsson (uppfinnare)	80	Hem äg	0,8
h Hulda Kristina f Karlsson	91	Husmor	
Anna Matilda Persson	61	Hem äg	0,5

Alvi och Gunhild kom tidvis fram till Håvberget med blöta läderkängor. Trots att de gått fyra km från Ursen så skulle de ha frisk luft första rasten. Stövlar av gummi kom först kring 1920.

På listan hittar vi den ovan nämnde Per Olof Olsson född i Nås socken 1880 med hustru Hulda Viktoria. Inga barn. Vi hittar en hustru Maria Evelina som är född Mejer och en Emma Charlotta Mattsson med tre barn.

Här fanns bara ett skolbarn: Birgitta Ragnhild Jakobsson som var 10 år men omgiven av vuxna och gamla. Man får direkt en känsla av att här har man med avsikt begränsat familjernas storlek. Samma gäller Hoberg nedan. Man saknade ju bilväg.

Totalt 17 personer och cirka 9 hektar åker. Byn framstår som relativt välmående. Här finns Kristian som om jag minns rätt var den som slaktade våra kalvar. Detta skedde precis utanför ladugården. Och om jag inte minns fel så ville han handla på ett kalvskinn. Problemet var att kon ännu inte burit.

På 50-talet bodde Albert Persson i Kuntberget. Systemen Märta bodde i Hoberg. Albert ångrade flytten till Säfsnäs socken då allt verkade bättre i Grangärde församling. Han kom med häst som ibland sprang mesta vägen till handelsboden, cirka 6 kilometer. Senare flyttade han kring 1970 till ett äldre hem i Grängesberg. Mitt sista minne av honom är då han en dag med snömodd skjutsade en av boendets rullstolsbundna damer på en tur på stora vägen genom samhället.

Albert var ensamstående och jobbade tidvis åt Hobergs-Helga. Han bodde enkelt men lade avsevärda summor på tobak och snus. Minns att min pappa som inte nyttjade räknade ut att om han bara slutade med tobak så skulle han kunna göra de och de förbättringarna. Men det rådet föll aldrig i god jord.

Okänd fotograf. Foto ur Artur Gomerssons donation till Säfsnäs HBF.

På kartan finns flera omnämnda byar: Ursen, Skräddartorp, Lövkullen, Ursberget, Säfs-Hoberg och Hoberg (Grangärde församling), Björndalen. Utbyberg ligger 2 km rakt norr om Ursen.

Och vad betyder ordet "Kuntberget"? Marina Grahn skriver i *Från Skogsfinnars bosättning i Säfsen* följande: Kompoberget (kumpu "kulle, ås"), Kanaberget (kana "höna") Kuntberget (konti "kont, kunt")

Från samma källa hämtas även nedanstående citat där man även konstaterar att så lite nämnts om kvinnornas arbete.

Många finnar slog sig ner i Säfsen och man imponeras av deras styrka, både fysiskt och psykiskt. Psykiskt tänker jag framför allt på brukstiden – som jag inte fördjupat mig i men läst om hur de kämpat för sina torp, hur bruken och skatter utarmar dem mer och mer.

Vad jag saknar i den litteratur jag funnit, är kvinnornas situation – beror det på att jag bara funnit böcker skrivna av män?

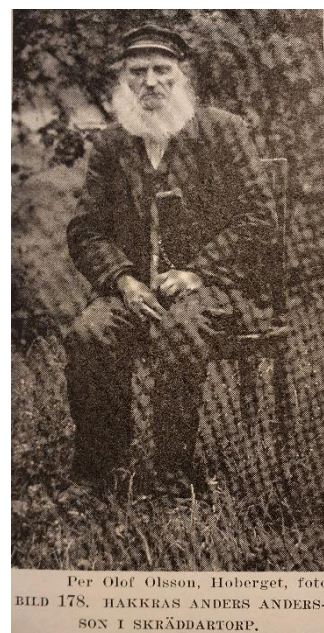
Jag har endast funnit några ord om klädedräkten. De hade näverskor på fötterna! Men sen; ingenstans har jag läst om att de t ex odlade lin (gäller alltså Säfsen) eller att man tog hand om ull, kardade, spann och vävde.

Man åt lutfisk vis högtidliga tillfällen och man kan ju förutsätta att de torkade en del av den fisk man fick.

Hakkras Anders Andersson död 1908, med enorm vit skepparkrans, ur KEF

Jag har ovan nämnt att Lövkullen haft skola. Och i nästa avsnitt nämns att Hoberg en kort tid hade skola. Men då skogsbilväg byggts till Skräddartorp och Lövkullen troligen kring 1945 så öppnades möjligheten att låta barnen gå i skola i Ulriksberg. Väg upp till Sundet, Ursen och vidare till Utbyberg (Sköttens) byggdes kring 1961. Men i dessa byar hade flertalet barn gått i skola i Håvberget och avslutat skolgången kring 1932–34. Håvbergsskolan upphörde några år för att sen starta igen kring 1936.

Min skolkamrat från gymnasiet, Anders Yngvesson som växte upp i Ulriksberg berättar att när han började skolan i Ulriksberg hösten 1950 gick Stig Persson från Kuntberget i sjuan likaså Astrid Johansson i Skräddartorp och Gösta Eriksson i Lövkullen. Maj Johansson i Skräddartorp blev klasskamrat med Anders men hon var ett år äldre.

Anders berättar: - Från Lövkullen kom Per-Göran Jansson och han gick nog i trean, född 1941. Från Björndalen kom fyra systrar Wallengren, Dagny i sjuan, Birgit i femman, Vivan i trean och Eivor (Ejan) blev klasskamrat med mig, född 1941. I Anders klass gick också handlarns son Bele född 1942. Byns taxiförare Dane Hansson hämtade i Lövkullen, Wallengrenarna fick gå ner till "Skräddartorpsvägen" vid Sandsjön på en kärrväg ca 2,5 km. Året därpå flyttade dom till Stora Älgberget söder om Ulriksberg och fick gå drygt 2,5 km till skolan. En gång när det hade snöat ganska mycket frågade fröken Karlgren om det var jobbigt att pulsa i snön. Då svarade Ejan att det var drygt nerför berget men på stora vägen hade "skogis" kört med bilen så där kunde dom gå i hjulspåren.

Här vill jag lägga till: - Jämför detta med idag.

Skogis det var skogvaktaren i området Ulriksberg, Nils Carlsson. Han var pappa till Anders Yngvesson och har på flera sätt bidragit till att sätta Ulriksberg på kartan. Han var den som höll i "Älgdrevet" en mycket stor orienteringstävling i Ulriksberg. Därtill har han skrivit flera böcker om finnbyarna i trakten, jakt på älg och tjäder och om järnhanteringen i Ulriksberg.

En bild från 1921 i Kuntberget där man är på Liljedals åker. På bilden syns Per Erik Johansson med sönerna Gustav och Gottfrid från Grangärde Hoberg, Mycket fina hästar som är lika varandra i allt. Foto: F HHK

Grangärde Finnmark 1940

På grund av problem att se texten i kyrkobok har dessa skrivits av. Texten är skriven på maskin, men syns dåligt på de inskannade bilderna.

Hoberg

By på Grangärde finnmark, 4 km rakt söder om Håvberget. Avskrift kan bli fel.

Man tror att Hoberg först var en fäbod till finnar som fanns i Gänsen från ca 1620. Då familjen växte och man behövde mer mark så blev fäbodmarken plats för nya hemman.

Eriksson	Petter	70	Grangärde	Hemmansägare	5 ha åker
Eriksson	Sara	58	do	Husmor	
<u>d Eriksson</u>	Helga	97	do	Medhj,fam.medl	
Johansson	Stina	65	do	Husmor	1 ha
Eriksson	Anders	07	do	Jordbr arb	(2 ha)
<u>Persson</u>	Johan	74	do	Hemmansägare	4,5
H f Jakobsson	Hulda	75	Nås	Husmor	
Son	Sigurd	13	Grangärde	Jordbr arb	
Dotter	Märta	14	do	Hemgöromål	
<u>DD</u>	<u>Inger</u>	34	do		
Bång	Albert	05	do	Jordbr arb	
<u>Persson</u>	Karl-Erik	93	do	do	
Andersson	Jakob	75	do	Hemmansägare	2
H Andersson	Johanna	70	do	Husmor	
S Jakobsson	Gunnar	05	do	Jordbr arb.	

Inalles 15 personer och ca 12 hektar åker

Här finns Märta Persson som på senare flyttade till Håvberget och gifte sig med Oscar Magnusson. Hennes dotter Inger gick dessförinnan i skolan i Håvberget och bodde då hos Albert och Berta. Vi hittar "Hobergs Helga", färgstark kvinna som stred för att få bilväg. Deltog dessutom i älgjakten. Och sa att gubbarna dom bara sitter där på passet – jag stickar strumpor tills jag hör att älgen kommer

mot mitt pass. Här finns Anders Eriksson som var bror till Berta och Anna Eriksson. Berta gift i Håvberget med min morbror Albert. Anna gifte sig med Sven från Bastuberget. Son till Oscar Magnusson. Deras son Börje bodde under skoltiden hos Albert och Berta. Anna och Sven tog över hemmanet i Hoberg och de hade ett skogsskifte som sträckte sig ända fram mot Hamptjärnen. Sven hade en "Bamse" skogstraktor med kran och körde ibland fram virke åt min far.

Inger som i veckorna var inackorderad i Håvberget berättar att i byn fanns fyra gårdar. Första åren brukade morbror Albert Persson i Kuntberget följa med mig på måndag morgon och sen då han veckohandlade på lördag så fick jag följa med hem till mor. Det var mellan sex och elva elever åren 1942–49. Första åren var Lås Maria Olsson lärare för att sen bytas mot Ester Ros Johansson. På rasterna på vintern så åkte man skidor kring skolan, man kunde sätta samman flera sparkar och bilda ett "tåg" och man kunde ha snöbollskrig. Se vidare berättelser.

Märta gifte sig i Håvberget och jag minns en gång när jag var 11 år gammal och ivrigt samlade på plastfigurer som fanns i Kalas-Puff paketen. Samlandet var så ivrigt att jag första dagen åt upp ett helt paket flingor med mjölk. Ja, helt själv. Honungsrostade puffar i mjölk. Till frukost, middag och kväll. Sen fick jag veta av min far som ju hade affär att Märta hade köpt flera paket Kalas-Puffar och således hade ett antal plastfigurer. Det var den sommaren figurer typ Robin-Hood och Lille John. Glad i hågen går jag och knackar på hos Märta och frågar om jag kan få hennes figurer. Då säger hon till min stora förvåning: - Även jag samlar på figurerna. Men jag fick nog figurerna efter en stund.

Stina Jansdotter, Per Erik Johansson, Anna f 11, Anders 08, Berta 03, Gottfrid 06 och Gustav 01. Berta och Annas mamma var Stina Johansson född 65. Se ovan. Fadern Hemmansägare Erik Johansson var avliden.

Här ska tilläggas att Berta gifte sig med min morbror Oloves Albert. När Albert gick bort 1976 ansåg Berta att jag stod närmast att ta över gården. Så jag köpte gården av Stora.

Höupptagning i Hoberg från ca 1920. Hela familjen deltar i arbetet, även Anna som här är kring 9 år. Foto F HHK

Berta sittande i knä på sin mamma Stina Jansdotter. Taget några år innan Berta börjar skolan. Foto: Från Ann Wilhelmsson

Hobergs kvarn

I Hoberg fanns en ansenlig mängd med åkermark. Idag bor Tommy Håkansson och hans man Kent här och de har djurhållning för att bevara de svenska lantraserna. Det gör att åkrarna som ligger mot söder hålls öppna. Se deras hemsida på facebook: "Hoberg småbruk". De är värda all uppmärksamhet. Tommy har sitt arbete på Ludvika lasarett och dagpendlar de 5 milen.

Om skolgången i glesbygd

Min moster Berta född 1903 i Hoberg gick i sommarskola. Det innebar troligen att någon ledig lärare från trakten ordnade skola under sin ledighet över sommaren. Övriga skolbarn hade ju sommarlov. Vad gäller Berta så saknades aldrig driv och kunnande så hon måste ha lärt sig mycket på kort tid.

Från gamla tidningsklipp kan man sen läsa att från 1920 och tiotalet år framåt så hade man skola i Hoberg. Det var kanske Dalarnas minsta skola med intag vartannat år. Ett foto visar de sju eleverna på examensdagen 1925 och namnen är: Anna Karlsson, Henry Karlsson, Elle Karlsson (syster till Henry.), Sigrid Bergqvist, Märta Johansson, Rut Karlsson, lärarinnan Ingeborg Jansson och Anna Eriksson. Två av flickorna kom från Kuntberget som var i Säfsnäs socken. Flera kom från Björndalen. Se nedan.

Skolsal var inrymt i en andrastuga på Johan Pers gård, där ett rum var skolsal och ett rum var lärarbostad. I tidningen berättar Henry Karlsson att det var lite primitivt med skolmateriel. Orgel saknades så då fick man gå till en granngård med orgel i finrummet. Där övades att sjunga psalmverser. År 1927 gjordes en skolresa till Ornäs och Falun där man bland annat besökte en industriutställning. Pengar till skolresan fick man genom att spela skolteater i samarbete med en liten skola i Nås socken. (Troligen den i Håvberget, dit man kunde gå på en timme längs en skogsstig.)

Lärarinna "fröken" Jansson från Grängesberg var mycket duktig och barnen fick öva stämsång. De fick då sjunga för de skolrådsledamöter som kom och besökte skolan. Man var aldrig fler än åtta barn. Ragnar Karlsson, senare gift i Håvberget, en av sönerna till Maria och Rickard i Pullingberget gick första året i den här skolan. Det bör ha varit 1931 eftersom han var född 1924. För en sjuåring är det ett äventyr att gå de tre km mellan de två byarna. Tidvis lär det ha varit mörkt veckorna för jul.

När jag var 15 år åkte jag och Tero Alatalo skidor till Hoberg. Tero bodde hemma hos oss, då alla syskonen hade vattkoppor. Tero och jag bodde tillsammans i Ludvika och gick realskola. Vid gott före är det en enkel sak att göra den turen. Vi fick saft i en gård intill Magnussons. Se sen bild 10 bilagd.

Om Hobergs-Helga se minnesvärda kvinnor.

Björndalen o Björndalssågen

Här hittade man järnmalm 1770 och gruvan levererade 1000 foror varje år. Forslades till Ulriksberg. Gruvdriften upphörde kring 1830. Den här orten är inte så känd men vi ser att där bodde flera skolbarn fram till kanske 1960. Två gårdar finns omnämnda.

Skogvaktare Erik Ersson Berglund med fru Johanna Persson med fem av de sju barnen. Fr v Ester (g m Karl Axel Eriksson), Verner (senare skogvaktare Ulriksberg), Jenny (g m Karl Erik Eriksson), Leander och Hildur (g m Fritz Persson)

År 1940 finns i Björndalen (öst Kuntberget mot Ulriksberg) Axel Leonard Karlsson och hustrun Jenny som var mamma till Henry född 15, AnnMarie född 22 och en syster Elle. Se skolbarnen ovan i skolan i Hoberg. Där fanns också Karl Erik Johansson med sonen Rickard och hustru Lovisa. Rickard var gift med Maria Danielsson i Pullingberget. Hon avled 1934 och efterlämnade två pojkar. Barn från Björndalen hade en bit att gå så egentligen borde skolan legat i Kuntberget (Säfs-Hoberg). Senare gick man i skola i Ulriksberg. Se ovan.

Själv har jag två minnen, dels Björndals Rickard och dels några minnen från åren 1959–60 då min kompis i Håvberget Torbjörn Nyman cyklade dit. Men vi ska ta det från början.

Selma Lindvall från Håvberget och Arvid Lindgren från Lövsjön gifte sig kring 1945 men fick inte några egna barn. Selma som var mycket snäll, vänlig och barnkär hade tidvis hand om mig de första två åren. Jag hade allergi och eksem och sov oroligt på nätterna. Så Selma var en sorts avlastning. År 1955 då Arvid moderniserat och rustat Jakob Lindvalls hus så fick tre Stockholmsbarn vara där över sommaren. Det var Olaf, Margareta och Rita. Alla 7–10 år. De blev ju då mina lekkamrater. Fyra år senare var Torbjörn Nyman från Björnberget i Grängesberg sommarbarn och det bestämdes sen att han skulle bo kvar och gå i skolan i Lövsjön i klass fem.

Vi var kompisar den hösten och jag minns att vi tillverkade små trälådor som vi lade pengar i och sen grävde ner i åkerkanter kring Öster-mossen. Tanken var då att om tusen år skulle någon hitta detta och man skulle då finna att det bott folk i Håvberget på 1900-talet.

Nu visade det sig att Torbjörn kunde göra en del bus i skolan. Te x då Mary Berg vikarierade för Sture så hände det sig att ett suddgummi plötsligt hamnade på katedern. Detta var helt oförlåtligt så de som satt i en viss riktning från katedern blev förhörda av Mary. Däribland Sven Eriksson och Torbjörn. Ingen erkände men sen sa Torbjörn att det ju var han.

Detta och ytterligare några hyss medförde att Torbjörn varannan dag stängdes av från skolan för att så att säga i hemmets ro hinna tänka igen vad han gjort. Ja, förstås med en förstående Selma Lindgren som hjälp. Hur det hängde ihop vet jag ej men den hösten bodde hans föräldrar av någon anledning i Björndalen nära Kuntberget. Och lediga dagar så lånade Torbjörn en cykel och cyklade på de smala kärrvägarna vägen Korpallet, Sköttens, Ursen, Kuntberget och sen Björndalen. Det var kanske åtta km men det var ojämna kärrvägar.

Själv gjorde jag då jag var 12 år ungefär samma tur med Ulf Andersson, Görans kusin från Ludvika. Ulf fick låna Ingrids cykel för en dag. Dock var den ett par nummer för liten för den storväxte Ulf. I Kuntberget svängde vi av till Hoberg, där vi mitt på stora byvägen möter en häpen Bo Gustavsson, klasskamrat till mig men som kom från Flen. Han bodde över sommaren hos Karl-Erik i Hoberg. Minns jag rätt fick vi saft av Anna Magnusson. Från Hoberg cyklade jag och Ulf sen ner på stora vägen mot Ulriksberg för att sen fortsätta till Fridlunds affär i Norhyttan. Då var det dags att ringa hem och be om att bli hämtad och få bilskjuts hem.

Pullingberg

På bilden från 1923 finns en finnhässa, liknande den man ser på bilder från Kyrkfallet. Och intrycket är att får, getter och kanske någon gris betat av området hitom uthuset.

Kring 1860 var tre bröder gemensamma ägare till gården. En av dessa kom på obestånd och blev tvungen att sälja sin del till bruksherren Roth i Ludvika. En åker delades av och den delen som man miste kallas än i dag Rothdelen.

Boende 1940 är:

Danielsson	Gustav f 86	Grangärde	Hemmansäg	4 ha åker
H f Eriksson	Matilda f 95	Nås	Husmor	
Döttrar	Elsa född 31 och Ingrid 33		Fosterbarn	Ragnar Karlsson 24 och Sven Karlsson 26

Totalt 6 personer

Här finns min moster Matilda gift med Gustav. Denne Gustav var den äkta odalmannen. Han hade väldiga händer, kunde skämtsamt liknas vid dasslock, och var ofta rufsig i håret. Fyra hektar åker. In i det sista såg han till att sköta djuren i ladugården och att laga gärdesgårdar. När han var 70 år bestämde han sig för att flytta bort några stenrösen på "Väster fallet". Deras barn Elsa och Ingrid samt att de fostrade Ragnar och Sven Karlsson då deras mamma Maria, syster med Gustav, avlidit 1934. Deras pappa Rickard flyttade hem till Björndalen. Om Tida se minnesvärda kvinnor.

Sven och Ragnar finns på bild 41 och 42 i bildbilaga.

Ragnar gick ett år i skola i Hoberg. Övrig skoltid fick pojkarna bo inneboende i Gänsen. På lördag fick de traska iväg de ca fem km upp till Pullingberget. Ragnar gifte sig senare i Håvberget med Elize Karlsson. Svens fru Aina Maria Berg kom från Sjöfallet nära Lövsjön. De har barnen Lisbeth och Siv. Ragnar arbetade oerhört hårt i skogen och blev inte så gammal. Sven däremot lever då detta skrivs och är vid god vigör. Han är troligen den äldste jag hittar vid denna genomgång. År 1970 flyttade Ingrid med familj från Pullingberg till Grängesberg. Sonen Jan bor idag i Grängesberg men har kvar

egendomen. Elsa fick barnen Ulla, Kerstin och Lars. De bodde i Baggviken. Kerstin är gift med Tage Kosjanov och har barnen Lena, Pernilla och Per. Såväl Ingrid som Elsa gick i skola i Gänsen och fick bo borta i veckorna. Jan gick tre år i skolan i Lövsjön men hämtades då vid Gruvstugan av Ingrid Falk.

Det här huset är från 1880 och här har tiden stått still.

Sven och Ragnar arbetade en tid på 50-talet med skogsarbete i Särna. Vid ett tillfälle skulle de åka skidor ut till skogsbaracken. Tempot i åkningen ökade och det visade sig att den de trampades med var "Särna Hedlund". Svensk skidolympier. I den här vevan kom de till Lillfjäten och där fanns Arne Svensson som sen blev bonde i Pullingberget. Gift med Ingrid.

När jag var pojk kring 1960 kunde den då 70-årige Gustav komma på skidor i ospårad terräng till byn för att handla. Till del kunde han åka spark på befintlig skogsbilväg från Hörkna. Han hade i ungdomen kolat liggmilor av grov skog. Avyttrades i Norhyttan. Senare blev det resmilor av klenare dimensioner. Gallringsskog. Milrök är utmärkt medicin säger han i en tidningsintervju från mitten av 60-talet.

Pullingberg saknar än idag elström. Telefon fick man 1957. På senare tid har skogsbolagen byggt en väg som når fram till fastigheterna.

När Hobergs-Helga var bortrest fick Ingrid Svensson två gånger per dag gå och mjölka Helgas kor. Det blir 12 km att gå varje dag. Sen hade Ingrid sina egna kor att mjölka.

Ragnar Karlsson växte upp här och hamnade sen i Håvberget. Han hade en jordbrukstraktor och hjälpte oss att köra hemved. Det bar sig inte bättre än att traktorn fastnade på en 40 cm hög stubbe. Fastän traktorn står i lutning så kastar sig Ragnar ner under traktorn och liggande mitt under den så sågar han av stubben med min motorsåg. Måtte då inte traktorn börja rulla då den lossnar. När det kom fram det nära släktskapet med Gustaf så förklarades också varför även Ragnar hade ovanligt stora händer.

Efter älgjakten kring 1970 hade en älg som skadskjutits dött i skogen när Lamasfallet. När man upptäckte den var den död och hopfrusen. Bastubergs-Olle och Ragnar skulle nu ordna så att det gick att få ner älgen under jord. Endera av dem hade dynamit och man tänkte att man lägger dynamit under

den och skjuter sönder kroppen. Man laddade och i vatten som fanns under älgen så pilade dynamitgubbarna runt som om det var små fiskar. Så kommer smällen och inget går som tänkt. Älgen flyger 15 meter upp i luften, den är nära att fastna i högspänningsledningen till byn. Men hasar istället ner och bryter av kvistar på en gran.

Så här kan det gå till på landet. Skulle detta skett i tätort så hade det väl slutat i tingsrätten. Det hade först blivit utredning om de hade tillstånd att inneha dynamit, att de gått kurser i handhavande mm. Därefter kom då frågan om vad som hände vid själva "skjutplatsen". Hade man insett riskerna med en så näraliggande luftledning osv.

Sixten i Tätriset kom att känna Ragnar bättre än de flesta genom tex Grangärde fotoklubb. När Ragnar berättade om älgen som kunde ses 15 meter upp i luften så häpnade åhörarna. Och vi vet att Ragnar jobbade oerhört hårt i skogen innan hjärtat blev slitet. Som han var lång och stark i armen kunde han ha motorsågen i en hand och stamkvista upp till tre meter med rejält gaspådrag. Det här är nog inget som man lär ut i de kurser som idag hålls. Även då man fäller fast ett träd så att det står i 45 graders vinkel mot ett annat är det naturligtvis så att de är frestande att såga av trädet i tre meter långa bitar istället för att söka flytta roten. Eller ge sig på det träd som det fastnat mot. Och kan du ha sågen i ena handen så kan du lätt göra tre meters bitar. Men man måste då veta vad man gör så man inte själv får trädet på sig då biten knäcks av. Ragnar hade massor av ärr på händerna men vad jag vet så skadade han sig aldrig allvarligt.

Vid en utflykt på skidor med en grupp till Prästbodarna var det först att ta sig upp på berget. Efter rast skulle alla ta sig ner med ryggsäckar på ryggen. Nedfärden innebar att flera körde omkull i lössnö och fick sen med möda kravla sig upp. Sist kommer Ragnar med stor mes på ryggen och kan galant ta sig ut på närmast lilla mosse.

- Men hur bär du dig åt? säger de som kört omkull.

- Jag är väl från Pu..Pu.. Pu..Pullingberget. Då fick man en ordentlig grund att stå på.

Ännu en bild från 1923

2 Byar kring Gänsen samt Flen och Bastuberget

Nedan följer nu byar som ligger söder om stora vägen mellan Lövsjön och Norhyttan. Det är Tättriset, Lövberget, Mörtåsågen, Hörknen och Jansbrändan.

Tättriset

Bod och brunn vid Tättriset 1923

Från Hälla, Tättriset, Bastuberget högt i bakgrunden. 1923

Boende 1940 enligt nedan.

Johansson	Oskar	81	Floda	Hemmansägare	1 ha
H f Andersson	Ida	93	Grangärde	Husmor	
S	Hjalmar	15	dito	Skogsarbetare	
S	Ivar	17	do	do	
D	Elin	19	do	Hemgöromål	
D	Lilly	24	do	do	

Inalles 7 personer.

Sixten Johansson, son till Hjalmar och född 1952 berättar att på 1920-talet fanns här hans farfars mormor Anna-Lisa, samt hennes ogifta syskon Petter och Karolina i Tättriset. Alla var ättlingar till Staffan Persson, den som fanns där från 1760. Sixtens farfar Oskar skötte om de gamla på ålderns höst. Senare med hjälp av sin fru Ida. De bodde i en timmerstuga med ett rum och kök. I kammaren

låg de gamla och övriga familjen, som blev fler och fler, bodde i köket. Se ovan. Den siste av de gamla dog 1927.

Tätis: Oskar Johansson Postman mellan Norhyttan och Gänsen

Oskar var postiljon och hämtade post i Norhyttan tre gånger i veckan. Cykeln förvarades nere i byn Gänsen då det var för klen väg till hemmet för att cykla. År 1941 fick man en bättre väg, de två km ner till Gänsen. Se för övrigt kartor nedan. Oskar och Ida hade dessutom ett litet jordbruk med kor, får och några höns. De bodde i det lilla huset till 1939, då de plockade ner Petters hus i övre Tätriset och flyttade det till dess nuvarande plats innanför timmerhuset.

Sixten med hustru har byggt nytt och bor kvar. Väster om Tätriset är den 25 hektar stora Tossamossen. På andra sidan fanns en äng och en ängslada. Hö skulle köras hem med häst på vintern och kring trettondagsjul så trampade Oskar väg över myren genom att gå korta, korta steg. Det liknade då "traktorspår" men gjordes med stövlar på fötterna. Genom att trampa ner snö i myren frös den till om det blir 10–15 minusgrader och det bar häst och släde.

Sixten nämner också att Per Gustav från Storgården i Gänsen hade skiften på andra sidan myren och han handskottade då och då väg över myren. Han kom med cykel upp till Tätriset och började sen skotta. Efter tio meter så åkte storvästen av, efter ytterligare tio meters skottning så åkte koftan av. Sen fortsatte arbetet med skjortan på. Jag känner själv igen det här. Om det är någon minusgrad och utan blåst kan man klara sig tunnklädd vintertid om man kroppsarbetar. På tillbakavägen satte han sen i tur och ordning på sig först en kall kofta och sen en kall storväst. Och sen cykel nedför till Gänsen. Liksom förut nämnde Gustav Danielsson i Pullingberget så var Per Gustav en äkta odalman. Men ett helt liv med kroppsarbete ger stora händer och krökt rygg. På kartan syns en bild av den lilla tjärn som finns väster om Gänsen och varifrån den lilla Mörtån leder ner mot Norhyttan och sen sjön Väsman. Det är knappt man tror det, men till Mörttjärn kördes timmer på vintern varefter det flottades mot söder och Paiseån. Det ser dock ut att den lilla ån rinner utan forsar ner mot Mörtåsågan och sen vidare mot Norhyttan. Men det kan inta ha gått

"friktionsfritt" med flottning. När jag sist var vid Mörtåsågen kunde man se att den var tre meter bred och just vid besöket var flödet högt. Men djupet är bara 30–40 cm vid högvatten, om ens det.

En bild från flottning vid Mörttjärn. (Från Gänsens bystuga.) Närmast kameran är Hjalmar från Tätis och Artur från Lövberget.

Lövberget samt Mörtåsågen.

En äldre bild från 1920–30-talet. Parbod från Lövberget

Boende 1940.

<u>Johansson</u>	Artur	03	Grangärde	Skogsarbetare
Johansson	Johan	64	do	Hemmansäg 1,5 ha åker
H f Johanss	Vilma	83	do	Husmor
D	Hildur	13	do	
D	Helmi	15	do	Medhj fam medl
S	Helmer	17	do	do
DD	Gunnel	34	do	
<u>Johansson</u>	<u>Sara</u>	74	do	Torpägare 1
Larsson	Axel	96	do	Arrendator 0,6
H f Anderss	Hilma	06	Nås	Husmor
Pettersson	Jan Erik	76	Grangärde	Hemmansäg 2,5
H f Naucler	Ellen	02	do	Husmor
Barnen 8 st se uppräknig nedan.				

Inalles 20 personer

Här hittar vi tre familjer där familjen Larsson bodde i Mörtåsågen. Det var också Axel och Hilma från Håvberget. Här föddes något år senare sonen Yngve Larsson.

I nedre Lövberget fanns en familj med åtta barn. Ellen Naucér kom dit som piga från Grangärde och gifte sig med den 26 år äldre bonden Jan Erik. Hon kom från byn Norrbo. Jag minns Sten f 23 och Elof f 30. Övriga barn hette Stig 25, Sune 28, Evert 32, Bo 36, Bernt 38, Birgitta 40. Birgitta lever och är i trakten sommartid.

Det här är den familj i min genomgång som bodde mest avsides och hade flest barn födda strax innan "moderniteten". Dessa hade att gå till skolan i Gänsen och det är cirka fyra km. Näst största familj, med sju barn, var familjen Pers i Flen. Sju barn hade också arrendatorn Erik Persson med fru Stina i Lövsjön. Men dessa senare bor inte avsides utan i byar med ett femtiotal invånare. Dessa mammor borde tilldelas en särskild uppskattning då de inte kan ha haft mycket tid för det som idag heter "egen förkovran eller egen tid". Den avsides boende Ellen Naucler förtjänar "finnmarksmedalj". Betänk sen att det var långt till doktor så man kunde inte ta febriga barn med sig dit för kontroll.

I övre gården fanns Artur född 03 som senare blev pappa till min skolkamrat Ingrid Johansson. Mamman hette Karin. Små arealer åker. Artur jobbade i skogen med att med timmersvans fälla fullvuxna

träd. Att stå böjd och kapa trädet vid roten är mycket obekväm arbetsställning och därför tog man hjälp av en fjäder som slogs fast i trädet och som skulle underlätta rörelsen att såga bort från kroppen. Den kallades "sågkamrat" och användes då man inte var två man som kunde hjälpas åt. Nu bar det sig inte bättre än att fjädern lossnade från trädet och träffade Artur över munnen varvid det började blöda. Han säger då: - Och detta ska man kalla en sågkamrat.

Jag minns också Ragnar Karlssons händer efter 50 år i skogsarbete. Det var mängder med ärr efter händelser där olyckor skadat handlov, knogar och fingrar. Som så många andra som jobbat utomhus var han alltid brun i ansiktet och på händerna.

Mellan 1914 och 1925 växer syskonen Holger, Gunborg, Ingegerd, Folke, Edvard och Bengt upp vid Mörtåsågen. På mamman Sofia Maria Larssons sida fanns anknytning till Pullingberg. Två av dessa barn hamnade senare i Flen.

Om Sara Johansson, torpägare, se vidare när Arturs dotter Ingrids berättelse. Sara avlider i sin farstu.

Jansbrändan

Foto av Jan Larsson. Fotograf Bernard Fredriksson ca 1920. Bernhard släkt med min mamma.

Och 1940 hittar man:

Jansson	August	84	Grangärde	Hemmansäg	2,6 ha åker
H f Karlsdr	Vilhelmina	94	Håvberget	Husmor	
S	Gottfrid	20	Grangärde	Medhj fam medl	
S	Gunnar	29	do		
Andersson	Joel	85	Järna	Hemmansäg	3,5
H f Hallgren	Anna	92	Grangärde	Husmor	
S	Erik	17	do	Medhj fam medl	

Inalles 7 personer

Här finns August Jansson, gift med Vilhelmina från Håvberget. Syster till Gottfrid, Georg, Elsa mfl. Stora arealer åker. Sonen Gunnar bodde kvar i Jansbrändan. Gifte sig med Ellen och de har barnen Conny och Eivor. Kring 1970 hade man två kor i ladugården samt häst.

På ett foto i Falu-Kuriren från 1970 då skolan i Lövsjön skulle läggas ned finns Eivor från Jansbrändan. Hon blir rikskänd genom att Expressen i reportage beskriver hur det är när Birgitta från Stockholm och Eivor får byta skola med varandra några dagar. Birgitta får bo i Jansbrändan och rida barbacka på häst medan Eivor får pröva på hur det är att åka tunnelbana i Stockholm.

- All skog gör att jag tappar pratlusten, säger Birgitta medan Eivor finner smutsig snö och trafikljus motbjudande. Hemma är nog ändå bäst.

Mina minnen av dessa byar är från Svenska Rallyt 1967–68. Kring trettondagen kördes rallyt och det var närmare 20 grader kallt. Strax väst om Jansbrändan är en riktig tvärkurva och där körde många rakt ut i terrängen. Vi åskådare hjälpte till att knuffa bilar upp på vägen. När vi varit där 3–4 timmar i kylan skulle vi åka hem och jag var då så kall om fingrarna att jag inte kunde vrida runt startnyckeln.

På kartan ser man tydligt de stora backarna längs vägen upp mot Pullingberget som passerade Gruvstugan. Det är mycket brant. Då vägen dessutom hade en tvärkrok där vatten ofta spolat bort allt grus så var det med nöd man tog sig upp sommartid. Stor risk att skada bilens underrede. Idag åker man runt berget och kommer in från väster.

Hörknen

Lundqvist	Albin	74	St Malm	Fd Skogvaktare
H f Eriksson	Anna Matilda	75	Ö Vingåker	Husmor
Fost.d Anderss	Rut Ingeborg	25	Grangärde	
<u>D Lundqvist</u>	<u>Anna</u>	<u>05</u>	Grangärde	Kallskänka
Lundqvist	Göte	01	Grangärde	Skogvaktare
H f Samuelss	Märta	04	Ljusnarsberg	Husmor
D Lundqvist	Barbro	38	Ludvika	

I Hörknen fanns tidigare en gran med ovanliga dimensioner. Planterad 1901 av Albin Lundin som vårdträd. Genom att hönsen gödslat så enträget runt trädet hade det efter åttio år nått ett midjemått på 31 dm. Vid en ålder av 105 år var trädet på väg att torka och hade dessutom gått av på mitten. Idag finns bara få spår kvar.

På femtiotalet bodde här familjen Gabrielsson. Mina skolkamrater var Jan-Åke, Gert-Ove, Alf och systemen Kristin. Bröderna flyttade i vuxen ålder till USA och blev skogsentreprenörer. Man kan gissa att de fått slita ordentligt då det är tävling som gäller. På TV visades ett reportage där en entreprenör köpt in en utrangerad Sherman stridsvagn för att med dess motor och med en 50 tons vikt som stöd kunna vinscha stora träd uppför berget längs en lina med längd en km. En i arbetslaget, en karl i 60-årsåldern hade bara en hand, men andra armen hade en protes vilken kunde fästas i motorsågen med en krok. Så med en arm och en handprotes med en krok så fortsatte han att fälla jätteträd. År 2021 bor familjen Wenjedahl i Hörknen med fem barn. De har sex hästar för ridning.

Byar nordost om sjön Gänsen

Vi flyttar oss nu till andra sidan av sjön Gänsen. Här finns på flera ställen spår efter bosättningar som är från 1700-talet men nu endast som stensättningar. Där finns Gänsberget, Dalkarsberget, Mårtens-torp, Vikars och Jan-Mats.

Gänsberget

Flodin	Lars Gottfr	07	Nås	Arrendator	4 ha åker
H f Anderss	Elsa	15	Nås(Håvb.)	Husmor	
S	Roland	37	Säfsnäs		
<u>S</u>	<u>Harry</u>	39	Grängesberg		
Fredriksson	Bernhard	92	Nås	Skogsarbetare	
Hermansson	Elis	92	Grängärde	Arrendator	4,5
H f Jansson	Hulda	88	do	Husmor	
S	Tore	21	do		
S	Holger	23	do		
S	Harry	26	do		
Jansson	Matilda	74	do	Arrendator	3
S Persson	Oscar	96	do	Skogsarbetare	
D Persson	Helfrid	04	do	Hemgöromål	
<u>S Persson</u>	<u>Hjalmar</u>	07	do	Skogsarbetare	

Med hjälp av Sven Rosén så går vi igenom Gänsberget och Dalkarsberget. Konstateras då först att han inte har något minne av Matilda Jansson, arrendator, med tre barn födda kring 1900. Kanske flyttade hela familjen mellan 1940 och 1950.

Här finns Lars Flodin gift med Elsa från Håvberget. Lars Flodin skaffade tidigt traktor då ju åkerarealen var så stor som fyra hektar. Man hade först en enklare traktor av Epa-typ. Senare en Allis Chalmers som skulle startas med fotogen för att sen gå över till bensin. Sönerna Roland och Harry minns jag då de kom med traktor till Håvberget och plöjde. De var hyggliga så jag som då var kring sju år fick åka med sittande på en av stänkskärmarna strax intill föraren. Roland och Harry hade möjlighet att gå alla år i skolan i Gänsen.

Här finns Elis Hermansson gift med Kristina med barnen Tore, Holger och Harry. Hermanssons ställe kallas "Pellas". Tore flyttade till Ludvika och fick som många andra på den tiden jobb hos Ludvika kommun. Harry med fru blev kvar vid "Mårtens". Harrys dotter Monika född kring 1955 är idag den enda som bor kvar i Dalkarsberget.

Bernhard Fredriksson ovan, hela livet ungkarl, kom också från Håvberget. Mamman hette Skött Anna Lisa Larsdotter och var 25 år, fader ej omnämnd. Således född utom äktenskapet. Bernhard var en begåvad levnadskonstnär som kunde laga radioapparater och tex byta elektrolytkondensator. Följaktligen så fick han kort och gott heta "Radio-Fredrik". Denna kunskap hade han efter att en tid arbetat vid Hendebergs Elbutik i Ludvika. Att han sen slutade berodde enligt min far på att han sagt att de tog alldeles för mycket betalt för småreparationer. Liksom Jakob Lindvall i Håvberget så fotograferade han. Idag kan alla med mobiltelefonen fota och till och med filma. Den som förr i sin byrålåda hade säg tio foton, kan idag ha flera tusen i sin mobiltelefon. Det har gått inflation i fotograferingen. Men länge var det omständligt att få fram fotografier, filmen i sig var ju negativ, svart var vitt och vice versa, men Bernhard framkallade och iordningställde kort på egen hand. Och att filma var egentligen omöjligt 1920 om man inte var utbildad stumfilmsfotograf. Han var även en stor djurvän som varsamt kunde hantera getingar och försiktigt stryka dem på magen.

Senare bodde han i Gänsen i en enkel boning i skogen mitt emot där vägen till Gänsnäset går in. Vi tror att han läste mycket och hade ett rikt inre liv. Kanske hade han samma syn på livet som D H Thoreau beskriver i sin bok Walden från 1870-talet. - Vi ska sluta beundra den som bygger den största pyramiden. Denne byggde på någon månad en enkel boning vid sjön Walden i USA och plöjde upp ett litet stycke jord för odling. De rötter som plöjdes upp fick sen bli ved att elda med. För min del säger Thoreau, skulle jag hellre vilja veta något om dem som inte voro i färd med att bygga minnesmärken – de som voro upphöjda över sådana småsaker. Thoreau räknade ut att för att köpa en tågbiljett till närmaste stad (Flintsburg) så skulle han behöva arbeta i sex timmar. På den tiden hinner jag gå dit. Ovan ser vi att Bernhard fotograferade runt om i byarna. Se foto under Gänsen.

Tillfälligheter gör att vi sen ser att år 1900 gifte sig Bernhards mamma med Axel Leonard Åkerström som var 11 år yngre. Han 20 och hon 31. Se vidare Ursen. Min mormor hette Johanna Larsdotter så jag själv är släkt med Bernhard. Och det har jag inga problem med. Idag säger man att varje svensk genom sitt sätt att leva behöver ett jordklot långt större än det vi har. Bernhards ekologiska fotavtryck var inte större än att det gott och väl fick plats mellan Hannas affär i Gänsen och hans egen enkla boning mitt för vägen till Gänsnäset.

I min genomgång hittar jag då säg tre tusenkonstnärer som alla är fotografer redan kring 1920. Vi har Bernhard, vi har Jakob Lindvall i Håvberget och Per Olof Olsson i Kuntberget. Denne bodde i ett litet rött hus intill Matses och var fotografen och urmakaren. En tusenkonstnär som i sin verkstad även byggt en orgel (KEF). Vi inser att om dessa tre levat idag skulle de alla ha kunnat utbilda sig till civilingenjörer eller annan högre teknisk utbildning. Men detta var inte att tänka på när man växte upp kring 1880 i en bondby. Sen finns ju tillfällen då skolläraren uppmärksammar att någon elev hade synnerlig begåvning. Då återstod att övertyga fadern om att pojken skulle få chansen att gå på läroverk. Inte ens 1930 var det självklart att läsa vidare.

Runt om i Sverige finns tusentals exempel där fadern upplyst läraren om att: - Gossen ska bli bonne och ta över gården. Punkt slut. Och naturligtvis fanns många flickor som med sin begåvning lätt hade kunnat studera till lärare, sjuksköterska eller varför inte läkare. Rektorn i Floda som hade lite tillsyn av skolan i Lövsjön har nämnt för mig att skolbarnen i Lövsjön uppvisade mycket goda resultat.

På 40-talet flyttar Ingvar Hellsten och hustrun Elna från Ursen/Håvberget till Gänsberget. De fick barnen Bert och Kjell som var skolkamrater med mig i Lövsjön. Bert har kvar stället än idag och han närmar sig 80 år. Elna och Elsa är två av de 13 barnen i Adolf och Britta Anderssons barnaskara. Systemen Hilma finns vid Mörtåsågen medan brodern Enar bor i Gänsen.

Sven nämner också att det funnits flera gårdar intill Hellstens om man går tillbaka längre i tiden. Sixten Johansson har också nämnt att tvärs Gänssjön finns lämningar efter ett stort antal torp och "pörten" från 1700-talet.

Stora arealer åker. Märk att här finns ingen hemmansägare. Karta se nedan

Dalkarsberg, Mårtenstorp, Vikars, Klacktäkten och "Jan Mats"

Andersson	Lars Erik	90	Grangärde	Torpägare	1ha åker
<u>Johansson</u>	<u>Albertina</u>	97	do	Hushållerska	
Björk	Oskar	80	do	Träarbetare	0,25
H f Pettersson	Hulda	87	do	Husmor	
S	Fritiof	14	do	Skogsarbetare	
S	Bror	16	Norrbärke	do	
<u>D</u>	<u>Hildur</u>	20	Grangärde	Hemgöromål	
<u>Danielsson</u>	<u>Daniel</u>	89	do	Hemmansäg.	3,5
Fredriksson	Aron	03	do	do	2,5
Far Eriksson	Fredrik	68	do	Medhj fam medl	
Friman	Axel	61	do	Arrendator	2
D Andersson	Berta	15	do	Hushållerska	
DS	Bertil Gunnar	40	do		
Gustavsson	Anton	02	Säfsnäs	Arrendator	1,1
H f Andersson	Anna	06	Grangärde	Husmor	
D	Agnes	30			
S	Evert	35			
S	Nils Gerhard	40			
Liljedahl	August	00	Floda	Arrendator	2
H f Fredrikss	Maria	98	Grangärde	Husmor	
D	Iris	26	do		
D	Alice	34	do		
<u>Persson</u>	<u>Axel</u>	15	do	Skogsarbetare	
Pettersson	Fredrik	71	do	Torpägare	1
<u>Syster</u>	<u>Vilhelmina</u>	74	do	Hushållerska	
Rosen	Fridolf	98	do	Gruvarbetare	
H f Danielsson	Kerstin	05	do	Husmor	
S	Lars	34	do		

Man förvånas över så många gårdar och hushåll. Och här har man i takt med tiden och nya strömningar ofta två barn. Man närmar sig moderniteten.

Överst i listan hittar man vid Klacktäkten Lars Erik Andersson med hushållerskan Albertina Johansson. Detta är en av de få bönder/skogsarbetare som man benämner "torpare".

Bror Björk som nämns som en av sönerna till Oscar Björk blev senare kunnig vad gäller såväl att mura som att snickra. Tidvis var han vid gården "Kyrkfallet" i Håvberget och gjorde stora jobb i såväl bo-ningshus som i uthusen. Ägare var då kring 1967 Kaj Östholm från Västerås. Bror Björk var även vid vår gård i Håvberget och bytte en stock underst i Lillstugan. Alla ska veta att det inte är något enkelt jobb då man först måste bryta upp golv för att komma åt bärande delar. Sen ska alltsammans lyftas

upp någon decimeter. Gården heter naturligtvis "Björkens". Idag ägs gården av en familj från Uppsala.

Vid gården "Mårtens" bodde Anton Gustavsson med fru och barnen Agnes, Evert och Nils Gerhard.

Vid "Vikars" bodde Bertil Friman. Denne råkade ut för en svår olycka då traktorn överstegrade och han klämdes ihjäl. Stället ägs idag av familj från Tyskland

Nederst vid gården "Jan-Mats" hittar man gruvarbetaren Fridolf Rosen och hustrun Kerstin. Kerstin är uppväxt på den här gården som har egen åkermark medan maken kommer från "Gräsberget" ett litet ställe vid sjön Ramsen. Stället finns bevarat men dit saknas ännu väg. Fridolf var gruvarbetare varför han bor borta i veckorna. Under några år före giftermålet var han i Kanada. År 1940 hade de sonen Lars som var 6 år. Senare fick de sonen Sven som först gick i skola i Gänsen men som sista åren gick med mig i Lövsjön. Jan-Mats är invigd den lilla tjärnen sydväst om Mårtentorp. Vägar hittar man på kartor från 1912.

Fridolf och Kerstin Rosén

Och nedan hittar vi alla nämnda byar och man får en viss bild av arealer åker kring år 2000.

Floda finnmark 1940

Åsfallet, en gård norr om Flenberget

Åsfallet									
Höslunda	Persson, f. Håkansson	70 ³⁰ / ₁₀₀	Läpplund	1	1	Skundstomka			
d. Johan Alfred	Johansson	78 ²⁷ / ₁₀₀	Floda	1		Arrendator	2.98 hektar	Bebyggelse	
d. Alma	"	81 ²¹ / ₁₀₀	d:o	1		Hängslen			
d. Erik Joel	"	86 ¹⁵ / ₁₀₀	d:o	1		Hängslen			

Här är det lätt att läsa texten. Här hittar vi Åsfalls-Johan som var arrendator med tre hektar åker.

Åsfallet är enligt KEF bebyggt av Lars Larsson f 1746, som med Kerstin Ersdotter från Uvtjärnsveden i Grangärde hade tre döttrar. Jönshus intill bebyggdes av Erik Jansson gift 1797 med Kerstin Larsdotter som anses ha kommit från släkten Bertelsson i Håvberget.

Eget foto från 13 september 2021 kall morgon. En gård i gott skick

Flen

Här har Ulla Pettersson, Bengt Pettersson samt Sven-Olov Pers hjälp mig att skriva. Först några äldre

Grå Per Perssons .

Lars Staffas .

Pers gård .

bilder från Flen. Flera av dessa är tagna av KEF kring 1925.

Gården Grå Pers är sen länge riven. Man ska glädja sig åt att ingen behöver bo så idag. Lars Staffas hade spåntak vilket blev vanligt kring 1900. Pers uthus hade tak av bräder eller ribb.

När jag går igenom material om Flen 1940 och 1880 visar sig som så ofta hur lite man visste om sina grannbyar. Idag kallas det att vi var och en är i vår egen lilla "bubbla" där okunnigheten ofta blommar. Här finns rader av hemmansägare.

Vidare skriver KEF: Lövsjön och Flen hade på 1600-talet tillsammans sex gårdar. Men kring 1925 är det 14 gårdar i Flen. Alltså fler än i Håvberget och kanske största finnby i trakten. Byns historia anses ovanligt väl bevarad i släktled efter släktled. Här nämns att bland bosatta finns dels släktband till Tomas Finne men även till adelssläkten Swinhufwud.

Från Falutrakten och Främby fogdegård kom Cornelius Jönsson Swinhufwud till Flen. Köpte gård, gifte sig med Malin Andersdotter och hade fem barn. Cornelius blev 87 år och dog 1686. Omnämnd i Floda kyrkoböcker. Här nämns att den som sist bodde vid Grå Pers var fiskargubben Skräddar Erik. Se mer nedan.

Sör om byn omnämns en ödegård, Peles eller Pelibacken. Då 1925 fanns en parstuga där och en svårt förfallen loftbod. En odling hette Pelimossen. Familjefadern hette Pers Per Persson. Flera barn fick här tillägget Peli. Än idag kallas en mindre bäck för "Pelimossbäcken". Se även kartor från 1912.

I en bilaga mitt i KEF:s bok om Floda finns genom läraren Elfving i Björbo en omfattande dokumentation om Flen och Västerfallet. Ulla och Karin Pettersson far Hjalmar har släktskap till såväl Tomas Finne som nämnde Cornelius Swinhufwud. Åtta släktled anges. Även för Bo Gustavssons mamma Elin och brodern Ernst finns omfattande dokumentation. Man hittar här liksom i kap 4 att det finns två med namnet: Persamuels Petter Persson. Den senare med tillägg d.y. Anknyter till Pela Stina Persdotter f 1819. Slut KEF.

Flen									
17	Persamuels Petter	Pettersson	91 ²³	Floda	1			Hemmansägare	3.30 hektar
	h. Ida Josefina	Pettersson, f. Jansson	88 ²³	d:o		1		Husmor	
	S. Per Hjalmar	"	18 ⁶²	d:o	1			Medhjälpare	
	min. Persamuels Johanna	Persson, f. Pettersson	60 ⁷⁶	Grangårde			1	Hemmansägare	
18	Hans Johan	Jansson	76 ²⁹	Grangårde			1	Hemmansägare	3 har
	d. Ellen Kristina	"	16 ⁶¹	Pala Kristina	1			Grangårdsmäst	
	S. Hans Ernst	"	19 ²³	Floda	1			Medhjälpare	
19	Hans Johan	Johansson	78 ²²	Floda		1		Hemmansägare	1.5 har
	h. Hulda Charlotta	" f. Pettersson	91 ²⁴	Floda			1	Husmor	
	S. Erik Gunnar	Johansson	27 ⁸⁵	Grangårde	1				
	d. Gunhild Elisabet	"	30 ²⁴	d:o		1			
20	Erik Edvard	Johansson	88 ⁷²	Floda		1		Skreddare	2.6 har
	h. Sofia Maria	" f. Jansson	90 ²³	Grangårde			1	Husmor	
	S. Lars Folke	"	21 ²⁹	d:o	1			Skogsbetare	
	S. Edvard Hilding	"	23 ⁷²	d:o	1			Uppskötare	
	S. Bengt Tore	"	25 ⁷⁶	d:o	1			Medhjälpare	
	S. Erik Boles	"	14 ⁷⁶	d:o	1			Skogsbetare	
22	Margareta Elisabet	Jansson	07 ⁹⁶	Vika		1		Smiddskallare	
23	Viktor Hulda Hedra	Enilsson	80 ²³	Grangårde		1		Husmor	
	S. Nils Gottfrid	"	03 ²¹	Floda	1			Skreddare	2.5 har
	h. Viktor Daniel Erik	"	82 ⁸²	Grangårde	1			Skogsbetare	

Boende 1940 enligt nedan.

Hemmansägaren Persamuels Petter Pettersson (PPP) född 1891 med hustru Ida Josefina. Sonen Hjalmar född 1918, gifte sig med Anna Margareta (kallades Margit) och de har flickorna Ulla och Karin som är mina skolkamrater. Hjalmar hade under 20 år minkfarm. Ulla bor idag i Borlänge och Karin bor i Ludvika. Karin har två barn. Ulla har gården i Flen som fritidshus. Syskonen har såväl skog som åker.

En bild på gården Ernsts, där Elin och Bo bodde i början av 1960-talet.

Vi hittar Karl Johan Jansson, hemmansägare, med barnen Elin Kristina och Karl Ernst. Mamman hette Vilhelmina och kom från Pullingberget. Dock avliden före 1940. Elin Kristina finns med på ett klasskort som är från ca 1928. De bodde i gården Ernsts strax före Petters. Ernst gifte sig i Björbo med Anna Ragnhild Oderhag. Sonen Lennart såg vi för några år sedan vid Flenvägen då han skötte sitt skogsskifte. Elin blev kvar i Flen. Hon gifte sig 1944 med Sten Sigvard Gustavsson från Ludvika. De fick 1947 en son, min klasskamrat Bo Gustavsson. Har för mig att min pappa handlade med dessa och att i huset bodde Hulda, Elin och Bo. På vintern hade Bo skidbana precis vid knuten. Efter klass sju började Bo direkt jobba i Björbo på industrin och åkte moped mellan hemmet och Björbo. Det här vill man nog idag helst slippa då det vid 10–15 graders kyla måste ha varit väldigt kallt att åka moped två mil på morgonen och lika långt hem. Tidvis i mörker. Bo hittar vi idag i Ludvika.

Persammils Petter och Karl Johan enligt ovan var kusiner.

Per Sammils.

Flen.

Flen.

Fler gamla bilder från Flen nedan. Kan var kring 100 år gamla. Över taket på Grå Pers ladugård ser man Per Sammils. Stora öppna ytor.

Vi hittar Karl Johan Johansson med hustru Hulda och barnen Erik och Gunhild och Gunborg. Gunhild var faster åt Anders Johansson idag 66 år, som bott 30 år i Flen och har gården Lars Staffas (Enars). Anders fru heter Kristina. I Flen bor fem personer ungefär som i Håvberget.

En flicka i Flen drunknade i Branddammen. Sådant var vanligt innan det startades simkurser kring 1930. Min far skulle på egen hand lära sig simma i Hamptjärn med flythjälp av två små tråkaggar som man satt samma med avlagda hängslen. Det här kunde tagit en ände med förskräckelse då hängslena lossnade från kaggarna. Och detta på ganska djupt vatten. Men ofta satt föräldrarna fast i arbete, ibland i grannbyn, eller att man hade tillsyn endast av de minsta. Idag ser man att alla förskolor har

ordentliga staket på alla sidor så att barn inte kan få för sig att knalla iväg hem till mamma om de blir ledsna. Att barn drunknar är idag väldigt ovanligt.

Gården "Spikas": Här finns Erik Edvard Johansson och hustrun Sofia Maria samt fyra söner födda från 1914–25. Barnen hette Hilding, Holger, Folke, Bengt. De hade även dottern Ingegärd säger Ulla Pettersson. Sen har vi småskollärarinnan Margareta Jansson från Vika.

Vi har arrendatorn Nils Gottfrid Eriksson med sin mamma Hulda och farbror Daniel. Alla hade avsevärda arealer åker.

25	Anna Linnea	Hjälmen	02 ^{7/8}	Floda	1					Stalldräng	0.1144 har
d.	Anna-Britta	"	25 ^{2/3}	d:o	1					Hängisvält	
28	Gustaf Adolf	Gustafsson	87 ^{2/3}	Floda		1				Arrendator	2.5 har
d.	Mildred Elisabet	"	14 ^{1/10}	Grangårde	1					Hängisvält	
29	Per August	Jonsson	86 ^{0/12}	Floda		1				Skogsbetare	
k.	Hulda Maria	" f. Rask	94 ^{2/5}	Näs			1			Husmor	
d.	Per Folke	"	20 ^{3/19}	Floda	1					Lägerställe	
d.	Karl Ivar	"	26 ^{1/12}	d:o	1/1						
d.	Hans Bertil	"	30 ^{2/3}	d:o	1/1						
d.	Lilly Ingegärd	"	32 ^{5/8}	d:o	1/1						
d.	Ingrid Linnea	"	33 ^{2/6}	d:o	1/1						
d.	Gunnel Marianne	"	38 ^{8/17}	d:o	1/1						

Här finns Anna Linnea Hjälmen med dottern Anna-Britta, och Gustav Adolf Gustavsson med dottern Mildred.

Gården "Stalldrängens": Vi har Per August Jonsson med hustru Hilda och barnen Per, Karl Ivar, Hans Bertil, Lilly, Ingrid och Marianne födda mellan 20 och 38. Ulla nämner också Tore, Elsa och Mary. Således nio barn. På gården bor idag en familj med barn. Hustrun född Rask kan ha kommit från Håvberget.

30	Johanna Sofia	Andersson, f. Jansdotter	64 ^{2/72}	Floda			1			Hängisvält	5 har
d.	Johan Edvard	Johansson	77 ^{2/3}	d:o	1					Jordbruksarb.	
d.	Erik Gottfrid	"	77 ^{2/3}	d:o	1					d:o	
d.	Per Henrik	"	05 ^{2/6}	d:o	1					d:o	
d.	Signe Sofie	"	08 ^{5/10}	d:o	1					Hängisvält	
31	Pers Karl Gustaf	Pettersson	03 ^{2/3}	Floda		1				Hängisvält	3 har
k.	Beda Vilhelmina	Pettersson, f. Jansson	04 ^{2/6}	Grangårde		1				Husmor	
d.	Karl Tugmas Tage	Gustafsson	26 ^{3/8}	d:o	1/1						
d.	Per Mel Uno	"	27 ^{2/3}	Floda	1/1						
d.	Lilly Vida	"	33 ^{2/9}	Grangårde	1/1						
d.	Ingrid Maria	"	36 ^{1/3}	d:o	1/1						
d.	Una Irene	"	38 ^{3/10}	d:o	1/1						
m.m.	Pers Hulda Maria	Jansson, f. Persdotter	67 ^{2/12}	Grangårde			1			Hängisvält	

Här finns hemmansägaränskan Johanna Sofia, född 1864 och barnen Edvard, Erik, Henrik och Signe. Tre av dessa blev Flen trogna och levde hela sitt liv där. Henrik gifte sig i Grangårde. Fem hektar jord är en för trakten avsevärd gårdsstorlek.

Gården "Johanneses": Där har Gunhild Delebrandt bott till nyligen.

Och sist hittar vi hemmansägaren Pers Gustav född 1903 och hustrun Beda. Här kan jag säga att jag känner flertalet av barnen: Tage, Uno, Lilly, Ingrid och Irene. Senare föddes Gullan och Sven Olof som

gick i skola i Lövsjön. Barnen födda mellan 26 och 45. Sven Olof bor granne med mig i Sifferbo och har dottern Anna.

Pers Gustav med hustru hade ladugård med 5–6 kor, tjur, häst, får, gris och höns. Med så många barn och så stor rörelse i ladugården behövde Beda aldrig fundera på vad hon skulle ta sig till. Att sen lämna hemmet mer än någon timme krävde att man hittade avbytare. Och det gällde 365 dagar per år. Och en tjur kan utan förvarning stänga omkull ägaren vilket Pers Gustav fick känna på.

Lilly gifte sig med Helge Karlsson från Hinkberget. En by nära Kölaråsen på det som hette Nås Västra Finnmark. Idag finns den inte ens nämnd på kartan. När jag var liten så stod min hembygd, Nås Östra finnmark, för lugn och stabilitet. Nås Västra finnmark kändes avlägset och förknippades av någon anledning med "Vilda Västern" från filmer och böcker. I Håvbergets jaktlag var Ödeby-Harald med och gick med hund. Ödeby (Näfveråsen) lät farligt och som Harald var kraftigt vindögd så förstärktes tanken om det vilda. Efter delning av älgköttet sista dagen av jakten så skjutsade far hem Harald. Jag åkte med, det luktade älgkött, och det kändes så avlägset. Troligen är skillnaden mellan byarna liten om man skulle gå till botten med hur man levde. Västra Finnmarken är inte mer avlägset än Östra Finnmarken. Man har inte så långt till Vansbro.

Till gården efter skolan till höger kom kring 1945 Thor Halvorsen med fru Amy. De fick senare barnen Ingrid och Alf som var mina skolkamrater. Efter kriget kom många från Norge till Sverige då förhållandena här var bättre då vi sluppit undan kriget.

Kring 1958 kom familjen Alatalo till Flen och gården "Spikas". Det var Paavo, Eila och de fyra barnen Kari, Tero, Marita och Margetta. De senare var födda åren 1947–56. Barnen gick i skola med mig. Efter några år flyttade de till Håvån där ett hus moderniserats med rinnande vatten, badkar, WC och centralvärme.

Inalles fanns i Flen 46 personer nämnda 1940. Det liknar Håvberget i storlek.

I avsnittet nedan så hämtas uppgifter från en skrift av Ingela och Lars Agger från 1988 då de skrev ner "*Tankar kring en by*". Far och mor till Ingela hyrde Spikas som fritidshus efter det att Alatalos flyttat.

Om skolan: Redan 1890 byggdes en skola inte långt från den punkt där vägen går ner till Persammils Petter. Skolan var i gång till 1947 och finns än bevarad och är idag bystuga.

Byns gårdar väst om vägen är: Skolan, Thors, Hjelmens, Ahlens, Enars arrendegård benämnd LA Staffas samt Pers.

Och öst om vägen är Petters, Ernsts, Skraddarns (idag Johanneses), Spikas, Konsum, Jonssons och långt i syd Anders- Nils. Där vid Anders-Nils bodde långt in på 80-talet syskonen Edvard, Signe och Erik.

Såväl hela familjen Pers samt hela familjen Enars med inalles 16 personer lämnade Flen och flyttade ut på samhället i slutet av 60-talet. Några av Pers döttrar hade flyttat långt tidigare. Avfolkningen och att flera av husen blir fritidshus skedde här som i andra byar på 60-talet. Då skedde övergången till det man kan kalla "Moderniteten". Märk väl att då hade man fått väg, el, TV, och kanske bil.

I "*Tankar kring en by*" nämns att lärarinnorna ofta var snälla men att eleverna hade respekt ändå. Och snäll var lärarinnan Elsa Thunstedt utom en dag då det istället spårade ur. Det var Sven Hjälmm som råkade ut för hennes raseri då det gällde läsning i boken. Hela klassen skrämdes upp. Hon skulle hjälpa honom på traven med ett ord han fastnat på. Ordet var töväder. "Det handlar om något – de var något om snö – något som förekommer på vintern", sa hon. "Snöslask!", sa han och började

storgråta. Hon blev så elak att hon knuffa omkull pojken så han ramla baklänges på gången mellan bänkarna. Vi tyckte så synd om honom berättar Edvard och Signe.

Spikas-Holger och dom andra grabbarna i byn var nyfikna på alla nykomna lärarinnor. Det gällde att hitta på något ärende så man kunde bekanta sig. För Holger föll det väl ut och under kriget kunde han gifta sig med lärarinnan Margareta Jansson från Vika utanför Falun. Man kan läsa hur hon någon gång cyklade hem till Vika. Och dessutom hände att hon fick släpa cykeln i djup snö upp för det så branta Flenberget. Bilar var få 1940 och under kriget fanns knappt drivmedel att få tag i. Bönder och militären skulle ju ha i första hand.

Mest intresserad av lärarinnorna i Flen var kanske den senare så kände författaren Dan Andersson som på kvällen kom genom skogen från Mårtensorp. Det här är då kring år 1900. Se kartbilder. Och i min hemby fanns lärarinnan Beda Rehn från Mariestadstrakten från 1895 och några år framåt. Och hon gifte sig med Smetäkt-Fredrik Johansson. Min farfar. Tyvärr avled hon för 95 år sedan långt innan jag föddes.

I skriften får man reda på att gården Spikas fick namn efter Spik-Edvard från Mörtåsågen.

Vägen till Flen drogs på 30-talet kortaste vägen från tidigare vägen Lövsjön – Salå järnvägsstation. Och det innebar en mycket brant avslutning sista km upp till platån med det lilla garaget strax före skolan. Första bil i byn ägdes av Erik Lars Daniel och dessvärre klarade den inte att ta sig upp. Det berättas att när inte bilar klarade en backe på ettan växel så kunde det ibland lyckas att ta sig upp på "backen". Den kunde ha lägre utväxling.

Från Håvberget (egentligen Bastuberget) var det 105 m fallhöjd ner mot Lövsjön. Backen var två km. Där kunde man med cykel eller moped släppa på ner mot Håvån och man kom upp i som mest närmare 60 km/h. Och det kändes ganska beskedligt. Att göra motsvarande ner från Flen menar jag får anses livsfarligt. Ingen hade hjälm på huvudet på den tiden. Efter 400 m med brant lutning kommer skarp kurva åt vänster med spår i gruset från regn. Sen kommer "störtloppsbacken", där om jag mäter rätt det faller 10 höjdmeter på 80 längdmeter (lutning ca 12 procent), där man snart är uppe i 80 och mer därtill om man inte bromsar. Sen planar det ut men vägen är smal med kurvor och måste du lämna hjulspåret och kommer ut i lösgrus vid möte med bil så kör man omkull i en fart kring 80. Det är livsfarligt. Några killar lär väl ha tagit dessa risker och släppt på. Och ibland satt lillebror på pakethållaren på storebrors Puch Florida.

Sven Hjälms som nämns ovan fick senare i livet vara telefonbud och med cykel ta sig till Lövsjön för att därifrån ringa. Senare blev det telefonväxel hos Anna Hjälms. En branddamm i byn var badplats ända tills ett barn drunknade.

Nedan ägnas Skräddar Erik Andersson extra utrymme då han blev 93 år trots den fattigdom som rådde på 1800-talet och senare samma för Bastubergs Magnus som hade 16 barn i två äktenskap

Omslaget till berättelsen om Flen pryds av en bild av Skräddar Erik Andersson. Född 1828 och levde till 1921 och således uppnådde en ålder av 93 år. Han kunde klä sig fint, och hade tur med det motsatta könet. Men han stammade vilket folk minns långt senare. Inte nog med att han hade fyrtio par byxor på vinden. Han hade fy...fy...fy...fyrtio fruntimmer. Och nämns att då han låg på sitt yttersta så kom en kvinnlig predikant förbi för att höra hur han hade det med sin gudstro. Gubben låg stilla i sängen och tittade upp. Han sträcker upp handen och säger på samma gång: fö... fö...förfäligt fi.. fi...fi...fi... fina pappar du har. Sträcker upp handen och tar henne på ena bröstet. Gumman blir förskräckt och säger: - Den gubben är inte färdig att dö än på länge.

I anteckningar från 1880 var han hemmansägare och gift med Stina Danielsdotter född 39. De hade barnen Per Gustav f 64, Carolina 68, Carl Erik 74 och senare Johan Axel född 1881. 1890 var han änkemän och jordbruksarbetare. År 1900 angavs han som svärfar och änklings och bodde hos Johannes Jonsson och dennes hustru Sara Lisa Ersdotter. År 1910 bodde han som änklings ensam och var "Kontmakare". Kont är ju då en korg som flätades av tunna träspånor. 1920, då han var 92, bodde han med ovan nämnda Johannes Jonsson och dennes hustru Sara Lisa Ersdotter. Och var "före detta skraddare".

Flen har förväxlats med staden Flen i Södermanland. En lastbil körde genom Flen och fortsatte mot Ramsen där den försökte vända. Och fastnade. Efter stor möda kunde man till sist få loss den så den kunde fortsätta mot Södermanland.

Här syns tornet i Flen. Idag omgivet av kalhyggen. Ett nöje för pojkar i byn 1960 var att släpa upp stenar högst upp och sen släppa ner dessa mot en brädhög. Vi ska komma ihåg att på 1600-talet då man inte visste så mycket om rörelseenergi så gjorde den tidens "forskare" samma. Man släppte stenar från olika höll ner i ett kärl med lera. Den grop som bildades kunde då beräknas vara fyra gånger så stor då man ökat stenens fallhöjd och på så sätt dubblat nedslagshastigheten. Isac Newton löste sedan alla de frågor man ställt sig kring rörelseenergi på jorden och i planetsystemet.

Flen hade en arrendator medan övriga bönder ägde både skog och åker. Det bidrog till att man ännu har många barn och barnbarn som känner för sin hemby, - även om man är utflyttad.

Västerfallet/Sjöfallet/Ormfallen

Johan Ersson, 1713–1773 byggde första huset vid Västerfallet nämner Ulla Pettersson i Flen.

Först en ny flygbild av huset i Västerfallet. Smal bilväg mot Lövsjön ses till vänster. I övrigt är husen omgivna av kalhyggen där man ser spåren av skogs-traktorer. Men alla spår döljs med tiden då ny skog planteras brukar Storas representanter säga. Se vidare stora familjer i små byar.

Hur många vet idag något om Västerfallet, Sjöfallet och Ormfallet som ligger ner mot Gänssjön och Lövsjön räknat från Flen? Kortaste vägen Lövsjön till Flen lär ha passerat Västerfallet.

Min släkting Kerstin Pettersson (Kosjanov), som hyr gamla Konsum i Lövsjön, säger att hennes pappa Axel bodde i Västerfallet. Nedan ser vi också att ett av barnen hette Karl Axel, född 21. Arrendatorn Axel Pettersson född 1891 hade 3,6 hektar åker. En avsevärd yta mitt i skogen. På gården växte det upp elva barn. År 1940 bodde sju kvar hemma. Barnen hette Karl Axel, Per Sune, Karin Linnea, Erik Arne, Alrik Gustaf, Anna Doris och Sven Rune född sist 1931.

Familjen Berg bodde vid Sjöfallet. Pappan hette Karl August och mamman Hanna. Barnen Rut Alice, Karl Göte, Erik Gustaf, Sven Arne, Aina och Gunvor född sist 1932. Gunvor lever och är snart 90 år.

Bodde man i Västerfallet var det faktiskt närmast till skolan i Flen, ca två km fågelvägen, men det lär ha varit lättare att ta sig till skolan i Lövsjön. Sven Karlsson från Pullingberget gifte sig med Aina från Sjöfallet, berättar Svens dotter Lisbeth. De bosatte sig sen i Baggviken i Gänsen. Lisbeth började skolan i Lövsjön samma år som jag slutade (1961).

Västerfallet.									
46	h. Axel	Petterson	91 ^{3/4}	Grangöda	1	Arrendator	3.61 ha		
	h. Johanna Charlotte	" f. Nyström	87 ^{3/4}	Mörbiken	1	Husmor			
	d. Hild Axel	"	19 ^{1/2}	Ludvika	1	Högarbetare			
	d. Per June	"	21 ^{2/3}	Grangöda	1	d:o			
	d. Maria Linnea	"	23 ^{2/3}	d:o	1	Hänggjornil			
	d. Erik Arne	"	24 ^{1/2}	d:o	1	Högarbetare			
	d. Alrik Gustaf	"	26 ^{3/4}	d:o	1				
	d. Anna Boris	"	30 ^{1/2}	d:o	1				
	d. Sven Reme	"	31 ^{2/3}	d:o	1				
48	Karl August	Bay	88 ^{2/3}	Lilla Hovby	1	Arrendator	1.5523 ha		
	h. Hanna Wilhelmsson	" f. Jansson	95 ^{3/4}	Ludvika	1	Husmor			
	d. Rut Alice	"	15 ^{3/4}	d:o	1	Hänggjornil			
	d. Karl Göte	"	17 ^{3/4}	d:o	1	Högarbetare			
	d. Erik Gustaf	"	17 ^{2/3}	d:o	1	d:o			
	d. Sven Arne	"	23 ^{1/6}	d:o	1	d:o			
48	d. Aina Maria	Berg	28 ^{3/4}	Roda	1				
	d. Besta Gunvor	"	32 ^{1/2}	d:o	1				

Kring 1920 fanns namn som Johan Rask och Axel Fredrik Liljedal med sex barn. Astrid, Axel, Albert, Agnes, August och Anton. Se också Bastuberget /Håvån/Rask för år 1940. Även Rönn Anders Andersson och Gustav Hansson. Se även jordbruk 1918.

Vid Ormfallet hade enligt Sven Karlsson bott en familj Friman. Huset revs och flyttades till Gänsen. Arrendatorn vid Sjöfallet brukade åkrarna vid Ormfallet.

Minns jag rätt så sålde min far en cykel med påhängsmotor till någon pojke i en av dessa byar ca 1953. I mopedernas barndom. Den här motorn skulle läggas på framdäcket och dras igång så att en axel kom i rörelse direkt på framdäcket. Detta fungerade dåligt så snart låg motorn full med grus hemma oanvändbar i pappas garage. Jag hoppades få den men det här var nog aldrig någon succé.

I dessa byar har ingen bott på länge. Av kartan framgår den avsevärda stigningen upp till Flen. Höjd 442 vid tornet. Lövsjön ligger på 260 m ö h. Flera myrar måste passeras.

Sjöfallet liksom Jönshus, Kultåsen m fl finns inte utsatta på några av dagen kartor.

På flygfoton från 1960 ser man såväl åker som hus på platsen. Sjöfallet och Ormfallet (uppe vänster). Man ser Gänssjöns nordvästliga vik som referens.

Åsfallet ligger strax efter avtag mot Flen på vägen mot Salån (Salå järnvägsstation). Se för övrigt flygbilder från 1960 där gårdar i Flen, Lövsjön m fl syns och där öppna ytor är uppodlade.

Lövsjön och Gänsen redovisas i ett eget kapitel.

Långt tillbaka fanns en väg från Bastuberget till höger (söder) om Luxberget. Inget för mörkrädda att gå så långt utan att se bebyggelse. Från Håvån är det två km upp till Bastuberget med en stigning på drygt 100 höjdmeter. Se för övrigt Håvbergskartan.

Däljfallet, Gräsån samt Badstuberget /Håvån

Se karta ovan för Däljfallet och Gräsån.

Dälj-fallet.							
100	Klas Axel	Johansson	16 ^{10.12}	Floda	1	Hemmarvåg	2.34 ha
	h Rut Tugelby	" f. Pettersson	17 ^{30.12}	Ludvika	1	Hugomor	
	d Eva Tugelby	"	39 ^{9.9}	Grängsberg	1		
	h Hulda Maria	Jansson, f. Andersson	79 ^{25.6}	Grängsberg	1	Hemmarvågen	
Gräsån							
105	Lång Axel	Persson	95 ^{1.6}	Floda	1	Skogsklätare	1.75 ha
	h Emma Sofia	" f. Jansson	94 ^{21.12}	d:o	1	Hugomor	
	d Axel Gunnar	"	22 ^{19.10}	d:o	1	Skogsklätare	
Badstuberget.							
113	Karl Axel	Gustafsson	95 ^{25.12}	Floda	1	Skogsklätare	0.38 hektar
	h Prida Elisabet	" f. Andersson	1900 ^{29.9}	Grängsberg	1	Hugomor	
115	Ida Kristina	Liljedal, f. Persson	68 ^{9.9}	Floda	1	Skogsklätare	
	d Arvid Kristina	"	95 ^{18.8}	d:o	1	Hemmarvåg	
	d Agnes Maria	"	98 ^{25.12}	d:o	1	Hugomor	
	h Karl August	Persson	65 ^{1.12}	d:o	1	f.d. Skogsklätare	
117	Ludvig	(Johansson) Persson	73 ^{25.12}	Näs	1	Skogsklätare	
	h Johanna	Persson, f. Larsson	65 ^{20.10}	Ludvika	1	Hugomor	
117	Emil Gunnar	(Ludvigsson) Persson	08 ^{15.10}	Näs	1	Skogsklätare	
	h Karin Linnea	Persson, f. Persson	06 ^{12.9}	Floda	1	Hugomor	
	d Karin Gunnar	"	31 ^{15.1}	Näs	1		

Om Däljfallet skriver KEF att det var en ensam rätt stor gård med stora rönнар, omgiven av slogar och hög vacker tallskog, riktiga mastträд. Gården byggdes 1850 av Jan Erik Strömberg från Nås, vars far Spik Per Jansson från Ludvika flyttat till Flen. Gift med Anna Kristina Persdotter från Grangärde.

I Dälgfallet finns Eva Johansson född 39 som för något år sedan bodde i Lövsjön. Bor idag i Sunnansjö. Även i Däljfallet fanns en hel del åker och Evas pappa var hemmansägare. Eva fick gå till skolan i Lövsjön åren 1945–1954. Det kan ofta var -20 grader längs med Gräsån.

Namnet Lång har alltid förknippats med Gräsån. Den del av byn som är på Flodasidan. Byn är ju delad mellan två församlingar.

Håvbergsboken behandlar gårdar i Nås socken. Bastuberget hörde till Floda och kom därför inte med där. Här fanns en ”storgård” där flera generationer haft uppdrag som nämndemän. Magnus, sonen Oscar och dennes son Sven (Hoberg).

Bastuberget har fyra km till Lövsjön och endast två km till Håvberget varför några av alla barnen gick i skola för min farmor. Därför har jag lite mer kunskaper om den här byn. Idag bor Roger Frej i det som en gång var en storgård sett till kor, hästar och areal åker. Idag betas närmaste åker av en halt travare. Även huset är stort då det är enda huset i trakten med två hela våningsplan och sen en vind ovanpå. Höjden blir kring nio meter.

Oscar Magusson (Nämndeman) som förknippades med Bastuberg bodde 1940 i Lövsjön. Troligen var storgården uthyrd. Men här finns folk från Håvån med på listan.

Byn Håvån ligger nära Bastuberget. I Håvån bodde Axel och Frida Gustavsson år 1940. Frida bodde på gamla dar i Björbo och nådde en anseelig ålder. Deras gård i Håvån finns kvar och är i bra skick. De sålde senare två tomter till Lasse Karlsson uppväxt i Lövsjön och hans kusin Kennet. Dessa fritidshus ligger strax norr om Frida och Axels gård.

I slutet av 50-talet bodde familjen Dinges i en hyrd gård i Håvån närmast Lövsjön. Det var Herman, Mona, Hans-Ole och Katarina. Den fyra år gamla Katarina sjöng julvisor för oss i skolan i Håvberget. Se vidare Hans-Ole och Katrins berättelse. Då de flyttade till Uppland så flyttade familjen Alatalo in. De kom från Spikas i Flen. Se vidare berättelser från ungdomen.

Här finns många med efternamnen Liljedal eller Rask. Även de kan ha bott i Håvån ska tilläggas. I Håvbergsboken finns också bild på Elsa Liljedal som sen gifte sig Ehnmark och blev mamma till fyra barn. Se bild nedan och om den förste Liljedal i Bastuberget.

Anton och Albert Liljedal var utflyttade från hemmet. Astrid och Agnes förblev ogifta. Astrid bodde kvar i Håvån. Agnes var Kongomissionär från 1930 och återvände hem 1960 till Håvån. Levde sen till 2000 och var då 102 år. Se foton i bilaga. Hon hade i Afrika malaria av värsta sorten men överlevde. Hon började arbetet i Afrika med att slå tegel. Det blev sedan ett skolbygge. Anton flyttade till Lövkullen vid Ursen och Albert till Lindesnäs. Albert och Helga bodde där i ett litet hus där kök, kammar och sovrum var i ett. Ca 6 x 3 meter. Åkerarealen i Bastuberget borde varit 8–10 hektar. Men ingen av ovan nämna var hemmansägare eller arrendator. Oscar Magnussons dotter Svea gifte sig senare med Maj-Anders från Dala-Järna och de blev ägare kring 1943.

Här finns namnat Ludvigsson vilket förekommer som efternamn på en av flickorna på skolkortet från Håvbergets skola 1918.

Här finns Ludvig Rask född 1873. Han var son till Håvbergets indelte soldat Johannes Jönsson Rask, född 1834. Indelta soldater fanns till kring 1900 då allmän värnplikt infördes. Se vidare sista gård i

sammanställning av Håvberget 1880. Där var Ludvig 7 år gammal. Hustrun hette Johanna född Larsdotter. Ernst Gunnar Ludvigsson Rask var son till Ludvig. Hustrun hette Karin Linnea född Norman. De hade dottern Karin Gunvor som här var 9 år.

Bastubergs Magnus Jansson

I Flen ägnades Skräddar Erik lite extra utrymme. När detta skrivs måste plats ägnas Bastubergs Magnus. Han var avliden långt före 1940 men lämnade en stor skara barn efter sig. I Håvbergsboken nämns denne ofta och måste varit stadd vid kassan. För att hitta honom så går vi tillbaka till 1890.

År 1898 stod han som ägare till gården "Matses" i Håvberget. Sålde sen till Stora. Gården bredvid Matses "Petters" ägdes också en tid av samme Magnus och han sålde senare till Stora.

Magnus syster Anna var gift med Erik Hansson i Hagfallet. Magnus hade lånat ut pengar till Erik och när denne inte snabbt nog kunde betala tillbaka bjöds hemmanet ut till Stora. Skogen såldes till underpris 1898.

Nedan del av Badstuberget 1890, där finns Magnus Jansson, hemmansägare med då tio barn. Här omnämns såväl pigor som fattighjon. Sådant var livet 1890.

Magnus Jansson, Hemmansägare född 1839, h Emma Kristina 1851

Barnen Jakob Emil född 71, Erik Olof 74, Gustaf 77, Emma Kristina 79, Johanna Sofia 81, Oscar Fredrik 82, Anna Marie 84, Sara Erika 85, Susanna 88, Edla Vilhelmina 89. Se övriga nedan i bilaga 3.

Pigan Marie Henriksdr 1850, Sara 1825 (F-hjon) med sonen Carl 1861

Jan Erik Jansson Hemmansägare 1819, h Stina Jansdr 1828, dotter Johanna och son Per Erik Johan Jansson Jordbruksarb 1831, h Sara 34, Barnen Carl 66 lärare, Jakob Erik 71, Maja Lisa 74, Lars Peter 75

Inalles 25 personer.

Efter 1890 föddes hos Magnus Jansson: Augusta 1891, Albertina 92 och Agnes 94. Agnes minns jag från ca 1955 då hon hjälpte till i Korpfallet. Augusta kan sen ha kallats Asta. Finns på bild i Håvbergsboken. Fyra av Magnus söner från första äktenskapet utvandrade till USA. Fadern väddjade till Emil att stanna i Sverige.

År 1903 köpte Magnus hemmanet Korpfallet av Gustav Aronsson. Här fanns sonen Jakob Emil som till del bodde i Håvberget och arrenderade Matses och senare Korpfallet. Gift med Britta och pappa till Ernst, Elsa, Alma, Oscar, Märta. Söner i första äktenskapet med hustrun Stina Ersdotter född ca 1837 var: Carl Johan född 64, Anders Alfred 66 och Magnus Evald 69. Dessa kan ha utvandrat till USA.

Oscar Magnusson enligt ovan. Arrendator född 1882 fanns senare i Lövsjön. Gift med Maria född Halvarsson. De fick barnen: Sven född 09, senare gift med Anna Eriksson Hoberg, Svea 11, Gunnar 13, Olov född 20 (Olle i Bastuberget gift med Inga.), Karin 27. Alla dessa har jag minnen av. Inga och Karin gick bort för ca fem år sedan.

Svea gifte sig med Maj Anders Larsson från Dala-Järna och blev bondmor i Storgården i Bastuberget. De fick barnen Gunnar, Kerstin och Anna-Lisa, barndomskamrater till mig. För ca tjugo år sedan såldes hela gården med byggnader, skog och åker till Roger Frey från Dala-Järna. Han har sen lagt stor tid på att hålla alla byggnader i gott skick.

Olle jobbade en tid vid järnvägen i Grängesberg och blev gift med Inga från Grängesberg och bodde sen i Bastuberget. Karin blev gift med Hugo Arvidsson. Deras son Björn med fru Fia bor idag stadigvarande i Håvberget. Olle var mycket duktig skytt. Se vidare bildbilagan.

Till höger "Ehnmarks". Foto febr 2021 ÖJ.

Olle och Ingas hus i vinterskrud. Ägs efter Ingas död ca 2015 av Robin Spolin Stockholm.

Hur kom då Ehnmarks till Bastuberget ?

Går man tillbaka till 1880 fanns i Bastuberget Elisabeth Jansson Hellgren som var syster till Magnus Jansson. Där fanns också skraddaren Anders Magnus Liljedal från Småland. De hade sex barn och här är namnet på fyra av dem. Axel Fredrik född 63, Frans Wilhelm 70, Eleonora Wilhelmina 74 och Julius Valfrid 76.

Julius Valfrid gifte sig med Hulda Maria Karlsdotter från Håvberget. Hennes far var Carl Samuelsson, bror med min farfars far Lille Jan Samuelsson.

Valfrid och Hulda fick år 1900 dottern Elsa Maria och de bodde då i Grängesberg. Och Elsa tog studenten och gifte sig senare med en doktor Ehnmark. Kring 1955 bodde Valfrid åter i Bastuberget och jag som då var sju år minns honom då han högg ved på gården. Han var då kring 80 år. Sina sista år vårdades han av Selma Lindgren i Håvberget. Avlider i tbc. Selma är av samma släkt som Hulda Maria Karlsdotter.

Elsa Ehnmark fick fyra barn: Anders, Ernst-Erik, Elisabeth och Katarina. Ernst Erik arbetade vid EU och gifte sig i Bryssel. Efter att han gick bort för ca tio år sedan äger hans fru Martina Fornoff släktgården.

I uppgifter från 1930 hittar man:

Emma Kristina född 1851, änka efter Magnus Jansson i andra äktenskapet.

Erik Matsson, Slaktare med hustru Agnes Charlotta Magnusson och dotter Lilly Agnes Erika

Axel och Frida enligt ovan (Håvån) Johanna Jansson fd hushållerska

Axel Fredrik Liljedal m hustru Ida Kristina samt Astrid och Agnes (den senare Missionärselev)

Anton Mauritz Liljedal, Albert Liljedal

Ludvig Rask m hustru Johanna och Ernst Gunnar Rask med h Karin Linnea f Norman

Om Bastuberget skriver KEF i mitten av 1920 talet: Här bor den äldste i Floda socken, smeden Johan Jansson eller Bastubergs Jan f 1831. (Han dog 1927 mitt tillägg, således 96 år). Här bodde tidigare också hans yngre bror Bastubergs Magnus f 1839 men som nu är avliden. Denne var bonde på en förmögen storgård och nämndeman. Till gården hör två manbyggnader, en äldre stuga med takved, ett härbre av duktigt timmer och med mäktiga stockar till golv. Därtill ett "kapell" eller bönhus. Bastubergs Magnus hade byggt sin egen kyrka vid gård en och den besöktes av predikanter.

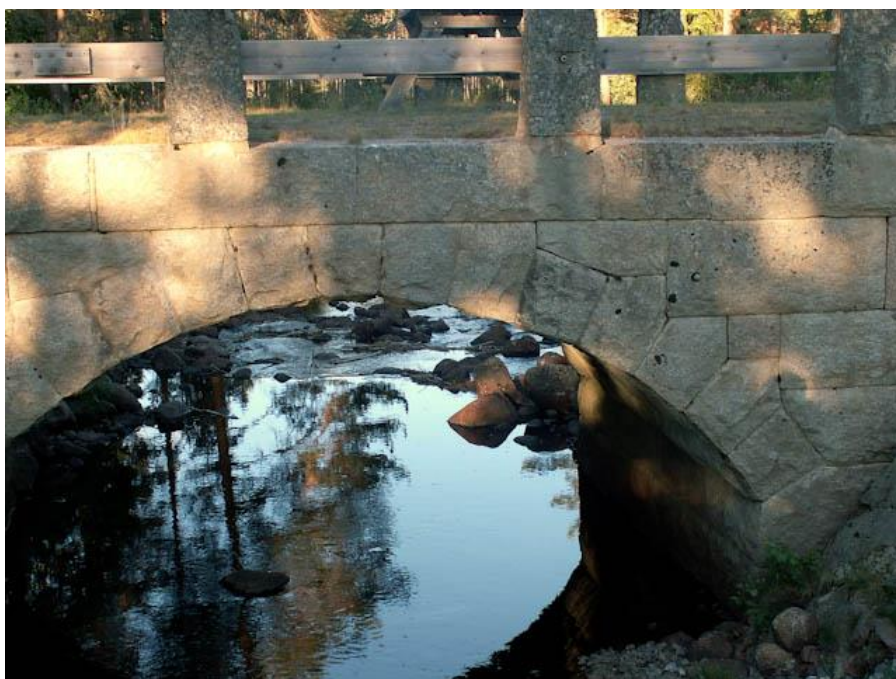
Brödernas far var Jan Jönsson f 1797, ättling till förste bebyggaren i trakten Tomas Finne. Dennes far Jöns Larsson, gift med Lisa Jöransdotter från Ursen flyttade 1789 till Bastuberget. Troligen den förste här. Slut KEF. Se även Elisabeth Hellgren Jansson ovan. Se också bilder i bilaga 4.

Ladugården som Magnus byggde är i delar byggd i sten. Den lär hålla många hundra år ytterligare då den idag har plåttak.

Ägarföljd till storgården blir då: Jöns Larsson, Jan Jönsson, Magnus Jansson, Oscar Magnusson, Svea Larsson, Roger Frej.

Oscar son Olof (Olle) gift med Inga bodde i huset ovanför storgården. Ägs idag av Roger Spolén.

Och för gården intill Roger: Magnus Janssons syster Elisabeth, Julius Liljedal, Elsa Ehnmark, syskonen Ehnmark och nu sedan 2014 Martina Fornoff. (Tidigare gift med Elsas son Ernst-Erik.) Julius var gift med Hulda Karlsdotter från Håvberget och finns i min egen släkt. Magnus fru Emma Jansson nämndes som ägare/ brukare av gården 1918. Elisabeth kan också ha bott i Håvån. Här får man leta mer i arkiven för att få klarhet om vem som ägt vad.

Gamla bron över Gräsån

I album efter min mamma har jag hittat många bilder från Bastuberget och även Håvån. Därtill från facebookgruppen HHKBT och från Hans Ole Dinges.

Bastuberget bild 11-15 i bilaga 4. Där finns också berättelser från älgjakt där Bastubergs Olle med sin stora skicklighet i skytte lever kvar i minnet lång tid ännu.

Håvån bild 21-23 med bild på bl a Astrid, Agnes och fam Dinges.

Bilaga 3 är släktföljden i Bastuberget.

3 Lövsjö Bruk, Gänsen. Centralorter på 1800-talet. Översiktligt

Den här skriften heter ”Lövsjö Masugn och omgivande finnbyar”. Därför startar vi med att gå tillbaka till de första finnar som anlade torp och bröt åker i trakten. Som källa för detta har vi en skrift av Anna-Karin Andersson, ordförande i Grangärde Hembygdsförening. Hon har sökt i Lövsjö Masugns arkiv på Arkivcentrum i Falun. Handlingarna som inte öppnats sedan de knöts ihop i början av 1800-talet ger stora delar av byns historia

Byns grundare, Mats Clemetsson föddes omkring 1655 i Ny socken i Värmland. Han var ute efter att hitta mark lämpad för odling och den plats han efter letande i trakten fann lämplig var bortom Tjärdalen där man senare byggde flygfältet. Skogsbilvägen och flygfältet har effektivt utplånat alla spår av bebyggelsen. Minns jag rätt så kallades platsen ”Byn” när jag gick i skolan.

Mats försökte hitta en ny trakt för sig och sin växande familj. Vid tinget i Floda 1680 ansökte han om att få ta upp ett torp i Ulvsberg men han fick nej eftersom stället låg för nära sockenmännens fäbodar. Troligen var detta nuvarande Orsberget. Orsen hette nämligen förr Ulvsen. Han föreslog då Gräsberget strax intill, men där låg prästslogarna för nära. Vi ser här hur sockenmän och prästerskapet hade intressen långt utanför sina hem. Man behövde skogsbete för djuren. Skogen i sig var inte värd mycket.

Det går att följa Mats rotlösa vandring via barnens födelse och död. Första sonen Samuel föddes 1680 i Gänsen. Dottern Brita som föddes 1682, angavs som född i Skräddartiärn, men avled samma år i Flen. 27 februari 1684 ansökte Mats vid ett Laga Ting i Floda att få uppta ett torp på Loofsberghe. Han fick tillstånd till detta med sex års skattefrihet. Först 1690 antecknades dock att dottern Kerstin var född i Lövsjön.

Mats dog sedan efter femton års andtappa 1733. Vid Lövsjön fanns nu två gårdsbildningar som innehades av Mats båda söner Mats (f 1685) och Samuel (f 1699). Vid nuvarande flygfältet.

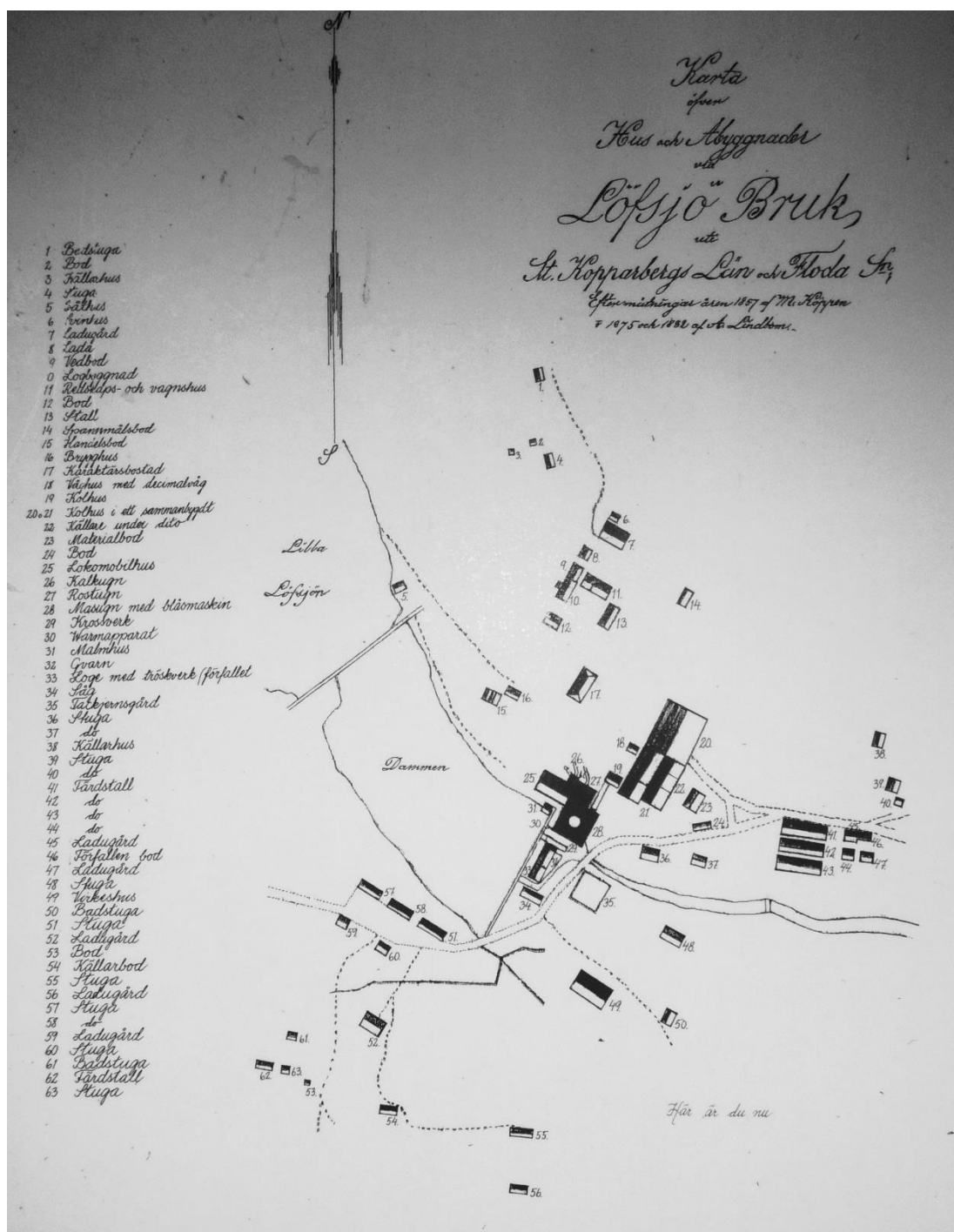
1765 inventerades boet hos Mats dy vid arvsskiftet. Som bostadshus fanns en stuga med kammare. På gården fanns fortfarande en gammal rökstuga, en badstuga och en torkria, dessutom ett stort antal andra hus. Kreatursstocken var stor: 15 kor, 4 kvigor, 3 kalvar, en stut, en oxe, 16 får och 6 lamm, 25 getter, 12 bockar, 3 killingar och en häst. Det blev säkert ett kännbart ekonomiskt tapp för fastigheten när den skiftades i fem delar.

Sonen Samuel dä:s gård levde vidare i släkten. Samuel Samuelsson dy dog 1804 men redan 1781 verkar fastigheten ha övertagits av sonen Lars Samuelsson. Enligt mantalslängd skedde skiftet 1786. Det var han och släktingen Eric Jansson som gjorde upp olika fastighetsaffärer och bytte mark sinsemellan. 1781 löste också Lars ut sina syskon. Föräldrarna bodde sedan hos Lars.

När så 1800-talet började fanns två stora hemman på Lövsjöfastigheten. De ägdes av Lars Samuelsson och Erik Jansson, men nu trädde en ny aktör in. Det var disponent Anders Fredric Rosenborg vid Klosters Bruk som anlade ett bruk vid Lövsjöns utlopp. Troligen behövde Klosters Bruk mera tackjärn för sin plåtframställning, och här fanns en outnyttjad ström och dessutom möjliga kolskogar. 1803 köpte han strömrättigheterna, med dammfästen och kvarn, av Erik Jansson och Lars Samuelsson (dessutom var två släktingar i Västerfallet delägare).

Rosenborg inledde också ett samarbete med Stora Kopparbergs Bergslag och de fick av Kungl. Maj:t rätt att använda Floda Kronsallmänning som kolfångst. Bönderna i Floda och Nås inbjöds till möten där de informerades om att de numera hade skyldighet att leverera kol till Lövsjön istället för annan skatt. Antagligen inledde Rosenborg samtidigt förhandlingar med markägarna i Lövsjön om att få köpa deras hemman. Båda fastigheterna var vid denna tid välmående och skuldfria. Bolaget blev efter en tid ägare till båda och byggnader flyttades från "flygfältet" ner mot dammen.

Stora Kopparbergs Bergslag hade intressen i Svartnäs bruk, Lövsjö masugn, Snöåverken, Tanså masugn i Mockfjärd, Noraå bruk, Ågs masugn, Korså bruk, Lindesnäs bruk, Rosshytte masugn, Avesta Jernverk, Limåverken och Johannisholms bruk. Lönsamheten var dålig. Vägarna var ofta dåliga på 1800 -talet och före 1855 fanns inte en enda km järnväg i landet.

Vid bolagsstämman 1868 beslöts av Stora att utreda en större satsning. Domnarvsforsen kom snabbt fram som ett alternativ. Malm fanns i Tuna Hästberg. Då man drog fram järnväg förbi Domnarvsforsen 1872 så föll bitarna på plats. Man kunde nå hamnen i Gävle. Det är svårt att se att Lindesnäs/Lövsjön skulle kunna ha erbjudit fördelar jämfört med de man fick i Borlänge. Men länge diskuterades utbyggnad i Lindesnäs, Svartnäs och Tolvfors. Det byggdes 200 meter av en tänkt järnväg Nyhammar – Lindesnäs. Den ser man spår av än. Men 1895 avvecklades Lindesnäs/Lövsjön.

Man ser av KEF att sjöarna först hette Stora och Lilla Luxen. Då får vi förklaring till att berget heter Luxberget. Malm togs från gruvor i "Gränje", Grangärde och Ludvika. Limsten från Dalkarsberget och Lövberget. Landsväg byggdes till Salån 1808, till Lindesnäs 1854-55 och till Norhyttan i Gränje 1856-57. Vid forsen låg en trecylindrig blåsmaskin och ett krossverk. Därtill en husbehovskvarn, ett sågverk och tröskverk. Då 1925 finns fjorton gårdar, skola och herrgård, husbehovssåg och en kraftstation för att ge ellyse till gårdarna. En gruva inmutades samma år på Floda Kronoallmänning innehållande koppar, järn, svavel, arsenik, maknetkis med något nickel och kobolt.

Några rådjur hade visat sig i trakten men hade blivit rivna av en hund. Sen finns hiskeliga berättelser om onaturliga ting som "Råhanda" i Luxberget som kunde ge både lycka till en fiskare som hette Ås-Lasse eller olycka. Skolan och särskilt skolhusvinden var dessvärre utsatt för spökerier då skolan hamnat på Råhandas väg mot Nåshållet. Uppe på vinden sopades golvet med Råhandans långa svans och det skrämde skolbarnen.

Om Lövsjön och Flen finns tiotalet tättskrivna sidor av Karl Erik Forsslund 1927. Boken finns på Mockfjärds bibliotek. Slut KEF.

Så här såg det ut då bruket var igång

Lövsjön har idag endast en fast boende: Ingemar Johansson nyss fyllda 80. Han föddes 1941 och finns inte med på förteckningen nedan över bosatta i byn 1940. Ingemar har bott hela livet i en av tre "sågverksgårdar". Vi hittar emellertid han farfar Johan Albert Karlsson som växte upp under den tid som bruket var igång. Johan Albert hade sonen Johan Vilhelm Johansson född 1907 som var far till Ingemar. Mamma var Elsa Linnéa Johansson som finns på nästa förteckning. Hon hade syskonen Albert, Algot, Axel, Gottfrid och Elly. Pappan hette Johan Albert Johansson och mamman Ellida född Söderström. Dottern Elly blev senare gift i Tätriset.

Vid samtal med Ingemar framkommer att det upp mot Luxberget funnits två hemman. Norra och Södra gården. Intill Lövsjön finns ett ställe som heter Kultåsen. Och mellan Lövsjön och Däljfallet fanns gården Kvarnfallet. Kring 1950 kunde man se rester av grunder och skorstenar. Huset revs och blev den så kallade "Drängstugan" hos arrendatorn. På kartor finns utmärkt att det funnits en stig

Vi väljer nu att redovisa boende 1940 rakt av med angivande av yrke och eventuell åkerareal. Man ser att många har små arealer åker men att det är deltidbönder. Man kan ha arbetat vid sågverket.

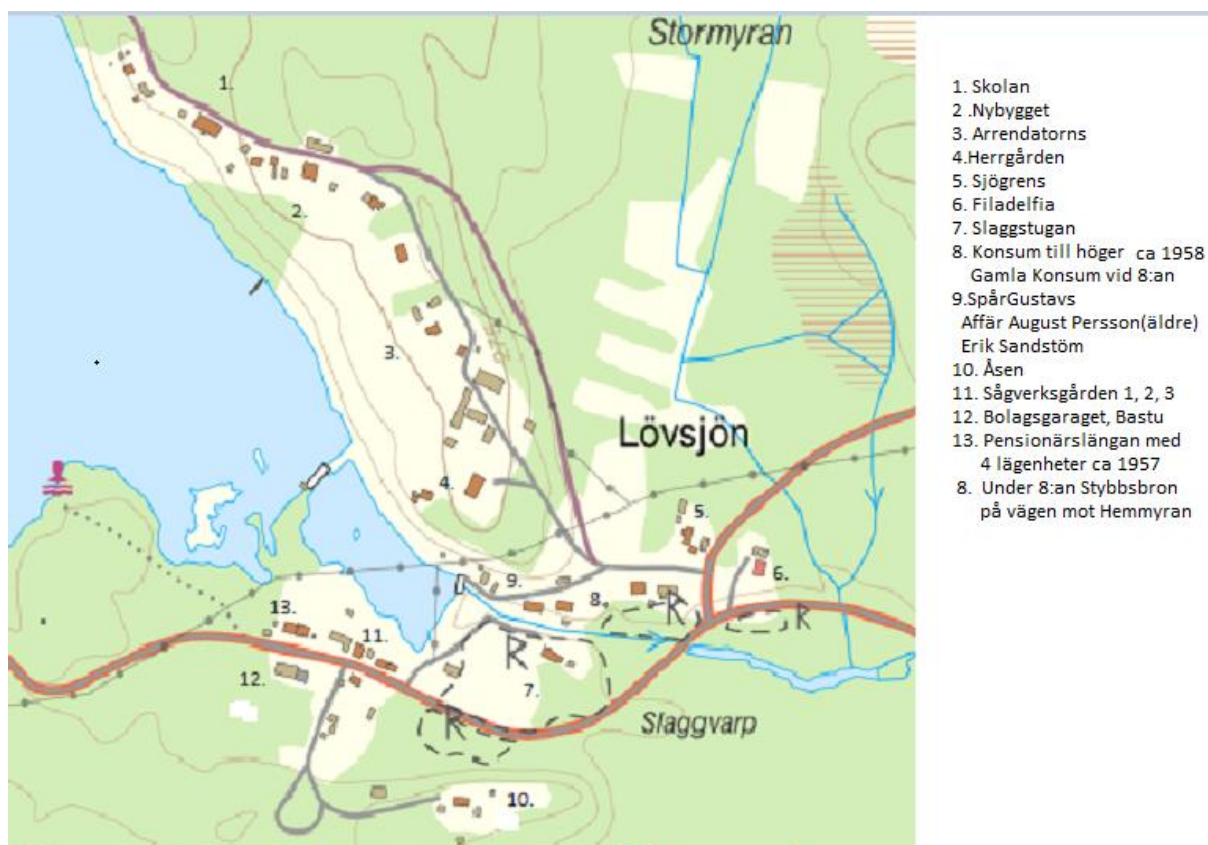
Lövön.							
	Per Sinar	Persson	37 ⁷ / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	105 har
h.	Anna Maria	" f. Persson	71 ⁵ / ₁₆	Stenåker	1	Buumor	
S.	Per Gösta	"	14 ¹⁰ / ₁₆	Bruckberg	1	Skoparbete	
	Anders Wilhelm	(Söderholm) Lindgren	77 ⁷ / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	
	Gustaf	Persson	87 ² / ₁₆	Grangvide	1	Fränsåker	8.20 har
h.	Marin	" f. Bång	85 ⁴ / ₁₆	Sten	1	Buumor	
S.	Gustaf Viktor	Gustafsson	14 ² / ₁₆	Grangvide	1	Skoparbete	
S.	Erik Göte	"	16 ¹⁰ / ₁₆	d:o	1	d:o	
d.	Marin Viktor	"	24 ¹⁰ / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	
d.	Ellen Cecilia	"	25 ²⁴ / ₁₆	d:o	1	d:o	
	Johan Albert	Harlowen	77 ⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	1 har
S.	Johan Viktor	Johansson	09 ⁷ / ₁₆	d:o	1	d:o	
d.	Anna Maria	"	15 ⁷ / ₁₆	Fala Lusterne	1	Skoparbete	
	Hobbers Anders	Persson	82 ⁷ / ₁₆	Grangvide	1	Skoparbete	155 har
h.	Edith Wilhelmina	" f. Bergqvist	70 ² / ₁₆	Sten	1	Buumor	
	Per Johan	Jansson	76 ² / ₁₆	Grangvide	1	Skoparbete	2.15 har
h.	Ester Juliana	" f. Johansson	72 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	Buumor	
S.	Johan Gottfrid	"	20 ¹⁰ / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	
S.	Per Robert	"	27 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	d:o	
	Johan Albert	Johansson	84 ¹ / ₁₆	Grangvide	1	Fränsåker	2 har
h.	Anna Elvira	" f. Söderholm	31 ² / ₁₆	Floda	1	Buumor	
h.	Karl Albert	"	05 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	
d.	Elisa Linnéa	"	10 ¹⁰ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	
S.	Johan Algot	"	11 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	
S.	Erik Karl	"	19 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	
S.	Erik Gottfrid	"	20 ²⁷ / ₁₆	d:o	1	d:o	
d.	Elly Gunborg	"	23 ⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	
	Karl Einar	Johansson	37 ² / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	155 har
h.	Brita	" f. Johansson	77 ¹⁰ / ₁₆	Sten	1	Buumor	
S.	Karl Valdemar	"	13 ⁷ / ₁₆	Floda	1	Skoparbete	
d.	Olga Viola	"	20 ⁷ / ₁₆	d:o	1	Skoparbete	

Se även kommentarer längre ner i texten. Ex. Wilhelm Lindgren var här 61 år och lantbrevbärare.

A. Åke Emanuel	Johansson	25 ⁷ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	
A. Ivar Einar	"	26 ⁹ / ₁₂	d:o	1			
Ivan Axel	Johansson	12 ²⁶ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	
Thors Einar	Mossfeldt	01 ²⁸ / ₁₂	Järna	1		Skogsbetone	
h. Maria Linnea	" f. Lindholm	11 ²⁶ / ₁₂	d:o	1		Husmor	
d. Gerd Birgitta	"	40 ²³ / ₁₂	Ludvika Skp	1			
Oskar Fredrik	Magnusson	82 ⁷ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	26 har
h. Maria	" f. Hjalpman	94 ⁶ / ₁₂	Näs	1		Husmor	
d. Olof Paul	"	20 ²³ / ₁₂	Floda	1		Jordbrukarb.	
d. Karin August	"	27 ¹⁰ / ₁₂	d:o	1			
Per Gunnar	Johansson	05 ²⁴ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	0.93 har
h. Hilma	" f. Pettersson	03 ¹⁹ / ₁₂	Grängsä	1		Husmor	
p.d. Nanny Margareta	"	25 ²⁸ / ₁₂	d:o	1		Hängsmil	
A. Arne Gunnar	"	27 ²⁰ / ₁₂	Floda	1			
Andersson Johan Axel	Andersson	72 ¹ / ₁₂	Svindelöf	1		Skogsbetone	
h. Beda Maria	" f. Skogberg	25 ²³ / ₁₂	Hosjö	1		Husmor	
S. Rune Axel	"	21 ²⁴ / ₁₂	Floda	1		Broms	
S. John Knud	"	22 ¹⁵ / ₁₂	d:o	1		Skogsbetone	
S. Karl Ove Ingemar	"	27 ¹³ / ₁₂	d:o	1			
Lång August	Perman	83 ²⁰ / ₁₂	Floda	1		Jordbrukarb. 1/2 har	
Olof Oskar	Norman	04 ⁷ / ₁₂	Floda	1		Jordbrukarb. 1/2 har	
Erik Gunnar	Magnusson	13 ²² / ₁₂	Näs	1		Jordbrukarb.	
h. Astrid	" f. Andersson	15 ²³ / ₁₂	Näs	1		Folkhögskola	
Lång, Rida Gunborg	Larsson	17 ² / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	
Karl Emil	Larsson	82 ²¹ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	
Johanne Beate Lotta	Lindgren f. Andersson	87 ¹⁸ / ₁₂	Grängsä	1		Hushållarb.	
Johan David	"	10 ²⁴ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	
Mäta Linnea	"	22 ¹⁰ / ₁₂	d:o	1		Hängsmil	
Gunborg Elisabet	"	31 ¹⁴ / ₁₂	d:o	1			
Birgit Ingvald	"	34 ²¹ / ₁₂	d:o	1			

Gustaf Verner	Johansson	07 ¹² / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	0.25 har
h. Mäta Elida	" f. Johansson	09 ¹⁷ / ₁₂	d:o	1		Husmor	
p.d. Mäta Alice	"	28 ²⁴ / ₁₂	d:o	1			
A. Martin Verner	"	27 ¹⁷ / ₁₂	d:o	1			
Dälgfallet:							
Åke Axel	Johansson	16 ¹² / ₁₂	Floda	1		Husmor	2.34 har
h. Rut Ingvald	" f. Pettersson	17 ²⁰ / ₁₂	Ludvika	1		Husmor	
d. Eva Ingvald	"	39 ⁷ / ₁₂	Grängsä	1			
Ann Hilda Maria	Jansson f. Andersson	77 ²⁶ / ₁₂	Grängsä	1		Husmor	
Grängsä							
Lång Axel	Perman	95 ¹ / ₁₂	Floda	1		Skogsbetone	1.75 har
h. Emma Sofia	" f. Jansson	74 ²¹ / ₁₂	d:o	1		Husmor	
A. Axel Gunnar	"	22 ¹⁴ / ₁₂	d:o	1		Skogsbetone	

Nedan en karta över bebyggelsen i Lövsjön med angivande av gårdsnamnen.

Ingemar har tecknat ner vilka som bodde där 1940: Se även bild 24 och 25 i bilaga.

Tjårudalen: Gunborg och Birgit. Emil och Lotta Larsson, Märta, Arvid. Verner och Elida Johansson, Märta och Martin.

Skolan har två personer. **Nybygget:** Axel och Beda Andersson med tre barn. Gunnar och Hilma Johansson, Arne och Margit. Wilhelm Lindgren.

Arrendatorns: Sigfrid Olofsson med hustru. Ingvar, Holger och Åke. Här kan det vara så att dessa kom något år efter 1940. Just det året är ju Oscar Magnusson från Bastuberget arrendator. Se ovan.

Herrgården: Einar och Linnea Mossfeldt, Birgitta. Sven Axel Johansson.

Sjögrens: Einar och Anna Persson, Gösta och Eivor.

Spår-Gustavs: Gustav och Karin Persson. Valborg och Ella.

Sågverksgården 1: Åke och Gunhild Pettersson. August Persson.

Sågverksgården 2. Albert och Anna Johansson. Albert, Algot, Elsa, Axeö, Gottfrid och Elly.

Sågverksgården 3. Anders och Edit Persson, Gun. Albert Karlsson. Wilhelm och Anna

Slaggstugan: Tillfälligt boende för skogsarbetare.

Åsen: Einar och Britta Johansson. Waldemar, Åke, Sven och Olga.

Paris Johans: Johan och Ester Jansson. Gottfrid och Robert.

Nedan följer nu mina kommentarer kring de jag kände. Jag försöker följa kyrkoboken:

Överst i förteckningen finns "Jönshus Einar" med fru Anna Maria som kom från Östergötland. De hade sonen Gösta född 1914. De bodde i gården "Sjögrens" som låg nära korsningen mot Salån. En dotter Eivor var utflyttad. Jönshus nämns ofta i samband med Floda finnmark. Gården fanns mellan Flen och Åsfallet. Kan ses på karta från 1912 i bilaga 1.

Vilhelm Lindgren bodde ensam och bar postväskan från Salå station till byarna kring Lövsjön. Han bodde i "Nybygget" som kom till strax efter att bruket lagts ner. Sen följer Gustaf Persson med fru "Spår Karin" född Bång 1885 från Närsen och fyra barn. De bodde alldeles intill gamla bron vid ån. Huset kallas "Spår-Gustavs".

Gustav Persson född 1887 var bror med Hobergs Anders Persson. Den senare var gift med Edit Ulrika född Edquist från Nås. De bodde i "Sågverksgården III". De hade dottern Gun som senare gifte sig med Erik Sandström från Nås. De bodde i Lövsjön och hade sönerna Arne och Sven Erik födda på 40-talet. När vi besöker Simsta för bad ska vi minnas att omklädningsrum byggdes till simkursen 1957 av Erik Sandström och läraren Sture Berg. Lärarparet Sture och Mary kom till byn 1955.

Här finns Per Johan Jansson (Pariså-Johan) med hustru Ester och sönerna Johan och Robert. Ester handlade av min far då han körde ut varor. Hon kom från Lövberget. De bodde mitt emot Ingemar Johansson. Jag minns såväl henne som sonen Robert som hade timmerbil kring 1955. Robert sålde sen timmerbilen till Tord Karlsson från Håvberget.

Per Johan kom från Parisåberg och var bror till Pers Beda i Flen. När det gäller vedermödor och förmåga att tåla kyla nämns att barnen i Parisåberg gick i skola i Skattlösberg. Vi kommer inte runt författaren Dan Andersson så här visas bild från skolan i Skattlösberg där Dans far är lärare.

Adolf Andersson med sin klass framför Skattlösbergs skola 1904. Per Johan kan finnas med på bilden. Läraren inger stor respekt varför vi tror att det var lugnt i klassen.

Ingemar nämner också att vid Herrgården var kvinnor inkvarterade under krigsåren 1939–1945 för att natttid lyssna och spana efter flygtrafik. Även vid Storgården i Gänsen förekom luftbevakning och en av kvinnorna som deltog i detta blev sen gift med en av sönerna på gården. Innan Kooperationen kom till Lövsjön 1947 så var det Lång August Persson (se nedan) som hade diversehandel med livsmedel. Faktiskt var det också så att kring 1955 så hade min far Sigurd en liten filial i en barack i Lövsjön invid gamla posten nära korsningen mot Salån. Det var öppet en dag i veckan och sköttes av min syster Margit och Inger Persson.

Ingemars morbror Axel gifte sig med Emmy Andersson i Ursen. Ett minne från barndomen var då Post-Märta (Märta Andersson) från Håvberget med häst och släde på vintern skjutsade Ingemar och Elsa från Lövsjön till Ursen. Det var ganska precis en mil enkel resa och på vinterföre i släde så blev det en tur man länge minns. Någon lär ha skaldat att vad vore Lövsjön utan Post-Märta och Spår-Karin.

Filadelfialokalen i Lövsjön är ett landmärke, byggd 1947, och kan ses som en kulturinstitution. Det är länge sedan någon från Lövsjön var aktiv i församlingen. Längre var det före detta Kongo-missionären Agnes Liljedal i Håvån som var den drivande. Men även sen hon gick bort år 2000, i en ålder av 102 år, så fortsätter församlingen att vara aktiv. Somrarnas tältmötesvecka är känd vida omkring och det kommer husvagnar och husbilar från hela Mellansverige. Arvid från Tjörudalen vigdes med Selma Lindwall från Håvberget i lokalen då den var ny.

Vi ser skylten Salån 13. Orten hade en storhetstid från ca 1905 till 1965 då man hade såväl person- som godstrafik på järnväg. I dag bor såvitt jag vet ingen permanent på orten. Såväl Salån som Lövsjön har drabbats av det man kallar "struktur-omvandling". Agnes hittar man i listan för Bastuberget.

Med tåg från Ludvika kom post till Salån varefter den hämtades av någon från Lövsjön och fördes ut i byarna. Jag har kring 1962 åkt tågsträckan Björbo – Ludvika tur och retur en gång. Man passerade orter som Salån, Malingen, Nyhammar, Stensbo och Sörvik.

På listan finns Einar Johansson och hustrun Brita som jag minns då de bodde på det då nybyggda äldreboendet i Lövsjön kring 1965. Mitt emot bolagsgaraget. Här finns Valdemar, senare hjälpskogvaktare och gift med Daisy. De fick barnen Agneta och Eva som var mina skolkamrater. Vi hittar barnen Olga, Åke och Sven. Äldsta dottern Signe var utflyttad och gift med Oscar Andersson i Håvberget. Einar arbetade tidvis vid sågen. De bodde 1940 uppe på "Åsen".

Arbetsbostäder strax intill hyttruinen och sågen.

Här på listan finns arrendatorn Oscar Magnusson från Bastuberget, ofta benämnd "nämndeman", med hustru Maria. Barnen Olof (Olle) och Karin bodde kvar hemma. Svea och Sven hade flyttat redan. Sven gifte sig i Hoberg med Anna Eriksson och de fick sonen Börje. Sonen Gunnar var gift med lärarinnan Astrid från Skåne. Efter Oscar blev Sigfrid Olofsson med hustru de som tog över arrendet. De hade söner Ingvar, Holger och Åke. Och efter dem kom Erik Persson från Arbrå och blev arrendator. Barnen hette Hjalmar, Eivin, Martin, Olle, Ella, Greta, Sigrid och sist Sven född 1949. Den sistnämnde kamrat med mig. Kring år 2000 flyttade Sigrid med sin man hem till gården och tidvis hade de tre hästar som betade ner mot sjön.

Här finns Sven Axel Johansson, senare skogvaktare, som gifte sig med Ester Ros. Såväl min syster som gick i skola i Håvberget som jag som gick i Lövsjön hade Ester Ros som lärare. Sven och Ester hade dottern Gunnel som gick i min klass. Gunnel Sellfors har sen länge ett fint fritidshus intill skolan.

Karl Einar Mossfeldt var skogvaktare på den här tiden och han liksom frun kom från Järna. De bodde på Herrgården.

I "Nybygget" bodde rättaren Axel Andersson med hustru Beda född Skogsberg i Hosjö. De hade tre söner födda på 20-talet Axel, Arnold och Karl Ove Ingemar.

I samma hus, som hade fyra lägenheter, bodde också Gunnar Johansson med hustru Hilma född Pettersson. De hade barnen Margareta och Arne båda födda på 20-talet.

Sen följde de som bodde vid "Tjärdalen" längst bort i byn då man passerat skolan. Här fanns Emil Larsson (kallad Slabb-Emil) som hjälpte Arvid och Selma Lindgren år 1955 då de byggde om ett hus i Håvberget. Han kom till Håvberget på cykel varje dag på sommaren och grävde 3–4 meter dike för hand per dag. Han menade att det var att jämföra med bygget av Göta Kanal. Det blev ett dike på 300 meter. Diket håller fortfarande och har avvattnat myren. Med dagen mått ett oerhört slit som syftade till att ge vägen över myren bättre bärighet. Han var då 73 år.

Nämnde Arvid Lindgren finns ovan liksom syster Märta, Gunbritt och Birgit. Märta gifte sig Holtmoen och de fick sonen Mats. Gunbritt gifte sig med Henry Karlsson, som en tid kring 1960 drev nybyggda Konsum, och de har två barn. Birgit gifte sig och fick sonen Kennet. De senare har idag fritidshus vid Håjen efter vägen till Salån.

I Tjärdalen bodde också Verner och Elida Johansson som hade barnen Märta och Martin. Elida var syster med Ingemars mamma Elsa.

I "Sågverksgården I" nämner Ingemar att där bodde Åke och Gunhild Pettersson samt August Persson. Åke Pettersson kom från Västerfallet. Åke och Gunhild har dottern Gun-Britt född 1951 som gick i skola med mig.

I Däljfallet finns Eva Johansson som då var ett år. Hon gick senare i skola i Lövsjön. Dit var det ungefär lika långt som till skolan i Gänsen. Tidvis var det sträng kyla att gå längs Gräsån till Lövsjön. När Eva gick ensam mot skolan hördes en gång ett stort oväsen av något fordon. Eva trodde att nu är kriget kommet och gömde sig. Det var vägskrapan. Kring år 2000 bodde Eva i ett av sågverkshusen men flyttade senare till Sunnansjö.

År 1970 lades skolan i Lövsjön ner och elever var: Tommy Jansson, Elisabet Jansson, Gänsen, Monica Hermansson, Gänsberget, Jan Svensson Pullingberget, Eivor Jansson Jansbrändan, Tommy o Nils-Erik Eriksson Lövsjön, (mamma är arrendatorns Greta), Håkan o Stefan Götesson Gänsen, Lars Pettersson i klass ett.

Här fanns då killar som fick heta "Stor-Tommy" och "Lill Tommy". När jag gick i skolan tio år tidigare fanns "Stor-Sven" (Sven Rosen) och "Lill-Sven", Sven Eriksson. Vi hade då dessutom tre flickor som hette Ingrid. Två fick då använda sitt andranamn, Barbro respektive Margareta. Och det fungerade bra.

Gänsen

Bengt Jansson, som närmar sig 80 år, son till Paul och Helga enligt nedan, har bidragit med material.

Byn har anor från kungabrev 1621. Lauri Rikkinen fick möjlighet att uppta torp mellan "Gränge" och "Fluga" socken. En landsväg byggdes genom byn 1851 för att binda ihop Norhyttan och Lövsjö bruk. I Kvarnbäcken finns rester av fyra kvarnar, bysåg samt ett aggregat för att ge elström.

I Gänsens skola arbetade som ung lärarinna Dan Anderssons mamma Augusta Scherp. Hon träffade sen Dans far Adolf Andersson och 1882 flyttade de till Skattlösberg.

Boende 1940 enligt nedan. Detta är en avskrift från inskannade bilder från kyrkoböcker. Kan uppkomma fel. Till höger anges yrke och gårdens åkerareal.

Andersson Enar	född 11	Nås, Håvberget Skogsarb		
H Hanna f Augustsson	14	Grangärde		
D Majlis	37	do		
S Arne	39	do		
Byrstrand Anders	08	Sköllersta, Närke	Skogvaktare	
Augustsson Anders	75	Grangärde	Hemmansäg	5 hektar
H Alma	79	Nås, Håvberghet		
S Einar	07	Grangärde	Medhj. fam medl	
D Hildur	12	do	telefonist	
D Hilma Vilhelmina	17	do		
D Selma Margareta	21	do		

Här finns Enar från Håvberget. En av de tretton barnen Andersson. Hustrun hette Hanna född Augustsson och barnen Majlis och Arne. Vid en av de så kallade Dan-Anderssondagarna så kom Majlis fram till mig och önskade att det skulle ordnas en visning av lanthandeln i Håvberget. Det skedde kring 2017. För något år sedan avled Majlis.

Anders Byrstrand från Närke, arbetade som skogvaktare här och blev senare gift med Oloves Agnes från Håvberget. (Min moster.) De hade sonen Tore som idag bor i Älvkarleby. Det finns en historia från timmeravverkning där Anders Byrstrand skulle mäta upp en stock till Artur Johansson Lövberget. Det var djup snö och kanske ris ovanpå en djup grop. Anders sjönk ner i djup snö och Artur säger: - Men jag skulle ju ha varnat dig. Den typen av skämt kunde förekomma i skogsarbetet och har sen berättats vidare.

Här finns Alma från Håvberget. Fadern var Lille Jan Samuelsson, min farfars far. Min far var således kusin med Mas-Einar och detta förklarar varför han alltid hjälpte till med årlig jordbruksdeklaration så länge han hade bil. Einars syster Hildur var telefonist. Ordet "Mas" kommer från "masmästare" och syftar på arbetet vid masugnen i Lövsjön.

Mas-Einar är en av få som sparade en bil inköpt på 30-talet före kriget och sen tog fram den igen då det åter fanns drivmedel. Kring 1964 då jag åkte moped var Einar ute med bilen men dessvärre hade det uppstått något fel så han stod vid vägkanten nära Flen. Kyrkfalls Anders hade länge en DKW av 1939 års modell, en riktig raritet med trätak som den då tolvårige sonen Ulf lärde sig att köra på landsvägen i Håvberget. Den hade handgas istället för fotmanövrerad.

Foto taget före tvärkurvan vid Hanna Larssons affär. Min far och Hanna var båda anslutna till ICA/Hakons och hade att konkurrera med konsumbutiker i Lövsjön och Lindesnäs och Fridlunds i Norhyttan.

Ett foto från Gänsens bystuga.

Ett foto finns också i Bystugan på skolbarnen 1926.

Skolbarnen 1926: Algot Jansson, Fritjof Björk, Holger Johansson, Hanna Andersson, Maria Johansson, Berta Friman, Selma Lindvall, Hjalmar Johansson, Åke Pettersson, Helmer Johansson, Gunborg Johansson, Tage Pettersson, Hilma Andersson, Betty Jansson, Helmi Johansson, Ingegerd Johansson, Göte Jansson, Erik Andersson, Bror Björk, Gösta Persson, Ivar Johansson, Lilly Pettersson, Anny Larsson, Rut Pettersson, Elin Persson (Johansson). Lärare Torsten Rosen.

Inalles 25 barn där de äldsta står först och sen i fallande ålder. Källa Gänsens Bystuga/Arkiv,

På bilden ses en samling prydliga ungdomar i övre tonåren. Bilden är från ca 1945: Ulla-Britt Ljunggren, Oskar Andersson Gräsån, Inga Lisa Ljunggren, Rut Andersson Grangärde fosterdotter hos Albin o Anna Lundqvist i Hörkna, Gottfrid Jansson Jansbrändan, Emmy Jansson, Sven Karlsson Pullingberget, Stig Pettersson i skinnjacka, Lövberget, Ivar Johansson Tät-riset, Birgit Jansson Gänsen.

Jansson Adolf	1886	Grangärde	Hemmansäg	2,5 ha
H Matilda f Johansson	86	Floda	Husmor	
S Gotthard	11	Grangärde	Medhj. fam medl	
D Birgit	21	do	Hemgöromål	
<u>S Gottfrid</u>	25	do	Medhj fam medl	
Jansson Ernst	99	do	Skogsarb	
H Jenny f Johansson	03	Floda	husmor	
S Valter	26	Grangärde		
S Alvar	36	do		
Jansson Fredrik	70	do	fd skogsarb	0,5
S Jansson Paul	12	do	Skogsarb	
H Helga f Sundersson	16	Norrbärke	Husmor	
<u>D Ingrid</u>	39	Grangärde		
Jansson Per Gustav	87	do	Hemmansäg	6
H Sofia f Johansson	89	do	Husmor	
Barnen Algot 14, Göte 19, Albin 24, Maria 25, Ingvar 28				

Här finns Per Gustav vid "storgården" med hustru Sofia Maria. Sonen Göte tog sedan över gården och har barnen Marianne, Folke, Stefan, Håkan och Ingegärd. Idag är det Folke Götesson som äger gården.

Här finns Paul Jansson med hustru Helga. Dessutom Pauls far Fredrik. Barnet Ingrid var 1 år, senare föddes Bengt och Mona som gick i skola i Lövsjön samtidigt med mig. Helga blev 96 år och det är inte så många år sedan hon gick bort. Under en tid kring 1970 då barnen var vuxna så arbetade hon på

hälsohemmet Tallmogården i Sunnansjö och cyklade tidvis till jobbet. Det är kring 18 km enkel resa. Dottern Ingrid som utbildade sig till läkare är avliden.

Bengt Jansson berättar att en tid bodde Wilhelm Johansson, se nedan, och Bernard Fredriksson i samma hus tvärs vägen från Falks hus. Wilhelm var invalidiserad och kunde ha ett dåligt humör. Huset bestod av två rum och egen ingång till varje. I rummet fanns spis så det blev såväl kök, som sovrum. De här två gubbarna hade inget gemensamt fast de bodde under samma tak.

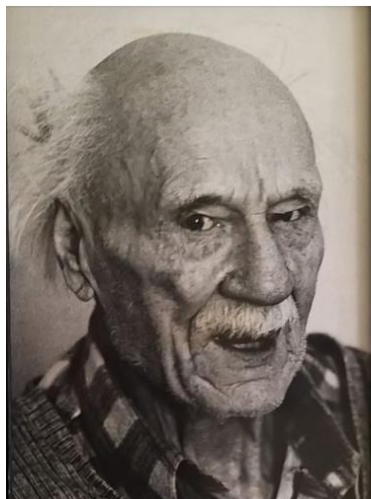
<u>Johansson Wilhelm</u>	1886	Grangärde	fd vaktmästare	
Johansson Emil	98	Floda	Arrendator	1 ha
H Elin f Ljungberg	99	Grangärde		
HM Sara Ljungb. f Augustss	68	do	hustruns mor	
<u>Andersson Carl</u>	86	do	Hemmansäg	4
Larsson Gustaf	85	do	Hemmansäg	2,5
Måg Pettersson Tage	1915	Ludvika	Skogsarb	
<u>H Svea f Andersson</u>	20	Grangärde	Hemgöromål	
Ljunggren Hugo	04	do	Folkskollärare	
H Nanna f Andersson	08	Visnum	Husmor	
D Ulla-Britta	28	Karlstad		
<u>D Inga Lisa</u>	33	Grangärde		
Nilsson Amanda f Petterss.	1857	do	Handlaränka	0,5
S Pettersson Oskar	86	do	Snickeriarb	
Inb Jansson Sara	76	do	Hembiträde	

Här finns Tage Pettersson med hustru Svea. De fick senare Elvy som var skolkamrat med mig i en klass högre. Även läraren Hugo Ljunggren med fru Nanna och döttrarna Ulla-Britta och Inga-Lisa.

Norman Nils	09	Floda	Droskägare	
H Maria f Jansson	14	Grangärde	Husmor	
D Britt-Marie	38	do		
Pettersson Åke	14	Ludvika	Skogsarb	
H Gunhild f Johansson	14	Floda		
Pettersson Anders	79	Grangärde		
Josefina Pettersson	63	do	Hemmansåg hustru	3 hektar
S Johan	95	do	Jordbr arb	
SS Johansson Nils	28	do		
<u>Inb Valdy Jansson</u>	23	do	Hembiträde	
Åkerström Fritz	05	Ursen, Håvberget	Skogsarb	
H Hedvig f Widen	08	Grangärde	Husmor	
D Alli	33	do		
S Stig	38	do		
Johansson Knut	87	Stockholm	Skomakarmästare	

Inalles 59 personer. Areal åker totalt 24 hektar och där PG hade 6 och "Masens" 5.

Här finns en ensam man vid namn Knut Johansson som växt upp i Stockholm. Han kan ses som en luffare som kom till byn, berättar Bengt Jansson. Denne Knut var barnhemsbarn och lär ha haft en besvärlig uppväxt kring 1900. Han bodde i skogen tvärs emot vägen in till Näset. Bostaden var en före detta barack eller godsinka. När Bengt kom med skor att laga kunde han vara på dåligt humör och säga att. - Du kan inte fortsätta gå snett för nu är det svårt att laga. Se bild i fotobilaga.

Inte långt från Knuts boning fanns kring 1960 också den enkla boning som "Radio-Fredrik" lät bygga. Han hette Bernard Fredriksson, hela livet unkarl, kommen också från Håvberget. Mamman hette Skött Anna Lisa Larsdotter och var 25 år, fader ej omnämnd. Bernard var en begåvad levnadskonstnär. Han kunde laga radioapparater och tex byta elektrolytkondensator. Min mormor hette Johanna Larsdotter från Sköttens så jag har ganska nära släktskap med Radio Fredrik. Och det har jag inga problem med. Se vidare Jänsberget och Sven Roséns berättelser. Knuts boning lär finnas kvar medan Radio-Fredriks är uppbränd. Bengts farfar Fredrik umgicks en del med denne Knut.

Radio-Fredrik Facebookgruppen HHK

Här finns Fritz Åkerström från Ursen med hustru Hedvig. Barnen hette Alli född 35 och Stig 38. Ovan hittar man ett tiotal barn i Gänsen som går i skola eller ska börja om något år. Kartmaterial finns i annat kapitel och dessutom finns flygbilder från 1960. -

Gänsen förknippas av många med Herbert och Ingrid Falk. Men de kom senare än 1940. Båda körde skolskjuts och taxi och komplettering för busstrafik kring 1965. Sonen Bill född 52 bor kvar i byn och gick i skola med mig. I husförhör för Håvberget ca 1892 hittar vi Olof Andersson Falk. Bill har även släktskap med Hans Danielsson, Håvberget.

Se vidare bild 34 till 42 i bilaga där Sixten Johansson bidragit med flertalet. Där finns även ovan nämnde Knut Johansson. Knuts och Bernhards sinnelag och mentalitet var helt annat än vad man finner idag.

Gänsnäset 1940

Johansson	Alvar	16	Floda	Skogsarbetare
Johansson	Märta	13	Grangärde	Husmor
Son	Sven Allan	39	do	
Pettersson	Axel	84	do	Träarbetare
Hustru	Hanna	85	do	Husmor

Alvar och Märta hade här sonen Sven Allan som är ett år. Senare föddes Ingbritt som gick i skola i Lövsjön med mig.

Gräsån

Byn delad mellan två församlingar, här nedan delen i Grangärde.

Först foto av Isak Alfred Persson med fru och son. Foto från 1923. Att han behärskade fiolspel var säkert av betydelse då den finns med på bilden.

I kyrkoboken 1940 hittar man:

Persson	Amanda	69	Grangärde	Skom, mäst änka
S Persson	Karl	02	Grangärde	Skogsarb.

Man kan gissa att Amanda är med på fotot ovan liksom sonen Karl som då är 21 år. Far i huset Isak Alfred var avliden.

Andersson	Viktor	75	Grangärde	Hemmansägare	0,4 ha
H	Erika	76	Nås	Husmor	
S	Oskar	22	Grangärde	Medhj fam medl	

I kyrkoboksanteckningar från 1940 är de tre senaste förda till Tätriset. Möjligen skulle de ha kunnat bo vid Tätris-Hällan. Går man tillbaka till 1910 så hittade man Johan Viktor i Tätriset. Han liksom syskonen Karl Oskar född 82, Anders Edvard 90, Ida Matilda 93 och Elin Kristina 99 bodde med sin far Anders Andersson 1848 och mor Johanna Maria född 1855. Ida Matilda gifte sig senare med Oscar Andersson i Tätriset.

Erika kom från Håvberget och mamman hette Anna Erica Jansdotter och pappa var Karl Erik Ersson som bodde vid "Skomakartäppan" norr Sormaberget. Se karta från 1912.

.....

I nästa kapitel redovisas uppgifter om alla bönder 1918 i ovan nämnda byar och det anges vad de odlat och hur många kor och hästar de har.

4 Jordbruket i siffror från data insamlade 1918

Detta var det år när första världskriget slutade. Det var fattigare än före kriget och spanska sjukan som skördade totalt 18 miljoner liv i Europa bredde ut sig. I Sverige dog 38 000 i Spanska sjukan. Minns att 1920 fanns inte en enda telefon. Ingen elström. En radio kunde drivas med stort batteri och man hade tidning. Några år tidigare hade min far sett en personbil längs vägen mellan Lövsjön och Lindesnäs. Alla vägar till nämnda finnbyar var enkla kärrvägar där det tidvis var oframkomligt.

Minns jag rätt så hade min far sett bröderna Björling uppträda i Lindesnäs några år före krigsslutet. En stor händelse var om NTO-logen har möte i skolan eller om det kom någon predikant eller politisk agitator till byn. Intresset för politik och tidningsläsandet var säkerligen större 1920 än vad det är 2020. Att lyssna till någon med talets gåva uppskattades.

Under månaderna november och december var det lågt i tak och mörkt femton timmar per dygn. Man fick bära med sig en fotogenlampa eller annan anordning då man skulle utfordra och mjölka kor. Vid ishalka som var så vanlig kring lucia lär inte ett enda gruskorn ha lagts ut på de vägar som förband byarna. Och tänk backarna upp mot Flen eller Pullingberget. Mörker och ishalka. En häst med bra skor på fötterna kunde dock knalla på som vanligt då skornas broddar kläms rakt genom ishinnan.

Nedan följer nu siffror för i stort alla bondgårdar i trakten med angivande av brukaren. Många gårdar ägdes av Stora Kopparberg, Billerud, Helleforsbolaget eller Ludvika Bruk.

Håvberget

1918	Adolf	Sara	Karl-Erik	Jan Samuels-	Erik	Karl	Emil	Olof
Jordbruk	Andersson	Samuels-	Karlsson	son	Olof	Johan	Magnus-	Vester
	Ärendator	dotter		(gemensam)	Jansson	Andersson	son	Vester-
								fallet
Åker ha	3,3	1,4	2,4	3,5	3	3	5	12
Vallacker	1		1			1	2	1
Sto					1			1
Unghäst						2		
Tjur								1
Ko	5	1	5	2	5	4	2	9
Ungnöt	1		1		1	1		1
Kalvar	1		1	2		3	2	3
Får/lamm	5		2		5	6	9	13
Getter		2	3	2	1	3	2	
Gris							1	2
Höns			2	2	2	5	2	10
Korn ha	0,26		0,3	0,2	0,25	0,26	0,26	0,57
Havre ha	0,52	0,14	0,25	0,2	0,6	0,34	1,9	1
Potatis ha	0,2	0,1	0,13	0,15	0,2	0,24	0,18	0,23
Skörd kg pot	1450	600	1800	1250	2300	2600	2300	3800

Sen tillkommer hos vissa blandsäd, grönfoder och ibland rovor. Man hittar en linåker. Vi från Håvberget känner alla utom möjligen Sara Samuelsdotter. Hon var änka och hade sonen Fredrik. Denne blev sedan far till Hjalmar och Konrad Karlsson. Karl Johan intresserade sig för hästar och hade två unghästar. Även hans far Anders Ersson finns med men hade endast ett potatisland på 0,06 hektar och vall 0,5 hektar. Se vidare summering i sista avsnittet i kapitlet, samt att sko en häst.

Olof Vester, Vesterfallet, kungen av Finnmarken som köpt in tre gårdar, tas med som jämförelse. Byn ligger upp mot Kölaråsen, Flaten och gården var en av de största, om inte den största i Nås socken.

Större var bara de gårdar som Stora Kopparberg ägde såsom Borg och Sveden. De hade 61 respektive 49 kor samt ungdjur, kalvar, tjur och förstås åker.

Så här kan det se ut under ett kort uppehåll vid lieslätter på Sörå kern. Vid det vi kallar "Gammel-gården". Min pojke Anders, Åke Johansson och hans son Anton.

Jag har i min okunnighet ofta trott att det i Håvberget var bättre ställt med jord och kriter än i byar runt omkring. Men nu ser man att det är påfallande lika villkor för alla.

Bild tagen från "Oloves" mot Ursberget i sydväst. Finnmarken har alltid varit förföriskt vacker på sommaren men förr stod i många hem fattigdom och svält i dörren på vintern.

Bastuberget ligger nära Håvberget, men i annan kommun, så här nämns något om byn. Magnus Jansson stod som ägare till två fastigheter. Tillsammans var de på tio hektar och han hade åtta kor, dvs något mindre än Vesterfallet. I båda fallen lär det behövts anställda för att sköta driften. Se tabell nedan.

Nedan följer nu Kuntberget, Lövkullen, Galberget, Skräddartorp, Ursen, Lövsjön, Flen, Lövberget, Gänsberget, Dalkarsberget samt Gänsen. Därtill flera platser med en enda gård med jordbruk som tex Sjöfallet. Här skiljs ej på om det är en arrendegård eller en självägd. Till de senare finns i grundmaterialet uppgifter om skogsareal, men det tas inte med i förkortad redovisning.

Stora Kopparberg ägde gård med 30 hektar åker i Lövsjön. För skötsel fanns många hästar men inga kor och kriter. Stor areal för havre.

Det är totalt mer än åttio bondgårdar som finns med i beskrivningen. Det kan finnas några ytterligare som jag har missat då jag bläddrat igenom 3–4 000 sidor med inskannat material. För Grangärde är det mycket slarvigt skrivet så det kan ha uppkommit felaktigheter med namn på brukare. Vissa har skrivit mycket prydligt men alla anteckningar från Grangärde, den största socknen, är synnerligen hafsigt skrivet. Det är inte sorterat på olika byar så för att hitta tex Galberget får man leta en kvart.

Det följer nu bondgårdar i ordning Säfsen, Floda och sist Grangärde finnmark. Byar med anknytning till Håvberget eller till skolan i Lövsjön. Det är samma byar vars totala befolkning redovisas per 1940 i ett annat kapitel. Rättelse: August Heijen ska förstås vara August Meijer.

Kuntberget

1918	Kuntberget						
Jordbruk	Ludvig	Karl	Magnus	August	E Olof	Anton	Emma
	Johansson	Olsson	Jakobsson	Heijen	Samuelsson	Liljedal	Matsson
Åker ha	0,75	1,5	1,7	1,5	2	2,2	1,5
Vallacker				1	1		
Sto			1			2	
Unghäst							
Tjur							
Ko		2	3	4	2	4	3
Ungnöt			1	1	1	1	
Kalvar				1	1		1
Får/lamm						8	5
Getter							
Gris							
Höns							
Korn ha		0,05	0,2		0,1	0,1	0,05
Havre ha	0,35	0,65	0,7	0,35	0,45	0,5	0,6
Potatis ha		0,15	0,3	0,1	0,25	0,1	0,12
Skörd kg pot		1200	900	1200	2000	1200	1600

Nedan följer sen byar kring sjön Ursen.

Lövkullen, Skräddartorp, St och L Galberget

1918	Lövkullen				Skräddartorp		St Galberget	L Galberget
Jordbruk	Lars	Lars	Per Olof	Emil	Karl	P J	Magnus	Arvid
	Larsson	Johan Larsson	Olsson	Hellsing	Åkerström	Eklund	Pettersson	Svensson
Åker ha	0,5	4,8	3,25	3,9	1,3	2	1,7	3,2
Vallacker		1					1	1
Sto			1	1				
Unghäst				1				
Tjur			1					
Ko	2	6	5	6	2		2	5
Ungnöt				1			1	
Kalvar	1	2	2	3	1		1	2
Får/lamm	2	7		15	2			3
Getter								
Gris							1	
Höns	2	7	6	7	2		rovland	5
Korn ha			0,6	0,15	0,15	0,1	0,1	0,2
Havre ha		0,55	0,7	0,5	0,3	0,5	0,3	0,5
Potatis ha	0,05	0,15	0,15	0,15	0,1	0,15	0,15	0,25
Skörd kg pot		900	900	1600	1000	1100	500	1900

Ursen, Utbyberg, Lövsjön

1918	Ursen				Utbyberg		Lövsjön	
Jordbruk	Kristian	Axel	Ludvig	Adolf	Jöns	Stora	Johan	Axel
	Karlsson	Åkerström	J-s Rask	Johansson	Åkerström	Kopparb.	Larsson	Johansson
Åker ha	0,5	2,4	1,85	4	3,6	30	1,25	1,3
Vallacker						4		
Sto		1		1		4		
Unghäst								
Tjur								
Ko	2	4	3	5	1		2	2
Ungnöt				1				
Kalvar	1		2	3				
Får/lamm		6		7			1	3
Getter								
Gris								
Höns	5	7	4	3				
Korn ha	0,02	0,12	0,1	0,2		6,6		0,15
Havre ha	0,07	0,5	0,65	0,8	0,25	6,6		0,06
Potatis ha	0,05	0,2	0,15	0,15	0,1		0,13	0,1
Skörd kg pot		800	1200	900	1200		1000	1200

I Ursen fanns en av soldat Rasks söner. Dito i Sjöfallet nedan. Lövsjön hade en stor och sen flera små gårdar. De senare torde vara deltidsbönder där flera jobbade på sågen eller med skogsarbete.

Lövsjön (forts), Bastuberg, Åsfallet, Sjöfallet och Däljefallet

Här finns Bastuberg där Magnus Jansson ägde två gårdar. Här fanns tre ensamgårdar kring Flen.

1918	Lövsjön			Bastuberg		Åsfallet	Sjöfallet	Däljefallet
Jordbruk	K Einar	Albert	J Albert	Magnus	Emma	Emil	Joh	Per Joh
	Johansson	Karlsson	Johansson	Jansson (Oscar)	Jansson	Persson	Rask	Jansson
Åker ha	0,4	0,55	0,25	6,5	3,65	1,15	1,5	3,5
Vallacker				1				1
Sto						1		
Unghäst				1				
Tjur								
Ko	2	1	2	5	3	3	3	5
Ungnöt				1				1
Kalvar				1	1		1	
Får/lamm				6	4	4	3	6
Getter				2	1			
Gris				1	1			
Höns				6	3			3
Korn ha				0,5	0,13	0,06	0,25	0,22
Havre ha				0,9	0,4	0,14	0,25	1,2
Potatis ha	0,06	0,08	0,08	0,23	0,15	0,1	0,1	0,1
Skörd pot kg	1000	1200	1000	2000	1500	1100	1500	1500

Västerfallet, Flen

1918	Vesterfallet	Flen						
Jordbruk	Gustav	J Larsson	E Eriksson	J A	Pers Per	P OR	P Petter	P Petter
	Hansson	E Bark		Andersson	Jansson	Hjäl	Persson	Persson
Åker ha		2,5	2,6	2,5	4	2,5	2,7	2,7
Vallacker	1	1	1	1				
Sto				1	1	1	1	1
Unghäst				1	1			
Tjur	1		1		1			
Ko	3	3	2	5	5	3	3	3
Ungnöt	1		1				1	1
Kalvar	1		1	2	1	1		1
Fårlamm	7	2	5	5	7	3	3	3
Getter		1	1					3
Gris			1	1	1			
Höns			4	10	5	4	2	6
Korn ha	0,18	0,15	0,2	0,25	0,25		0,22	0,11
Havre ha	0,7	0,65	0,75	0,9	0,7	0,8	1,2	0,3
Potatis ha	0,12	0,15	0,12	0,1	0,15	0,05	0,11	0,1
Skörd pot kg	1500	1600	1500	1200	2000	800	1200	1400

Flen hade mer än tio bondgårdar och hälften har mer än två hektar åker. Till detta kommer att det fanns äng som ej var medräknat. Och totalt fjorton bönder! Vesterfallet ovan ligger nära Flen. Svårt tyda namnen. Se vidare nedan:

Enligt husförhör 1920 fanns i Flen följande bönder: Persammills Petter Persson född 1844, Per Jonsson 1844, Karl Johan Jansson 1876, Johannes Jansson 1851, August Edvard Pettersson 1896, Rickard Hjelm 1878, Lars Staffas Per Jansson 1859, Vikars Karl Erik Eriksson 1870, Pers Petter Jansson 1862, Anders Nils Johan Alfred Andersson 1961

1918	Flen							
Jordbruk	Per	K J	Johannes	Lars Per	Anna	LP	Johan	
	Jonsson	Jansson	Jansson	Jonsson	Pettersson	Jansson	Larsson	
Åker ha	1,3	1,4	1,6	1,6	1,25	2	0,12	
Vallacker				1	1			
Sto		1	1			1		
Unghäst								
Tjur						1		
Ko	2	3	2	2	3	3		
Ungnöt		1	1					
Kalvar			1		1	1		
Fårlamm	3	2	1		1	2		
Getter								
Gris								
Höns	4	5						
Korn ha	0,17	0,1	0,17		0,08	0,09		
Havre ha	0,38	0,3	0,8	0,4	0,45	0,55		
Potatis ha	0,08	0,12	0,1	0,05	0,05	0,08	0,08	
Skörd pot kg	700	1300	1400	800	700	1400	1300	

Grangärde finnmark Flera gårdar med omkring fyra hektar åker.

1920	Pulling- berg	Hoberg Jan Ersson	E Johansson	T Jansson	A Ersson	Björndalen A Karlsson	Jansbrändan Joel Andersson	Aug Larsson
Åker ha	3,5	5	4,5	4,5	1,8	2	1,6	2,2
Vallacker	1	1		1			1	1
Sto	1	1	2		1	1		
Unghäst	1					1		
Tjur		1						
Ko	4	4	4	6	1	4	3	3
Ungnöt			2		2	2	1	1
Kalvar	3		2	2	1	1		
Får/lamm	8	13	6	9	4	8	5	
Getter		4						
Gris	1	1						
Höns	8	2	5		3			
Korn ha	0,7	0,25	0,1		0,17	0,16		
Havre ha	0,8	1,5	1,3	1,6	0,64	0,54	0,6	0,5
Potatis ha	0,2	0,2	0,3	0,25	0,14	0,1	0,15	0,17
Skörd pot kg	2300	2500	3000	3000	1800	1000	1700	2000

1920	Lövberget JE Petters- son	Artur Johansson	Tättriset Oscar Johans- son	Vikars A Friman	Gensnäset PL Vikström ?	Gens- mossen A Larsson ?	Gensberget JF Petters- son	TG Jansson
Åker ha	2,5	2	0,5	2	1	3	4	3,5
Vallacker	1			1			1	
Sto		1						1
Unghäst								
Tjur								
Ko	3	2	2	2	1	2	3	5
Ungnöt	1			1			1	
Kalvar			1	1			1	
Får/lamm	3	5		10	5	7	4	
Getter								
Gris	1			1			1	1
Höns	3		3		5	5		6
Korn ha	0,21		0,08	0,09		0,12		
Havre ha	0,8	0,6	0,18	0,6	0,12	1	1,5	1,1
Potatis ha	0,18	0,2	0,08	0,15	0,1	0,15	0,2	0,25
Skörd pot kg	2000	2800	800	2000	1000	2400	2000	2800

Jan-Erik Pettersson Lövberget var här cirka 45 år och gifte sig ungefär samtidigt med pigan Ellen Naucler från Grangärde. De fick sen åtta barn fram till 1940. Viss osäkerhet om Gänsmossen och Gänsnäset då det är svårt att läsa vad som står.

Dalkarsberg man lär ha räknat in Mårtenstorp och några ytterligare gårdar. Imponerande med så stor befolkning.

1920	Dalkarsberg						
Jordbruk	Larsson	J E	L E	L löfgren	V Daniels-	A Gustafs-	V Johans-
	Åkerblom	Jansson änka	Persson en ha äng		son	son	son
Åker ha	1	0,6		2,3	2,5	2,5	2,6
Vallacker				1		1	
Sto					1		1
Unghäst							
Tjur							
Ko	2	1		2	3	3	1
Ungnöt							
Kalvar		1		1	1		1
Får/lamm	3	5		8	5	5	5
Getter							
Gris					1		
Höns	4			6	5	7	
Korn ha					0,07		0,07
Havre ha	0,38			1	0,8	0,6	0,8
Potatis ha	0,2			0,15	0,2	0,15	0,2
Skörd pot kg	2000			2000	2000	1850	1900

Gänsen med några stora jordbruk.

1920	Gänsen						
Jordbruk	K J	Joh	F A Jan	J F Jan	A G	A G	P Persson
	Persson	Carlsson	Jansson	Jonsson	Augustsson	Larsson	
Åker ha	1,7		5	3	4	2,7	3
Vallacker			2	1		1	1
Sto		1			1		
Unghäst		1					
Tjur	1						
Ko	1	3	6	5	6	3	1
Ungnöt			2				2
Kalvar		1	2	1	1	2	1
Får/lamm	4	3	11	6	7	6	7
Getter							
Gris			1	1	1	1	1
Höns			7		6		4
Korn ha	0,08	0,4	0,24	0,09	0,15	0,08	0,14
Havre ha	0,6	0,4	1,3	0,32	0,56	0,8	1
Potatis ha	0,11	0,1	0,25	0,1	0,15	0,14	0,2
Skörd pot kg	1600	1200	3000	2500	3000	2000	1650

Summerat över alla gårdar

Åker ha	214
Vallacker	35
Sto	33
Unghäst/föl	9
Tjur	7
Ko	234
Ungnöt	33
Kalvar	64
Får/lamm	312
Getter	25
Gris	18
Höns	187
Korn ha	17
Havre ha	53
Potatis ha	11
Skörd kg	
pot kg	119600

Befolkningen uppskattas till 500 personer. Man hade 70 hästar. 230 kor som gav mjölk, smör och ost och man odlade 120 ton potatis. Man hade då cirka sex hekto potatis per person och dag. Sen gav man potatis till kor, grisar och höns så kanske hälften hamnade på köksbordet.

Om varje ko gav sex liter mjölk per dag i 300 dagar per år så hade man i bästa fall en liter mjölk och cirka 60 gram smör och ost per person och dag. Man får inte glömma att kalven också skulle ha sin del av mjölken.

Potatis gav cirka tio ton per hektar. Mer gav endast rovor som då kunde ge fem ton på 0,1 hektar. En rova är som en sockerbeta i storlek. Växelbruk var nödvändigt. Man varvade med grönfoder, nylind, lind och potatis. Den havre som skördades gick till hästens föda. Cirka 130 hektar åker var vall som gav hö. Sen tillkom åtskilliga hektar äng som endast gav hö till djuren. Något litet lades i träda.

I Nås, Dala-Järna och Äppelbo (Vansbro kommun) skördas per år 12 000 ton potatis på cirka 300 ha. Det är högmekaniserat i alla led. Man använder växelbruk. Potatisen räcker till halva Dalarnas befolkning. Grovt sett har man kring åttio kg per person. Det blir två hekto per dag och person. Man

åt mer potatis kring 1920. Kanske det dubbla. Makaroner var festmat.

Hur mycket äter då djuren: En ridhäst idag som man har för sitt nöje behöver kring elva kg hö på en dag. En mjölkko idag ska ha kanske elva kg hö och lika många kg kraftfoder. Men 1918 fick korna långt mindre och var inte högmjölkkande. Kraftfoder byggt på tex baljväxter och soja kom långt senare.

Här redovisas höskörd för några små gårdar samt två stora

Räknar man grovt med att djur står inne 8 månader per år så blir detta 7 kg per djur och dygn. Det behövs tillskott av hö från äng, hage och myrslåtter.

Myrslåtter se bild 31 i bildbilaga.

Potatisupptagning se bild 30. Småttingar är med.

	hästar	kor	vall ha	hö kg
AA	1	5	1,84	6400
KE	1	5	1,3	4600
JS		3	2,9	6300
OJ	1	5	2	4945
Olof	1	2	1,4	4900
KJ	2	4	2,16	7500
Emil	2	3	3,5	10000
Olof V	2	10	4,8	13000
Nås 1	9	50	37	108000
Nås 2	13	65	54	145000
Summa	32	152	110,9	310645

Att plöja jorden med häst.

Ofta krävdes vid styv lera att två hästar spändes framför plogen.

Körkarlen hade att med båda händerna hålla plogen på rätt kurs. Tömmarna fick komma i andra hand, dvs de sattes i armhålorna. Om detta skedde en varm dag i mitten av maj så var detta krävande för både hästar och körkarl. Och i byarna kring Lövsjön var det ytterst få som kunde plöja med två hästar. Och det var inte styv lera. Däremot lär plogen i många åkrar ofta ha slagit stopp mot någon sten.

Och om en åker lutade hamnade allt mer jord i nederkant. I överkant kunde berghällar lysa igenom.

Nedan visas körning med slåttermaskin efter häst. Med höger arm tog man spaken och lyfte upp slåtteraggregatet. Och intill finns en släpräfsa som man drog ihop högar med. Man lastade av genom att vända runt räfsan då man är vid hässjan.

Bild: FHHK Kuntberget, Anton Liljedals åker. Per Erik Johansson Hoberg med två av sönerna 1921.

Resiliens och hållbarhet.

Det här är två ord som blivit allt mer aktuella efter 1970-talet. Hundratals forskare och våra politiker är sysselsatta med att söka skapa ett samhälle som är resiliент och därmed långsiktigt hållbart. Ett samhälle som ska kunna bestå i tusentals år och ge våra barn och barnbarn samma levnadsvillkor som vi har haft.

När vi ser uppräknningen ovan av jordbruksfastigheter och arrendegårdar 1920 så kan man nog påstå att det på den levnadsnivån skulle varit möjligt att leva långsiktigt hållbart. Förutsatt att befolkningen höll sig runt 500 personer. Befolkningen var betydligt större 1880 och det vi då ser är att det på många håll i små byar rådde svält och armod. I Lövsjön med hytt drift dygnet runt levde man bättre 1880.

År 1920 fanns enstaka bilar och några lastbilar. Cyklar fanns men vägarna var många gånger så dåliga att det var besvärligt att cykla. På vintern åkte man spark. Alla använde ved från skogen till att elda med. Vid sågverket i Lövsjön kunde man för en billig penning köpa kantved. Vi kan om vi vill räkna fram CO₂ per capita, och det lär hamna mycket lågt. Naturligtvis köpte man järnföremål utifrån men merparten av järnet var framställt med träkol för att smälta malmen. Alltså fossilfritt. Men det gick åt mängder med skog till att få fram träkol. Idag gör vi istället papper av gallringsskog eller så flisas det till våra värmeverk.

Det finns 214 hektar åker som idag egentligen ligger för fäbrot eller så har man planterat skog på ytan. Sett i ett större perspektiv har man slösat bort en resurs för att odla livsmedel. Där man för tvåhundra år sedan bröt åker och nyodlade.

Åker skapades genom svedjebruk vilket egentligen inte var alls bra ur miljösynpunkt. Vissa platser på jorden har naturlig åkermark med metertjock mylla. Exempel Ukrainas tre meter djupa svarta mylla, Argentinas pampas och USA:s prärie. Det är kornbodar, vetebodar eller majsbodar. Så icke Nås Finnmark. Tidvis var svedjebruket förbjudet. Skogen skulle inte brännas för att få åker utan skulle omvandlas till träkol.

Så länge kor, grisar och hästar äter det som odlas inom byns domäner uppkommer vad jag kan förstå inga stora utsläpp av metan och CO₂. Det är ett slutet kretslopp. Gödsel återförs till åkrarna. Kor kan inte skilja sig mycket från de älgar som också föder sig själva i skogarna. Den dag man börjar köpa in hö från jordbruksbygder, exempelvis Tunasläppen, då man börjar köpa konstgödsel, t ex guano från Sydamerika eller från luftens kväve framställt kvävegödsel och då man ger korna kraftfoder som komplement så är inte längre kretsloppet slutet. Då uppkommer det negativa miljöeffekter, dels där man tar bort skog/regnskog för att odla tex soja, det behövs transporter över långa avstånd. Kor som idisslar avger metan som en växthusgas långt värre än CO₂.

Gagnefs boställe köper som exempel in hundra ton kvävegödsel per säsong. Man skördar 2 000 ton potatis som räcker till Borlänges behov. Markbehov cirka 50 hektar. Idag köper man kvävegödsel från Ukraina och Ryssland. Före kriget kostade kvävegödsel fem kr kilot, nu flerdubbelt. Ryska oligarker styr marknaden i Europa.

Avkastning i jordbruket på senare tid.

Det jordbruk som bedrivs idag är oerhört långt ifrån det som bedrevs 1920 och fram mot krigsslutet. Idag brukas de bästa jordarna med rationella metoder som kräver stora traktorer som i sin tur behöver dieselolja för driften. I det moderna jordbruket kan en man med bra redskap göra samma arbete som förr krävde i storlek femtio man och kanske fem hästar. Men den högmekaniserade driften är helt beroende av att man har dieselolja till traktorn och elström till ladugårdsdriften.

Om man odlar säd, potatis eller har vall kan man räkna fram energivärdet i det som lämnar åkern och blir mat till oss eller foder till djur. Energin då grödan växer kommer från solinstrålningen. Men för att hålla igång driften så krävs det energi i form av dieselolja. Den energi man sätter in är ofta större än vad man får ut. På sikt ska traktorn drivas med HVO eller diesel som kommer från raps och tallolja. Här är utmaningen att inte göra diesel på palmolja som då skulle leda till att det avverkas regnskog kring ekvatorn. Och regnskog är jordens lungor brukar man säga.

En genomsnittlig potatisskörd är idag kring 40 ton per hektar. Istället för ett kg potatis per kvadratmeter som man fick 1918 får man idag fyra kg.

En mjölkko ger idag cirka åtta ton mjölk per år. Det blir 25 liter per dag i ca 300 dagar. Idag finns 320 000 kor i landet vilket betyder en ko per trettio invånare. Och åter hamnar vi kring en liter mjölk per dag per capita. Sen är idag gränserna öppna för import av mjölk, smör och ost.

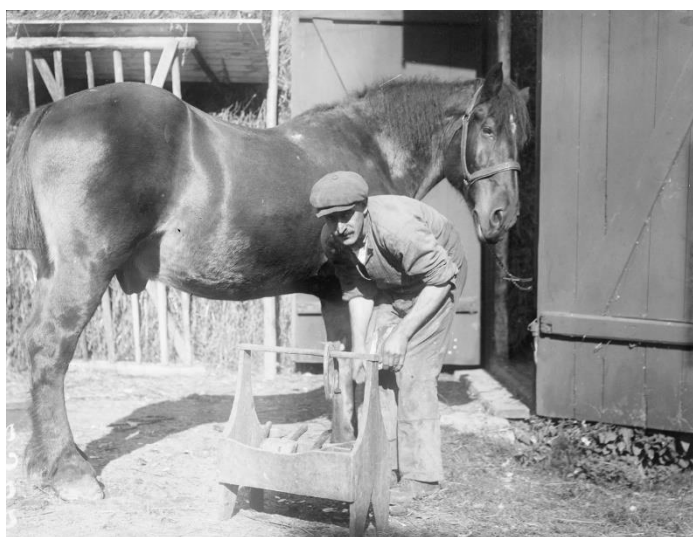
Att sko en häst.

Nu kommer vi till ett område där jag är fullständigt novis. Och dessutom är jag rädd för hästar, och nös då jag kände lukten av en häst. Men ändå vill jag lära mig en del och kanske ge en aha-upplevelse till de som aldrig varit nära en häst. Och nu nämner jag vad min kusin Olle Eriksson berättade då vi kring 2015 satt och drack kaffe och delade på ett paket mazariner.

Oloves Erik ordnade så att Olle tidigt fick hjälpa Ernst Magnusson som "löskarl" vid timmerkörning. Senare fick Olle "hyra" en häst av Karl Johan i Kyrkfallet och köra själv vid Håvåsen. Detta var kring 1950 och den hästen han lånade var gammal och i dåligt skick. Men som Olle körde den med måtta och med bra utfordring av havre och hö så blev den allt starkare allteftersom vinter framskred. Skogshuggarna sa: – Du fick en häst i dåligt skick och lämnar tillbaka en fullgod.

Så Olle visste en del om hästar. Redan som föl ska hästen vänja sig vid att man lyfter upp en hov och sen krafsar med något under hoven. För man inser snabbt att om hästen som vuxen bestämmer sig för att inte stå på tre ben och låta sig blir raspad mot hoven och sen bli hamrad med söm så går det inte. En häst, särskilt då en ardenner är ju otroligt stor. Se hästen Kim nedan.

Men med träning och teknik och vänlighet kan man få hästen att lyfta en fot nästan frivilligt och sen balanser på tre ben utan att ändra kroppsvikt så det hamnar på hovslagaren.

Hovslagare Fjärdhundra 1921

Hovslagaren sätter sen hoven mellan sina knän, böjd framåt och sen är det bara att sätta igång. Ta loss, ta fram raspen och jämna till, pröva in ny sko och sen slå i små söm. Och det kan behövas ny skoning efter 4–6 veckor således kanske åtta gånger per år. Och det gäller att skosöm inte kommer i ett läge där hästen får smärta.

Och alla ska veta att detta är tungt och hovslagaren behöver utbildning och erfarenhet. Författaren Birgitta Lill-Pers i Orsa hade en morfar som var utbildad flera år i skötsel av hästar och hur man skor och hon berättar i en bok att alla bönder i trakten kring Orsa ville ha hjälp av honom. Minns jag rätt så hade han skott femton eller arton hästar på en dag. Det blir trettio minuter per häst och sju minuter per fot. Hur i all sin dar orkade karln? Det är ju en usel arbetsställning. Eftersom jag är rädd för alla hästar utom då kanske något föl eller en ponny så har jag stor beundran för den som är hovslagare.

Minns även då Bastubergs Olles häst Frans tappat en sko då den gick lös och nu skulle Olle sätta dit den mitt på vägen i byn. Han lyfte upp en bakhov och höll på med den en stund tills hästen satte ner

foten och trampade ner i lådan med verktyg. Olle hade hammare eller en klubba i handen och gav direkt hästen en riktig tjoffare mitt på lårmuskeln så det dammade. Jag tyckte synd om hästen. Men Olle var mycket van vid hästar så han visste väl bäst. Det kanske behövdes morot ibland och piska ibland.

När man nu är inne på hästar så minns jag att kring påsk 1955 hade en VW-bubbla fastnat i smeten ute på landvägen vid Bastberget. Man hämtade Olle som kom med Frans och kopplade ett drag i bilen. Och den följde med utan minsta besvär.

Sen kan jag inte låta bli att visa en bild från en filmsnutt på Youtube. Om inte annat så visar den hur stor en ardenner är. Och hästen har det trevliga namnet Kim. Och texten lyder:

-When Kim says NO, it is No.

Och tänk sen om Kim skulle bestämma sig för att utdela en tackling till grabben så skulle denne få en luftfärd på flera meter.

Tänk sen tanken att utan hjälpmedel sko denna bjässe. Du ska stå och hålla en hov uppe mellan dina låår i upp mot tio minuter. Du har ryggen mot hästen. Och har man inte lärt hästen från början att det egentligen är en ofarlig procedur så skulle det aldrig gå.

-When Kim says NO, it is No.

Hästen på bilden är ett nummer större än de man såg i Håvberget. Den på bilden väger cirka 900 kg. Men det finns en engelsk ras som är ytterligare ett nummer större. Man lär väl genom avel ha ökat på storleken på den så kallade Shirehästen. Den kan vara två meter i mankhöjd och väga 1,2 ton!

En typisk svensk ridhäst väger 500–600 kg. En Nordsvensk häst cirka 750 kg.

När jag cyklar längs byvägar mellan Djurås och Gimsbärke ser jag många hästar som oftast står och solar sig eller står och äter. I Djurås by finns ett par ardennerhästar och ett föl föddes någon gång i maj månad 2021. Efter cirka åtta månader är det här en unghäst som nått ansenlig storlek. Det händer att när stoet liksom hingsten står och äter eller båda står och sover så finner man att unghästen ligger utsträckt mitt mellan mor och far. Den ligger i snön men med hö under huvudet. Jag kan inte låta bli att le åt detta. Vilken idyll. Till och från får de gå en vända i byn med vagn och fölet får då springa med. Tryggare kan ingen vara än detta lilla föl.

Och vid ett stall på en byväg vid Gimsbärke står ofta två hästar som är halvstora. Inte så höga men långt större än ponnyer. Och de ser hur snälla ut som helst. När jag kom förbi och såg en tjej stå och rensa bort snö under en bakhov så stannade jag. Hästen hade lyft upp och vänt bakhoven så att det gick att rensa bort snö. Jag får då reda på att dessa liksom många hästar man har för sitt nöje inte är skodda numer. De går runt i det naturliga tillståndet på sin kraftiga nagel. Den vi kallar hov. Men var fjärde vecka ska hoven raspas så att den inte växer ut mer än vad den slits. Och det kan man klara själv och spar då in åtskilliga hundralappar på ett år då man slipper kalla in en hovslagare.

Förr då en arbetshäst skulle klara att dra lass på ibland en isig körväg var man tvungen att ha skor med broddar. Och en arbetshäst som går på asfalt eller grus utan skor skulle kanske slitit ner hoven för mycket så att det uppkommer smärta.

Dödad genom spark bakåt av en häst i Preussens arme på 1800-talet.

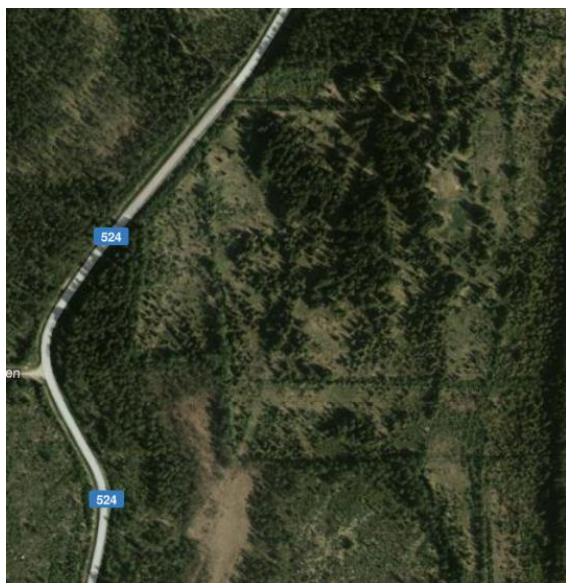
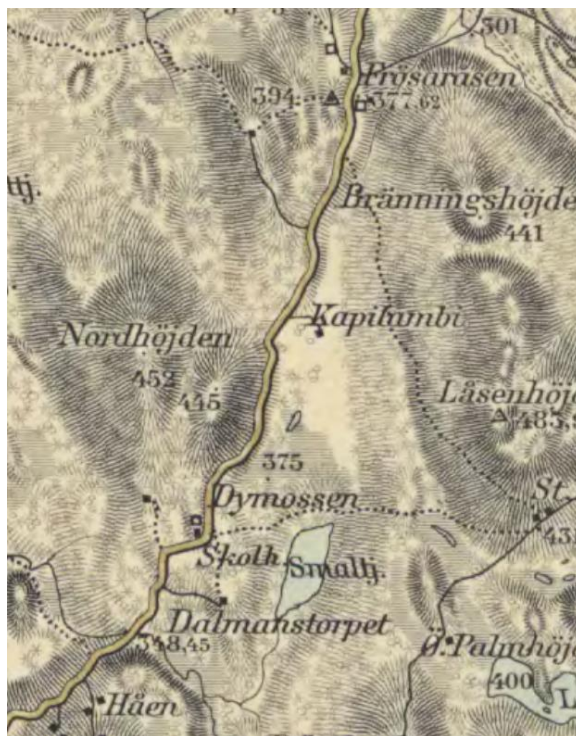
Under 1800-talet hade alla stormakter en stor mängd hästar för att vid krig kunna flytta runt man-
skap och kanoner och förnödenheter. De här hästarna stod naturligtvis långa tider inne i enorma stall
där man kanske hade trettio på en sida och trettio på andra sidan med en gång emellan. Och dessa
hästar kom att ha olika skötare och olika uppdrag i fält och naturligtvis var det inte något som ger
tillit mellan djur och människa. Hästarna blev nervösa.

Tyskland på den tiden hette Preussen och redan då hade man en ordentlig bokföring av skeenden
inom armen. Hur många hästar, hur många ton hö behövdes, hur var behovet av att bygga och
underhålla stallbyggnader? Man hade också kontroll på hur många knektar som varje år dödades av
bakåtparkande häst. För det är enorm kraft då en häst sparkar bakut. Träffas munnen så åker alla
tänder och troligen dör personen omgående.

Jag kan tänka mig att det kunde vara tvåsiffriga tal vissa år och kanske ett fåtal andra år. Preussen
och senare Tyskland var på den tiden den nation som kanske hade flest vetenskapsmän och mate-
matiker. Så efter att ha studerat tidsserier med siffror över dödstal, som framstår som slumpens
skörd, så kunde de hitta en matematik för att beskriva detta.

Gården Kapilambi, myrodling på 30 hektar

Till Frösaråsen flyttade mammas kusiner omkring 1965. Åker man två km söderut mot Dymossen,
Håen finns ett nedlagt jordbruk på 30 hektar –
gården Kapilambi (KEF). Socknens största gård och
utgård till Fredriksbergs bruk. Här hade man fått
fram åkermark på en stor platt myr. Det nämns att
området var så frostkänsligt att skörden inte
mognade. Allt skördades grönt. Således som vall
eller grönfoder. Lite längre bort ligger byn Dy-
mossen och man hör på namnet att det åter rör sig
om gamla myrodlingar. Och än mer överraskad blir
jag då det nämns att här hade man skolbyggnad.

På en nutida flygbild över Kapilambi syns gränserna tydligt efter de gamla myrodlingarna.

5 Kvinnornas och männens arbete innan ”moderniteten”

Med moderniteten menas att man främst har elektricitet, belysning och frysbox.

När ni läser vilka som bodde i respektive by så ser ni att många män var hemmansägare eller att de var ”arrendatorer”. Den förstnämnde ägde sin fastighet med hus, ladugård, uthus och varierande mängd åker och skog. Arrendatorn hyrde hus, uthus, ladugård och åkermark av antingen Stora eller Helleforsbolaget. Man kan säga att de var ”småbönder”. Min morbror Albert var arrendator. I exempelvis Lövsjön ägdes praktiskt taget allt av Stora och här fanns då redan på 1800-talet och fram till 1950 en stor skara arbetare vid rostugnen och sågverket. Senare blev de skogsarbetare. Alla hyrde bostad av Stora. Det var en dåtidens bruksort. Samma gällde Norhyttan, Ulriksberg och Lindesnäs. I Lövsjön fanns intill centrum en stor arrendegård med 20–25 hektar åker. Den skulle sen leverera mjölk till den stora styrkan hyttarbetare.

Då det gäller småbondens fru så antecknades i kyrkoboken ”Husmor”. Detta säger då inget om den stora arbetsbörda som åvilade bondens fru. Och jag känner många äktenskap från min barndom där bondhustrun var den drivande och som i mångt och mycket var ”arbetsledaren”. För en bondgård eller en arrendators gård är egentligen ett företag där sysslorna sker efter en årlig cykel. Man gör vissa saker den årstiden och annat en månad senare. Om marken fryser till och det kommer snö så öppnades nya möjligheter att köra fram virke eller järnmalm på vintervägar längs myrar. Man kunde trampa ihop snö på myrar till vintervägar som frös ihop och blev isiga. Det gav låg friktion och man kunde ta större lass. Endast vägen Norhyttan – Lindesnäs fanns kring 1850 och var farbar året om med hjulkärra efter hästen.

Den gård jag har i Håvberget, min mammas barndomshem, var arrendegård. Kring 1910 så höjdes standarden i ladugården med cementgolv och automatiserad, fast enkel, självpåfyllning av kornas vattensålar. Allteftersom kon drack vatten så fylldes skålen i samma takt med nytt vatten. Bekymret var bara att brunnen som hörde till inte höll vatten hela tiden. Med handpump fylldes en behållare. Sen spreds vatten med självtryck till korna. Två kor fick dela en skål.

När min farfar kring 1923 själv byggde en ladugård vid nya bostället ”Östermossen” så var standarden mycket lägre och kunde ej liknas vid Albert och Bertas i den arrenderade ladugården. Och de som var fattigast i trakten kunde ha ladugård för en ko och som närmast kunde anses primitiv. Ett ruckel. 1950 byggde Stora en ny ladugård till arrendatorn Per Andersson som då var 52 år. En magnifik byggnad. Som redan 1954 stod oanvänd då hans fru Anna dog. En kapitalförlust för Stora.

Standarden i huset Albert hyrde höjdes successivt och 1950 fick man djupborrad brunn och vatten indraget. Och den pump som sitter trettio meter ner i marken fungerar än. Två gånger har vi fått ta upp den för att laga läckage.

Man kan klaga på bolaget, vilket många gjort, men den som ville kunde få standardhöjningar både i hus och ladugård. När bolaget köpte skog av bönder från 1850–1900 så förstod inte säljaren att det skulle öppnas nya marknader för pappersmassa. Samma hände över hela världen från 1850-talet då de stora bolagen sökte råvaror runt om på jorden. I vissa delar av världen gick man så hårt fram att man än idag får skämmas. Man tog allt från de boende som många gånger inte hade några bevis eller lagfarter på sina tillgångar. På ön Tasmanien utanför Australien dödades alla och den siste tog man

kort på. Detta kan ses som en inledning på "moderniteten". Och med moderniteten uppkom efter hundra år ett överflödets samhälle i väst och ett slöseri av hittills aldrig skådat slag.

Ladugårdsskötsel, tvätt med mera.

Att sköta om kor var hemmansägarens eller arrendatorns hustrus huvudsakliga arbetet utanför hemmet. Tidigt upp för att göra eld i spisen, värma vatten, laga frukost och ut till mjölkningen. Det var handmjölkning sittande på en pall alldeles intill kossan. Flertalet gånger så stod kon still men en och annan gång kunde kon flytta ett ben och putta ikull mjölkhinken. Sen skulle korna följas ut längs fägatan och sen gick de själva på skogen och skaffade sig mat. Då det var dags för kvällsmjölkningen stod de ofta och väntade på att bli insläppta för att komma bort från flugor, bromsar, mygg och knott.

Foto från Mangskog i Värmland 1911. Kvinna mjölkar en mager ko medan en barfota flicka mockar

Kring 1950 kom de första mjölkmaskinerna. De underlättade men det krävs en hel del vatten och desinficerande medel för att inte bakterier skulle ansamlas i de tunna rören.

Kor tycker om svamp varför de i svamptider kunde vara borta längre. I sämsta fall fick man gå ut och leta på dem. Och sämst var när någon ko gått ner sig i något dyhål och stod där still. Ingen pingla hördes och när man väl hittat ko var det ett "hästjobb" att lyfta eller dra kon ur hålet. Det behövdes 5–6 man och det gällde att få ner en rem under kon.

Några gårdar i byn hade särskild sommarladugård som då gjorde att man fick tid att ordentligt städa den ordinarie ladugården. Bås och kättar kunde behöva lagas och man kunde "kalka" alla utrymmen. Kalkfärg är kanske den billigaste färg man kan ha och det ökade hygienien.

Under hela vintern stod korna inne. Det betydde att de skulle ha torrt ängshö och vatten. Och varje morgon skulle hinkvis med dynga och piss kastas ut genom dyngluckan. Om du vistas en timme om dan i ladugård så kommer det att finnas kvar lukt hur ordentlig man än är.

Mjölken kunde drickas direkt, man gjorde egen fil och man kunde separera så att man fick grädden för sig. Och då man sparat ihop 5–10 liter grädde så kunde man göra smör. Och smör kunde efter att

det saltats förvaras många veckor. Och smöret gav viktiga vitaminer vintertid. Dessutom kunde smörförsäljning inbringa pengar.

Idag finns levande fäbodrar där man visar hur det går till att få smör och ost från mjölken. Av 20 liter mjölk får man 1,5 liter grädd. Återstoden "skummjölk" gavs till kalvarna och grisarna. En del gick tillbaka till korna som "skvalor" efter att de ibland utökats med skölvatten från köksdisken. Inget gick till spill. Inte minsta matrest kastades. Kons mjölk är ju egentligen till för kalven men var bonden fattig och endast gav kalven tunn skummjölk så kom den att till del få svälta. Och blir inte stor.

Tidigt hade man en stavkärna. Ett så kallat laggbärl. Det kan vara ett lock och då har man ett hål i mitten för "staven." En trästav, en så kallad kärnmalla med perforerad trissa användes sen för att bearbeta grädden till dess att smörklumpar bildades. De togs sen upp i ett tråg, kallt vatten tillsattes och smöret tvättades för att få bort kärnmjölk. Salt tillsattes och mängtades runt så det blev jämn smak. Efter några timmar så hade man några kilo fint bondsmör. Man kanske bakade bröd samma dag och kunde då på kvällen njuta av de godaste smörgåsar. Smörberedningen var både tidskrävande och påfrestande för den arm man förde staven med.

Grädden kom från kor och även getter. Det lär ha tillverkats smör av fårmjölk men detta fett användes till att smörja skor. Ett kilo smör av god kvalitet var en eftertraktad vara och den kunde alltid bytas mot andra ting man behövde. Det kunde vara sådant som torkad fisk eller rågmjöl.

Av återstoden, kärnmjölk, gjordes sen ost och mesost. Och för att få mesosten måste en kastrull stå och puttra över värme under en hel dag. Tills att det i princip torrkokats. Man kokade en hel evighet och sen en timme till, kunde man ge som råd till den som skulle lära sig hantverket.

Tänk nu på all den disk som det här skapades under en dag. Och tänk sen att många gånger så hade man knapp tillgång på vatten då de handgjorda fem meter djupa brunnarna periodvis sinade. I min hemby hade ingen en helt säker brunn kring 1945. Till nöds hämtades vatten i naturliga kalkkällor där vattnet strömmade fram av sig själv och aldrig sinade. Med en vattenlåda rymmande 600 liter på hästkälken kördes då vattnet från källan och hem. Och korna fordrade mer än det hushållet krävde. Att som idag spola bort tolv liter vatten efter att man kissat i toa skulle framstått som ett oerhört slöseri om man tänker att dessa tolv liter skulle hämtats en km från hemmet.

Slakt skedde på hösten när man börjar få minusgrader på morgonen. Djuren hade då kunnat föda sig själva från juni och förhoppningsvis haft gott om föda och växt sig stora. Hos oss kom bonden Kristian från Kuntberget och sköt kalven utanför ladugården varpå den hängdes upp, huden fladdades bort och kroppen styckades i bitar. Allt togs tillvara inräknat blod och inälvor som lever och lungvävnad. Man konserverade köttet i glasburkar med gummiring under locket. Tidigare gällde endast rökning, torkning och insaltning. För grisen gällde att köttet lades i saltlake och därefter in i enrisrökt bastu.

Med moderniteten kom sen frysboxar, där de som dessutom jagade älg ofta behövde boxar på 300 liter för förvaring. Ofta fick dessa stå i "svalen" utanför dörren till ladugården. Alla gårdar i byn hade då de byggdes fått en jordkällare eller en källare under huset. Elström kom ju inte förrän på fyrtio-talet.

Tvätt krävde mycket vatten och därför drog man vinterns smutskläder till en så kallad "kallkälla". Och många på den tiden hade jobb som gav kraftigt nedsmutsade kläder. Om det inte var jord, lera och kåda så kunde det var damm från utrivningen av milor eller rester från kodynga. Lakan och andra sängkläder tillkom och kokades i lutvatten i en järngryta, sköljde och klappades med klappträ tills lutvattnet sköljts bort. Den kulörta tvätten gnuggade mot ett vågigt tvättbräde och gul såpa hjälpte till att få bort smutsen. Vid tvätten behövdes plusgrader varför detta ofta igångsattes i mars då det var dagsmeja och sol.

Fåren gav ull som man spann till garn och färgade. Familjens döttrar deltog i allt arbete och lärde sig tidigt väva ylle och bomullstyg. Man odlade eget lin. Det skulle då rötas i så kallade hamphål vilka man kan se än idag kring Östermossen. Alltid hade man en stickning på gång för det behövdes alltid vantar och strumpor. I skenet från en fotogenlampa blev linet till glänsande dukar och servetter.

Min mormor fick stå ut med att morfar varje lördag släpade in hästens sele i köket för att den skulle få torka över spisen efter en veckas användning. Hästar svettas vid hårt arbete så det luktade vidrigt kring den här selen.

Hustrun och flickor över tio år förväntade sen under sommaren hjälpa till med att räfsa hö på åkrar och i hackslogar. De äldres kunskaper fördes över till de yngre. Alla förväntades hjälpa till. Och om alla var arbetsdugliga och friska så kunde man leva ett hyggligt liv med mat på bordet varje dag. Men om någon förälder var kroniskt sjuk, sinnesslö eller på annat sätt drabbad så kunde fattigdom lätt uppkomma. Före 1920 var det vanligt att ett barn föddes vart annat år. Oavsett om det var en fattig eller rik familj. Om pappan kanske drömde konstnärsdrömmar, var spelman och försakade skötseln av jorden, eller inte klarade det hårda arbetet i skogen, så var inte svälten långt borta. Ända fram till 1925 förekom svält i vissa gårdar. Min mamma nämnde också om en kvinna som efter en förlossningsskada fått ständigt urinläckage i en tid då det saknades alla moderniteter, inklusive rinnande vatten inomhus. Då kan man hålla sig för skräck. Det luktade starkt av urin i huset.

Jag lyssnade för en tid sen på ett radioprogram där man diskuterade bondhustrun och bondens roller under tiden före mekaniseringen. Att det rådde ett patriarkat är det ingen tvekan om. Bonden kunde i den tidens anda alltid få sista ordet om det så gällde inköp eller förbättringar i fähus, i hemmet eller i lantbruket. Men bondhustrun var alltid beredd att hjälpa till med mannens traditionella sysslor om så fordrades. Bonden kunde ju var sjuk under en period då vissa göromål behövde bli klara. Nu ska man veta att vissa moment var så tunga att det krävs särskilda knep för att lösa dem. Men med hjälp av döttrar i sena tonåren kunde man nog sela på hästen och sen t ex köra slättermaskin. Bonden däremot hade sällan de kunskaper eller intresse av att göra de många olika sysslor som ingick i hustruns beting. Vi har svårt föreställa oss att bonden spann ulltråd och sen stickade en väst åt sig själv. Eller sätta sig och mjölka fem kor. Blev bondhustrun sjuk ordnade bonden alltid så att någon granne kom och mjölkade. Bondhustrun hade en stark ställning i de flesta fall.

I programmet nämndes också om den period då folk flyttade från landsbygden in till städer och bruksorter. Från säg 1920 till 1970 fanns då industrijobb för männen medan hustrun blev det man kallade "hemmafru". Här fick då mannen en lön som skulle räcka till hushållets alla utgifter. Medan hustrun tog hand om hemmet och barnen men fick i denna konstruktion en svagare ställning än bondhustrun. Många bondsöner som inte äger mark blev kring år 1900 kvar på landet och fick jobb som skogsarbetare. Hustrun blev ofta även i dessa familjer hemmafru som skötte hemmet och barnen. I våra kyrkoboksanteckningar från 1940 hittar vi många av den senare kategorin.

Karlarnas arbete före mekaniseringen

Här kan jag utifrån egna erfarenheter nämna lite mer, då jag provat på att för hand kvista och barka massaved. Och jag skulle vilja säga att om man inte i unga år började kroppsarbete och den vägen stärkte hjärta, armar, ben och rygg så är det svårt att senare i livet börja jobba tungt.

Idag är det många som är upp mot tjugo år men aldrig krökt rygg på vedbacken, rensat ogräs eller kanske för hand hackat upp potatis. Visst, man kan få motsvarande styrka genom att gå på gym och kanske spela fotboll. Man inser inte hur lite man ibland hinner på en timme då du bara har din handkraft och envishet som hjälp. Inte minsta lilla robotgräsklippare som hjälp. Och dåligt väder kan förstöra en hel dag som planerats för skörd på fälten. Jag har i alla fall provat på. Idag som pensionär försöker jag hålla invasiva växter som lupiner borta från min och grannars egendom i hembyn där man på tomten har landsvägen som gräns. Man går med lie i diket och slår av lupiner innan de går i frö. Du hinner inte mycket på en timme. Sen ska de egentligen räfsas ihop och skickas för förbränning på återvinningscentral, men det gör jag inte. Och för detta har man noll i ersättning. Knotten kan vara besvärande i juni och egentligen är det förbjudet att gå i diket på allmän väg med lie. Som någon sa: - Snart får man inte ens stå och pissa på vägkanten eller bakom knuten. Det mest i landet är på väg att bli förbjudet. Och någon sa: -Det är bäst att inte fråga om lov.

Låt oss börja med vårbruket förr i tiden. Självägare och arrendatorer skulle då plöja, harva, så och välta åker. Någon vecka senare skulle potatisen ner i backen. Innan så hade man på snöföre kört ut dynga i högar och i vårbruket skulle den spridas ut jämnt över fälten.

Lösfolket eller löskekarlar, de som inte ägde jord, fick gå ut i skogen och hugga kolved. Den skulle sen torka fram mot hösten då det skulle resas milor. Ofta innehållande 100 kubik gallringsskog per mila. I många arrendekontrakt stod att arrendatorn skulle tillse att en del av hyran betalades med en viss mängd kol. Så arrendatorn fick avlöna dessa löskekarlar och se till att arbetet blev gjort. Och arrendatorn i sin tur fick inte betalt för kolet förrän det var tippat vid ett bruk eller på järnvägsvagn vid Salå järnvägsstation.

Mellan sådd och skörd kunde den som hade häst köra tackjärn i en riktning från Lövsjön till Sunnansjön och som retur järnmalm från Norhyttan till rostugnen i Lövsjön. En forä väjde 600 kg. När bruken lades ner i slutet av århundradet ökade istället timmer- och senare massavedskörning till pappersbruket i Fredriksberg. Från Ursen gick vintervägen mot Frösaråsen och sen till sjön Ryssen. Man körde oftast till närmaste vattendrag där man sen flottade det fram till såg eller fabrik. Ofta kunde det vara en till två mil till avlägg och det blev bara ett lass per dag.

Var hästen ledig släpptes den på skogen en tid och fick föda sig själv. Alla åkrar var inhägnade så djuren fick leta gräs där det fanns gläntor i skogen. Karlarna skulle nu hugga hemved för nästa vinter, laga gärdesgårdar och det skulle helst var klart innan man släppte korna på skogen. Det behövdes strö i dyngränsen och till detta tog man upp torv som sen torkades på hässjor ute på myren. Det var ett nöje att fiska på våren och man kunde ta mört i mjärdar. Dessa torkades sen och fick bli hundmat.

Ett återkommande nöje var att gå på aktion i någon gård. Det var ibland långt bort men missades aldrig. Här kan man inte annat än minnas hur det var i Lönneberga i Astrid Lindgrens bok om Emil. Han ropade ju in en halter höna som sen visade sig kunna lägga många fina ägg. Idag kallas det loppis och finns på många håll. Dessutom en och annan stor auktion där ett helt dödsbo säljs ut. Och det lockar folk som hoppas ropa in dyrgrip för en småslant.

När slåttern började kom löskekarlarna hem, hästarna hämtades och alla som kunde fick hjälpa till. Och när vädret är varmt och torrt så gäller det att på en vecka hinna så mycket som möjligt. Åkrar, ängar, hagar, täkter, myråkrar och rönningar skulle slås. Vissa myråkrar var så blöta att hästarna måste ha trugor på fötterna. Myråkrar kunde vissa år ge de största skördarna. Vall eller havre odlades där.

Slåtter. Bild från Västerbotten 1933

Man ser att det är varmt. För hand eller med släpräfsa efter hästen kör man ihop de strängar som man på morgonen kört av med slåttermaskin eller slått med lie. Bild från Nätverket Svenska Kulturlandskap.

Hö sattes upp på hässjor och kördes in då det var riktigt torrt. Ofta gjordes detta betydligt senare än idag då många bönder slår första gången kring 10 juni och sen två gånger till. Och tillverkar ensilage i stora runda plastbollar. I bästa fall

behöver bonden knappt gå ur traktorn annat än när något går sönder. Produktionen per mantimme är kanske 30–40 gånger så stor som 1920. Och man håller till på åkrar där knappt en enda sten är synlig.

En bild från slåtterdag i Håvberget ca 2015. Här är hela styrkan samlad utanför bagarstugan i Smetäkta. Det är Sten och Inez med den förres barn och barnbarn. Därutöver min frus bror Lars-Erik, jag själv och min son Anders samt min kusin Olle Eriksson. Se även bild 27-30.

Havre, råg och korn skördades i september. Var det dåligt väder kanske man drog på att komma igång. Då kunde det hända att det kom snö kring första oktober och i sämsta fall blev allt förstört. Förr tröskade man hemma med slaga men senare kom tröskmaskiner som man hade inne på logen. Man kan ibland se spår efter det som kallades "vandring" där hästen gick runt, runt och via stora kugghjul i mitten av cirkeln satte en lång axel i rörelse som sen åstadkom drivning till tröskverket. Axeln som ska dra maskinen inne i logen måste då ligga under marken där ju hästen ska gå. Ville man ha mjöl så kördes kornen ner till Sunnansjö till en kvarn. Det tog sju timmar enkel resa.

På hösten kördes ved in till de milor man skulle ha. Dessa skulle tändas på Emil-dagen och en man tilldelades jobbet att dygnet om att vakta ända upp till sju milor. Att få någon övertidsersättning fanns inte på kartan då likvid kom först då kolen tippats på tåget. Kolaren bodde i en enkel kolarkoja som hade en enkel eldstad. Ved lades på och antändes och kolaren vilade eller sov. När elden slocknade blir det kallt och då är det dags att gå en runda till de sju milorna, dag som natt. Åter vid kojan tänds eld i eldstaden, man tar en kaffetår och sover sen tills det blir kallt. Detta pågick fram mot 1940. Sen var stålverken drivna med stenkol. Senare kom elektricitet, gasol och om några år ska de drivas fossilfritt med vätgas som framställs med el från vindkraft.

De som inte vaktade milor började nu med vinterns timmerdrivningar. Och på den här tiden fanns riktig gammelskog med kvalitetsträd. Man fällde träden med timmersvans, som kunde hanteras av två man, de kvistades med yxa, kapades med bågsåg och skulle sen helbarkas. Vill man ha ett tungt arbete under åtta timmar så ska man med detta försöka sig på att fälla och upparbeta 5–6 timmerträd. Den som då på kvällen, då man gått kanske fyra km till hemmet, inte var trött i kroppen var en kraftkarl.

Två sågar man med svans. Och arbetsställningen är sämsta tänkbara.

De här kan ses som ett fyspass med ofta maxbelastning. För man ville ju få omkull trädet på någon minut, helst sen liggande 50 cm över mark på andra stockar så att man kunde börja kvista, kapa och barka stående och som då var avsevärt lindrigare. Ingen ville att trädet ska lägga sig i djup snö för då

kunde man knappt kapa eller vända stockarna. Man ska veta att för att försörja sig på ett sådant här arbete skulle man ha bästa skärpa på verktygen och se till att man med planering och rutiner så långt det går minimerade den kraft som krävdes. Och se till att man har hygglig arbetsställning. Om man till exempel fäller fast ett träd kunde man få ta i maximalt för att få ner detta och det gjorde att man sen hade mindre krafter kvar.

Här har man fått omkull ett timmerträd. Det är taget kring 1926 och Bengt Erikssons pappa Oloves Oscar, f 11, från Håvberget har bågsågen. Och Fridolf Karlsson Lamasfallet barkar. Började man så här när man var 14 år så gavs en bra grund för framtida styrka. Men denne Oscar sa alltid att de andra fick tävla bäst de vill. "Jag håller min egen takt". Han blev 90 år gammal, hade hela livet jobbat med kroppsarbete men klarat både rygg och höfter från skador.

Här har man bra arbetshöjd men trädet ligger så till att det kommer att nypa fast sågbladet då man sågat lite mer än halva djupet. Då fick man lov att med någon slana lyfta upp trädet så att man fick trädets "bågform" åt motsatt håll. Med motorsåg kunde man senare lätt såga underifrån. Men det gick inte med bågsåg.

God teknik gällde naturligtvis då man för hand skulle lasta timmer. Vid stort snödjup och grovt timmer måste man med teknik slippa de tyngsta momenten. Som hjälp vid lastning kunde man ta in en "löskekarl". Grovt timmer drogs ihop stock för stock med hästen och lades i bästa fall något högre än där man skulle lasta. Med lite tur kunde de grövsta rullas upp på vinterkälken. Det finns bilder från Härjedalen där hästar har att ta sig fram i 1,7 m djup snö. Från dessa trakter förekom fram till 1970 snödjup på 1,2 m. Idag är det sällan mer än 60–70 cm.

Här dras lasset ihop. Man "björnar". Sist fäste man en liten kedja med krok i den grova kättingen. Ovan nämndes att malmfororna kunde väga kring 600 kg. Vid bra förhållanden med hårda jämna och isiga vintervägar kunde man lasta flerdubbelt tyngre. För att få bärighet och isföre kunde någon yngling nattetid få köra fram och sprida vatten längs hela vintervägen. I bästa fall fick man ner friktionen så det blev som att köra på sjöis. Vid flack terräng ser man på bilder att lasten kan vägar uppåt två ton. Man hade två lager med timmerstockar i botten. Fem i varje varv. Ovan detta lades sedan kring femton stycken tremetersbitar. Med kätting kunde man sen lasta bredare än kälkens bredd.

Minst fyra hästforor med massaved som skulle till Fredriksbergs Bruk har rast nära Frösaråsen. Från sjön Ryssen kunde virket flottas ner till bruket. Foto. Facebookgruppen HHK

Vid arbete i skogen var det många gånger raka ackord. Inte sällan blev det en tävlan mellan de huggare som var på samma trakt. Det gav status att ha upparbetat flest träd och således erhålla mest i avlöning. Det gick att hålla på fast det var mörkt på aftonen i december och januari. Med finurlighet och genom att ibland jobba hårt, men ibland kanske vara hemma ett par dar kunde man se till att man fick en stämpling med hyggligt lättarbetade träd. För det är väldig skillnad på träd och träd. Skulle du helbarka kunde nog vissa träd ta dubbla tiden fast de var lika grova vid roten. Vissa kvistar kunde ju ha som en extra sockel intill stammen och som kunde vara åtta cm i diameter. Fast själva kvisten var fyra cm i diameter. Skulle du barka så skulle du helst hugga bort hela denna sockel.

Redan i 30-årsåldern kunde hårt slit innebära ryggproblem. Och hårt arbete 8–10 timmar om dagen i fyrtio år kan medför slitage både på rygg, axlar och hjärtat. När man fick motorsåg så betydde det inte att arbetet blev lättare. Och motoriseringen gav upphov till många nya risker som inte fanns då man arbetade helt utan motorhjälpmedel. Två av mammas bröder förlorade levnadsår genom arbetsskador. Brodern Oscar däremot tävlade inte och slutade jobba vid 65 års ålder utan skador i kroppen. Han levde sen till 92 år ålder. Men han får nog ses som ett undantag.

På sin ålders höst stod två arrendatorer i Håvberget och pratade om livet som småbonde och skogsarbetare. De var överens om att inte en enda dag av detta skulle de vilja återuppleva. Efter litet funderande säger sen den ene:

- Möjligen skulle det då vara en likvidsdag. Och som nämndes ovan fick arrendatorn eller hemmansägaren ligga ute med pengar ända fram till dess att allt kol tippats på järnvägsvagn. Ofta kom då likvidsdagen i slutet av vintern. Se vidare bild 27 -29 som är av bra kvalitet.

Inget slösades bort

När man läser Håvbergsboken inser man hur allt av något värde togs tillvara om man t ex rev en byggnad eller ett uthus. Min farfars affär låg först vid Smetäktä men revs och virket flyttades ner till "Östermossen". Där byggdes den upp igen och användes sen i tjugo år tills en helt ny affärsfastighet byggdes i lösvirke. Den är på 40 kvadrat med en vind med bra takhöjd. Det finns en murad skorsten och vedspis. Man fick elström till byn samma år. Gottfrid Karlsson byggde detta till en kostnad av 6000 kronor.

När farfars bror Jakob (upppinnaren) byggde sitt hus 1896–1900 så kom stommen från en drängstuga i Bastuberget. Smedjan byggdes av en lada från Smetäktä och plåt till taket kom från hyttan i Lövsjön. Driften hade upphört där. Verkstan byggdes av en rivning på Erkes backe intill.

Då min morfar Skött Erik Olof med fru blev gamla skulle de få ett eget hus intill arrendegården. Åren 1932–34 byggdes "Olles" hus av timmer från ett "bönehus" i Bastuberget. Av detta förstår man att Bastubergs Magnus hade stor verksamhet på sin gård. Verkstaden intill kom från "Skommarns" (av skomakare) invid Lamasfallet mot Sormaberget. Min morfar lagade också skor på egen hand.

Och "Skommarns" hus flyttade till Lamasfallet och från 1955 så bodde Ernst Andersson i det. Först med sin mamma och sen själv fram till 1975. Då flyttade Ernst, Oscar och Signe till Grängesberg.

Och skomakarn själv, Carl-Erik Ersson, hade det så fattigt att han fick svälja stoltheten och gå till den i byn som hade en fattigvårdskassa. Svaret var nekande.

- Om ja'ínt får understö för käringen min, så ska ja tröll dig, sa han då. Då ändrades beslutet.

Före moderniteten var det ett avsevärt arbete att iordningställa nytt timringsvirke för att bygga. Virket skulle ju vara ca 12 cm i tjocklek och höjden fick sen bli vad den blev. Det skulle med yxa huggas ur något man kallade långedraget. Bra virke kunde användas flera gånger om bara byggnaderna hade hela tak. Var rivningsvirke angripet av fast röta så kunde det istället bli till spisved. Och var det ruttet så kastades det i skogen.

Oskar och Signes hus i Lamasfallet kom från Sammilstäppan i Håvån 1892. Anders Ersson bodde där till 1922. Senare renoverades huset och Oskar och Signe flyttade in. Strax intill har vi det hus där Ragnar (från Pullingberget) och Elize flyttade in 1957. Det huset hade 1927 flyttats från Åsen och byggdes upp av Edvin Karlsson. (En av de snickarkunniga bröderna Karlsson.) Och Gottfrid Karlssons hus som byggdes 1945 byggdes med stående timmer från ett uthus som revs strax intill.

Edvin Karlsson byggde kring 1940 ett mindre bostadshus i Lamasfallet. Det såldes och transporterades till Lindesnäs till Albert Liljedal.

Av de hus som fram till 1922 hörde till familjen Karlsson på "Gammelgårn" nära mitt hus i byn fanns då jag växte upp inte kvar ett enda spår. Utom att man såg rester av jordkällare. Ingen sten som varit grund, inget spår av dyngstack. Man brukar som regel se brännässlor där man hade ladugård.

Allt detta visar hur enkelt man levde men att man samtidigt levde väldigt resurssnålt. Allt det virke som kom från rivningar kördes som regel uppför backarna till byn med häst. I Lamasfallet byggdes flera hus med murad källare och grus till betong/murbruk kördes då med häst från ett litet grustag vid Örlaxtjärnen. Grus fanns inte på något annat ställe i Håvberget.

Ingen hade en tanke på att man skulle ha fyra veckor semester. Lediga dagar för männen kunde komma då det var dagsregn eller snöstorm på vintern. Kvinnorna hade att sköta djuren även dessa dagar. Så här långt är levernet sådant att det kan kallas resilient och skulle ha kunnat pågå tusentals år framåt på samma vis.

Och som det var i min hemby var det naturligtvis i alla de finnmarksbyar som nämns i den här skriften.

Men i Håvbergsboken kan man ändå se att moderniteten kom så sakteliga. Med modernitet menar jag då ett leverne där man har månadslön, man har semester och staten ger en grundtrygghet vad gäller sjukvård och ålderspension. Man har bil, kyl och frys samt diverse små maskiner till hjälp för att klippa gräsmattan eller ansa en häck.

Stora Kopparberg hade kring 1800 startat järnförädling i Lövsjön, Norhyttan och Lindesnäs. Det gav penninginkomster att köra malm och tackjärn. Arrendatorer ålades att framställa träkol som en del

av hyran. Det krävs väldiga mängder träkol för järnframställningen. Men det ger inget egentligt tillskott till CO₂ då det drivs småskaligt. Men kolningen slutar kring 1940 och energin kommer då istället från vattenkraft, fossilt kol, koks och fossil olja.

Man kör på 30-talet lass på lass av massaved till sjön Ryssen bortom Frösaråsen för vidare flottning till Fredriksberg. Det luktar pengar, så man om röken från sulfatfabriken där. Och den fabriken lär ha släppt ut en hel del oönskade mängder avfall och giftiga ämnen i Svartälven. Men om detta oroade sig möjligen någon enstaka fiskare i trakten. Inte förrän på 60-talet uppmärksammades de stora utsläpp av gifter som kom från pappersmassefabrikerna. I Östersjön finns än rester av dessa gifter fast det är länge sedan utsläppen gjordes. Man ser hur sjöfåglarnas ägg är alltför sköra och går sönder före kläckning.

Just i kväll när jag skriver detta visas ett program från Oslo där man ser hur fullt användbara kontorsmöbler bara slängs för att man ska byta kontor. Till återvinningsstationen kommer varje dag tusen lastbilar och tippor av material som ska skrotas. Inom offentlig sektor finns ingen regel som säger att man först ska se efter om man kan anpassa möblerna, tex minska längden på skrivbord, för att de ska passa i nya lokaler. Vi lever i överflödets samhälle. Från att 1920 varit ett väldigt fattigt land kunde man på 50–60 år flytta sig till ett stort överflöd. I Norge som i Sverige.

Mentaliteten

Kvinnorna i Håvberget på den här tiden lämnade sällan hemmet mer än några timmar då och då för att besöka grannar eller för att bevista någon gudstjänst i Filadelfia i Lövsjön. Men som det var lika för alla så tänkte man inte så mycket på det. Bröderna Karlsson hade en Chevrolet personbil på 30-talet och tog åt sig byggjobb ner mot Ludvika. Och bodde naturligtvis borta i veckorna. Bröderna Andersson hade lastbil från 1926 och körde virke ner mot Lindesnäs där det tippades i ån. Sommartid hade man att förbättra stora vägen till Nås då det på den tiden ålades bönderna.

Ganska ofta hände det före bilismens tid att främst karlar blev kvar hemmavid. Min mamma var kusin med en hel rad män som blev kvar vid sin hemort. Även någon kvinna. Man ser samma i Flen med Erik, Signe och Edvard. I nutid skulle detta setts som mycket problematiskt av de inblandade. Kanske inte en enda så kallad " dejt " på närmaste restaurang. Man kom aldrig utanför sin födelseort. Men man fann syssla hemmavid så man inte behövde ligga samhället till last.

Jag minna väl Magnus och Ragnar Åkerström och Fridolf Karlsson. De föreföll att fullt ut var nöjda med livet. De kände nog att de hade det så oändligt mycket bättre på 1940–50 talen än hur det var kring 1910. Sen är det förstås så att dessa på ålderns höst inte hade barn och barnbarn att glädja sig åt. Fridolf och Edvin Karlsson hade Dagens Nyheter vilket gav en timmes läsning varje dag. Fridolf kunde när som helst hjälpa min pappa med skogsarbete. Visste Fridolf om att det blåst omkull träd så kunde han säga till min far.

- Jag har nog väntat på att du skulle höra av dig.

Mammas kusiner i Sköttens hade kunnat åka cykel eller moped på 1950 talet då de kom och handlade. Jag kunde lätt cykla på kärrvägen då den var torr. Man Ragnar och Magnus gick med ryggsäck på ryggen. De visste att tiden räckte. Vi andra vill ju vinna tid genom att välja bästa fortskaffningsmedel, tex moped. Men inte kusinerna. En annan mentalitet.

Förnöjsamhet är rikedom nog! Dessa ord kan stå som överskrift för Adolf Andersson som flyttade från en glesbygd i Håvberget till en än större glesbygd i Ursen på 30-talet. Barnen hade då gått klart folkskolan. Dit fanns då bara en gropig kärrväg. När han tillfrågades om det inte var svårt att hitta på namn till 13 barn så säger han.

- Int var hä de värsta int. Vid ett tillfälle kom en besökande till Adolfs och fann dörren öppen men ingen var inne i huset.

- Hur kan ni glömma låsa huset då ni är ute på åkern. Han fick svaret:

- När vi är ute allihop, då finns det ingenting att ta.

När man går igenom ett material från mer än tjugo byar i glesbygd finner man inte en enda som är arbetslös. Och detta är ändå 1940. Det så kallade Saltsjöbads-avtalet mellan arbetare och arbetsgivare fanns då redan sen två år tillbaka. Häpnadsväckande att man inte hittar någon arbetslös. Eller var det så att man glömt att anmäla sig på arbetsförmedlingen? Svaret är att det var en helt annan mentalitet.

Man hittar en vuxen som var studerande och en kvinna som var missionär. Och den studerande var min pappas bror Nils född 1911. Och Nils var lite unik för han gifte sig senare med den lärarinna från Nås som han hade som skolfröken kring 1923. Det var Frida Tillman som naturligtvis var drygt tio år äldre men det blev i alla fall ett lyckligt äktenskap.

Det kan också vara så att de som var missnöjda med en glesbygd utan el och belysning hade flyttat ut från byn. Några till Minnesota och några till Grängesberg eller Nås. De hade hittat lönearbete på annat håll än i skogsarbete vintertid. Bland dessa kan man naturligtvis ha hittat några som var arbetslösa efter nedläggning av industrier. I ett annat kapitel följer vi alla barn till soldaten Rask och Johanna som lever fattigt utan mark och därför flyttar bort från byn. De flesta flyttar i riktning mot Ludvika.

Då man bläddrar i materiel från 1880 och 1890 så hittade man pigor, drängar, fattighjon, inhysesghjon och "backstugusittare" i byarna. De senare var troligen steget under "torpare". Här hittar man fattigdom, hög barnadödlighet, tbc och annat vi slipper efter 1950.

År 1880 hittar man en Håvbergsbo som satt på livstid i fängelse för rånmord. I Ursen fanns en yngling som benämndes "lösdrivare". I Lövsjön 1880 fanns en stor grupp arbetare. Se eget kapitel.

Backstugusittare är ett ålderdomligt uttryck för lantbor som bodde på någon annans mark, eller på allmänningen i en backstuga, men till skillnad från torparna arrenderade backstugusittaren normalt ingen jord till sin stuga.

Backstugusittare år 1900, Nätra församling, Örnsköldsvik

Barn där föräldrarna dött eller förolyckats, kunde placeras på barnhem. Från 7 års ålder ansågs att de skulle kunna göra vissa sysslor på en gård. Kunde innebära 3 dar i skola, arbete efter skolan och sen arbete övriga dagar. Fyllda 12 ansågs de kunna mjölka, bära vatten, vakta småbarn och sköta eldningen. Läs t ex den kända bokserien om Kulla- Gulla från 1946.

Till höger fyra inhysesghjon eller fattighjon från Jeppetorp, Grythyttan

Här behöver man inte fundera länge för att se att här var man "utlämnad". Inga skor eller skänkta kläder, saknade mor och far. I bästa fall fick de växa upp hos någon hygglig bonde. Och detta var 1913. En av minstingarna har en skänkt brödbit i handen. Kanske bästa stunden på hela den dagen.

Inget säger att dessa fattiga mer än i undantagsfall stal för att få mat eller annat materiellt. I de så kallade utanförskapsområdena i dag förekommer att pojkar på 12–14 år rånar jämnåriga på märkesjackor och mobiltelefonen. Vad är det som hänt? Även barn i utanförskapsområden har det materiellt bra idag jämfört med de vi ser ovan. Mentaliteten är helt annorlunda.

Fattighjon i litteraturen

Majbritt Theorin, riksdagsman för S, skriver i sin biografi om hur det kunde vara ute på landet kring 1942. Majbritt är född i Göteborg 1933 och från det hon var 7 år till 12 år så fick hon bo på en bondgård nära Allingsås sommartid. Detta var vanligt förr då det ansågs nyttigt för stadsbarn från fattiga familjer att få vara på landet sommartid. Hon bodde i en välbärgad bondgård.

Men på granngården var det sämre ställt och de hade då åtagit sig att vårda en kvinna, ett fattighjon, fram tills denna människa dog. Kvinnan ifråga var sängliggande, tandlös och skulle matas med välling. Det var naturligtvis bondfrun som hade att sköta om detta samt hygien kring den sängliggande. Och dessa fattiga stackare kunde bära på tuberkulos som kunde smitta vidare.

Och varför hamnade hon där. Sockenmännen som hade att se till folkets bästa ordnade sk fattigauctioner. Den bonde som mot lägsta betalning från socknen tog sig an att vårda en hjälplös åldring fram till att denna dog ropade in åldringen. Och körde sen hem denne/denna. Den svenske författaren och nobelpristagaren Harry Martinsson blev föräldralös kring 1900 och acktionerades ut på fattigauction. Kom man till en snål bonde skulle pojken redan från dag ett göra rätt för sig t ex genom att bära ved och vatten. Redan från kanske 7 års ålder. Och sen efter det att han kommit från skolan. Vi ser här om och om igen att det var bönderna som bar upp samhället fram till ca 1945.

6 Berättelser från ungdomen

Det här skrivs under Vinter-OS 2022 och de som valts ut att skriva har alla bott långt bort från sådant som gatubelysning, frysboxar och kanske elektrisk belysning. I stort alla är mina skolkamrater från Lövsjön. Jag själv har skrivit i den senare delen och kan säga att jag hade närmast till allmän väg och vi var aldrig isolerade genom stora snöfall. Flertalet här nämnda hade ladugård med kor och fick hjälpa till med höskörd. Undantag kan var Hans-Ole Dinges i Håvån.

Om någon om säg 30–40 år läser detta så kommer den att förundras över hur livet för skolbarn kunde vara kring 1950. Vintrar på 1950 och 60-talet kunde innebära en meter snö på senvintern och utan de kraftiga maskiner som finns idag kunde väg fram mot större vägar vara framkomlig bara med skidor och i ett fall fanns snöskoter. En höstkväll i november kunde det var svårt att hitta. Det fick Sven Rosén erfara då han knappt hittade mellan ett av uthusen och hemmet en höstkväll. Han hamnade först ute på en åker bakom hemmet.

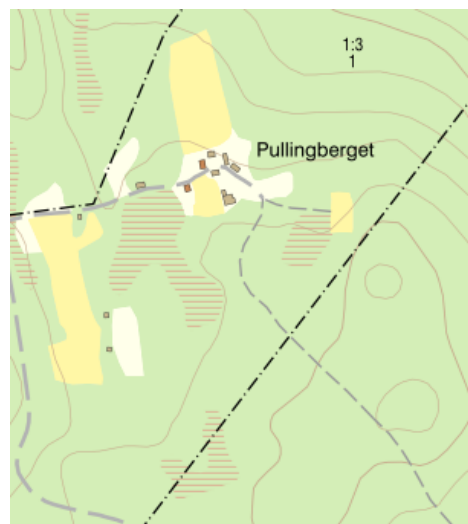
Och bodde man så här fanns det alltid något att syssla med som gav en förberedelse för vuxenlivet. Att som det heter idag bara "hänga" med kompisar på ungdomsgård eller sitta med "plattan" fanns inte på kartan. Bidrag är lämnade av Jan Svensson, Sixten Johansson, Ingrid Johansson, Sven Rosén, Bengt Pettersson, Inger Persson, Inez Jansson och jag själv. De tre senaste från Håvbergsboken.

Pullingberg – utpost i ödemarken, Jan Svensson, född 1960

Pullingberg 1923

Här ser man platsen med två äldre hus och ett byggt kring 1960. Gamla kärrvägen kom från höger, nya bilvägen kommer från vänster. Stora öppna åkrar även 2021.

Pullingberg är nog ett av de finntorp i Grangärde Finnmark som känns mest avlägset, både vad gäller det geografiska avståndet till grannar och avsaknaden av "den moderna civilisationen". Närmaste by är Hoberg, cirka tre km rakt västerut på idag nästan helt försvunna stigar. Till Gänsen är det cirka fem km på hyfsade skogsbilvägar och går man mot nordväst hamnar man i Håvberget, men även här är tyvärr de gamla stigarna nästan helt försvunna. Namnet Pulling(berg) är nog att betrakta som finskt, antingen ett finskt personnamn (Pullainen) eller möjligtvis ett finskt ord för "berg". Antagligen började Pullingberg brukas av torpare från Hoberg någon gång i början av 1700-talet, kanske fungerade Pullingberg som en slags fäbod till

Hoberg då man inte skilde på Hoberg och Pullingberg i bevarade skriftliga dokument från den tiden. Som finntorp är Pullingberg också lite speciellt i och med att gården inte ligger mot syd/sydväst som de flesta andra finngårdar. Själva gårdstunet och omgivande åkrar vetter istället mot norr. Det tidigaste dokumentet i min ägo som omnämner Pullingberg är från 1768. På en karta från 1820 finns alla idag befintliga åkrar inritade (flera har samma namn än idag) samt gårdstunet med fyra byggnader, ladugård och många lador. Det verkar som om Pullingberg redan från början varit avsett att hysa flera familjer då man brutit så många åkrar. Ända fram till 1920-talet bodde där två separata familjer, varav en familj bestod av min morfar Gustaf (född i Gänsberget) och mormor Tilda (från Håvberget) med släktingar och barn. När min mor Ingrid 1957 gifte sig med min far Arne (som kom från Särna) byggde man en ny modern enplansvilla med två rum och kök, helt i 1950-talets framtidsanda, när Sverige skulle bygga sig ur krigstidens fattigdom och umbäranden. Men något bostadslån fick inte mina föräldrar, stat och kommun tyckte att folket kunde bosätta sig i lite mera civiliserade trakter än mitt ute i ödemarken.

Till gården har det alltid hört en stor trädgård, i 1800-tals-dokumentation omnämns en "kålgård" i anslutning till bostadshusen kring gårdstunet. På trettioalet planterade morfar ett stort antal äppelträd (bara ett fåtal finns kvar idag), samt bärbuskar av alla sorter: röda och svarta vinbär, krusbär, hallon, jordgubbar osv. Frukt och bär, både odlat och från naturen, var en viktig del i självhushållet – allt skulle tas tillvara. Eftersom utrymmet i de fotogendrivna frys och kylskåpen var begränsat blev det mesta omvandlat till sylt och saft och konserver. Trädgården var min bästa lekplats, det var en djungel full av blommor och flygfän och massor av ätbart! Morfar sa alltid att jag skulle bli trädgårdsmästare – det blev jag inte men intresset för odling av både blomster och ätbart har blivit allt intensivare med åren. Nu för tiden försöker jag rekonstruera och ta fram de gamla växter som jag vet fanns på 1950- och 60-talen i Pullingberg – och ibland hittar man gamla perenner som man trott varit borta i många år! Pullingberg ligger ju ganska högt, över 400 meter, vilket gör att vi nog är i växtzon sex vilket ställer en del krav på det som kan odlas där. Det är ofta svårt att hitta moderna perenner som klarar zon 6, fast man vet att man förr i tiden odlade just den typen av blommor där.

Under hela 1960-talet bedrevs jordbruk med de för våra trakter obligatoriska två korna, en häst, någon gris (som slaktades och äts upp till jul) och under de senare åren också en hel del får. Mamma fick ta hand om den dagliga skötseln av djuren med höutfodring, mjölkning, kärning av smör osv. Morfar hjälpte till med dyngmockning, snöskottning och allehanda småreparationer och när pappa var hemma över helgerna var det större arbeten med åkrar, skog, snöplogning på vintern osv. Fars sommarsemester (som på den tiden nog bara var två eller tre veckor) tillbringades med slåtter, hässjning och inkörning av höet till logen. Att bara lata sig eller resa omkring på semestern var det inte tal om.

Det moderna livet knackar på

På 1950-talet började också den moderna civilisationen göra sig påmind i Pullingberg. Telefonen, en stor svart bakelit-tingest, kom 1957 (innan dess fick man hålla kontakt med nära och kära brevlades eller med personliga besök) men trots upprepade försök att få elektricitet dragen till Pullingberg fick vi nöja oss med kallvatten som pumpades upp med handpump, vedspis, fotogenlampor och batteri-drivna apparater som en tv som gick på bilbatterier (tv:n finns fortfarande kvar – får väl bli en donation till Nordiska Muséet när den tiden kommer...). Med tv:n kom världen direkt in till Pullingberg – för min del var det oftast barnprogrammen med Tant Maud och Tant Anita med sin Televinken – men jag kommer så väl ihåg att jag och mamma en morgon satt som klistrade framför tv:n (på den tiden

fanns inga ordinarie morgonsändningar) när svensk tv hade extrainsatta nyheter med anledning av att John F. Kennedy hade blivit ihjälskjuten i USA – ibland är världen liten... Den här tv-apparaten fungerade alldeles utmärkt, men i slutet av 60-talet började den bli lite omodern då man bara kunde få in kanal 1 och förstås bara svart-vita program. Skulle man se något i färg eller den moderna kanalen tv 2 fick man åka ner till Baggviken och titta på färg-tv hos moster Elsa. Där hade mamma också en stor elfrysbox ståendes. Regelbundna besök i Baggviken var därför nödvändiga, dels för att hälsa på släktingarna men också för att ta upp djupfrysade förnödenheter till de fotogendrivna kyl och frysarna i Pullingberg.

En annan aspekt av Pullingberg var avsaknaden av en ordentlig bilväg. Vi hade i och för sig en slags körväg ner till ett garage vid skogsbilvägen som gick förbi Hörkna/Mörtåsågen (höjdskillnaden mellan garaget och Pullingberg är cirka 150 meter, alltså i princip en enda stor uppförsbacke) men vår körväg var inte ens sommartid riktigt farbar med moderna bilar – de flesta bilmärken slog i rejält undertill, eller fick motorstopp i värsta backen ("stor kroken"). På vintern fick den förstås plogas av oss själva, med häst. Först i slutet av 1980-talet byggdes en modern skogsbilväg från väster i och med att Stora Enso gjorde stora avverkningar kring Pullingberg. Avsaknaden av bilväg ledde också till en lång och infekterad diskussion mellan min far och dåvarande Grangärde kommun som inte var roade av att erbjuda någon skolskjuts när jag 1966 skulle börja skolan i Lövsjön. Skolskjuts fanns redan tidigare för barnen i Jansbrändan, Gensberget osv. men att skolbilen även skulle hämta upp mig kom inte på fråga. Man var heller inte beredd att ge mina föräldrar ekonomiskt bidrag för att skjutsa mig ner till skolskjutsen vid garaget. Skolstyrelsens Ekonomiavdelning i Grangärde rekommenderade till och med att gossen skulle beviljas uppskov under läsåret 1966/67 eftersom att "Jan-Olof inte är stark nog att gå den långa vägen, ens när det är barmark". Till slut gav dock kommunen med sig och vi fick 500 kr per läsår i ersättning mot att mina föräldrar skjutsade mig ner till skolskjutsen, vid barmark med bil, på vintern med snöskoter.

Snöskotern var ett nytt och spännande fordon som var ganska okänt i mitten av 60-talet. Jag tror att vi var bland de första i Dalarna som köpte en snöskoter för mera allmänt bruk och inte bara som transportmedel i skogen. Vår Snö-Tric fungerade utomordentligt bra under alla år, och den blev avyttrad först på 80-talet (kanske finns den kvar än hos någon samlare, vem vet?). Eftersom pappa oftast var borta på jobb i veckorna fick mamma köra mig med snöskotern på vintrarna vilket hon gjorde med stor bravur. Till och med i snösmältningen när snön mer eller mindre var försvunnen brassade hon på uppför de allra brantaste stigningarna. Skoter-resorna under midvintern har etsat sig fast i minnet – senast kvart i sju måste vi iväg på mornarna för att hinna ner till skolskjutsen och många gånger satt man på skotern i 20 graders kyla i månskenet, när månen stod rakt i väster över Djupdalsberget och kastade långa skuggor över ett Pullingberg inhöljt i djup snö.

Vad fanns att göra som ung grabb i civilisationens utkant?

Kossorna, kalvarna och framför allt fåren blev mina bästa kompisar som jag ofta lekte med. Det var ju lite långt till jämnåriga kamrater – skolkamraterna träffade man under skoltid men att ge sig iväg på fritiden ner till Gänsen eller någon annan gård kom knappast på fråga, om man inte fick bilskjuts. Jag hade i och för sig en cykel men det är lite för många backar upp och ner till Gänsen för att vara en

trevlig dagsutflykt. Att vara ute och gå i skogen, tillsammans med någon vuxen, var spännande och roligt. Jag fick ofta följa med mamma när hon gick över skogen till Hoberg (och hälsade på Hobergs-Helga, ett riktigt original) eller till Lövberget. Andra spännande minnen var när jag fick gå över skogen med morfar till Håvberget, för inköp i Sigurds handelsbod och besök hos våra släktingar. Handelsboden var spännande, där fanns så mycket intressant, både att äta och att titta på. Jag har mycket klara minnen av att morfar köpte gröna vindruvor åt mig hos Sigurd, antagligen första gången jag kom i kontakt med den typen av frukt. Ett annat minne är när morfar och jag, på återvägen mot Pullingberg, går vilse i höstmörkret. Det blev så mörkt att morfar verkade tappa bort sig men pappa gick ut och sköt några skott med bössan så att morfar hörde i vilken riktning vi skulle gå. Sen mötte pappa oss med stormlykta strax innan vi kom fram till åkrarna norrpå i Pullingberg. Mamma tyckte nog att morfar åtminstone borde ha tagit med sig en ficklampa...

Avsaknaden av lekkamrater på nära håll gjorde att jag läste mycket, jag lånade alltid böcker i skolbiblioteket i Lövsjön och pappa lånade hem böcker till mig från biblioteket i Grängesberg när han hade börjat jobba i gruvan där i slutet av 1960-talet. Läslusten har blivit kvar hela livet, inte bara råplugg i gymnasiet och sen på Stockholms Universitet utan även på fritiden. Under många år konsumerade jag minst en pocketbok i veckan och Tolkiens *Sagen om Ringen* kan jag nog recitera utantill vid det här laget. Den första Tolkienboken jag kom i kontakt med, den som idag kallas för *Hobbiten* i den nya översättningen, gick som radioföljetong i slutet av 1960-talet och jag blev fullkomligt fascinerad av denna både grymma och lockande sagovärld (plötsligt fanns det många drakar, alver, orcher och utbygdsjägare i Pullingberg). Sen blev det hela trilogin och alla de andra böckerna som skrivits om och av Tolkien, och därefter åtskilliga hyllmetrar (de fyller numera minst en hel Billy-bokhylla) med engelsk Fantasy i alla dess former.

Att lyssna på radio ingick förstås också i de dagliga rutinerna – förutom nyheter och väder (ute i vår ödemark måste man alltid veta hur vädret skulle bli den kommande dagen) lyssnades det på "skvalmusik", det som kallades för melodiradio i P3. Förutom svensk och utländsk populärmusik och engelsk pop fastnade speciellt av någon outgrundlig anledning vissa utländska schlagers i skallen, bland annat de franskspråkiga chansoner som ofta vann melodifestivalen på 1960-talet. Jag förstod väldigt lite av vad de eleganta franska damerna sjöng – men vissa glosor kunde man klura ut, t ex "l'amour" (kärleken). Det var väl därför jag beslöt mig för att läsa franska på gymnasiet och senare på universitetet och då förstod jag till slut att den besjungna ljuva kärleken i de franska sångerna ofta var både olycklig, mörk och utan framtid – men det är en annan historia...

Nyfikna journalister

I början av 60-talet blev vi uppmärksammade av både Dalademokraten (DD) och Bergslagsposten som skrev långa reportage om Pullingberg och dess fåtaliga och, i tidningarnas ögon, ganska unika innevånare (speciellt morfar betraktades som ett riktigt original). Att bo utan elektricitet och allmän väg var redan på den tiden något konstigt. *"Där barrskogen står vakt räds man varken faen eller trollen"* hade DD som rubrik (det stämmer, jag har ännu inte sett varken fan eller troll i Pullingberg...). Reportrarna förvånades över avsaknaden av det moderna livets nödvändigheter samtidigt som man tyckte att det var idylliskt och romantiskt. DD avslutade artikeln med raderna: *"När vi vinkat adjö av ödemarksfamiljen och börjat vår hisnande och mödosamma nedfärd tänker vi på U-landsslantarna. Vi har ju faktiskt U-land in på de egna knutarna."* Något överdrivet kan man tycka... varken mina föräldrar, morfar eller jag själv tyckte att Pullingberg var ett U-land, så här hade man ju levt i flera

hundra år och nog gick det att fortsätta att leva på det sättet! Man kände sig lite som en utrotningshotad art i bur på zoo, men det var spännande att läsa om sig själv i tidningen.

Vintern 1969/70 fick Expressen en idé att låta två skolbarn byta skola och bostad för en vecka och man valde ut Stockholms-tjejen Birgitta och Eivor boendes i Jansbrändan. Vi fick med andra ord ha fotografer och journalister runtomkring oss i skolan i Lövsjön under några dagar. Resultatet blev tre sidor i kvällstidningen med många roliga kommentarer och anekdoter. Birgittas kommentar när hon kom till Jansbrändan var *"Skogen är så stor att man tappar pratlusten"* men när hon sedan kom till skolan i Lövsjön fick hon rabbla upp alla svordomar hon kunde – vi i Lövsjön måste ju få veta om det fanns någon färsk svordom som inte nått oss i ödemarken än. Eivors replik om Stockholm är lika talande: *"Jaså, det är Stockholm, lortig snö, röda ljus..."* (kan själv helt instämma, uppfattade Stockholm på precis samma sätt när jag flyttade dit hösten 1978). Samtidigt som Expressen var i trakterna och fotade och skrev om skolbytet gjorde man en artikel om snöskoterns historia och hur den börjat revolutionera både skogsnäringen och jakt och fiske i Sverige i början av 70-talet. Då fick också min mor och jag vara med i ord och bild med vår snöskoter i artikeln *"Välsignade skolskoter"*. Som bonus för min medverkan i den stora kvällstidningen fick jag ett par uppblåsbara Expressen-getingar...

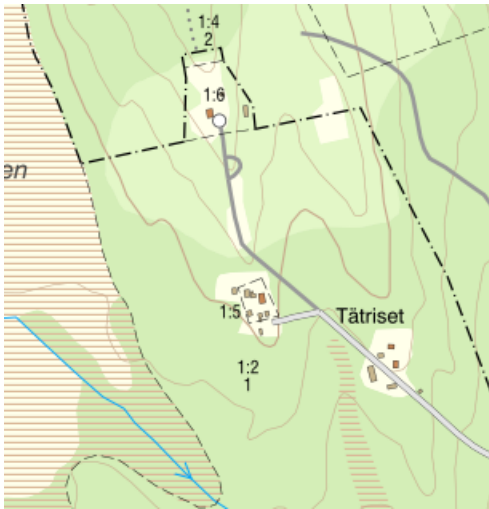
Och solen har sin gång... (Hemingway)

Redan i mitten av 60-talet måste min far omskola sig efter att ha blivit helt utsliten i ryggen av skogsarbetet. Det gällde alltså att finna nytt arbete och samtidigt fortsätta att ta hand om gård och skog i Pullingberg – eller att ge upp det ena eller det andra. Nu började också flyttlassen rulla från landsbygden in till städerna, finnmarken avfolkades allt mer, den allmänna servicen försvann. Att bedriva småskaligt jordbruk men bara några få nötkreatur blev till slut för tröttsamt, även för oss i Pullingberg. Skolan i Lövsjön lades ner våren 1970, nu blev det skolskjuts för alla ungarna till Sunnansjö. För inköp var man tvungen att åtminstone ta sig till Sunnansjö, eller kanske till och med Ludvika. Far fick i slutet av 60-talet jobb i gruvan i Grängesberg och under ett par år blev det veckopendling för hans del men hösten 1971 flyttade vi definitivt ner till Grängesberg och en flerhundra-årig epok för Pullingbergsborna var till ända. För egen del bar det av till Stockholm för studier och jobb – blev kvar i storstan i mer än 35 år och först efter ytterligare fem år i Schweiz blev det återflytt till hembygden. Men hjärtat och själen har alltid funnits och kommer alltid att finnas i det ibland så avlägsna men ändå så nära Pullingberg! Här kan läggas till att odalmannen Gustav Danielsson i Pullingberget kom från den plats vid Jan-Mats där Sven Rosén växte upp. Vi hittar flera Danielsson för år 1880.

Gustav Eriksson i Pullingberg 1962. AW

Att växa upp och bo vid Tåtriset på 1950 och 60-talen, Sixten Johansson, född 1952

*Tåtriset med stora mossen till vänster
Till höger Ladan i Tåtriset 1923*

Liten bosättning vid en stor mosse

Tåtriset är en bosättning från 1750-talet, och de första som slog sig ner här var finska invandrare eller deras ättlingar. Jag är född i Tåtriset i början av 1950-talet och bodde här (jag bor fortfarande kvar) med min mor och far och en äldre syster. I grannhuset bodde min farmor, farfar och min farbror. Jag hade inte så många lekkamrater när jag var mindre (två km ner till Gänsen) så man fick försöka att hitta på saker att ro sig med. Det blev en hel del byggen av kojor av olika slag samt snickeri om jag fick tillgång till virke, jag var även med min farfar Oskar på diverse saker som att reparera gärdesgårdar så att korna hölls där de skulle vara och inte drog till skogs samt att se över hässjevirket så att det var i skick när det var dags för slåtter. På sommaren var det slåtter så att korna och hästen fick vinterfoder, och det var både på åkrar samt en ganska omfattande hackslåtter bland tuvor och stenar. Min farbror Ivar hade häst och den fick dra slåttermaskinen på de små åkrarna som hörde till gården. Sen skulle höet hässjas och torka för att sen köras in på logen som var i anslutning till ladugården. På den tiden var det troligen ingen som torkade höet på marken utan det skulle torka på hässja.

Fiske i skogstjärnarna som finns i närheten var också något som jag ägnade en hel del tid åt i sällskap med någon äldre då jag var ung, sedan ensam då man tyckte jag var mogen för att gå ensam. En stor sak som inträffade varje höst var älgjakten. Det var många förberedelser för jakten, som att hugga ved till passen och röja siktgator. Sen skulle bössan provskjutas så att den gick rätt och fungerade. Sen kom den stora dagen då jakten började, det var febril aktivitet i köket då matsäcken skulle iordningställas innan gubbarna traskade iväg i kolmörkret vid halvsextiden. Sen var det spännande att

vara ute och lyssna om man hörde några skott från skogen, och i så fall fundera från vilket pass det small. Om jaktlyckan var god så kunde några jägare sent på dagen komma med ryggbördade innehållande varmt älgkött. Älgdragare och fyrhjulingar var inte påtänkta på den tiden. Om man hade tur kunde älgen hämtas med häst eller traktor och sen styckas hemma i ladan.

På hösten 1959 började jag i skolan i Lövsjön. Gänsens skola som låg nere i byn två km bort stängdes fyra år tidigare 1955. Jag fick ingen skolskjuts till en börja med av Grangärde kommun så att jag fick cykla eller gå de två km ner till stora vägen där skolbilen åkte förbi. (Min syster Ninni som gick i Gänsens skola fick inte heller någon skolskjuts av kommunen.) Sen fick jag hundra turer skolskjuts som jag nyttjade på mornar på vintern men fick då gå hem på kvällen. Ibland hade det snöat på natten så ingen bil tog sig upp till Tätriset, då var det skidor som gällde för att komma ner till stora vägen.

När jag började skolan blev det fler jämnåriga kamrater att umgås med än tidigare, och det var inte ovanligt att man tog cykeln ner till byn på kvällen efter att man kommit hem och fått lite mat. Man kunde spela fotboll på "Gänsens IP", som var tänkt som en fullstor fotbollsplan. Den blev aldrig färdigställd då intresset hade svalnat. Men den var halv och det räckte för oss. Vi kunde leka vilda väster i den nedlagda sågen och kraftstationen som var belägen en bit ovanför fotbollsplanen. Det var något av ett tillhåll för byns ungdomar.

Om vi går tillbaka till Tätriset och om vad de som bodde där livnärde sig på så var det skogsarbete för min far Hjalmar och min farbror Ivar. Min far var skogshuggare och senare apterare (avmätare) och skulle mäta upp stammarna som huggarna hade sågat omkull och märka ut var de skulle kapa för att

Tätris: Oscar Johansson Postman mellan Norhyttan och Gänsen

få ut timmer och massaved. Min farbror Ivar hade häst fram till mitten av 60-talet och körde med häst åt Billerud. Min farfar Oscar var i sjuttioårsåldern när jag föddes så jag minns honom som pensionär, men han hade jobbat som postiljon och kört posten från Norhyttan till Gänsen tre dagar i veckan i närmare 30 år. På sommaren med cykel och på vintern med spark. Före 1941 fick han gå till Gänsen då det saknade väg upp till Tätriset. Han hade också jordbruk med ett par kor, några får och ibland någon gris samt höns. Det var min farmor Ida som till största delen skötte om mjölkning och övrig skötsel av djuren. Min mor Elly var hemmafru med allt vad det innebar att bo utan

rinnande vatten, varmvatten och elström. Elström fick man till Tätriset 1954. Samma brist på ovannämnda hade givetvis min farmor, och hon och farfar skulle även bära in vatten till alla djuren samt till hushållet. Telefon fanns i granngården inne hos farfar och farmor.

Att ta hand om älgköttet på den tiden var att konservera efter att man stekt eller kokt det. Det var att stoppa i glasburkar med en packning mellan burk och lock, och sedan värma upp burkarna i den så kallade konserveringsapparaten så att vakuum uppstod så att locket höll tätt. Detta skulle göras med allt som skulle förvaras, såsom morötter, rödbetor och annat. Välsignelsen kom 1956, en stor vit möbel med lock på ovan sidan som kallades frysbox. Då fick konserveringsapparaten gå i pension.

Brunnen sinar men samma år fick vi tv

Jag minns särskilt sommaren 1959 som var ovanligt varm och torr. Då sinade brunnarna så att vi fick hämta vatten vid en kallkälla som låg på andra sidan Tossamossen drygt en halv km bort. Det bars vatten i kärl i ryggsäcken och en tioliterhink i varje hand som djuren skulle ha. Det blev många turer per dag då det skulle räcka till två kor och en häst. Man beställde vatten med en tankbil och försökte fylla brunnen, men det läckte ut i den torra marken. Tvätt av kläder fick min mor och farmor göra vid Abbortjärn som ligger en km söder om Tätriset. Det var att bära smutsig tvätt dit och blöt ren tvätt tillbaka hem. Det var även mycket getingar den sommaren.

På hösten 1959 kom civilisationen lite närmare i form av en införskaffad tv-apparat där man kunde titta på Aktuellt med Olle Björklund och även en del barnprogram som visades tidigare på kvällen. Jag hade sett på tv en gång tidigare då jag besökte min morfar i Lövsjön, och då var det fotbolls-match. Grannar kom in och tittade då detta var den första tv:n i byn. Det var en fördel att bo högt om man skulle få bra bild, och vi hade gratis höjdläge (360 m över havet). Till julen det året var det första gången man kunde se Kalle Anka och hans vänner i svart-vitt.

Man levde i självhushållningens tid och en del av det var att sätta potatis (kallades jolbär) som skulle räcka över vinter och dessutom räcka till sättpotatis nästa vår. När potatisen var satt och plantorna hade växt en till två dm skulle åkern kupas. Det gjordes med en handdragen potatisårder där en drog och en styrde mellan raderna av potatisplantor. Senare skulle potatislandet rensas från ogräs så att inget annat än potatisen fick näring som fanns i åkern. Till hösten nån gång i september skulle knölarna upp och det gjordes manuellt med potatishacka och sedan när knölarna torkat några timmar skulle de ner i källaren. Det odlades också kålrot, morötter, rödbetor och ärter. Vinbärsbuskar fanns också.

På sommaren plockades hjortron på myrarna och blåbär i skogen, senare blev hallonen mogna och sist lingonen. Det här att plocka bär var aldrig något jag gillade värt men man fick väl försöka härda ut. Jag var intresserad av skidåkning i min ungdom och idolerna var Sixten Jernberg, Assar Rönnlund och Janne Stefansson som då tävlade mot Eero Mäntyranta, Harald Grönningen och alla de som jag glömt namnet på. De stora skidtävlingarna kom närmare när man hade TV hemma och kunde följa VM och OS-tävlingar samt förstås Vasaloppet. Jag körde upp skidspår runt Tätriset för att träna skidåkning och inspirationen höjdes avsevärt då man sett tävlingar på TV. Det var sällan snöbrist på den tiden och när staketet bakom farmors hus försvann i snö så var det över 120 cm. Senare när jag börjat skolan så åkte vi mycket skidor på raster och på gymnastiktimmen. Vår lärare Sture Berg var mycket idrottsintresserad, och därför ingick skidåkning ofta i vår friluftsverksamhet under skoltiden. Så kom det som hette Sport 60, det var en nål med en snöstjärna som man sen fäste små färgade

tygremсор på. Det sporrade mycket att försöka få så många tygremсор som möjligt, så det blev många mil på laggar den vintern. En vanlig vardagskväll efter skolan i mörker med pannlampa kunde jag åka skidor fem km till Håvberget upp till min skolkamrat Göran Andersson som sedan följde med mig som tillbaka. Detta gav oss var fyra tygremсор. Till Håvberget fick jag spåra hälften själv och den andra halvan var hästkörväg fram till Bastuberget. Vi åkte även skidor ner till Gänsen, då ofta utför på åkrarna vid "storgårn" som den kallas eller Per Gustavs. Det fanns även en skidtävling många år tidigare, som dåvarande Gänsens IF arrangerade som kallades Tättrisloppet, men det var före min tid.

I skolan i Lövsjön gick elever från flera byar i tre olika socknar, Floda, Nås och Grangärde. Vi som kom från Grangärde socken gick sju år i Lövsjön, sen åttan i Grängesbergs västra skola. De som gick om sjuan och därigenom kom att gå i det som kallade grundskolan gick på Östra skolan i Grängesberg. Jag fortsatte i den gamla åttaåriga folkskolan, och då gick vi tre veckor i vanlig skola, som varvades med tre veckors yrkespraktik ute på olika arbetsplatser samt tre plus tre veckor skogskurs.

Då hade man blivit lite äldre, och fick därför överta min fars gamla moped för att lättare ta sig mer till skolbilen som nu styrde söderut till skolbussar som tog oss från Sunnansjö till Grängesberg. Jag hade väl inte riktigt uppnått lagstadgad mopedålder men det gick bra ändå. Förseelsen är väl preskriberad vid det här laget. Efter avslutad skolgång 1967 var det dags att söka sig ett arbete, och det blev efter lite sökande här och där till slut i Ludvika där jag fick min första anställning.

Jag bodde i Ludvika under veckorna men försökte att komma hem på helgerna. Det gick bra under sommar och höst då man kunde åka moped men vintertid fick man söka andra lösningar. Åkte ofta med två bröder, Kari och Tero Alatalo från Håvån som även de jobbade i Ludvika.

Livet i Tättriset förändrades en hel del 1963 då min farfar gick bort, och min farmor som då fyllt sjuttio ensam skulle sköta ladugård med två kor. Hon fick givetvis den hjälp hon behövde. Hästen var också borta så all slåtter fick göras manuellt med lie för att få foder till de två kor som var kvar. Även jag hade lärt mig hantera en lie och deltog mer aktivt i slåttern. Det torkade höet drogs nu hem manuellt med dragkärra.

Hösten 1970 blev det tomt på fastboende i Tättriset. Min farmor och farbror flyttade till Ludvika och min mor och far flyttade till Gänsen. Jag jobbade i Ludvika men hade nu körkort och bil så det var lättare att komma som man själv ville. Det blev fritidshus av Tärtriset som då varit bebott i tvåhundra år.

År 1984 skrev Walter Ädelfeldt i sin släktkrönika *"En släkt på Grangärde finnmark"* som följer: *Hur länge ska det dröja innan den dystra granskogen liksom i sin obeveklighet vandrar in över denna vackra idyll liksom på så många boställen på finnmarken?*

Men det blev inte riktigt så, det fanns en envis ättling till de som kom hit först och blev bofast 23 år senare 1993. Jag och min fru Margareta bor här och trivs bra.

Att växa upp i Lövberget, Ingrid Johansson, född 1947

(Delvis från 2006)

Från Mörtåsågen fortsätter vägen upp till Lövberget. Där fanns två gårdar och ett torp, först nedre och sen övre Lövberget och där i övre växte Ingrid upp med sin mamma Karin och sin pappa Artur. Det är en km enskild väg fram till den lite större enskilda vägen till Gänsen. Se not 1 om "allmän väg".

Ingrid skriver: Jag föddes 1947 i Hedemora. Men redan vid 1½ års ålder separerade mina föräldrar Karin och Elvin. Jag fick då tillbringa några veckor på ett barnhem i närheten av Hedemora medan min mamma sökte ett arbete där hon kunde ta mig

med. Hon fick arbete i Dala-Husby där hon arbetade som hemhjälp hos en familj där kvinnan var handikappad. Vi bodde i deras stora hus och hade det ganska bra. När jag var tre år träffade mamma mannen som skulle bli min styvfar. Han hette Artur Johansson och bodde med sin mamma Vilma och sin styvfar Johan på deras gård i Lövberget i Gänsen.

Vi flyttade dit och mamma fick ta över mycket av Vilmas arbete då hon började bli lite krasslig. Vilma blev efter några år dement och jag fick som uppgift att vakta henne så att hon inte gick vilse i skogen. Det gick bra och var roligt. Vi lekte med dockor och plockade blommor mm. Hon lärde mig att sticka och virka, och vilka växter i naturen som gick att äta. Mamma hade ju fullt upp med hushållet och djuren på gården. Det var en lycklig tid och jag mådde bra där. Det var aldrig tråkigt. Det fanns ju djur på gården. Katter, kor, kalvar, höns och så min älskade gris Amanda. Vi lekte hela den sommaren.

Tyvärr så kom hösten och Amanda skulle förvandlas till julskinka, fläskkottletter och sidfläsk mm. Det var inte alls roligt. Det fanns en slaktare som åkte runt på gårdarna och slaktade när det behövdes. Dagen då han kom skickades jag ner till våra grannar Ellen och Jan-Erik Pettersson och deras barn. Jag skulle be om att få låna rumpedraget och ögonmåttet. Trots att vi letade i flera timmar hittade vi inte de här sakerna. Till sist gick vi in och drack saft och åt bullar.

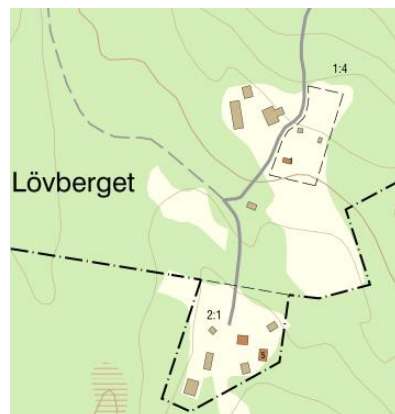
När jag kom hem var allt klart och undanplockat. Jag är så glad att jag hade kloka föräldrar.

Skoldags

Så kom dagen när jag skulle börja skolan. Först klass gick jag i Gänsens byskola. Alla klasser från ett till sju gick i samma skolsal och hade gemensamma lektioner, med samma lärare. (Tyvärr har jag glömt vad han hette, jag tror det var Rolf.) En rast när vi lekte kurragömma så ramlade jag och bröt armen. Armbågsleden gick sönder i sju delar. Jag låg två månader på Sunnansjö sjukstuga. Doktor Magni var suverän. Han lagade min arm helt utan operation. Jag sövdes ner med eter en gång i veckan och han lade rätt delarna medan jag sov. Det blev helt bra!!! (Jag har svårt med lukten av eter fortfarande.)

När jag skulle börja i klass två hade skolan i Gänsen lagts ned och vi fick gå i Lövsjöns skola istället. Vi fick åka taxibil med Herbert Falk till och från skolan. Han körde bra men fort. Om han någon gång var sjuk så körde hans fru Ingrid oss.

Det var spännande att börja i Lövsjöns skola. Nya lärare och många nya elever. Till och med elever från Finland. Kari och Tero och deras systrar Marita och Margetta. Vi lärde oss lite finska på köpet.

På rasterna gjorde vi allt möjligt. Byggde kojor i skogen, spelade brännboll och lekte olika lekar. En vinter var sjön bottenfrusen och vi roade oss med att leta skatter på sjöbotten. När man tappade ur sjön på senvintern, ofta sänktes den två meter, bildades hålrum under isen då isen hängde kvar på stenar när stranden. Det gick bra några dagar men sen fick vår lärare Sture Berg reda på vad vi höll på med, så då blev det slut med det nöjet. Tack och lov! Vi fick åka skridsko uppe på isen istället.

Sture Berg var en duktig hobbyfotograf och han tog många fina bilder av oss. En dag fick vi vara med i hans mörkrum och se hur det gick till att framkalla fotona. Hans fru Mary skrev små teaterpjäser som vi fick spela upp. Hon sydde också en del scenkläder som vi fick ha på oss. Allt det här tyckte jag var jätteroligt.

Arbete hemma på gården

Hemma i Lövberget hade jag också full sysselsättning. Jag fick hjälpa till med allt jag ville. Ta upp potatis och hjälpa till med höskörden, bära in ved och vatten, plocka bär och svamp, hjälpa till med djuren mm.

En kväll gick jag till ladugården för att se om mamma var där. Jag tittade in genom dörren men såg henne inte så jag stängde dörren och lade på haspen från utsidan. Efter en halvtimme kom mamma in och var minst sagt arg. Jag hade stängt in henne så hon blev tvungen att krypa ut genom gödselluckan och ut på dyngstacken för att komma ut.

På gården i Lövberget fanns det en liten stuga, där det bodde en tant som hette Sara Johansson. Hon hade en ko i en liten ladugård. En morgon hade hon varit ut och mjölkat och när hon kom in i huset föll hon ihop i farstun och dog. Jag var nog bara fem till sex år då men jag minns hur likbilen kom och lyfte in henne där.

Min farmor Vilma blev också sjuk något år efter det och hon fick komma in på Tallmogården som då var åldringssjukvård. Hon dog där efter några månader. Hennes man Johan hade dött några år tidigare så nu var det bara mamma, pappa och jag på gården.

När jag var 14 år började jag skolan i Grangärde. Vi var tre tjejer som bodde inneboende hos polis Olsson som bodde på herrgården. Vi fick åka hem över helgerna.

Det var Herbert Falk som körde bussturerna mellan Sunnansjö och Gänsen i sin stora Taxibil. En Desoto tror jag det var. En gång när jag åkte hem med honom satt jag i framsätet med honom. I baksätet satt det en dam från Håvberget som skulle hem. Hon hade en tårtkartong i knäet. Baksätet hade dubbla säten och dörrarna vid mitsätet öppnade åt motsatt håll. När vi hade kommit förbi Norhyttan och en bit på vägen mot Lövsjön så vände jag mig om och såg att det fanns ingen dam där. Jag ropade åt Herbert att hon måste ha trillat ur. Han backade tillbaka och där satt hon i en snödriva med tårtkartongen i knät. Hon verkade oskadd men han vände bilen och körde henne ner till sjukstugan i Sunnansjö. Hon hade klarat sig med blotta förskräckelsen. Sedan åkte Herbert till fiket i Sunnansjö och köpte en ny tårta till henne varefter vi fortsatte hemåt. Ja, så kunde livet se ut på den tiden.

Jag bodde kvar i Lövberget tills jag fyllde 15 år. Då flyttade jag till Ludvika för att sen bo i Falun några år. Senare bodde jag 18 år i Nyhammar och 20 år i Klenshyttan. Idag bor jag i Ludvika igen och jobbar tre dagar i vecka i det företag jag startade med min man.

Från ett tidigare besök i Lövberget före skolträffen 2006 hämtas följande som Ingrid berättat:

Minnesbilder 2006

Att växa upp så här det är att bo i glesbygd. Eller obygd. Endast Pullingberget, som saknade väg och elström skulle kunna anses vara mer avlägset. Skulle man hitta något lika avlägset fick man leta i Norrland. Det var långt till lekkamrater, berättar Ingrid, och ingen jämnårig fanns i närheten. Men det gick att ordna skidtävling med Yngve Larsson vid Mörtåsågen. I herrklassen, med en deltagare, fick då Yngve föreställa Sixten Jernberg. Och jag var den enda i damklassen föreställande Sonja Edström. Vi vann förstås båda.

I nedre Lövberget fanns en familj med åtta barn. Minstingen Birgitta var sex år äldre än Ingrid och hon hade sju storebröder. Med så få kompisar i närheten så blev Ingrid en stor djurvän. Det innebar, berättar hon, att man ständigt hade en katt med sig i sängen, gick man ut så fanns griskultingen Amanda där och ville leka. Och tro det eller ej, men en griskulting kan om den får gå lös bli en kompis som man kunde leka kurragömma med.

Ingrid berättar sen att när mamman låg på sjukhus så fick hon elva år gammal handmjölka korna morgon och kväll under två veckor. Kanske skulle pappan till nöds ha klarat det här men se mjölkning det var kvinnogöra. En tradition med månghundraåriga anor som man inte ville bryta.

Uppväxt med så här många djur kring sig och där man ägnar så mycken tid åt dessa, så kan det förefalla helt naturligt att tänka sig en utbildning till veterinär när man blir stor. Men det visade sig senare då jag senare fick prya hos veterinären i Sunnansjö att en del i arbetet var att avliva husdjur. Och se då blev det stopp.

Östen minns Lövberget och Ingrid

När jag gick i klass sex i Lövsjön skola så gick Ingrid i sjuan. Ingrid var kanske den som först av alla i skolan började med jeans. Det här var nytt och tufft och Ingrid 1–3, ja det var tre med det namnet, hade var och en beundrare bland killarna. Jeansen kom med rocken, eller var det kanske så att rock`n rollen kom först och sen kom jeansen. Påverkan från det stora landet i väster gjorde sig påmint ändå ut till minsta byskola. Redan i trean fanns filmisar med bilder på rockkungar och filmstjärnor. Bo G samlade flitigt på Elvis, Ingrid A på Gina Lollobrigida och jag själv på Ingo och Floyd.

Från Lövberget var det tre km ner till stora vägen. Skulle man handla så var det ett par km ytterligare till Hanna Larssons affär. Den lilla affären som ligger där mitt i skarpaste svängen alldeles invid sjön. Hanna från Abborberget var en legend i Gänsen. Hon hade en mat- och sovklocka inbyggd och oavsett tillströmningen av kunder så skulle hon ha en kaffetår eller en middagsslummer på exakt tid. I dag skulle man sett det här som oförmåga att tänka sig in i kundernas behov. En sådan medarbetare skulle direkt ha skickats på en kurs där man lär sig sätta kunden i centrum. Men fördelen för Hanna från Abborberget var att hon ägde sin affär och faktiskt var den som bestämde. Det var en risk att fika medan kunderna väntade men hon vågade ta den risken.

Väl utflyttad till låglandet kring sjön Väsman så dröjde det inte många år förrän Ingrid hade hunnit få familj och tre barn. Under 1970-talet blomstrade vårdhemmet Tallmogården i Sunnansjö. Som mest jobbade ett femtiotal personer där och den fastande doktor Aly var rikskändis. Här jobbade jag många år som undersköterska och här föddes intresset för alternativmedicin, berättar Ingrid. När landstinget inte längre remitterade folk till Tallmogården blev ekonomin sämre och verksamheten avtog.

Idag vid fyllda 58 (avser året 2006 då detta skrevs) är hon sen flera år tillbaka egen företagare och driver tillsammans med Lasse Bergström Läk-Stugan i Ludvika. Där arbetar man med zonterapi, akupunktur, massage, ortobionomi (en mjuk form av kiropraktik) samt även hypnos. Utan stöd från landstinget får man den här verksamheten att gå runt och ge utkomst till två personer. Utan att behöva annonsera har man fått en trogen kundkrets. Och dessutom utnyttjar bryggerijätten Spen-drups deras tjänster för att höja friskhetstalet. Många som kört truck får ont av körställningen och vibrationer i trucken och det sätter sig i ena sidan på kroppen. Friskhetstalet har gått upp från 88 till 94 procent sen man tog in sjukgymnaster.

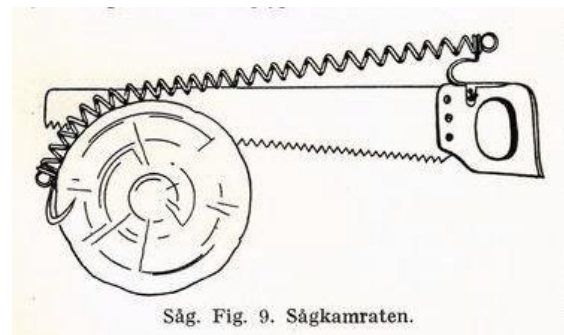
Jag är djupt imponerad av det som Ingrid gör. Det är en prestation att få en sån här verksamhet att gå runt företagsekonomiskt. Landstingets inställning är att detta är skönhetsvård och de vill naturligtvis i dagens rådande ekonomi inte stötta dessa alternativa behandlingsformer. Man har ju att tänka på om akuten ska få finnas kvar vid Ludvika lasarett.

- Jag tänker inte på att jag idag är 58 år, säger Ingrid. Jag har fullt upp och tänker inte mycket på min ålder. Här har vi en äkta skogsindian som har sina bästa år framför sig trots att det är bara sju år kvar till pension.

Ingrids pappa Artur var färgstark och här återges några episoder som jag hört berättas:

Anders Byrstrand från Närke, arbetade några år som skogsvaktare i Gänsen. Vid timmeravverkning ska Anders mäta upp en stock till Lövbergs- Artur. Det är djup snö och kanske ris ovanpå en djup grop. Anders sjunker ner i djup snö och Artur säger: - Men jag skulle ju ha varnat dig. Den typen av skämt kunde förekomma i skogsarbetet och har sen berättats vidare.

Artur jobbade i skogen med att med timmersvans fälla fullvuxna träd. Att stå böjd och kapa trädet vid roten är en mycket obekväm arbetställning och därför tog man hjälp av en fjäder som slogs fast i trädet och som skulle underlätta rörelsen att såga bort från kroppen. Den kallades "sågkamrat" och användes då man inte var två man som kunde hjälpas åt. Nu bar det sig inte bättre än att fjädern lossnade från trädet och träffade Artur över munnen varvid det började blöda. Han säger då:

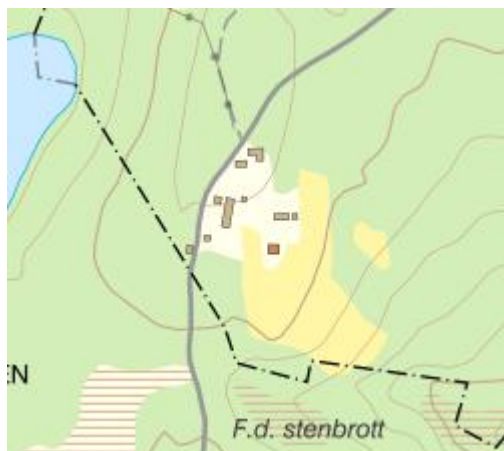

-Och detta ska man kalla en sågkamrat!

Not 1.) Till Flen och Håvberget fanns, av någon anledning som jag ej känner till, helt allmän väg med statligt underhåll från cirka 1930. Medan övriga tjugotalet finnbyar, undantag Lövsjön, Gänsen, saknade allmän väg. Om en by ska få allmän väg så ska där helst finnas viss service, gärna då på det andliga planet. Finns ett kapell, eller till och med kan det räcka med en ödekyrka, så blir det allmän väg. Handelsbod och skola hjälper också till om det andliga saknas. Flen och Håvberget hade båda affär och skola. Lövkullen hade skola. Men det räckte ej. Finns fast boende i en avlägsen by kan man få statsbidrag för drift och underhåll. Sixten i Tättriset får statsbidrag men måste då vara alert och se till att snabbt sanda sista tvära backen ner mot sjön om det blir isföre. Posten ska upp för backen.

Att växa upp i Dalkarsberget, Sven Rosén, född 1945

Delvis från 2006.

Gården Jan-Mats. Gult innebär öppen åker. Vitt är av typ hagmark.

Tidigt ansvar för jordbruket

Sven växte upp vid gården Jan-Mats. Pappa Fridolf bodde borta i veckorna för jobbets skull. Sven nämner att när han gick i klass sju fick han huvudansvar för jordbruket och hade att höstplöja med en "Grälle". Det var korta dagar i november så direkt Sven kom hem från skolan så startade han traktorn och drog upp två fåror i dagsljus. Sen vidtog arbete som hörde till ladugården med som

mest fyra kor. Vid halvfem tiden var det mörkt men det var möjligt att plöja åkern då det fanns två fåror att följa. Några år senare fick Sven plöja såväl i Flen som kring Blötberget där far och brodern bodde.

Sven nämner att brodern Lars som jobbade i Blötbergets gruva skadade sig svårt vid ett transportband när han var kring 25 år. Han miste en arm och då delar av ett skulderblad dessutom slets loss var det ett under att han överlevde.

Sven gick åttonde skolåret i Grangärde och delade där logi med Rune Liljedal. (Liljedal, se Bastuberget, Håvån). Rune var klassens geni men gick så dåligt att hans skor slets sönder vid tårna. Detta innebar att han både retades och blev mobbad. Sven tar parti för Rune vilket är att gå emot strömmen och fyra killar vill ge Sven en minnesbeta. Nu visar det sig att Sven har större krafter än de trott så de går klagande till skolläraren. Det har de inget för då läraren Dahlin stått i fönstret och sett på hela förloppet. Rune och brodern Yngve avled för något år sedan.

Sven berättar att en höst när isen lagt sig och vi skulle få åka skridskor i skolan så skulle han få nya skridskor. Ett par helrör. Eftersom pappan jobbade på annan ort så återstod endast för Sven, som då var 14 år att cykla ner till Risbergs Jernhandel i Sunnansjö, cirka femton km enkel resa, och själv inhandla helrör. För det var i den här perioden som de förut så förhatliga halvrören ersattes med helrör. Det var grejer det. Och slagskott skulle man träna att slå. Häftigt förstås men det slet hårt på klubban. Till nöds kunde en sprucken skida eller en hockeyklubba lagas med tunn plåt från en uppklippt kaffeburk som sen spikades fast med små nubbar.

Halvrör och den lilla veven. Är man kall om fingrarna så får man inte på sig dessa skridskor.

Själv minns jag att när oturen var framme så kastade jag en sten som for genom glaset till magisterns växthus. Sven tog på sig halva skulden och menade att han kastat i samma riktning och att hans sten for genom glasrutan samtidigt. Det är att vara kompis. Och eftersom han var tre år äldre och större än mig så blev hans straff att sätta dit en ny ruta. Medan jag undgick straff. Och jag minns att han skar sig i handen för glas är minsann vasst att handskas med.

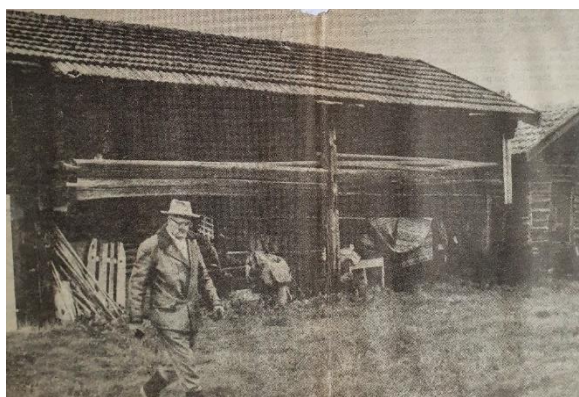
När jag gick i fyran bjöd Sven mig att följa med och bo över en natt hemma hos honom. Man var inte van att sova borta så visst var det spännande. Sven hade luftgevär och han brevväxlade med kompisar. Jag minns att det var i maj och tidigt på kvällen kändes det kallt.

Ett par år senare hade Sven fått en lätt motorcykel. En "silverpil". 175 cc. Förmodligen är det här en med de mest riskabla fordon som staten släppt ut på vägarna. Till sextonåringar med dåligt riskmedvetande, stort självförtroende och stor äventyrlust. Med sin prestanda inbjöd den till vådliga färder och jag minns än när Sven körde runt i Håvberget och förevisade konster med detta fartvidunder.

Grunden läggs för stor styrka med snöskottning

Sven nämner också att de inte alltid hade vägen ner till Gänsberget plogad vintertid. Och åren i början på 1950-talet då Sven började skolan hade ofta stora snödjup. Sven gick första åren i skolan i Gänsen och skolbilen hämtade upp vid Gänsberget, 1,5 km närmare stora vägen. Enklarest var då att göra sitt eget skidspår kortaste vägen ner till Ingvar och Elna Hellsten. Storebror Lars har redan gått ut skolan så Sven är ensam.

Ett år på senvintern kring 1960 då vägen ner till Gänsberget varit oplogad kanske sen årsskiftet

bestämmer sig Sven och pappan att skotta vägen med spade. Ingen traktor fanns i trakten som kan ploga bort denna snömängd. Och det går så till att man skär ut fyrkantiga "ostar" lagom stora för att lyfta. Och nu föll det väl ut genom att den ene föredrog att ha vänster hand överst på spaden och den andra höger hand. De kastade således enklast åt varsitt håll. (jfr med hockeyklubbor som är "left" eller "right"). I sämsta fall hade annars en fått

starta i Gänsberget och en vid Jan -Mats. Räknar man på detta så hamnar man på att Sven och pappa Fridolf flyttat på en snömängd motsvarande: 1500 meter väg, 2 meter bred och en meter djup gör 3 000 kubikmeter snö. Med en vikt motsvarande 0,1 ton per kubik så är det trehundra ton. Det här innebär dagar av jobb hur man än vänder på det. Sven menar att det var minst hundra arbetstimmar. Här är förklaringen till att Sven hade avsevärda kroppskafter då han gick åttonde skolåret i Grangärde, och tog parti för Rune Liljedahl. Vi hade det lindrigt i Håvberget då först morbror Albert kom med häst och enkel vinkelplog i trä och senare kom Maj-Anders Larsson med traktor och plog med ett plåtblad. Vi hade tvåhundra meter upp till allmän väg och många gånger kunde jag skotta detta

med handkraft. Varje vecka kom ju en lastbil från Hakonbolaget med en leverans av varor till vår affär. Och den skulle vända på gårdsplanen.

Bild ovan: Fridolf på gården i Dalkarlsberg

Efter ett skolår i Grangärde ordnade skogvaktaren Lundkvist att Sven kunde börja med timmerhuggning. Under den vinter som följde hjälpte han Ingvar Hellsten i grannbyn med timmerkörning. Ingvar hade både häst och traktor. Hästen fick åka med i en vagn efter traktorn till drivningen nere vid norra sidan av Gänssjön. Med hästen så lunnade (körde) Ingvar ihop stock på stock till en plats vid basvägen där det var lämpligt att få upp stockar på en traktorsläde eller vagn. Sven körde sen ner till avlägget vid en skogsbilväg varefter stockarna rullades av enligt bilden, en eftermiddag på senvintern då en halvmåne just visar sig.

Att forsla fram virke med häst eller efter traktor utan lyftkran kräver att man hela tiden gör rätt så att man utnyttjar terrängen. Ingen ska nämligen tro att man med sin egen råstyrka kan ordna en dagpenning. Vi ska minnas att en människa som mest kan prestera cirka en tiondels hästkraft (hk) under några minuter. Hästen presterar under kanske tio minuter en hk medan en skogsmaskin idag kan prestera ett hundra hk. Och den går då i sexton timmar per dygn.

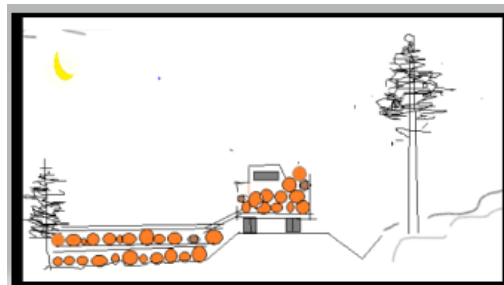
Nästa vinter då Sven är kring sjutton år så kör han tillsammans med Harry Hermansson som har två hästar. De är då upp mot Ramsen och utgår på morgonen från Mårtenstorp. Här hade man huggit stolpar på 12–18 meter och när man då kör fram dessa en och en kan kälken och hästens skacklar lyfts upp då dessa väger lite relativt stolpen. När man passerar en "puckel" i terrängen så lyfter kälken eller så kan stolpen kila fast sig mellan träd eller stenar. Gör man fel så får man ett avsevärt arbete att få fram en stolpe.

Senare körde man bort timret med lastbil med ett linspel och det blev då Svens jobb att springa och fästa saxen i stockarna. Något år senare hade Sven börjat på ASEA i Ludvika.

Idag finns en fast boende i Dalkarlsberg. Det är Monika Hermansson.

Troligen Joel Larsson i

Telningberg kör fram en lång stolpe

Att växa upp i Flen, Bengt Pettersson, född 1948

På kartan syns husen i Flen södra delen. Bengt växte upp vid 16. Det kraftiga svarta strecket går från Flen ner mot Västerfallet och markera ungefär läget på gamla kärrvägen mot Lövsjön. Liknande gäller för kyrkstigen från Håvberget till Lindesnäs. Hos lantmäteriet finns gamla anteckningar om hur man förr skulle dela på arbetet med drift och underhåll.

Några år in på 1940-talet kommer Enar Pettersson med fru Signe från Hinkberget nära Kölaråsen och slår sig ner i Flen nedanför Gustav Pers och mitt emot gården Jonssons. Man har kor med sig i flytten och väljer att med sina kor gå de cirka tre milen från Hinkberget till Flen. Av Hinkberget finns idag inget kvar. De har barnen Börje, Bert, Bo, Bengt och Gun. De var skolkamrater med mig i Lövsjöns skola.

Bengt och jag var födda samma år och när min pappa handlade i Flen bestämde de lite större killarna att jag skulle tävla med Bengt i löpning. Mitt utanför Edvard och Eriks hus på vägen drog man upp två streck med ett mellanrum på tjugo meter. Där skulle vi tävla under överinseende av kanske Olle Pers och Bengts äldre bröder. Jag har aldrig utmärkt mig för snabbhet medan Bengt var snabb som en vessla.

Bengt Pettersson, den av Enars söner som gick i min klass, minns jordbruket väl från åren kring 1962–65:

Alla vi fyra bröder hjälpte far (Enar) under semesterveckorna. (Skogsarbete gällde annars.) När lindor skulle slås av med häst och slåttermaskin så gick far ut på natten och gav hästen extra havre. Några timmar senare, vid femtiden då det var svalt och lite fukt i gräset så körde far av gräset med slåttermaskin. Aggregatet drevs då järnhjulen går runt. Det betydde att maskinen måste vara relativt tung för att inte hjulen ska glida med och kniven då stå still. Allt är i järn. Uppenbart är att det gick tungt vid svag uppförslutning. Den som körde satt på en fjädrad plåstol och kunde med ena armen höja och sänka klippaggregatet. Det klippte kanske 1,2 m brett och detta var naturligtvis oerhört tidsbesparande mot att som man före 1920 endast gått med lie.

Signe Pettersson hade redan på 50-talet mjölkmaskin som hjälp i ladugården. Man föredrog att ha fjällkor. Vid något tillfälle plöjde Enar ner stybb och halm efter att havre skördats. Året efter sattes potatis och skörden blev långt över vad man kunnat förvänta sig. Marken var således mycket bördig på vissa åkrar.

Efter sju år i skolan började Bengt att med motorsåg hugga gallring på sommaren och timmerhuggning på vintern. Han hängde med far och storabröderna. Bengt var inte stor till växten men hade för sin vikt stora krafter. Och som någon uttryckte sig förr då man lastade timmerstockar upp på släde. - Bengt har alltid varit den som fått lyfta "rotändan". Och det har gällt Bengt hela livet efter det att han blev sprutmålare inom industrin. Och idag är nacke och höfter slitna efter ensidigt arbete.

Bengt berättar och han och Bo då man på sommaren högg massaved i gallring om tremeters längder så försökte man i fin skog att göra femhundra bitar på en dag. Man hade då mindre än en minut per bit om detta skulle klaras av på åtta timmar. Man försökte placera flera träd i samma läge så de

kunde sågas av samtidigt. Det här var kring 1965 och man siktade då på att tjäna tio kronor i timmen genom ackordsarbete.

Sommartid när det var värmebölja kunde Bengt redan klockan fyra på morgonen ta mopeden till den plats där man hade gallring. Och redan klockan ett var man då klar med sitt beting.

Bengt har varit mig till stor hjälp då det kommer till att meka med motorsågen. Och nu på senare tid så hjälper han mig och flera grannar med gräsklippning. Jag har ju två stora ytor i Håvberget att klippa och vid något tillfälle har jag gått med stor gräsklippare utan drivning på hjulen. Då är det minst 5–6 timmars jobb och snart tröttnar man.

Bengt är idag änkeman liksom den ett år äldre brodern Bo. Bo gifte sig kring 1975 i Lima och har sen blivit kvar där. Börje och Bert lever inte längre. Systemen Gun som nu är 71 år lider av en svår sjukdom som sätter sig på balansen.

Bengt berättar fortsättningsvis att pappa Enar hade en bod där han rökte både fläsk, älgkött och hemgjord korv. Och det här smakade alltid lika gott. Man var sammanlagt 7 personer i huset på 1950-talet så det behövdes mycket mat.

Man hade tre fjällkor som gav mjölk så det blev möjligt att t ex sälja 1,5 kg smör varje vecka till en köpare i Kullen. Vi kom in på detta med kraftfoder men Bengt mindes att man hade egen spannmål, såväl korn som havre. Så man hade det man behövde från egna åkrar. Med hjälp av Edvard i granngården tröskade man säden och skiljer korn från halm. Det senare är en biprodukt som ibland bränns ute på fälten men det visade sig att man kunde ge det till korna om man hällde över lite melass. Och melass är en biprodukt från sockerbruken i Skåne som liknar trätjära. Men för kor är denna söta trögflytande massa en delikatess som min far tillhandahöll vid butiken i 200 litersfat.

Några får fanns också som mamma Signe klippte och sen av ullen gjorde eget garn som blev till vantar och sockor. Att småskaligt ta reda på ull från några får och sen bereda ullen, karda och sen spinna tråd och sen sticka vantar tar väldigt mycket tid. Men det här är något som alla borde få pröva på för att lära sig hur tex vantar och sockor blir till.

Här vill jag lägga till att idag är bomullskläder mycket billiga i affärerna. Och ett land som producerar mycket bomull är Uzbekistan vid Aralsjön. Och för att plocka bomull från buskarna så får alla skolbarn i landet ledigt i 6 veckor varje höst. Och de får i stort plocka bomull utan ersättning. Bomullen säljs sen till t ex Indien där lågavlönade kvinnor i enorma fabriker syr kläder av detta. Och vi kan sen lotsas att vi är ovetande om dessa människors slit och hoppas att de på sikt ska få samma löner som vi har i Sverige.

Bengts pappa Enar var en mycket företagsam småbrukare och som dessutom var vig och påhittig. Kring 1970 var det logdans på Gustav Pers loge i Flen och där inträdde efter ett tag Enar med fru Signe. I en loge av gammalt snitt finns ofta kraftiga horisontella rundtimmerstockar två meter över golvet. Innan någon vet ordet av så har Enar klängt sig upp på en sådan och hänger i knäveckan. Tilläggs att han är kring 60 år. Men med en pojkes lust att visa konster ska han sen göra detta mer spektakulärt men följden blir att han dråsar ner framför fötterna på Signe. Och hon kan inte hålla sig för skratt då det visar sig att han endast blivit lite nerdammad av detta fall i golvet.

Bengt är idag 74 och har i grunden en god hälsa. Men ensidigt arbete som sprutmålare ända fram till han fyllde 65 har bidragit till värk i axlar, höfter och nacke. Senaste vinter har han dessutom råkat

ramla och ytterligare skadat en redan skadade axel. Om några dagar ska axeln röntgas. Han är inte bitter men konstaterar att: -Det ska kännas att man hela tiden gjort rätt för sig.

Han hjälper flera i Björbo med att klippa gräsmattan med en åkräsklippare. - Och fast jag vet att några har det gott ställt så gnäller de när jag vill ha 200 kr för klippning och trimmning av kanter. Men säger jag till dem: -Får jag inte det jag vill ha då kan dom göra det själva - jag krusar ingen.

Bengt är också nära bekant med Tommy och Kent som bor i Hoberg och har småskaligt jordbruk. En lördag i början av juni skulle man låna ut 2 kvigor som skulle gå på sommarbete i en grannby. Bengt åker då moped de 4,5 milen enkel resa till Hoberg för att hjälpa dem få kvigorna in i en lastbil. Och som de inte är vana att skjutsas så lyckas en rycka sig loss och med en repstump hängande efter sig så rymmer koskrället. Och är borta över natten. Repet skulle kunna fastna i något och då skulle man få mycket svårt att veta var den var. Så nästa dag åker Bengt dit igen med moped och ska hjälpa dem leta. Men nu kommer kvigan hem av egen maskin. När Bengt återvänder till Björbo så regnar det så efter en tim och en kvart på moped är han genomblöt och nerstänkt av grus.

Några veckor senare så är Bengt ånyo till Hoberg på moped. Och när han åkt från Hörkna och sen ner på landsvägen vid Baggviken bär det sig inte bättre än att han kör omkull och hamnar i diket. Om det var en otursfärd med regn förra vändan så är nu turen med honom. Strax han ligger där i diket och börjar resa sig så stannar en bil och ur den kliver föraren som är sjukvårdskuning.

- Men hur är det med dig säger denna vänliga människa. Är du skadad?

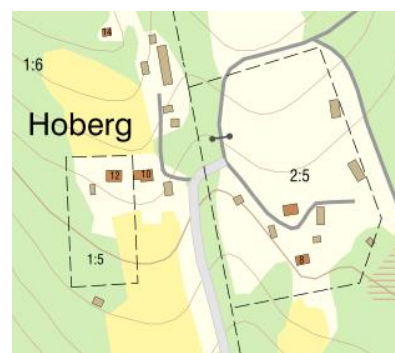
När Bengt kommit på benen så känns det som att de enda krämpor han känner är de som fanns där före omkullkörningen. Ja en sliten nacke som är en arbetsskada. Slitna höfter. - Får jag nu bara igång mopeden så ska jag nog ta mig hem. Men tack för att ni stannade och hörde hur jag mådde.

Den här dikesfärden gjorde i alla fall att jag resten av sommaren lät gräset växa och sen slog av det med röjsåg ett par gånger.

Hoberg, Inger Persson, född 1934.

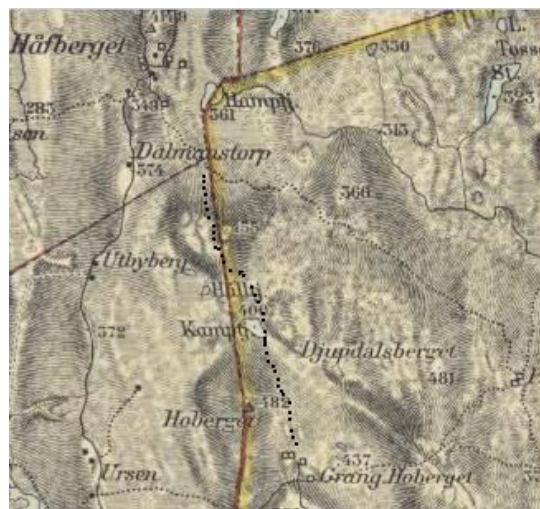
Berättelse ur Håvbergsboken.

En kort period kring 1925 hade man skola i Hoberg. Barn kom från Hoberg, Kuntberg, Björndalen och Pullingberg. Efter 1930 föddes endast Inger Persson och Börje Magnusson. Och nu bestämdes det att dessa skulle gå i skola i Håvberget och bo inneboende från klass 1. Idag skulle detta ses som mycket problematiskt. Men Hoberg saknade länge väg och det ansågs väl inte möjligt att skjutsa dem till Ulriksberg. Börje hade sin moster Berta i Håvberget vilket underlättade. Inger lever inte längre men sonen har kvar ett ställe i Håvberget invid skolan.

Inger skriver själv: Jag är uppväxt i Hoberg en by med fyra gårdar och sex km söder om Håvberget, och jag började skolan åtta år gammal 1942. Det var intagning i skolan vartannat år. Jag var inackorderad hos Berta och Albert Eriksson de första tre åren och hos Per och Anna Andersson de fyra sista.

På den här tiden fanns inte bilar och vägar som idag, så man kunde inte komma hem varje dag. Kortaste vägen var en gångstig som man kunde gå på måndag morgon till skolan och sen hem på lördag förmiddag. Första åren brukade min morbror Albert följa med och även hämta mig. Det gick bra att gå så länge det var barmark. När det blev snö brukade morbror Albert skjutsa mig med häst och släde. Denna vägen var längre och gick förbi Kuntberget, Ursen, Sköttens, Korpellet innan man kom fram till Håvberget.

Karta från 1912. Här är stigen mellan Hoberg och Håvberget inprickad. Efter 4 km kommer man in på samma väg som går från Pullingberget till Håvberget. En stor myr norr tjärnen med i delar stockbro. Norr Ursen ser man här ett ensligt torp.

En del vintrar hade någon gård avverkning i skogen och då gjordes vinterväg till Håvberget dit timret kördes. På vinterväg kunde jag åka spark eller skidor till skolan. Men det hände att man fick göra skidspår längs gångstigen när det inte pågick någon avverkning. Vårvintern och våren kunde vara en knepig tid att ta sig fram, då varken mossar eller tjärnar bar. Jag minnes en vår då det började bli barmark bitvis så man kunde inte åka skidor längre. En söndag eftermiddag gick jag stigen ner mot Hålltjärn för att trampa väg så det skulle bli enklare att ta sig till skolan på måndag morgon. Det var ungefär en halv meter snö att trampa upp eftersom det låg i en norrsluttning, där snön smälte långsammare.

Hoberg. Per Erik Johansson, Stina Jansson med barnen Anna -11, Anders -08, Berta -03, Gottfrid -06 och Gustaf -01

Inger: När jag började femte klass började även Börje Magnusson från Hoberg och då blev vi två som hade sällskap. Skolan började klockan halv nio på morgnarna och slutade halv tre eller kvart i tre på

eftermiddagen. Vi gick även två timmar på lördagarna och då brukade morbror Albert handla hos "Sigurds" och då fick vi sällskap hem.

Vi var mellan sex och elva elever i skolan under min skolgång, om jag minns rätt och alla gick i samma sal. Ytterkläderna hängde vi i omklädningsrummet, som också va gymnastiksal och matsal, där vi åt våra medhavda smörgåsar och drack vår mjölk.

De två första åren hade vi Lås Maria Olsson som lärarinna, en äldre gråsprängd tant, som var väldigt snäll. Efter henne kom Ester Ros, som var ung och mera sträng. Jag minns en gång då vår klass hade rättskrivning och en annan klass hade muntligt läxförhör. Rätt som det var röt hon till och jag blev så rädd, att jag gjorde en stor krok i min skrivbok.

Det hände roliga saker också till exempel när vi fick gå ut i skogen och plocka lingon på hösten. En klar septemberdag med matsäck, det var härligt. Potatislov tror jag vi hade i två dagar, då vi fick var hemma och hjälpa till att ta upp potatis.

Frampå hösten började vi förbereda för julfesten. Vi klippte och klistrade bland annat julgranskarameller och flätade pappershjärtan, som vi satte i julgranen. Det vi tillverkat fick vi efter julfesten ta med oss hem. Vi övade på Luciatåg och sketcher, som vi spelade upp på festen.

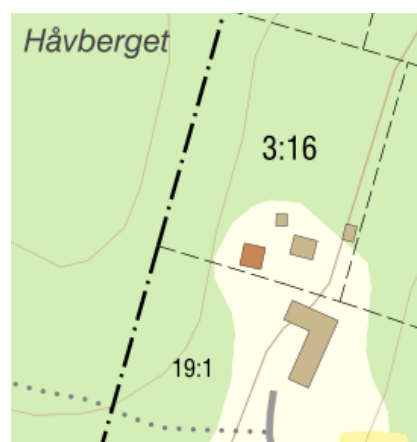
På rasterna under vintern åkte vi skidor och ibland satte vi ihop sparkarna till tåg, som vi åkte med full fart utför backarna. Snöbollskrig var också populärt. När våren kom och det blev bart och vått, spelade vi kula, hoppade hage och lekte kurragömma med dunk.

Dagen före examen skurades golvet i skolan och vi var lediga och då plockade vi blommor. Det var daggkåpa, styvmorsviol och kattfot, som vi band till en krans. På sen eftermiddag lövade vi skolsalen med björkar och hängde blomsterkransar på katedern. Alla skolbarn hade var och en med sig sin favoritblombukett att sätta på skolbänken. I min buket var det liljekonvaljer och löjtnantshjärtan. Examen minns jag som en högtidsdag med föräldrar och grannar närvarande. Vad jag minns var det alltid vackert väder. Det var mina sju år i Håvbergets skola.

Tilläggsas kan att Inger blev kvar i Håvberget då hennes mamma senare gifte sig med Oscar Magnusson. De bodde i lärarbostaden.

Ungdomstid i Håvberget, Inez Jansson, född 1939

När Inez var kring fyra år så dog mamman Elin som kom från Norhyttan. Pappa Erik hade sin bror Albert med hustru Berta i grannhuset och här som i många andra fall fick nära släktingar rycka in och stödja när pappan var i skogsarbete. Inez växte upp vid 3:16. Mitt uthus nedan och sen kyrkstigen mot Kyrkfallet prickad. Från Inez hem var det en kort bit upp till högsta punkten av berget. Intill fanns det vi kallade "lilla simsjön". Man lär ha badat där förr men idag tycks den ha krympt och är full med mossa och andra växter. Intill fanns "stora simsjön" där jag har åkte skridskor 1959. Den är idag ute på ett hygge. En stig gick rakt i norr och var kortaste vägen till Kyrkfallet.

Inez skriver: I Håvbergets skola var vi sju barn sammanlagt det år jag började första klass. Året 1946 var vi tre förstaklassare, som med stor förväntan och litet "pirr" i magen traskade till första skoldagen. Det var Ragnhild Andersson, Börje Magnusson från Hoberg inneboende och jag. Margit

Johansson gick i tredje, Inger Persson, Sune Karlsson och Tord Karlsson i femte. Som i de flesta byskolor satt vi i samma sal och en lärarinna undervisade alla klasser.

Det kan inte ha varit lätt att lägga schema för terminen och få det att fungera dag för dag. Men det fungerade bra. Medan vi i första klass övade på bokstäver och siffror, förhörde kanske Margit i trean på historieläxa. Femmorna kanske den timmen tränade i räkneboken.

Vi lärde oss tidigt att arbeta självständigt och avskärma andra ljud. Men ibland var det väldigt spännande att lyssna med ena örat på genomgången av historielektionen, som lärarinnan gjorde med de andra. Vi trodde inte att det skulle märkas, när vi lyssnade, och samtidigt försökte se flitiga ut. Men vår fröken såg det omedelbart och påpekade mycket bestämt, att vi skulle arbeta med vårt. Jag undrade mycket på hur hon alltid upptäckte allt.

Första lektionen inleddes alltid gemensamt med en morgonbön och psalmvers som vi sjöng tillsammans. Så fortsatte alltid lektionen med kristendom. Förhör av läxa och ofta en psalmvers, som vi skulle kunna utantill. Vi läste bordsbön före maten, efter maten och varje dag avslutades med bön och "Tack för idag!"

Jag tyckte om att gå i skolan och allra mest före jul. I november, december förberedde vi för julfest. Vi tränade in pjäser, gjorde ridåer, tränade julsånger, både gamla och nya, som vi lärt oss genom skolradions sångstunder.

Skolradion ja, den lyssnade vi på i avklädningsrummet, som vi kallade det rum där klädkrokar, tvättfat, vattencistern i koppar och ett långt bord med långbänkar fanns. Där åt vi våra matsäckssmörgåsar och drack mjölk eller choklad. Där lyssnade vi på Sten Bergmans reseskildringar i skolradion. Till jul tillverkade vi julpynt till granen där. Det blev flaggor, karameller och pappersväskor i alla härliga färger. Det var en skön känsla runt det här bordet.

Så minns jag våren! När snön var borta och marken var fortfarande utan grönska. Då var det vårstädarveckan av skolgården och då kom "Flodinsmora", som vi kallade Anna Flodin från Hagfallet. Hon kunde tillverka kvastar minsann. Björkkvistar som var sammanbundna med starka vidjor. Hon sålde sina kvastar till många och även till skolan kom hennes leverans. Jag minns lukten av multna löv, våt jord och gammalt gräs. Det luktade vår och det kändes härligt. Några timmar varje dag efter matrasten sopade vi. Bit för bit av skolgården blev ren och fin. Det var sanna arbetsglädje. Vår lärarinna Ester Ros Johansson, bjöd på saft och bullar under de stora björkarna. Vi njöt!

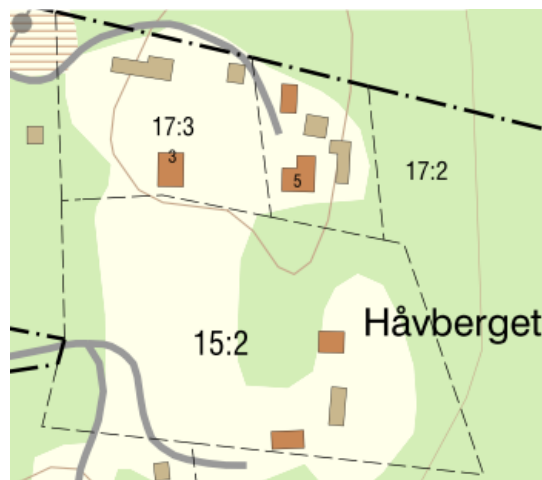
Efter femte skolåret för min del, 1951, lades skolan i Håvberget ner. Det var vemodigt den examensdagen. Vi som börjat första skolåret tillsammans hade nu två år kvar och till hösten skulle vi börja i Lövsjöns skola.

Varje examen smyckades skolan som på de flesta skolor med löv och blommor. Varje examen bands en stor blomkrans, som sattes fast framme på katedern. Den flicka eller de flickor som slutade sin skolgång band den stora kransen. Det här året var det Margit som band kransen och Ragnhild och jag gjorde buketter till kransen. Så var traditionen. Men först hade alla hjälpts åt att plocka blommor. Pojkarna högg björkar och ställde in i skolsalen och ute på verandan. Skolhuset står kvar och utvändigt ser det likadant ut som för 57 år sedan, när jag stod på skolgården med "pirr i magen".

Håvberget. Uppväxt med lanthandel, Östen Johansson, född 1948

Hämtat bland annat från insändare i Dala-Demokraten.

Detta är "Östermossen" i Håvberget. Husen byggdes sent i området. Jag växte upp på 15:2 som idag ägs av min systers dotter Karin. 17: 3 var Jakob Lindwalls hus från början. (Min farfars bror.) Sedan bodde här hans dotter Selma och maken Arvid. Sedan 1990-talet ägs det av Peter och Annika Sturesson. Fars affär är nederst, sen Lillstuga där farfar bodde i 20 år och sen huset där jag växte upp. Ladugården är riven. Huset med nr 5 byggdes av min kusin Maj-Britt Eriksson. Ägs idag av familjen Sturesson. Från vårt hus ledde en smal stig åt öster ner mot Hamptjärn. Då man lämnade åkern passerades "Mosgrinden". Stigen gick sen mot Pullingberget och dit kunde man förr gå på fem kvart. När min syster var sexton år fick hon gå med kor till Pullingberget för att man längre fram skulle få en kalv.

Insändare i DD. Det har stått en hel del skrivet i DD om ett kommande stöd till lanthandlare som kämpar med lönsamheten. Kan då nämna att jag växt upp bakom disken i en lanthandel byggd 1940 i den lilla byn Håvberget i Nås Östra finnmark. Trettio år senare gick min pappa i pension och då stängdes butiken. Själv hade jag då sedan länge blivit stadsbo. Men har idag hunnit reparera byggnaden.

Bild från återinvigningen 2009.

Det ni nu får läsa kommer att göra er förundrade över de enkla levnadsförhållanden som rådde ute i glesbygden fram till avfolkningen på 70-talet. Ungefär samtidigt som butiken byggdes så elektrifierades byn och därför inköptes en för tiden modern kyldisk. Den syns till vänster med en tung marmorskiva uppepå. Nu hade den många svagheter så långa perioder så fick butiken klara sig utan kyl. Att ha frys fanns inte på kartan. En jordkällare fick duga som förvaring av falukorv, fläsk och smör. Varor kom under fyrtioalet med buss från Sunnansjö och min pappa kunde med en så kallad lättviktare (mc med 80 cc) hämta detta i Lövsjön. Senare levererades varor med lastbil från Hakonbolaget och Rudhe o Co.

I byn fanns tioalet hushåll och under kriget fanns skogsarbetare förlagda i baracker runt byn. Sven Magnusson i byn Grangärde Hoberg kom och storhandlade och klövjade hem sina varor. Det var cirka fyra km längs en skogsstig. Från Ursen och Kuntberget kom man med häst och släde eller med spark då det här var en något större väg än den till Hoberg. Gustav i Pullingberget kunde välja mellan

Hannas butik i Gänsen och vår. Gustav tappade en gång bort sig i skogen mellan affären och hemmet. Dessa långväga odalmän satt inne hos oss i köket en stund för de väntade sig att bjudas på kaffe.

Som barn tyckte jag affären med tillhörande magasin var så stor. Det visar sig nu att det är fyrtio kvadrat golvyta och bygget gick på sex tusen kr. Då ingick i detta vedspis och en riktig murad skorsten. På vintern var det oftast kring tio grader inne i affären och i magasinet var det lagom "kylskåps-temperatur". Läsk frös ibland. Man kunde inte saluhålla mjölk och fil under dessa omständigheter. Men mjölk köpte alla direkt hos närmaste bonde.

Efter kriget kunde min far skaffa bil och började då sälja varor i byar som redan hade Konsumbutiker. En period hade han en "filial" i Lövsjön inne i en enkel barack. Min syster Margit och Inger Persson turades om att expediera. Långt in på 60-talet sålde han från bilen i Lindesnäs. På hösten köpte han in lingon som kördes till Sågens järnvägsstation.

Kring 1960 levererades bröd med buss från fyra bagerier. Rossebagarn, Saxdalens bageri, Skansbackens bageri och Dalabagarn. Färskt bröd uppskattades av alla ungar. Gänsen och Lindesnäs har idag en stor fast befolkning. Nämnda fyra affärer är sedan länge nedlagda. Även i närmaste större tätorter, Nås och Björbo, har underlag för butiker sviktat. Jag vill uppmana alla att handla i närmaste butik.

Tidiga minnen från affären

Mina första minnen av affären är från mitten på 1950-talet när jag var 6–7 år gammal. Det var spännande varje gång som Hakonbilen kom. Före jul kom det hem norsk torkad lutfisk i stora knippen och som hade en alldeles särskild lukt. Vindruvor kom från Italien i tunnor, varvade med korksmulor. Risgrynen kom i stora säckar och ibland fick jag hjälpa till att väga upp i påsar. Sill kom i plåthinkar eller i tunnor. Apelsiner kom i trälådor som var av helt andra träslag än de vi var vana vid. Ibland mörkröda träslag som dock fungerade utmärkt att tända med i spisen tillsammans med träull.

Mjölk och fil såldes inte i affären eftersom det fanns kor i nästan alla gårdar. Smör köptes ibland in från traktens bönder om de hade överskott och såldes vidare som "bondsmör". Potatis, morötter och nötkött såldes inte heller. Alla var självförsörjande. Tomater och gurka såldes på sommaren.

Alla hade inte kontanter att betala med. Sigurd, min far alltså, berättade att från Kuntberget kom en bonde och ville betala med ett kalvskinn.

- Men var har du kalvskinnet, frågade min far.
- Ja kon har inte burit kalven än blev svaret.

Falukorv, rökt fläsk, kaffe, hårt bröd, limpor, margarin, mjöl, salt, socker, makaroner, flingor, gryn, ost, medvurst, ägg och apelsiner var de verkligt stora varorna. Ungarlarna köpte naturligtvis också allt kaffebröd i affären. Bullar och wienerbröd från Skansbackens bageri i Nås, semlor från ett bageri i Rävåla. På lördagar fanns både björkstubbar och bananstubbar. När jag kom hem från skolan på lördag halv tolv, gick man direkt in i affären och fick en färsk munk. Då satt ofta de långväga besökarna från Kuntberget och Ursen och väntade på att få veckohandla. Det kunde kännas på lukten vilka som hade åkt häst och släde till byn. När man minst anade det kunde Gustav från Pullingberget komma österifrån från Hamptjärn. Fem kvart tog det att gå mellan byarna. Han hittade hem även om det blev mörkt.

Hästskor och tillhörande söm, stoppnålar, garn och björntråd fanns att köpa. Snus, cigaretter och en hylla med gotter fanns också. Bensin saluhölls i stora fat liksom melass till korna. Ficklampsbatterier

var nog så viktigt på vintern. Från Sunnansjö järnhandel togs det hem spadar och grep på beställning. Till älgjakten skulle det tas hem gummistövlar

Varje vecka kom Hakonbilen från Ludvika med en last av torrvarar. Ibland kom Rudhe & Co. För att lastbilen skulle kunna vända så behövdes en ordentlig vändplan. Att skotta snö för lastbilen var något som jag kunde hjälpa till med från det jag var 8–10 år. Och jag kan minnas att jag faktiskt tyckte det var roligt att skotta upp prydliga vallar. Konstigt nog får man säga. Man kände väl att man gjorde nytta. Sigurd var ju ofta på resande fot för inköp eller försäljning.

Innan Sigurd skaffade bil 1945 så hämtade han en hel del varor med lättviktare nere vid Håvån. Bussen lämnade av diverse paket och med dessa fastspända på pakethållaren så kunde Sigurd med ett smatter ta sig uppför den två km långa stigningen till Bastuberg och sen vidare två km till affären. Efter kriget köpte han bil tillsammans med Sven Magnusson i Hoberg. En A-Ford, robust och bra, men på vintern skulle det värmas en stor kastrull varmvatten inne i köket och sen hällas i kylaren. Olle Eriksson som då var ungefär femton år fick sen dra igång bilen med vev. Det var besvärligt på vintern att komma iväg men detta förebadande ändå en ny tid. Det blev nu möjligt att åka runt i byarna och sälja från bilen. Med bilen åkte han runt och köpte upp lingon som sen kördes till Sågens järnvägsstation.

Varje dag kom Karl Åkerström, då närmare 75 år gammal, från Utbyberg och handlade det som behövdes till sig och sönerna Ragnar och Magnus. Vi barn stod i rad utanför och väntade på att han skulle komma ut och ge oss varsin tioöring. Detta var en säker inkomstkälla och någon gåva i gengäld behövdes inte. Sen höjdes detta till tjugofem öre. För en krona kunde man köpa tre läsk inne i affären. Om man bara tog i lite så kunde man trycka i sig tre läsk på rad. Blev man mätt gick det också att skaka flaskan och spruta ut läsk på varandra. Ibland på aftonen kom Ragnar och handlade. Han satte sig alltid en stund och släckte törsten med en lättöl. Magnus var snäll tyckte jag och mer pratsam.

Det fanns en kyldisk från 1940-talet. Men den krånglade ofta. Jag minns hur Sigurd om sommaren bar köttvaror fram och tillbaka till jordkällaren en bit bort. På vintern bar han med sig några vedträn varje gång han gick in i affären. Det hände att någon läskedrycksflaska frös sönder om den stod nära dörren. När mamma fyllde 50 år 1957 fick man råd att köpa en frysbox. Det var en god investering för den håller än i denna dag 46 år senare. Efter det fanns glass att köpa.

En ICA butik idag, som den i Djurås centrum, har 8000 produkter. Man har ett fyrtiotal tesorter. Hemköp i Borlänge har ca 12 000 produkter. Om jag skulle gissa så hade man kanske 300–400 produkter i affären kring 1960. Och mer togs hem på beställning. På söndagarna satt Sigurd och förde bok. Någon egentlig semester hade han aldrig. Utom om han gick ut i skogen och högg ved. Men min mor fick vid två tillfällen åka på husmorsemester. Ena gången till Tofta på Gotland och andra gången till Sunderbyn i Norrbotten. När min mor en gång låg på sjukhus så var det precis den tid när det fanns semlor. Det blev då färska semlor först på tisdag och sen överblivna på onsdag och torsdag.

På 1960-talet var omsättningen cirka tvåtusen kronor i veckan. Lönen var då ungefär 6–8 kronor per timme för en utbildad industriarbetare. Ett paket cigaretter kostade tre kr. En liter bensin en krona. Sigurd sa att han och min mor kom upp till ungefär två kronor per timme på sitt arbete i affären när alla kostnader var betalda. Det var i vart fall så pass mycket att man kunde sluta med jordbruket 1955 och sälja de två korna. Kanske räknade han medvetet lågt när han skulle tala om vad han tjänade. Men ingen i byn ville nog överdriva eller skryta om sin inkomst.

Arbetsplikt för 1943 års värnpliktiga

Mitt under kriget som pågick från 1939–1945 begränsades Sveriges möjligheter att importera stenkol, koks och olja för bränsleförsörjningen. Trots ökad vedproduktion till flera gånger det normala så rådde brist på bränsle i de större städerna. De första vintrarna på fyrtioalet var kalla och det nämns att i många lägenheter kunde det vara +5 på morgonen innan man fick fyr i pannan.

Vedeldning har aldrig kunnat mekaniseras utan på natten sjönk temperaturen inne då man låg och sov. Själv minns jag att det ofta var 24 grader varmt på kvällen för att sen sjunka till 14 när pappa gick upp. Han tände i spisen och satte på tevattnen. En stund senare då jag gick upp värmdes spisen.

Men rådande bristsituation i städerna gjorde att det bestämdes att pojkar födda 1923 skulle få arbeta i skogen och var och en skulle hugga ved för 600 kr i den tidens penningvärde. Detta som ett steg i värnplikten.

Den 15 jan 1943 anlände ett flertal pojkar med tåg till Björbo. Man skulle sen ta sig vidare upp till Bastuberget på Floda finnmark. De två milen skulle man färdas i en gengasdriven bil. Det visade sig att den var så motorsvag att den inte orkade upp mot Bastuberget. Pojkarna fick kliva ur och istället för skjuts fick de hjälpa bilen upp. Det var elva pojkar, några hade arbetat med yxa och såg, men någon var bagare, någon kontorist, någon snickare mm. Alla förväntades efter någon timmes instruktioner kunna bruka sina verktyg.

Om Bastuberget skriver folklivsforskaren K E Forslund: Byn består av en förmögen storgård med två mangårdsbyggnader, en äldre stuga med takved, ett härbre av duktigt timmer med golv av mäktiga stockar och till och med ett kapell. Det senare byggt av Bastubergs -Magnus.

I den ena mangårdsbyggnaden bodde Oscar Magnusson och i den andra inkvarterades de elva pojkarna. Där fanns kök med vedspis och en kammare. Pojkarna bodde alla i kammaren för att bättre hålla värmen.

Nästa dag fick man ut arbetskläder samt yxa, bågsåg, fil, kil och barkspade. Därtill några timmersvansar som man kunde hjälpas åt två man för att fälla grövre träd. Skiftet låg någon km bort och pojkarna skulle hugga kolved i tremeters längder. Klip byggdes upp till en meter i höjd och för det fick man 80 öre. Stockar grövre än fyra tum i smala änden blev massaved och skulle barkas. För en sådan fick man 45 öre.

Första dagen bjöd på tio minusgrader. I början kunde de på en vinterdag prestera tre klip och tre massabitar. Förtjänsten blev 3:75 kr. Krafterna nära slut på de som aldrig hållit i en yxa.

Februari blev mild det året och det underlättade arbetet. Efter några veckors arbete hade de övat upp tekniken och kroppskrafterna hade ökat. I en skrift nämns att de kunde känna ett visst nöje i arbetet och man visste att det var till nytta för landet. Vissa var extra envisa och fortsatte efter att mörkret kommit. Det gällde ju att få ihop till en summa på 600 kr i inkomst. På kvällen kunde pojkarna ta en promenad till den affär som fanns i byn Håvberget. Allt var ransonerat på den här tiden och skulle kvitteras mot kuponger. Men mazariner och kakor kunde köpas utan kupong. Bröd hade kommit med buss till Lövsjön och sen forslats upp på kälke till affären.

I slutet av januari kom ett gäng norrmän och göteborgare som då fick logera i baracken 300 meter längre ner mot Håvån. Några var inte så intresserade av huggning utan satt inne med kortleken. Men en av pojkarna åtog sig att i slutet av vintern att med häst och släde köra fram det som avverkats till

landsvägen. Det här var Hugo Arvidsson som sen gifte sig med Karin i Bastuberget och senare efter pensionering köpte ett torp i byn Håvberget.

I skriften av Paul Palmgren från Falun nämns att i slutet av mars hade man övat upp sig så att man kunde tjäna tolv kronor per dag. Då hade han också fått ihop de 600 kronor som var betinget. Konstigt nog inträffade ingen allvarlig olycka. Arbetet var farligt ska alla veta och det saknades säkerhetsföreskrifter och skyddsutrustning.

Här kan tilläggas att två av min mammas bröder skadade sig så svårt att det förkortade livet. Brodern Valdemar högg sig svårt kring 1920 och avled 17 år gammal några månader senare. Troligen hade yxhugget tagit i själva skelettet i underbenet. Komplikationer tillstötte. Ingen läkarvård gavs. Brodern Erik som klarat sig från olyckor ända tills han vid 55 års ålder fick motorsåg. Den kan han inte hantera utan drabbas av två svåra olyckor inom en 5 årsperiod. Långa sjukhusvistelser för komplicerade benbrott ena gången och svåra skärskador ovan knät andra gången.

Risbergs Jernhandel lever kvar i minnet.

Året är 1954, jag är sex år och ska tillbringa en vecka på Sunnansjö sjukstuga. Jag är allergiker och ska genomgå en kur med sprutor varannan timme. Sköterskorna är respektingivande. Hårda men rättvisa. När min storasyster kommer på besök så kan vi ta en promenad till Risbergs Jernhandel. Ja, det ska vara "e" inte "ä" som det är idag.

Att få stega fram till den hylla som visade leksaker var en höjdpunkt. Jämfört med de ofta enorma

ytor som finns för leksaker i dagen varuhus var detta ett mini-utbud. Men ändå något man längtade till. Efter besöket kunde man fortsätta till ett café intill.

Sunnansjö var en viktig ort för de som bodde i Gänsen, Lövsjön och Håvberget. Min farfar och sen far hade lanthandel i Håvberget och i pärmar med sparade fakturor från 1930-talet finns mängder med inköp från Risbergs Jernhandel. Varor som t ex hästskor och spik levererades med buss till Lövsjön och min far hämtade sen hem paketen på lättviktarens pakethållare. Affären är idag som ett litet museum.

Ägare och expediter gick i grå långrock och sågs som specialister inom sitt gebit och kunde säkert plocka fram bult med omvänd gänga om så behövdes. Från ägaren Manne Risberg kom till varje jul ett hårt paket till mig och inget var mer spännande än att öppna just detta. Man sörjer att butiken nu stänger.

Påven efterlyser ny upplysning.

I tre läsvärda artiklar har Dalademokraten låtit experter inom botanik, ornitologi och entomologi beskriva läget inom länet. Vilka arter ökar och vilka hotas? Urban Gunnarsson som beskriver floran utgår från Linnes Dalaresa 1734, där denne dokumenterade vad han upplevde dag för dag. Hur skulle Linne upplevt landskapet idag efter femtio år av storskaligt skogs- och jordbruk.

Jag är 20 år äldre än Urban och har upplevt den tid då det bedrevs småskaligt jordbruk i de mindre byarna i skogsbygder. Uppväxt i Håvberget, en by med anor från 1600-talet, och där Urban var talare i samband med att en informationstavla invigdes 2015. Man kan se det som ett jag gjort hela resan från det enkla till dagens överflöd.

Ingen idag kan tänka sig tanken att leva så enkelt som man gjorde här 1950. Det ekologiska fotavtrycket var minimalt och byn var resilient. Man skulle klarat sig själv i några månader utan hjälp utifrån. Det fanns 10–12 gårdar var och en med någon åker till potatisland, några tunnland äng samt därtill hagmark och skogsbete för kor. I byn var det endast lärarinnan som hade fast månadslön. Männen hade skogsarbete på vintern. Flertalet kvinnor skötte en ladugård med handmjölkning morgon och kväll av två till fyra kor.

I min ungdom fanns fler arbetshästar än bilar i byn. Skogsarbetarnas semester innebar ofta att de fick hjälpa till med höskörden. Tanken att göra semesterresa fanns inte. Entreprenörsandan fanns hos många och successivt hade byn fått radio, telefon, allmän väg och elektricitet. Det blev bättre och bättre.

Ofta har jag funderat kring vad det är som drivit utvecklingen i Europa fram till dagen överflödssamhälle. Kanske går det tillbaka till den engelska filosofen Francis Bacon, verksam kring år 1600. Han ansågs vara den visaste, mest snillrike men samtidigt den lumpnaste av människor. Han var en av de första som förstod att vetenskaplig kunskap kunde ge människan makt över naturen. Undersök och penetrera henne, menade han, på det viset kan människors välbefinnande främjas i en utsträckning som man då inte kunde föreställa sig.

Vi har nu år 2020 "penetrerat" marken och upp kom olja som gav energi, vi har penetrerat atomen och det gav oss kärnkraften och just nu penetreras människans DNA med för framtiden oanade konsekvenser. Kyrkans makt bröts genom "upplysningen". Adam Smith och David Ricardo lägger fram teorier om hur handel kan göra alla till vinnare. Manegen är krattad.

Ovan t.v. Delar av den här sluttningen börjar likna en örtrik friskäng. Nedan t.v. Längst upp på finnmanen slingrar sig band av mark som inte har kunnat plöjas. Fläckvis är gräsheden och friskängen här riktigt artrik. /Ala 2010-09-16.

Håvberget har idag ytor som efter fyra hundra år av lieslåtter är mycket artrika. Längst upp syns "Olofsgården" där min mamma växte upp.

Om Linne kom till Håvberget idag skulle han glädjas åt att den så kallade finnmanen ser ut som för hundra år sedan. Det är magra tegar då de ej gödslats på femtio år men floran är rik. Inte ett enda kreatur syns till. Vänder han kosan mot jordbruksbygder ser han hur en ensam bonde i en stor traktor på en enda dag kan slå gräset på flera hektar, vända och lägga strängar samt innan solen gått ner fått klart med tonvis med ensilage i plastbollar.

Men att göra stordrift och marknad av all produktion av grödor, fruktodling, bomullsodling och djurhållning har uppenbara nackdelar. Linne om någon vet betydelsen av bin och andra pollinatörers obetalda ekotjänster för att tex fruktodling ska ge skörd. Dagens kemikalier som ska hålla borta

oönskade angrepp i en fruktodling påverkar pollinatörer negativt. Och hur länge kan matjorden klara av ett intensivt jordbruk?

Vad Linne inte visste var att påven år 2015 i ett brev med titel *Laudato Si* efterlyste en era av ny "upplysning". Han skrev att vi är på väg att förstöra vår jord. Nedskräpning, förgiftning, en slit- och slängkultur, minskad mångfald i naturen och därtill uppvärmningen. Den arrogans mot naturen som föddes med män som Francis Bacon måste brytas. Tydligare kan det inte sägas. Människan måste hitta sin position relativt naturen. Den orörda naturen måste ges ett värde.

Den underbara byn eller om man vill, Håvberget i litteraturens finrum. (2006)

Författaren och journalisten Anders Ehnmark har på sitt oefterlikneliga sätt skrivit om byn och dess många profiler: Sandgren i Hagfallet, Ernst från Kyrkfallet, Sigurd i affären och Agnes i Håvån, byns egen missionär. Det var Anders mamma som myntat uttrycket "Den underbara byn". Anders Ehnmark har av tidningen Expressen beskrivits som den som gett vänstern i Sverige ett ansikte, samt att han inte avsåg att göra något ansiktslyft på gamla dagar. Han är idag närmare 85 men jag ser att han skrivit i Expressen för något år sedan. Lindesnäs/Lövsjön är närmaste större orter och Bastuberget med tre gårdar är en del av Håvberget. Min farmor hade folkskola i byn och till skolan kom barn också från Ursen. I en bok med titel "*Från frihetens rike*" skriver han om byn och dess många minnesvärda invånare. Ernst och Agnes nådde hög ålder men gick bort för tioåret sedan. Citat nedan:

Alla somrar var vi i Bastuberget. Första gången var 1940, då vi evakuerades från Göteborg. Bondesamhället levde då. Man lade en bräda på kärran, som såg ut som en låda och kanske var en dyngkärra och for till stationen som var Salån. Korna gick på skogen och Sandgrens hingst var livsfarlig. Sandgren själv ansågs köpa ut, eller nyttja som man också sa, vilket var ovanligt. Gräset på sluttningen vid Smethekta slogs med lie av Kyrkfalls Ernst. Räfsorna var av trä och Ernst hade reservpinnar i fickan. Sigurd i affären sålde gult smör i skivor i brunt papper och talde om var det hade kärnats. En dag under kriget fick han motor i bakhjulet på sin cykel och for upp från Håvån på kvällen med ett smatter som förebådade en ny tid. Han hämtade varorna vid bussen.

Sven kom på häst från Hoberg och klövjade hem sina inköp. Hoberg saknade väg till oss. Sven i Hoberg hette han. Fyrtiotreorna bodde i baracken och avverkade skogen och gifte sig sedan med flickor från byarna. Det var 1943 års värnpliktiga som fick göra lumpen i skogen.

Agnes var hemma från Kongo på grund av kriget. Hon satt i det lilla huset vid Håvån, hennes pappas och min morfars barndomshem, och väntade på freden. Hon var också kusin till min mamma. Så snart kriget var slut for hon ut igen. Mitt i hennes stilla liv ett stort språng. Hon fick kallelsen i Morbergets fäbodrar i Dala-Järna och for ut 1930, ensam. Framkommen till Kivuprovinsen började hon med att slå tegel. Var sak har sin tid, och man börjar med teglet. Det blev en skola till slut.

Anders Ehnmark, idag 85 år. Han gifte sig för 41 år sedan med Sveriges snyggaste sportkrönikör, Annika Hagström. Till allas förvåning kom de efter gruvstrejken i Kiruna 1969 att jobba för Norrskensflamman i Luleå. Båda fick jobb men de fick dela på en lön. Han verkar gilla att klyva ved för det finns några vedklabbar bakom honom på bilden.

Vi med rötter från byn känner stolthet och vet att alla var dugliga bönder med en stor portion entreprenörsanda. Man skaffade bil innan byn fått allmän väg 1930. Det fanns hantverkare och folk som kunde slakta. Georg hade stora jordgubbsland och sålde jordgubbar i Ludvika. Brodern Edvin blev politiker. Oskar och Signe sålde mjölk i

Sunnansjö och Stensbo in på 1970-talet. Hildur hade kor till 1980. Elise och Ragnar Karlsson hjälpte henne.

Förändringen kom med det vi kallar utbyggnaden av folkhemmet. Byns ungdomar flyttade för femtio år sedan till närmaste större tätort, då livet där var så mycket enklare. Centralvärme, rinnande vatten, ledighet över helgen, lönearbete.

Alla gårdar hålls i ännu i skick. Åkermark slås punktligt 15:e juli varje sommar. Själv har jag ägnat tid åt att röja upp längs kyrkstigen vid Kyrkfallet. Den här vintern röjer jag längs den väg som fanns före landsvägen. Även Magnus körväg från 1950-talet som passerar tätt förbi Jan Lindblads lilla torp, Hagfallet, håller jag öppen. I Tolaråsen nära Lindesnäs finns grunden kvar efter Sandgrens stall. Sigurds affär har fått nytt tak.

Anders Ehnmark avled 2018.

Jag väljer att i samma stil som Anders skriva en fortsättning.

Anders Ehnmarks mamma Elsa åkte moped till affären och vi pojkar försökte åka från med cykel. Anders syster Katarina, då 20 år, blond och vacker, beundrades storligen och tog senare hand om Ingmarsspelen.

Byns Kongomissionär Agnes Liljedal, hade problem med att få tork på veden till vintern. Pensionen skulle först och främst räcka till tältmöten i Lövsjön. Vid fyllda 102 besökte hon vårdcentralen och doktorn föreslog inläggning. -Jag ska dö hemma, säger då 102 åringen. Sandgren i Hagfallet nyttjade som man sa och sonen Rune var skolans retsticka. När dan var över var Erikes Olles mössa gömd och till det kom mobbning.

Kyrkfalls Ernst var tidigt uppe, tände i spisen och sen direkt ut att mocka dynga. Brodern Oskar mätte kalven från svans till nos med klave. Kalven flyttades fem meter från kätten och ut. Slaktmasken laddades, Oskar bet av en fläta tuggtobak, Ernst höll att stadigt tag i kalvens huvud och så ett slag med ett vedträd mot avtrycket. Kalven segnade ner med ryckningar i kroppen. Hjärndöd ja, men med eget namn och ett liv invid kossan. Blodet tappades och sen hängdes kroppen upp i traktorgaraget.

Pojken Göran som hade långa armar fick en gång kavla upp ena skjortärmen och vända en kalv inne i kons livmoder. Svettigt och klibbigt nämnde han efteråt. Idag bygger han åt ABB i Kina och Indien.

Jacob Lindvall, en av byns många patriarker var uppfinnare, fotograf och letade guld. Förgäves och resultatet blev fattigdom och skilsmässa.

Mycket grymig av Jacob Lindvall

Bonden Kristian kom till i affären och ville handla på ett kalvskinn. Men var är skinnet frågade Sigurd. Ja kon har inte burit ännu. Efter Krügerkraschen 1931 fick byns affär bli bank och friställda arbetare fick kredit. Ibland i mer än ett år. Handelsman fick bli socialare innan folkhemmet skapades kring 1950.

Gustav Hansson hade kring 1915 sparat ihop 700 kr och min farfar som då var handlare i byn fick förvalta detta mot 4 procent ränta. Det blev 28 kr i ränta och detta samt utdrygat med dagsverken levde Gustav på.

Sigurd var fågelvän men alla tålde inte göktytans läte. Istället laddades hagelbössan och fågeln föll död till marken. Hagel-, salongs- och kulgevär fanns i flera gårdar. Att göktytan är en ornitologisk raritet och fridlyst beaktades ej.

Skolbiblioteket, nykterhetslogen, frikyrkan och fotogenlampan gav kulturellt och reellt ljus innan byn elektrifierades 1940.

Sven gifte sig med Anna i grannbyn Hoberg. Systemen Berta, den mest begåvade, belästa och kunniga bland bondkvinnorna, gick motsatt väg och gifte sig med Albert. Utan egna barn gavs tre fosterbarn bästa tänkbara hem. Flera blev egna företagare.

Inger Persson från Hoberg fick bo i veckorna hos Albert och Berta redan från klass 1. Hoberg saknade både skola och väg. En söndag med stort snöfall började Inger trampa upp en stig mot byn så att det skulle bli lättare att gå på måndag morgon. Lov från skolan gavs för att plocka lingon och potatis.

Alberts häst var fullstor men istadig på gamla dar. Med två ton timmer bakom svansen gick han 15 meter och sen var det uppehåll en minut. Efter vila och ivrigt smackande och tillrop så kunde det bli ett nytt ryck på 15 meter.

Martin Hansson nyttjade periodvis och då avmätaren såg de enmetersklip som han huggit frågade han. -Hur många pilsner räcker det till? Det var redan uträknat.

Emils Ernst gjorde ved av ett fint härbre då spisveden tröt. Som sosse skulle kooperativa butiken i Lövsjön gynnas. Komplettering från Sigurds butik ordnades med mig som ombud. Ernsts åker i sänkan mellan Vargåsen och byn var olidligt varm vid slåttern. Att åkern var tuvig gjorde inte saken bättre och höjdpunkt var att få risgrynsgröt och hjortronsylt till lunch.

Herman Dinges kom från Tyskland till byn 1956 med två tomma händer, en ung fru och två små. Mona Dinges var den blondaste och vackraste kvinna man sett. Prästdotter från Idre samt hör och häpna. Hon rökte John Silver utan filter. Edvin Karlsson hjälpte dem med husrum och huggning.

Kan nämna att sonen Hans-Ole Dinges född 52 fann jag i telefonkatalogen för Uppland. Hans-Ole, se berättelse nedan, hade fått en otroligt fin trampbil i present 1957 ca och den stod då placerad i Georg Karlssons vagnsschul. När jag cyklade förbi och såg den kunde jag inte låta bli att sätta mig i och försiktigt trampa fram och tillbaka. Ingen såg det. Jag hade säkert kunnat låna den en stund om jag frågat.

Slutligen kan nämnas att alla fakturor, bokföring, anteckningar om skulder mm från hela 30-talet finns kvar i det så kallade lanthandelsmuseet.

Skogsarbete kontra slitet i byggbranschen

Man blev ju ingående matad med hur mödosamt jobbet i skogen kunde vara innan maskinerna tog över helt kring 1975. Hade vi bjudit hem mammas bröder Albert, Erik och Oscar så var det givna samtalsämnet bland männen, skog, skog och åter skog. Ja, en och annan fick ju jobba vidare med motorsåg vid speciella förhållanden, eller gå med röjsåg sommartid och sen kanske stämpla på vintern. Men en skogsmaskin kunde göra minst 25 mans arbete. Och nu skulle timret inte barkas i skogen längre. Och maskinen var igång 80 timmar i veckan så två man gör 50 mans jobb. Det som en gång var grunden till ekonomin på landsbygden var därmed ett minne blott.

I boken *"Betongarbetaren"* tecknar Walter Nilsson en färgstark bild av hur Sverige byggdes upp under 60-talet. Miljonprogrammet, en miljon lägenheter skulle byggas på tio år. Ingen anade då att 60 år senare så var flera av dessa områden med hyreslägenheter dessvärre delar av det man nu kallar utanförskapsområden. Ibland benämnda "utsatta" eller "särskilt utsatta".

Bokens huvudperson ville öka på lönen då han nu hade fru och barn. Från att ha tjänat 4 kronor i timmen på en växtodling så kunde han få 9,50 som grovis eller betongarbetare. Han tyckte om att arbeta hårt och han behövde inte bli besviken. Bland det första han fick göra är att mellan klockan sju och fyra med två raster med spade och korp gräva sig ner i en före detta tipp där det fanns rester från kemisk industri blandat med tegel och skrot.

- Vad är det för skit som finns i groparna? frågade han verkarn.

- Vill du verkligen veta det? sa verkarn.

Här var en syrafabrik och intill en svinfodersfabrik. Man hade en kompressor och en bilhammare som kallades Pokorny. Den kunde väcka döda med sitt dån, sa man. Huvudpersonen, Spjut, stupade dödstrött i säng på kvällen.

Helsingborg fördubblade sitt invånarantal på fem år.

Saltsyrafabrikens ugnar skulle renoveras. Man mejslade ner sönderbränt tegel i ugnarna innan de svalnat, 15 minuter inne i ugnen och sedan 15 minuter utanför. - Den här satans stridsgasen tar livet av oss, det bränner sönder kläderna, sa en arbetare till basen. Det var en osynlig retande gas. Man fick ny overall var fjortonde dag. Fyra ugnar renoverades åt gången. Intill dessa i värsta hettan kördes de andra för fullt.

I åtta timmar armerade huvudpersonen golvytor kring silos. Armar, axlar och rygg värkte, händerna knöts i kramp. Han var inte van och stupade i säng på kvällen.

- Nu är du väl nöjd? sa frun retligt.

- Du är och förblir en hoppjerka. Varför sa du upp dig på handelsträdgården där du hade fast jobb? Med glidform byggdes silos och skorstenar. Ibland ända upp mot 120 meter. Man jobbade kontinuerligt i tolvtimmarsskift då formen hela tiden måste flyttas uppåt. Stressigt, hets genom gruppäckord, men också yrkesstolthet och kamratskap. Men familjelivet kom i kläm när det antingen är tolv timmar dagtid eller tolv timmar nattsift. Man byggde ca två meter per skift på höjden. Man var uppe på sextio meter då en höststorm svepte in över Skåne. Hängställningen både den invändiga och utvändiga gungade. Basken och järnhiven som skulle upp med hjälp av kran slog mot skorstenen och kunde förstöra en utvändig steg. Spjut svajade fortfarande när han på kvällen lade sig för att sova.

Kinderna brann, huvudet arbetade med en rullebör som måste backas.

Orkanvindar på natten gjorde att nattsiftet gick ner under sex timmer. Glidformen stod still. Två man gick upp och försökte få loss formen. Det tog åtta timmar att få glidformen att släppa från formvirket så att man kunde fortsätta. Ett slit utan dess like med slägga och extra domkrafter.

Jag vill efter att ha läst detta påstå att de som jobbade i skogen, först helt manuellt med yxa, såg och barkspade, sedan med motorsåg, hade det i flera avseenden bättre. Här hade man individuella raka ackord vilket betydde att du bestämde takten själv och du bestämde om du skulle jobba sju, åtta, nio eller tio timmar per dag. Ingen skiftgång förekom i skogen. Man behövde ju dagsljus för att se och arbeta. Och det fanns inga fasta maskinkostnader som skulle betalas sommar som vinter.

Skogsarbete i kallt väder hade den fördelen att du kunde jobba dig varm och sedan successivt lägga på kläderna. Störvästen togs av då man var varm och sattes på igen vid raster. Den som var på bygge kunde helt ouppvärmad tvingas ta i på det värsta med att köra en skottkärra full med betong.

I skogsarbete med raka ackord var det viktigt att de första två-tre timmarna flöt på bra så att inga träd fastnade i varandra eller att man hade att göra med grovkvistig tall. Det besvärligaste utfördes i slutet på arbetsdagen då man redan så att säga var i hamn med förtjänsten. Man förberedde för nästa dags arbete.

Att manuellt lasta timmer på kälke var naturligtvis tungt och tidvis tog man hjälp av en man extra. Stockar kunde ju väga 150 kilo och de skulle upp kanske 30–40 cm. De grövsta lades tre stycken i första varvet. Det gäller att hästen stod still så att inte släden flyttades framåt och sen måste backas med allt vad det innebär. Men sen kunde man sitta på lasset i kanske 30 minuter medan hästen drog fram till avlägg. Tidvis var körningen 16–18 km till närmaste järnväg eller flottled och då blev ju mesta tiden att sitta på lasset. Från Ursen körde man till sjön Ryssen väst Frösaråsen och det var 16 km. Körningen från Håvberget till Salå station var 18 km och lär ha tagit kring 4 timmar i varje riktning. Dvs ett lass om dagen.

Vid dagsregn eller hård blåst så var det ingen ide att ge sig ut i skogsarbete. Träden fanns ju kvar till nästa dag. Frisk luft i överflöd. Inget buller och inga kemikalier att skydda sig mot. Flugor och knott var emellertid en plåga vissa dagar på sommaren. Flugor och bromsar då det var varmt och soligt och svidknott då det var mulet och vindstilla. Tidvis på våren kunde man glädjas åt att ha flyttfåglar sjungande i träden intill arbetsplatsen. Och många sa att "det ska se fint ut i skogen efter en gallring". Detta senare har man idag satt till "noll" och det får bli att se ut precis hur som helst. Det luktar pengar.

Som nämns i beskrivningen från ett silosbygge så kunde man möjligen låta det stå still i 6–8 timmar vid värsta storm. Sen måste man igång oavsett väder. Det var betongen som var den stränge

pådrivaren. På bygget slapp man undan flygfän som knott, mygg och flugor vilket naturligtvis var ett plus. Mer om hårt kroppsarbete i bilaga 5.

Mammas yngste bror Oskar jobbade med manuella redskap hela livet till fyllda 65. Han var i bästa form då han gick i pension och var inte utsliten i vare sig axlar, rygg eller knän.

- Jag höll min egen takt så han alltid. Jag lät andra tävla mot varandra.

Mammas bror Albert var arrendator och hade häst i jordbruket sommartid och skogskörning vintertid, var däremot ganska sliten då han vid fyllda 67 valde att sälja hästen och sen ta det lugnt. Brodern Valdemar högg sig som 17-åring kring 1920 och dog några månader senare. Och brodern Erik klarade inte av att fälla med motorsåg utan skadade sig mycket allvarligt två gånger kring 1960.

Min far Sigurd besöker Lindesnäs och hör bröderna Björling ca 1918

Min pappa Sigurd berättade om några stora händelser under de tidiga åren. Han var ju född 1905, och som mamman var lärare i byn så var det aldrig planerat att ha många barn. Inte förrän 1911 fick han en efterlängtat lillebror som fick namnet Bror Nils. Förlossningen var komplicerade så såväl doktor som barnmorska fann på plats. Barnet fick förlösas med tång och utan denna hjälp från kunniga hade kanske både mor och barn avlidit. Nära skolan bodde Adolf och Britta Andersson som hade flera av sina 13 barn födda redan 1910. (Sista barnet föddes 1920.) Innan Sigurd fick en lillebror så hade han förgäves bett att få låna med sig hem någon av flickorna i granngården. Ja, i alla fall för några dagar.

När nu Beda (född Rehn) hade två gossar så kom hennes mamma Maria från Mariestad och med uppgift att vara hjälpmamma. Beda hade ju skola. Och hon fällde då dessa ord på västgötska.

- Den store lär upp den lille så snart är båda lika "eraker".

Jag har ju svårt att tro att detta var med sanningen överensstämmande men mormor var väl helt enkelt less på ungarna. Och var van vid högre standard från hemtrakten. Sen är jag ganska säker på att man hade en ko och några getter varför Beda hade att mjölka kon först innan hon gick till skolan. Jag är i alla fall helt säker på att pappa vaktat getterna när de var ute i skogen intill Hagfallet. Och här kan man ju undra.

- Varför skulle Beda uslas med kor och getter när hon var den enda i byn med månadslön och när Fredrik därtill hade både affär och skog.

Men sådan var mentaliteten. Och om det sedan blev någon stund ledig så skulle frun i huset lappa kläder, virka dukar och brodera - i skenet av en fotogenlampa.

Kanske kring 1912 fick pappa se en personbil som kördes mellan Norhyttan och Lindesnäs på den då för sin tid utmärkta vägen. Bilen stannade lite här och där så att folk hann komma och titta. Vi ska minnas att 1911 startade Henry Ford biltillverkning med löpande band. Vi ska också komma ihåg att redan kring 1880 byggdes bilar med eldrift via stor ackumulator. Att bygga en elmotor var avsevärt enklare än att bygga en förbränningsmotor.

Och 1920 var bröderna Björling i Lindesnäs Missionshus. Under pappans ledning gjorde de en turné först i Sverige och senare i USA. Det finns inspelningar och det är verkligen hög kvalitet. Och Sigurd med flera från Håvberget kunde lyssna på bröderna. Troligen åkte man spark dit om det var vinter.

Bröderna Björling i Lindesnäs. Jussi Björling 9 år i mitten.

Att växa upp i Sverige med en pappa från krigets Tyskland: Hans Ole och Kathrin Dinges, syskon och födda 1952 resp 1954.

Kartan visar Håvån och de två fastigheterna närmast korsningen. Familjen Dinges bodde i 1:13 som kring 1955 renoverades av Stora och gavs modern standard med vc, badkar, vedpanna och vattenburet värmesystem. Hans Herman hjälpte till en tid med moderniseringen. Intill bodde Astrid Liljedahl och senare från 1960 också hennes syster Agnes (missionären). Astrid hade en ko i ladugården upp mot Dinges tomtgräns. (Skrivet av Östen.)

I början av oktober 2022 träffade jag Hans-Ole och Kathrin i Borlänge och nedan deras berättelse om uppväxttiden i Idre, Lübeck och Håvån.

Vår far Hans Herman föddes 1931 i Lüneburg i Tyskland två år före det att Hitler tog makten. Han var 14 år när kriget slutade och blev därför aldrig inkallad i militärtjänst. De som var 2-3 år äldre blev i många fall inkallade under striderna 1945 då västmakterna trängde in från väster och Sovjet trängde in mot Berlin från öster. Vår far berättade hur plan från England ideligen bombade städer i Tyskland. När som helst kunde man höra flyglarm och oavsett tid på dygnet fick man skyndsamt ta sig ner i skyddsrum. Dresden, en stad utan militär betydelse, men med ovärderliga konstsamlingar av äldre skrifter bombades endast i syftet psykologisk krigföring.

Redan som 18-åring, år 1949 kom vår far till Sveg i Härjedalen och fick där arbete som skogsarbetare. I ett snörikt Härjedalen är detta ett mycket ansträngande arbete i en tid med bara manuellt arbete. Han skadade ryggen, hamnade på sjukhus och där träffade han sin blivande hustru Mona, född Kjellgren.

Vår mor Mona föddes 1932 i Idre där pappan var kyrkoherde. Hennes bror Folke studerade till komminister och hamnade efter studier i Borlänge och arbetade i St Tuna kyrka. Mor fick också studera efter folkskolan och det blev då på en internatskola i Sigtuna. Skolan heter Sigtunastiftelsens Humanistiska Läroverk och är en känd privatskola. (Ofta benämnd SSSL och ett av Sveriges tre riksinternat.)

Jag föddes i dec 1952 då vi bodde i ett annex till prästgården i Idre. Pappa fortsatte jobba i skogen och den här trakten har alltid en meter snö och mycket kalla vintrar. År 1953 flyttade vi tillbaka till Lübeck i Tyskland och Hans-Herman jobbade vidare i skogen. Och jag kan lugnt säga att vi bodde uselt i något som mest liknade en barack. Men de tio åren efter krigsslutet var förhållandena så här usla för många i Tyskland. Mor vantrivdes då det inte gick att hålla ohyra borta ur baracken. Hon ville tillbaka till Sverige.

Jag (Kathrin) föddes år 1954 i Tyskland endast 18 månader efter min bror. Vår mor var då endast 22 år. Kring 1955 kom vi till byn Lamasfallet (nära Håvberget) och Edvin Karlsson ordnade bostad åt oss i ett hus han ägde och far fortsatte arbeta i skogen. Edvins bror Fridolf bodde på ovanvåningen. Vi har senare fått höra att denne Edvin var född 1889, att han hela livet var ensamstående, hade i unga år jobbat hårt och sparat för att senare kunnat ha ett lugnt liv. Han visade oss den största hjälpsamhet. Att han inte hade egna barn bidrog nog till att han fäste sig särskilt vid mig och ofta gav mig en slant. Vi tror också att han fäste sig vid vår mor som då endast var 23 år.

Edvin tog senare med mor och oss till Ludvika och vi gick på konditori. Edvin menade att konditor var ett bra yrke att satsa på. Det kan ha bidragit till att min bror senare blev konditor och till slut tog över Landings konditori i Uppsala med ett 40 tal anställda om man räknar med deltidarna.

I Håvån bodde vi granne med Astrid Liljedal som då var kring 60 år. Hon hade för vana att själv rosta sitt kaffe och när det gjordes så spred sig en doft av kaffe ända till oss i granngården. Vår mor passade då på att gå över till Astrid och få en kopp kaffe.

Som den äldste av barnen hann jag börja i skolan i Lövsjön och jag minns att lärarinnan i småskolan, Ester-Ros, kunde var sträng. Min skoltid (Kathrin) påverkades till det sämre av att jag var vänsterhänt och man tvingade mig att ha vänster hand bakom ryggen då jag skulle skriva. Idag vet man bättre och barnen slipper försöka vänja sig skriva med fel hand.

En bit in på 60-talet flyttade vi till Bälinge i Uppland. Far fortsatte i skogen till 1966, då det visade sig att han drogs med sviter i lungorna från sin ungdom i Tyskland och läkarna sa att han skulle omskola sig. En tid var han idrottsinstruktör bland intagna på Ulleråker. Senare blev han mentalskötare.

Såväl mor som far menade att åren i Håvån var de lyckligaste i livet. Tidvis var det ont om slantar men i övrigt var det roliga år. Någon gång var det t ex julfest i "baracken" upp mot Bastuberget och sen åkte vi bob hem mot Håvån. Det slutade med att vi tre på boben for in i snökanten.

Vid ett tillfälle då jag (Hans-Ole) och en kompis liftat till Dalarna kom vi sent underfund med att vi saknade pengar till övernattning. Vi hörde då av oss till Edvin som bodde i Ludvika och han ordnade med övernattning och en liten summa till hemresan. Väl hemkomna betalade vi tillbaka det vi lånat.

Efter grundskolan studerade jag till konditor på fackskola i Uppsala och har gesällbrev. Proven var på den tiden mycket omfattande. Genom bekanta i branschen fick jag reda på att man på ett konditori i Nya Zeeland sökte en konditor från Sverige. Jag tog den chansen och reste till detta mycket avlägsna land och jobbade som konditor. Där träffade jag den flicka som blev min hustru. Vår yngste son driver idag Landings konditori.

Jag (Kathrin) fortsatte att hälsa på Edvin och många gånger kunde vi gå ut på stan och handla allt jag ville ha. Men jag minns sista besöket från ca 1975 då Edvin var en bruten man och bodde på ett vårdhem. Mitt yrke kom att bli musikterapeut med piano och gitarr som instrument. Jag var verksam i Uppsala och spelade t ex på särskolor där musik sågs som terapi. Min bror var också musikalisk och har spelat tramporgel, hammondorgel och synt i en orkester.

Tillägg av Östen: Jag var kring 10 år och minns när Kathrin som var fyra år med god sångröst sjöng i skolan i Håvberget på en julfest. Minns också att Hans Herman handlade hos oss och sen kunde komma in i köket till oss och tala om vad t ex pannkakor hette på tyska. Tror också att han någon gång bjöd på egenhändigt bakad tårta,

Hans Herman hade skaffat moped och jag minns att han skjutsade mig och Hans Ole på en kälke efter mopeden och det blev en tur ut på isen närliggande Håvåviken. Jag minns än hur det luktade avgaser där vi satt en meter bakom mopeden. Det här var på kvällen och efteråt har man tänkt att det ju var strömt vatten där vi åkte men det gick bra. Hans Herman nämnde också att det hände att det var ordentligt kallt i Lüneburg, så kallt att ekarna kunde spricka. Det lät då som pistolskott.

Sen kan jag nämna att jag stod helt häpen och såg på när Mona rökte John Silver utan filter.

Lüneburger Heide, ett hedlandskap nära staden, är det enda jag känner till om trakten. Men läser man om staden så hittar man följande:

På medeltiden blev staden mycket rik genom handeln med salt. Det fanns flera saliner i stadens omgivning där saltet utvanns och därefter exporterades. Det transporterades längs den gamla saltvägen via Lauenburg till Lübeck och därifrån till alla Östersjöländer. Salthandeln gjorde Lüneburg till en av de mäktigaste städerna i Hansan.

Tänk att bli en rik stad genom att sälja salt ! Låter otroligt enkelt. Men på den tiden behövde alla som fiskade och slaktade boskap eller vilt från jakt salt för att lagra maten.

Som gammal Vägverkare kan jag här lägga till att det för vinterdrift köps in tusentals ton med salt som ofta kommer från saltgruvor i Bayern i Tyskland eller polska Krakow. Och salt är bland det billigaste man kan hitta för att smälta tunn is. Så om barn vill salta rikligt på maten på tallriken så behöver man aldrig påpeka för dem att de slösar med något dyrbart. Jag kan på stående fot lova att salt aldrig kommer att ta slut. (Jfr saffran som är dyrt nästan som ädelmetall.)

7 Manuella skogsarbeten med ibland oerhörda prestationer

Alla mammas bröder hade sin utkomst helt eller delvis från skogen. Man arbetade åt Stora Kopparberg. Jag har själv i tjugofemårsåldern prövat på att en sommar jobba i skogen med motorsåg, yxa och barkspade. Det var gallring och motorsågen användes för att fälla och kapa upp i tremetrar. Vid något tillfälle då det var granar på säg fyra tum i roten så kvistade jag med yxa och helbarkade åttio stycken på en dag. Dvs det var 240 löpmeter. Kanske var det 3–4 fastkubik.

Min morbror Albert hade på en dag kring 1930 sågat, kvistat och helbarkat hundra massavedsbitar. Det var sommarhuggning och granar som blev fem ”bitar”. Dvs tjugo ganska rejäla träd. Allt med manuellt arbete. Vi ska veta att en människa under längre tid endast har en kapacitet på högst 0,1 hästkraft eller ca 75 Watt.

Skogsarbetaryrket har alltid varit underskattat. Morbröderna Albert, Erik, Oscar, Karl och Valdemar högg gallringsskog till kolmilor. Det kallades kliphuggning och skogvaktaren Nils Karlsson i Ulriksberg har beskrivit gången. Längre var yxan det enda redskap man använde. Det var en relativt tunn och lätt yxa. Rotbiten kvistades och randbarkades varefter trädet fälldes. Sedan kvistades stammen och med yxan höggs den av i tremeters längder. Samtidigt blev den randbarkad. Ett klip lades sedan upp genom att grovändar lades i kors om varandra på en sten eller stubbe. Upp till en höjd av en meter. En duktig kliphuggare kunde göra 20–25 klip på en dag. Motsvarar 200 - 250 bitar om tre meter. Volymen var då i storlek fem kubikmeter. Till en mila behövdes 100 kubik, dvs ca 400 klip. Således cirka tjugo dagsverken för en kliphuggare. Man ska inse att en människa endast kan jobba med en effekt av som mest 80–100 Watt. På 10 timmar har förbrukats energi motsvarande en kWh. (1 kilowattimme kostar ca 1 krona). Yxan är alltså oerhört energieffektiv i handen på en van kliphuggare.

I slutet av 1920 talet kom den första lätta bågsågen med modellnamn Sandvik 99. Den underlättade vedkapning hemma vid gården och då Albert gjorde hundra helbarkade stockar av en fembitsgran så är det nog helt säkert att han hade en sådan såg.

I vinterhuggning med helbarkat så kunde man komma upp i tio timmer och tio massabitar. Det är fyra eller fem timmerträd. Att barka på vintern var oerhört tungt och ibland väntade man tills det blev en dag med plusgrader och då ägnades hela dagen åt att barka. Som regel hade man ett par tövädersdagar varje månad. En hektar skog räcker då för en man i flera månader. Dagarna var dessutom korta. Men var det månsken och snö på marken så kunde man ju jobba även efter att solen gått ner. Detta nämnde Arvid Lindgren.

I en bok om Torrberg nära Leksand kunde man läsa att kring 1925 hade huggaren 35 öre per stock och 15 öre för en massabit. För att få relation till priser så kan nämnas att mjölken kostade kring 12 öre litern. Men strax efter första världskriget var priset så högt som 40 öre per liter.

Sixten i Tåtriset nämnde att hans farbror Ivar liksom morbror Axel i sommarhuggning helt manuellt med bågsåg, yxa och kilar klarat av att hugga sex kubik kastved av björk per dag. Kastved är bitar om en meter som ska var kluvna en eller två gånger. Detta är en oerhörd prestation och jag kan inte tänka mig att någon kan göra detta på åtta timmar. Men dagarna är långa på sommaren. Dessutom krävde detta absolut bästa teknik och bästa verktyg. Och träden fick inte vara grokvistiga. Den som vill pröva sina krafter kan ju försöka hinna med ett enda träd på säg tjugo cm i brösthöjd på en timme. Är trädet 18 meter så blir det 16 bitar att kapa och sen klyva. Man har då fyra minuter per bit. För att komma upp i sex kubik krävs omkring femton rejäla träd. Ska man sen upprepa detta nästa dag så krävs det lång vana av hårt kroppsarbete då ju kroppen under vilan måste bygga upp nya reserver av bränsle.

Vintertid kunde huggare i byn ha sin arbetsplats på andra sidan lilla Lövsjön. Det blir cirka sex km enkel resa och man åkte spark eller skidade över sjön.

Träd som dessa upparbetade för hundra år sedan med handkraft och kördes ut med oxdrivna kärror. Det är förstås i USA. Och som pappa brukade säga: - Biggest in the world.

Med motorsågen och i och med att man slutade barka så ökade volymen som en man kunde framställa på en dag. Men nu tillkom det tunga momentet att dra samman detta i högar. Vissa kunde hugga tjugo fastkubik på en dag. Det är då cirka fyrtio träd. Bröderna Bengt och Bo Pettersson från Flen berättar att då man på sommaren högg massaved i gallring om tremeters längder så försökte man göra 500 bitar på en dag. Man har då mindre än en minut per bit om detta ska klaras av på åtta timmar. Man försökte placera flera träd i samma läge så de kunde sågas av samtidigt. Det här var kring 1965 och man siktade då på att tjäna tio kronor i timmen genom ackordsarbete. Jag hade feriejobb den sommaren och tjänade runt fyra kronor i timmen. Industrierbetare tjänade 7–10 kronor skulle jag gissa. Vid utomhusjobb som det i skogen kunde dock heldagsregn omöjliggöra normalt arbetstempo och förtjänsten blev därefter. En ask John Silver kostade drygt tre kronor och bensinen kring en krona litern. En timmes förtjänst motsvarade tio liter bensin. Tjänar man idag 140 kronor i timmen ger det en månadslön på 22 000 vilket motsvarar tio liter bensin per timme. Det vill säga ungefär samma.

En motorsåg behöver 2–3 liter bränsle på en dag. Energimängden blir då i storlek 20–30 kWh. Dvs ett otroligt stort energibehov för att göra samma jobb som kliphuggaren behövde två dagar för att klara. Tiofaldigt mer energi åtgår för samma arbete. Dessutom ska den moderne huggaren åka bil någon mil varje dag. Kliphuggaren hade endast valet att gå ut till sin huggning.

Innan man med skördare kunde fälla träd så gick huggare före med motorsåg och fällde i en riktning. Bo fällde på en dag 700 träd i en slutavverkning och det är också något som kräver styrka och god teknik. Man hade om jag minns rätt sågar av märket Jonsereds Raket. Just i den här typen av arbete kan en kraftig och jämn vind underlätta att fälla i samma riktning.

Olle Magnusson i Bastuberget hade timmerkörning med häst i slutet av 1960-talet. Ibland var det Tossaberget och ibland Luxberget intill Håvån. Han var inte rädd att testa olika tekniker och då det lutade ner mot avlägget i Håvån körde han med tre slädar med timmer efter hästen. Det här var absolut inte riskfritt då det saknades bromsar och det var endast med jord på snön man kan få viss bromseffekt. Saknades jord kunde man riva ut en myrstack. Med tre kälkar efter sig var det precis att hösten orkade dra de tomma slädarna uppför Luxberget.

Yngve Larsson från Hörkna är idag kring 75 år men för ett par år sedan då jag talade med honom så var han fortfarande verksam huggare med motorsåg. Han har då hållit på med skogsarbete i sextio år. Han startade som fjortonåring just de vintrar som kanske var allra värst sett till snödjup. Han hjälper numer mindre privata skogsägare som vill undvika stordrift med tillhörande vägar för maskiner. För mig är detta som en skön musik, säger han. Det är som en "dans" där man följer ett antal turer fram till dess trädet är upparbetat och hopdraget.

Idag finns ju tävlingsgrenen Timberssports där Gunde Svan Junior är mästare. Det är helt osannolikt att man på tjugo sekunder kan "fälla" ett träd med diameter 30 cm med bara yxan. Träslaget är "white pine" vilket är ett förhållandevis mjukt träslag. Kan inte på långa vägar jämföras med exempelvis ek. Men det är ändå helt otroligt. Yxan är naturligtvis fruktansvärt vass och specialdesignad. Men ändå. Med en större "fogsvans" går det på ändå kortare tid. Läste just att pojken tappat yxan och skurit av en sena på smalbenet.

Ferry Svan fäller ett träd på 20- 30 sekunder. Det är inte något litet träd, kanske 5 "bitar". Eggvinkeln är 14 gr vilket är mindre än den på vanliga yxor. (17 gr)

Timmerkörning med häst fram till 1950 och tidiga lastbilar

Tidningen Kvällsstunden har skrivit om hur man bäst kunde utnyttja hästen vid vinterkörning och vilka regler som måste följas för att inte råka ut för skador. Vid körning på så kallade basvägar i flack terräng där man dessutom vattnat för att få isföre så kunde man lasta ända upp till 300 kubikfot. Motsvarar 108 stockar eller som man sade 108 "bitar". 300 kubikfot motsvarar 4,7 "löskubik" och ger en vikt på cirka 2,8 ton. Det låter mycket måste jag säga att dra för hästen. Men i Håvbergsboken finns bilder på väldiga lass tagna på Tolaråstjärnen. På bilderna ser man att kälken är ganska smal så på första varvet ryms 4–5 bamsestockar. Genom att kedja varje varv uppåt kan man sen låta stockar

hållas ihop av kedjor till allt större bredd. Resultatet blir en upp och nervänd pyramid där man sen drar fram någon stock 40 cm i botten där körkarlen ska sitta.

Vid körning på sjö med blankis finns möjlighet att lasta upp mot 16 löskubik enligt bilden nedan. Vikten blir drygt 10 ton. Skogsbruk i

vinterlandskap, Storumans kommuns fotoarkiv

Medan man lastar så gäller det att stå rätt så att inte ett steg fram av hästen leder till att man faller genom en knuff från kälken. Och innan man sätter sig på nederst stocken strax bakom svansen på hästen så gäller att lasset är ordentligt "björnat". Min morbror sa ibland att han fått sår eller

Timmerbjörn

blåmärken av björnen. Jag som då var barn förstod väl inte vad han menade. När man väl satt igång hästen med ett "Nu" och ett rapp med tömmarna så ska man minnas att det saknades broms. Och A och O var att hålla fötterna på rätt ställe på framkälken så att man inte får in en fot under kälken. Då är man mycket nära att drabbas av invaliditet om inte hästen stannar och körkarlen ges möjlighet att ensam eller med hjälp söka få loss foten eller del av benet.

Magnus från Sköttens, mammas kusin, körde stora lass från Råtjärn och ner till avlägget nedanför Hagfallet. Vältor syns på flygfoton från 1960. Långa sträckor hade svag lutning ned men en kort och tvär nedförsbacke fanns nära Hagfallet. Lasten sköt på och hästen valde att springa och det ser onekligen farligt ut att åka med. Lasten kunde ju välta och då drogs kanske hästen omkull. Som jag minns var det en meter brett, en meter högt och cirka fyra meter långt. Dvs fyra löskubik. Dock barkad och torr massaved från gallring. Cirka 1,6 ton. Ragnar och Magnus högg sommartid, barkade, lade upp och sen på vintern körde Magnus fram några hundra kubik. Ragnar tog det lugnt på vintern och hade nog konstant kojddagar.

Timmersvansen kom 1910 och ersatte stocksågen. Senare kom också bågsågen som gjorde ett tunnare spår och underlättade kapning. Men det gäller ju som alla vet att se till att det inte nyper. Och helst ska man få upp stocken lite så att man kan stå mer rak i ryggen och såga.

Två stocksågar och tre timmersvansar

Jag har flera gånger besökt rostugnar och vallonsmedjor och där kan man få höra att då man körde malm eller "gösar" så vägde varje hästlast cirka 700 kilo. Det motsvara endast 100 till 200 liter att jämföra med de 4,7 kubik timmer som nämns ovan. Men nu kunde hästen klara såväl upp- som nedförsbackar och sämre körvägar. Hästen kunde dra släden på avsnitt där det saknades snöföre. Malm kördes förstås även sommartid med enaxlig hjulvagn med stora plåtskoda hjul.

Vinterns basvägar gick fram till vattendrag där man sen kunde flotta virket eller fram till mindre vägar där lastbilar tog vid.

Så här kunde det se ut innan vi fick riktiga timmerbilar efter kriget.

Här har man nog handlastat ett ekipage kanske kring 1920. Hytten ser ut som ett hembygge. Lastdelen är kort så det ser ut att lasset stöder på en kälke, lastad till lämplig höjd.

Vinterstormar med snö

Åren 1950–1968 kunde ofta innebära en meter snö i Håvberget. Nils Karlsson nämner att det var 1,2 meter i Ulriksberg i januari 1951.

Tidigt fick jag träna teknik för att skotta snö med spade eller skjuta snön framför mig på en bred medförsedd snösläde. Jag var endast elva eller tolv år gammal då jag flera gånger rensade av gårdsplanen och de 200 meter privat väg upp till "grind torget". Många vintrar var det så mycket snö att det täckte översta slån på gärdesgårdar, så det fanns många tillfällen då det behövde skottas. Och varje vecka kom en lastbil med leverans av varor till affären. Ska nämna att om det kom 15–20 cm

snö så kom alltid Maj-Anders med traktor och plogade. Men det kunde behövas justeringar även då. Att skotta snö har stora likheter med att barka massaved eller kanske stå och kapsåga med en Sandvik 99:a. Att fälla träd med fogsvans var där- emot värre och krävde mer kraft. Arbetsställningen gjorde arbetet mycket ansträngande.

Min backe där det bildas stora drivor vid snöoväder. Öppet som på fjället.

Hästen har en "hästkraft" att arbeta med men vad duger vi människor till vid kroppsarbete. För siffer- och fysiknördar.

Energiberäkning

Vår kropp kan användas som en maskin då man utför någon form av kroppsarbete. Idag rör man kroppen mest för träningens skull men förr skulle man även utföra ett nyttigt arbete. Den effekt man får ut mäts i hästkrafter eller kilowatt. En hästkraft är 0,74 kilowatt eller mer exakt 736 Watt. Ett elektriskt element kan vara på 750 Watt eller ibland 1500 Watt. Vid 2000 Watt är det risk att en säkring går.

Från 30 nov och fram till 1 jan 2018 kom det 20 cm snö vid tre tillfällen i Håvberget. Jag har övat upp mig så jag kan skotta med spade i 3–4 timmar med korta raster. Man brukar säga att en duktig och tränad människa kan utföra arbete med en effekt på högst 0,1 hästkraft. Det motsvara ungefär 75 Watt.

Nu ska vi räkna vad min effekt blir på ett ungefär då jag skottar snö med en spade som är 0,5 m bred och där jag kan ta 0,1-0,5 kvadratmeter per spadtag. Beroende på snödjup. Jag har idag 2 januari 2018 skottat 400 kvadratmeter och det motsvarar ca 1200 spadar där varje väger ca 8 kg med tösnö som packar sig på spaden. Jag har flyttat på närmare 10 ton snö under 3-4 timmar inkl raster.

Om man varje sekund lyfter 75 kg 1 m upp i luften så motsvarar det en hästkraft. Det krävs en stor häst för att under lång tid utföra detta. Kanske krävs samma effekt för att plöja med enkelplog av järn. Grässvålen kan vara seg.

Räknar jag 5 sekunder per snöspade á 8 kg så behövs 6000 sekunder. Det motsvarar 1 timme och 40 minuter. Med alla uppehåll höll jag på dubbla den tiden. Varför ska man som pensionär slita ut sig. Jag lyfter spaden 0,5 m och kastar iväg innehållet som då flyttar sig 1–2 m i sidled. Arbetet blir då i storlek $8 \times 0,5 / 5$ sekunder = ca 0,02 hästkrafter. Tillkommer att åstadkomma en kaströrelse. Omräknat till watt blir det 15–20 watt. Mitt arbete sker med en effekt av samma storlek som minsta glödlampa. Det var inte mycket att skryta med.

Räknar man 20 Watt i 1,66 timme blir det $0,02 \times 1,66 = 0,033$ kWh. Dvs det motsvarar elström för 5 öre. Under tiden blir jag varm så jag avger stora mängder värme. Betydligt mer än vad som blir nyttigt arbete. Jag avger värme som motsvara den från en lampa på 100 Watt.

Om man springer uppför en trapp så kan man under kort tid lyfta sin kroppsvikt 0,5 m upp per sekund. Om man går sex våningar upp i ett höghus så måste man vara högst uppe på 30 sekunder. Detta skulle då innebära en effekt på ca 0,5 hästkrafter. Men då utför man ju inte något egentligt nyttigt arbete. Bär man 30 kilo och går upp på 2 minuter så blir den nyttiga effekten enligt nedan.

$6 \times 2,60 \times 30 = 468$ kgm. Dela detta med 75 och sen 120 så får man nyttig effekt till 0,05 hästkrafter. Av detta inser vi att det vi kallar 1 kWh motsvarar ett stort arbete eller om man vill en avsevärd värmemängd från ett element. Det räcker för att flytta en bil två km och det kräver då i storlek 1 dl bensin/diesel. Jag har läst att för att åka vasaloppet skulle egentligen bara behövas energi motsvarande 2–3 hg fett.

Backen upp mot den släktgård som vi har som fritidshus är utsatt för blåsten och tidvis kan det bildas avsevärda drivor med snö. Morbror Albert plogade med häst men är det hårda drivor så går plogen ovanpå. Då är det bara att ta fram en spade och börja skotta sig genom drivan. Ibland med vintrar som de kring 1960 så är var det 1 m snö i terrängen och då fick Albert ge upp ansträngningen att hålla vägen öppen. Vägen drev igen om och om igen. Återstår att med häst och släde köra upp en ny sträckning ute på intilliggande åker. Kör man fram och tillbaka några gånger så bildas vid kyla en ny väg där man kan ta sig fram till fots mellan av hästen upptrampade gropar. Så kunde förr vägar se ut mellan byarna på landet.

Plogning på 50-talet av byväg. Och före 1930 plogades även vägar mot Lövsjön på detta sätt.

Vid allhelgonahelgen 1968 snöade det tre dagar i rad så det kom sammanlagt upp mot 60 cm. Då skulle Oskar Andersson ploga, men traktorn stod insnöad i Kyrkfallet. Så med spadar fick vi skotta två spår för traktorn och det var cirka 300 m fram till traktorn. Vägverket höll stora vägen öppen så det var aldrig någon risk att snöa inne.

Sommaren 1968 hade jag, min far och morbror Albert huggit barkad massaved och vi hade omkring 6000 bit liggande i så kallade trianglar. Nu kom allt ner under snö. En vecka efter snöfallet kom ett mycket kraftigt töväder som följdes av kallt väder. Det bildas då skare så kraftig att den håller att gå på. Min far och Oskar i skolan (Emils Oskar) höll sen på månadsvis med att få fram detta. Oskar hade häst samt en liten så kallad norsktraktor. Den hade ofta dålig styrning på banden så en 90-gradersböj krävde flera omtag. Den lastade på sin höjd 600 kilo. Kapacitet ungefär som en häst med släde.

Den här massaveden inbringade en så pass stor inkomst att min far kunde lösa ut sin bror Nils som fram till dessa varit passiv delägare.

All snö samt ett töväder fick många träd att brytas av på mitten. Vissa träd var så sega att de mer liknade spända pilbågar. Med att ta rätt på detta sysslade vi sen på lediga dagar i februari/mars samt efterföljande sommar. Det här innebar att jag misskötte mina studier så jag fick läsa om en termin.

Vintern 2018

Ett nytt snöoväder av den typ man minns från barndomen kom i mitten av januari 2018. Det snöade till och från i sextio timmar och säg att det kom 30 cm snö i Djurmo. I Håvberget kom det ca 40 cm snö men till detta kom att vägarna drev igen genom blåst. Där jag skottat rent en vecka före var det nu 25 cm packad drevsnö i botten och på detta 25 cm lössnö. Nu hände samma med min backe upp till fritidshuset som hände Albert 1966. Det var för mycket att skotta för hand. Och ju djupare man skottar sig ner desto mer kan nästa oväder fylla på igen. Ytterst är det naturen som sätter gränser. Gäller alltid på havet men ibland också på landbacken.

Huset ligger 400 m över havet och omgivet av öppna ytor. Så det kan bli ordentligt blåsigt. Runt vart och ett av våra tre byggnader bildas en kraftig driva genom blåsten. Närmast uthuset mot söder är det bara lite tunn snö men fem meter ut från huset har man en driva som är 20 m lång, 1 meter djup och 4 m bred. Vi har haft detta hus sedan 1977 men något liknade detta har inte jag sett på dessa 40 år.

När man sitter hemma inser man inte hur snöläget är i Håvberget. Jag satte på mig lätta stövlar, inte så höga, och drog byxorna utanpå. Men det här räckte inte på långa vägar för att hålla snö utanför stövlarna. I början skottade jag så djupt att jag kunde gå på marken. Men det tog tid så sista trettio metrarna så pulsade jag genom drivorna. Väl inne i köket där det var två grader varmt så hade jag en liter snö i stövelskaften och mina dubbla strumpor var blöta till hälften. Ja man får ju skylla sig själv.

Reservstrumpor hade jag med mig och blöta strumpor sattes på el-elementet som står under fönstret. Men var fanns stövlarna med höga skaft som skulle komma till användning en dag som denna? Jag letade i hallen, i skrubben och till sist ute på vår inglasade veranda. Där stod dom övergivna nära inglasningen. Men ... snö har en oerhörd förmåga att kunna driva in även i springor på en eller två mm. Just där var det drevsnö i en hög och stövlarna var delvis fyllda med kallsnö. Ja, det var bara att skaka bort snön, ta fram sulorna och ta in på värmning. Sulorna fick åka in i bakugnen i någon minut och stövlarna sattes framför en liten el-fläkt.

När man tror att man klarar fötterna så sätter man på sig stövlarna och efter ett tag har man fått upp hygglig värme i ännu något fuktiga stövlar och blöta kalsongben. En kaffetår smakade bra och så var det att gå ut och fortsätta skotta sig fram till mitt lilla bygge bakom stallet.

Det blev inte mer än två timmar på bygget för man ska ju hinna tala lite med släkten också. Sten Johansson, nu 79 år, hade traktor och höll på att öppna upp vägen till Kyrkfallet där en ensam dam bodde sen många år. Senare skulle sonen Björn öppna upp vägar till husen i Bastuberget.

Den 23 januari kom sju cm snö och blåsten gjorde att det jag skottat förut helt drivit igen. Sen kom ett töväder. Sista veckan i januari kom mer snö.

Vintern fortsatte med riktigt sträng kyla från mitten av februari. Minusgrader i hela landet och värst oväder på östkusten. Första veckan i mars var vi till Grövelsjön och där var det som vi tyckte arktiskt. Cirka -10 grader och lätt snöfall dag på dag. Där uppe var det väl 90 cm snö. Det passade bäst till att äta våfflor och det blev inte mycket skidåkning på längden. Barnen åkte i backen vid Grövelfjäll. Det var mer snö än i Håvberget men inte så stor skillnad. Här i Djurmo var det ca 70 cm. Hittills inget kraftigt töväder sedan slutet av november.

Snöandet fortsatte kring min födelsedag 5 mars 2018. Snövallarna var nu så höga här på Movägen, ca 1,3 m, att det plogen söker bli av med föll ner igen. Och vid varje garageuppfart hamnade sen snö som var framför plogen. Jag började skotta snö av de enkla tak jag hade byggt för veden i Håvberget. Slutet av mars bjöd på mycket kalla nätter.

Inte förrän 7 april kom det värme som gav plusgrader även på natten. Nu började det töa något och småvägarna började bli snöfria och torka upp. Jag skulle besöka fritidshuset och nu bar inte längre den upptrampade stigen. Ett tu tre så hamnade jag utanför vägen och sjönk en meter ner i diket. Snö i stövlarna en gång till.

Om man någon gång är ute i vildmarken i snö och kyla är det direkt livsfarligt att exempelvis trampa ner i vatten och bli blöt om en fot. Minns jag läste om en sådan episod där två man var ute i sträng

kyla och en fick vatten i skon. Vad gjorde man? Den andra öppnade då upp sin skjorta och jacka och den med blöt fot fick stoppa in foten mot kompisens bröst. Man knäppte igen så gott det gick och väntade tills foten var torr. Kunde man så gjorde man sen upp eld och försökte torka skor och strumpor.

Vi som läst Vilhelm Moberg minns att i en av hans romaner så mötte en kall natt en bondson med nya stövlar en fattig luffare med dåliga skor. Luffaren skulle långt så de bestämde sig för att byta skor. När bondsonen gått en bit med luffarens skor så föll de sönder och han förfrös ena foten. Minns jag rätt så blev det orsak till hans för tidiga död.

När myndigheterna är ute i Sibiriens 40 gradiga kyla åker man alltid med två bilar. Och på morgonen då man ska iväg ställer man fat med glödande kol mitt under bilen för att värma upp olja och växel-låda. Sen bär det iväg. Självt minns jag 31 december 1978 då vi hade minus 33 i Djurmo. Det var omöjligt att lägga i en växel i den Opel jag då hade stående i garaget. Våra vänner fick sova över och sen ställa in bilen i ett varmgarage. Stugägare i Sälenfjällen som kom upp till nyår satte på alla element, kaminer och kupevärmare man kunde hitta. Och resultatet blev att hela nätet blev överbelastat...

Skidåkning i ungdomsåren och andra minnen

Åren 1950–1970 bjöd på många snövintrar. Som regel var det gott om snö från trettondagen fram till 10 april. När Sixten Jernberg vann femmilen i Lahtis 1958 i en enorm duell med finnen Hakulinen var mitt intresse på topp. Det loppet, som om jag minns rätt, kördes en lördag och finnen startade 30 sekunder efter Sixten. Tidvis såg finnen svensken men han kom aldrig ifatt. Och Sixten kunde sen dra ifrån och vinna på tiden 2.56.

Klassisk bild på Sixten Jernberg

Redan då jag var kanske 12 år hände det att jag på söndagsförmiddagen åkte österut över Hamptjärnen och sen vidare drygt en km och kom ut på den väg som finns öster om det markerade skidspåret. Den här vägen fortsatte ner mot Hörkna och Gänsen. Den första delen av vägen gick svagt uppåt och det gjorde att man plötsligt såg bebyggelsen i Bastuberget rakt i norr. Det var ju spännande och först visste man inte riktigt vad man såg på långt håll. Även delar av Håvberget kunde man se och lätt känna igen. Väl tillbaka hemma kunde det hända att min mamma stekt korv till mig och dessutom strimlat potatis och kokat i kronolja. Ja, det liknar pommes frites. En saltsmakande favorit efter en skidtur på drygt en timme.

På kartan nedan har jag markerat det skidspår som jag ofta körde från det jag var 18 år och fram mot 28. Jag bedömde att det var 6,5 km och i bra förhållanden kunde man åka på 28 minuter. Innan det kom snö så minns jag att jag varje lördag under en höst sprang motsvarande sträcka. Det tog ungefär samma tid om marken var frusen. Då startade man rakt söderut och först då över det som kallades Nyåkern. Sen bar det sakta uppåt i en km och högsta punkten nåddes efter cirka tio minuter. Hamptjärn ligger på 360 meters höjd och Styggberget når 455 meter. Mitt spår kanske nådde upp mot 420 meter så det är en stigning på ca 50 höjdmeter på en km. Jag kan lova att det tar emot att springa då det delvis är ett mjukt underlag. Till en del var det en upptrampad körväg för häst. När man passerat Norra Råttjärn så skulle man över en kulle och sen bar det nedåt i drygt en km. Även här följde man en körväg som Sven i Hoberg nyttjat för att få fram virke till den väg som fanns till höger om spåret.

Ibland var man onödigt dristig och kunde få för sig att åka sträckan i månsken. Och alla ska veta att det var gott om älg i trakten. Vad gör man då när man åker nedåt i mörker och vet att det kan stå älgar i eller intill spåret. Jo man ser till att vissla och så ihop stavarna så att de ska hinna resa sig och flytta sig.

Efter år 2000 blev det vanligt med varg i trakterna och då skulle jag absolut inte våga åka den här banan klockan nio en marskväll i månsken. Jag saknade pannlampa ska nämnas. Men var spåret bra så är det inga problem. Och den tiden skidor gick trögare nedför än dagen skidor med platsbelag.

Ska nämna att jag hade fått Sixtens Jernbergs så kallade guldsvida när jag var kanske fjorton år. Minns inte riktigt. Så jag kunde inte klaga på materialet. Och valla gjorde man ju själv. Jag kom på att jag kunde vara inne i affären på kvällen och dra på kallvalla eller någon gång skarklister. Om det var nysnö och töföre så ställde man in all skidåkning. Att kladda med töklister ville man inte. Och att ha skidor som snön kladdar fast på under foten är ju det sämsta tänkbara.

Vid banans högsta punkt var det kalhyggen kring 1958. Det var en fin backe där man kunde åka nedför och i bästa fall få till något som liknade en slalombana. Man fick då se till att trampa ihop snön i svängarna så att man i bästa fall kunde göra en sladd. Nästa dag kanske det hade frusit ihop i snön och då var det istället för ojämnt för att det skulle fungera med kurvtagningen. Slalomintresset ökad 1962 då Bengt Erik Grahn var nära att vinna VM. Han ledde till sista porten där han tappade tid. Backhoppning var på ropet och när det fanns naturliga hopp så försökte man trampa ihop ett uthopp och sen en trampad underbacke. Man kunde kanske hoppa 4–5 meter i egenhändigt gjorda backar. Harry och Börje bodde hos Berta och Albert kring 1950 och jag minns att de hade större hopp rakt nedanför det loft som finns på vår gård. Efter hoppet fick man stanna upp farten på Lars-Eriks åker.

Minns också att hem kunde man då åka på sex minuter från det vi kallade "Utsikten" intill Styggberget eftersom det var svagt utför. Längre fram hade jag kring åren 1972–74 en längre bana som gick fram mot Hålltjärn och sen rakt i väster ned på vägen mellan Ursen och Utbyberg. Detta var cirka nio km och det kunde man åka på drygt 45 minuter. Minns att jag åkte två varv på 1 timme 40 minuter. Längsta turen jag gjort var till Pullingberget – Ursen – Håven – Håvån och sen hem. En hel del gick då på plogade vägar.

Med tjärsmorda träskidor och oftast kallvalla så hade man långt sämre glid än vad dagens åkare har. Se Sixtens tid ovan med 35 minuter per mil. Men jag minns att såväl Mäntyranter som Lundbäck kring 1970 åkte 15 km på ca 45 minuter. Alltså milen på 30 minuter. Var det töföre så åkte jag aldrig skidor. I dåligt före, som det vid OS 1928 då Särna Hedlund vann tog det 4 timmar och 50 minuter på

femmilen. Men då var det 25 plusgrader sista biten av loppet och vatten i spåret. Man stannade och vallade om.

Nu kanske någon undrar vem som hade snöskoter att köra upp spår med kring 1960. Ingen, man fick trampa upp spår själv. Och ofta krävdes att man i vart fall åkte fyra gånger innan det liknade något. Stavfäste saknades och i lös snö fick man vara lätt på stavarna för att inte köra ner dem djupt i snö. Det var diagonalåkning som gällde. Från mitten av februari blev det lättare att hålla spår. Dagsmeja en dag ger sen skare på natten. Och med en dm nysnö uppe på skare så får man enkelt till bra spår och nu får man dessutom stavfäste.

Jag var en högst medelmåttig åkare. Minns att när jag var 28 så skulle jag och Ragnar Karlsson åka den här banan precis i skymningen med bra spår. Vi åkte österut och den närmare tjugo år äldre Ragnar åkte ifrån mig redan första kilometern då vi åkte över isen på Hamptjärn. Kring 1980 hade jag sen fått skidor med belag och då kunde man i bästa fall åka en mil på 44 minuter. Det var vid Lövåsen och man åkte fram och åter till liften vid Grövelfjäll. Idag vet man att under goda förhållanden så åker eliten fem mil på två timmar. Dvs 24 minuter per mil.

Kring 1970 träffade jag i Äppelbo ett par skidåkare som nämnde att på 1940-talet hade man experimenterat med att smälta grammofonskivor och få en plastmassa att lägga under skidorna i syfte att bättra på glidet. Det visar att alla på den tiden var lite mer av uppfinnare än vad vi är idag då vi knappast inte ger oss på att experimentera med belag under skidorna.

Det fanns bra möjligheter att åka kälke eller bob i backen upp mot Berta och Alberts hus.

Tidiga minnen

När man nu talar skidminnen från det man var liten grabb så kan jag även berätta lite om mina första minnen från uppväxten. Tills jag var fem år så var min syster Margit ännu kvar hemma. När hon var sjutton år så började hon som servitris på Gästis i Fredriksberg. Vi brukade hämta henne på fredag kväll och då hade hon ofta med sig en schwarzwaldtårta. Det är än idag en favorit.

Här är första fotot på mig innan håret klipptes

Fram till jag fyllde åtta år så hade vi två kor och jag minns att man ofta stod på en soffa i köket så man såg ut genom fönstret bort mot ladugården där mor mjölkade korna. Man ville ju att mamma skulle komma in så fort som möjligt. Där soffan stod är det nu en bänkskiva. Från början så hade mor en minimal yta för matlagning och disk men kring 1958 så fick köket fler skåp och en rejäl diskbänk. Min farfar var ju den som byggde huset kring 1924 och inte tänkte en karl på den tiden hur mycket utrymme som krävs för hushållsarbete. Man hade förstås ett skafferi där till exempel bakkbordet stod förvarat.

Redan tidigt drabbades jag av allergi och besvärande eksem med klåda. Det gjorde att mor och far turades om att ha hand om mig på nätterna. Farfar gick bort 1949 och om far eller mor ville sova ostört så sov man i det som kallades lillstugan. Även pappas kusin Selma som saknade egna barn hjälpte till med att sköta om mig i de tidiga åren. Man säger idag att barn som växer upp på bondgård

har mindre risk för allergier men i mitt fall hjälpte det inte. Inte förrän jag blev femtio år upphörde dessa allergiska besvär.

Under mina första år fanns ytterligare tre jämnåriga i Håvberget. Det var Barbro och Majvor Bäckbro som bodde där senare Arvid och Selma bodde. Dessutom hade jag kusinen Bengt Eriksson som bodde i lärarbostaden vid skolan. Men kring 1955 flyttade dessa jämnåriga till Nås respektive Lindesnäs och jag blev ensam i den här delen av byn. Närmast lekkamrat var då Anna-Lisa och Kerstin Larsson i Bastuberget. Dessutom hände det att deras äldre bror Gunnar kom hem och lekte med mig.

Vinterkvällarna var långa de år man gick i skola. Det fanns gott om tid att läsa läxor. Man kunde lyssna på radio någon stund. TV saknades tills jag var omkring fjorton år och då hade jag redan flyttat och gick på realskolan i Ludvika.

På vintern fanns två saker man kunde hjälpa till med för att ha något att göra. Man kunde bära in ved, och man kunde skotta snö på gårdsplanen. Det behövdes en ganska stor ren yta för att Hakonbilen skulle kunna vända. Och vad jag kan minnas så kunde varje vecka Hakonbilen komma fram till affären, lasta av och vända. Sent på vintern kunde det var väldigt spårigt när tövädren lösta upp snön.

I juli 1955 var det torrt och varmt. Minns att Selma och Arvid hade tre sommarbarn så vi var fyra barn runt hemåkern. Dessutom fanns ju Lars på Ängsbacken. I Lamasfallet fanns Ingrid, Anita, Göran samt Ros-Marie som vistades hos Hildur och Gottfrid över sommaren. Flickorna från Lamasfallet kom varje dag till fots och skulle inhandla det som behövdes i hemmet. Och då passade Selmas sommarbarn Olaf på att lägga sig i bakhåll. Med indianfjädrar, plastyxa och med höga stridstjut skrämdde han flickorna. Ja, naturligtvis kom det telefonsamtal från Hildur.

När det var som varmast fyllde pappa Sigurd 50 år och från Hakons kom ett par chefer och upp-vaktade. Utemöblerna var nyinköpta och efter en renovering 2016 så är de i gott skick efter 60 år. Modell Grythyttan klassisk med stålstomme och gung i fåtöljen. Dessa utemöbler var motsatsen till dagen slit och släng. Och stommen håller flera hundra år. Och enkelt att renovera.

Sigurd fyller 50 i juli 1955, Jag är 7 år. Här är klassiska utemöblerna just inköpta. Och dessa möbler som kallas "Grythyttan klassisk" har jag nyss lagat. De blev som nya med lite färg. 65 år gamla.

Jag hade en dyr och fin cykel från det jag var nio år.

Den hade väg- och hastighetsmätare. Det hände att jag tog in den och putsade den på vinterkvällarna. Om jag ville så fick jag sitta i köket och tälja med kniv. Dessa spån är inte smuts sa alltid min mamma och det var ju enkelt att sopa ihop och att bränna spånen i spisen senare.

Minns också att vissa söndagar kunde vara långa och tråkiga när jag var 8–9 år. Men varje söndag eftermiddag var det en sportkrönika på radio. Där gick man igenom alla tävlingsresultat från lördagen och söndagen. Minns särskilt att det spelades bandy i Grycksbo samt att i hastighetsåkning på skridsko vann ofta Kristina Scherling från Kvarnsveden.

I Lamasfallet föddes Göran i december 1952 och redan då han var 5–6 år så kunde vi leka och spela boll. Jag var nästan fem år äldre men det gick bra att leka med Göran. Minns att det ofta blev bar-mark intill södersidan på Görans hem och där kunde man redan i början av april stå och slå en boll mellan två mål.

När min mamma låg på sjukhus en vecka under fastan när jag var elva år så minns jag än att det blev semla med mjölk tre dagar i rad. På tisdagen var det färska och dagarna efter var det överblivna semlor från affären.

Om dagens elvaåringar blir stressade av att alltid kolla mobilen eller spela spel på datorn, delta i aktiviteter samt dessutom läsa läxor så ser ni nu att under min uppväxt var det otroligt annorlunda. Det var ofta så långsamt att man sa till mamma att kan inte du hitta på något jag kan göra. Ja, det kunde ju bli att bära in ved eller hjälpa pappa med att väga upp varor i affären. Minns att jag ofta satt vid köksbordet och väntade på att mor skulle grädda pannkakor. Under tiden öste jag runt socker i sockerskålen och skapade skidbackar. Pannkakor var populärt i alla gårdar. Till och med att byn där Göran bodde fick heta "Pannkaksstan".

I maj skulle ved sågas och klyvas inför kommande vinter. Det här innebar flera dagars intensivt arbete och inte fattar jag hur jag kunde få stå så nära kapsågen och kasta iväg vedträd en bit bort från maskinen. Pappa var ju ofta ute och sålde från bilen så det var morbröderna Albert och Erik med hjälp av mig som sågade och klöv uppåt tjugo kubik ved. Det skulle ju eldas både i köket, i kakelugnen och i affärsfastigheten.

När snön försvann och landsvägen torkade upp var det ju ett stort nöje att bara cykla fram och tillbaka mellan min by och "Pannkaksstan". Ett nöje var att trampa upp högsta möjliga fart fram till en stor tall på vägkanten och sen låta det rulla tills det stannade. Året 1960 var det en kampanj som kallades sport 60 och nu skulle man promenera 2,5 km eller cykla en mil. Minns att jag och Göran var ute många eftermiddagar i maj och erövrade dessa små band.

På sommarloven var vi som nämnts ovan flera barn i byn. Selma Lindgren hade ett år tre sommarbarn som kom från Stockholm. Barn från familjer med särskilda behov fick möjlighet att komma ut på landet till någon familj eller i vissa fall till en så kallad sommarkoloni. Lars Törnfeldt fanns i ett fritidshus intill och Göran fick besök av sin kusin Ulf. Inget blev väl egentligen bättre av att man var fler för oftast leker två bättre än tre eller fyra.

I slutet av femtiotalet kom "rocken" till Sverige. Det var Elvis, Tommy Steel med flera. Och hör och häpna. I Lindesnäs uppträder rocksångaren "Vita Björn" och tjejerna stormar scenen. Vi hade alltså på nära håll en motsvarighet till Elvis, Rock-Ragge och Rock-Boris. Vita Björn var från Borlänge, 17 år gammal men med ett bra uttal i engelska. Nippe Sylven fanns med i bandet.

Stort var också VM i fotboll som spelades i Sverige 1958. Vi hade proffs i laget som var hemkomna från Italien. Detta ord "proffs" satte myror i huvudet på mig då man ibland skrev om Gunnar Gren att han var "professor". Man syftade då på att han var mästerlig i fotboll.

Där gick då jag runt och undrade om alla i laget var mer eller mindre professorer. Hamrin, Nacka, Gren, Lidholm stjärnor i Italien. Senare läste man om professor Nacka Skoglund att han kommit hem igen och fick delta i snöskottning i Stockholm. Karriären var över och hjälteglorian hade fallit. Vita Björn och Nacka Skoglund avled tidigt.

Bilder på egen OS-arena

Redan 1958 så hade vi pojkar i byn eget "OS". När jag läste om idrott i tidningen så fick man ju lov att pröva på själv. Det tillverkades ett fem meter brett fotbollsmål och det grävdes en grop med sandad yta för längdhopp. Höjdhoppställning gjorde man i slöjden och den var två meter så det räckte även för stavhopp. Efter träning kunde man hoppa 1,80 med stav då man var tolv år gammal. Men det tog lång tid att med en hemgjord trästav komma upp till 1,80. Kulstötning var min bästa gren och tidigt

hade jag en kula som vägde 1,8 kg och som var ett lod från affären utan handtaget. Senare med en kula som vägde 4,5 kg kunde jag i vuxen ålder stöta 14–15 meter. Men då hade jag en god teknik efter tusentals träningsstötter. En diskus i damstorlek (1,4 kg) skaffade jag när jag var tjugo år och utan någon träning kastade jag direkt drygt 25 meter. Från utkast strax nedanför affären så fick jag den att landa på garagetaket med en kraftig smäll. Jag hade fallenhet för kula och diskus och beaktar man sin vikt på den tiden så var väl kulresultatet inte så dåligt. Inte heller ägnade jag mig åt att lyfta vikter på skivstång. Tror att jag klarade kring 40 kg i det man kallade stöt.

Friidrotts Em 1958 hölls på Nya Ullevi i Göteborg. Mitt intresse var högre än högt. Jag lästa om varje gren i tidning och årsbok. TV fanns inte hemma hos oss. Men från bilder i tidningen kunde man ungefär se vilken teknik som tex kulstötare och höjdhoppare hade.

.....Detaljer

Idrott 8-12 år: kula vikt 1,85 kg, stöter ca 8 m Gör tusentals stötter varje år.

Kulan var ett 2 kiloslod från handelsboden där knoppen (handtaget) gått av. I 2-kiloslodet fanns en liten grop för att kröna den och där passade tummen precis. Minns det som igår.

Idrott 13-20 år: kula vikt 4,35 kg (köpt på skroten), stöter ca 14 m. Med 7 kg kula ca 10 m.

Genom att göra kast med kulan på 4,35 kg som i diskus kom jag en meter längre med en högre kastvinkel. Jag kunde alltså hålla den stadigt i handen och skicka iväg den 15 m. Jag väger kring 74 kg på den tiden.

Idrott 20-23 år: Juniordiskus på 1,5 kg och diam 21 cm. Kastar utan träning ca 30-35 m.

Efter att ha stött kula fick man ont i fingrarna och efter att ha kastat diskus fick man ont i muskler i ryggsidan. Att gymma, värma upp eller styrketräna fanns inte på kartan. Det var för eliten.

Jag har aldrig tävlat i ngn gren. Spelat tre korpmatcher i fotboll i Stockholm. Hade istället eget OS med pojkarna i byn kring 1958-1961. Lars Törnfeldt, Göran Andersson, Olaf Wodelius, sommarbarn.

Sen ska vi väl inte glömma "Ingo", dvs göteborgaren Ingemar Johansson. En av de mycket få européer som lyckats erövra VM-titel i tungvikt. Han fick bara behålla den ett år men likafullt så är han "The Champ" i USA. Nu brukar man säga att motståndaren Floyd Patterson inte var någon fullväxt tungviktare. Han kan knappast ha mätt sig med Mike Tyson. Men Floyd och Ingemar var ungefär lika stora. Vilket kan vara en juste inledning på en match.

Floyd golvades sju gånger inom en minut

Året var 1959 och intresset för matchen var enormt. TV eller Sveriges Radio sände inte boxning så det var troligen på piratradio som matchen refererade klockan tre på natten. Av legenden Arne Thoren. Och jag var vaken och lyssnade, elva år gammal. I tredje rondens golvades Floyd av en

högerslägga och sen golvades han sex gånger ytterligare direkt han reste sig. Man borde naturligtvis ha avbrutit matchen efter en eller två golvningar. Han var ju helt dimmig.

När jag var tio år, precis då bilar började bli vanliga så kördes det sista TT-loppet på MC i Hedemora. Detta lockade enorma mängder åskådare. Det talas om 100 000 som ville se tävlingarna. Folk från hela världen kom till lilla Hedemora, storheter som Josephine Baker, Maurice Chevalier och Duke Ellington.

TT-lopp i småstadsidyll

Man körde en slinga runt Stadsberget som var vanlig landsväg. Säkerhetstänkandet var i sin linda på den tiden. Gösta Snoddas Nordgren uppträdde högt uppe på taket på scenen i Folkets Park. Mest kände förare var Varg-Olle Nygren. Mas-Harry Larsson var den som var eldsjelen som drev TT-loppet.

Tre man i täten. Notera att halmbalar är fästa på björkarna. Vägräcke typ 30-tal.

Goeff Duke och Keith Campell var favoriter att vinna året 1958. Den senare omkom dock i en tävling strax före loppet i Hedemora. Gissa om man önskat att man skulle få åka och se detta TT-lopp.

Jag minns att man ofta lyssnade på radio. T ex minns jag låten "Tjo vad det var livat i holken i lördags ...hon fastna med näbben i kläm". Även låten "Bullfest, bullfest hela dan". Det här var Ulf Peder Olrog eller kanske Povel Ramel som skrivit dessa låtar. Sen minns man ju Snoddas.

8 Husförhör och en dag i B-skola

Husförhör blir senare folk- och bostadsräkningar.

Senaste veckan har flera artiklar i Dalademokraten handlat om behovet av en riksomfattande folk- och bostadsräkning. Det har gått trettio år sen sist. Jag anser också att man ska ha ordning och reda på hur många som bor i landet. Och under vilka villkor man bor. Men alla menar nog att moderaten Peter Henriksson kunnat avstå från att ställa sig på Tjärna Ängar i Borlänge och föra fram behov av folkräkning

Bättre ordning förr

På gamla dar har jag i Riksarkivets öppna databaser sökt igenom ett tjugotal finnbyar omkring bruket i Lövsjön. Jag släktforskar inte, jag söker efter hur folk levde. Man hittar lätt boende åren 1860, 1870 och fram mot 1940. Nio olika tidpunkter. Det ser ut som folk- och bostadsräkningar med tioårsintervaller och lär väl bygga på de så kallade husförhören som prästen hade i byarna.

År 1958, när jag var tio år så kom prästen Elis Heimgård från Nås till byn för att hålla husförhör. Han kom i taxi och chauffören väntade utanför skolan. Han inledde med några bibelord, kanske hämtade från dagens högmässa som hållits några timmar tidigare. Med sitt ämbete, sin vältalighet och sin halländska dialekt så uppfattades han vara en auktoritet. Åhörare var hemmansägare, arrendatorer, skogsarbetare, några egna företagare och min far som hade lanthandel. Mest karlar.

Prästen hade ett fungerande skämt för att lätta upp tillställningen. En person i Nås som var 101 år förväxlades med en ettåring. Det kanske stod 57 som födelseår. Men det var 1857. Att prästen kom till en by var i sig något som lockade åhörare. TV fanns inte då. Jag tror inte att det var svårt att locka folk till förhöret, och många var stolta ägare av välskötta gårdar.

Det antecknades vilka som bodde i byn. Vi var ett femtiotal, alla kände alla. Några var nyss komna från krigets Europa. Det var familjen Köppälä från Finland och familjen Dinges från Tyskland. Båda med små barn. Fäderna jobbade i skogen åt "Bergslaget" och hyrde ofta något hus av arbetsgivaren. Det var ordning och reda, det var en tid med stor trygghet. Jag hörde aldrig ordet arbetslös i en by där de flesta var småbönder. Rökte det inte i skorstenen på morgonen i granngården så var något på tok. Man kollade upp.

Stor fattigdom hittade man då man ser husförhör från 1880 i en by som Ursen på Säfsnäs finnmark nära min hemby. Det fanns en bonde och tre arrendatorer med familjer. Därtill en lång rad med backstuguhjon. Byn hade nio hektar åker vilket gav 2200 kvadrat åkermark per person till spannmål och potatis. Idag kan en folkräkning visa på trångboddhet. Då kunde den påvisa folk som levde på svältgränsen som backstuguhjon. Tidigare kunde den visa var soldater kunde skrivas ut för armen. Ursen tömdes på folk på 60-talet.

Husförhör från 1880 vid bruket i Lövsjön visade att man var runt 175 personer och endast ett "hjon" antecknades. Man hade det uppenbart bättre än i Ursen och det fanns goda vägförbindelser mot Sunnansjö och Lindesnäs. De flesta männen fick ersättning i pengar för sitt slit som hyttarbetare eller kolare. Tackjärn förädlades till stångjärn och kunde från vissa bruk säljas till stormakten England. Nu år 2021 är en person skriven Lövsjön. En enda.

Då som nu uppkommer restposter. Några angavs som kvarstående obefintliga. Men de var få ute på landsbygden. Hittar en sittande på "fästning".

I kommande folkräkning ställs man inför problem som man inte hade 1958 på landet. De som fått utvisningsbeslut men gått under jord, hittar man kanske endast om man går runt på olika arbetsplatser. Samtidigt kommer man att hitta många som tjänar pengar på att hyra ut på dåliga villkor till svaga grupper. Det är bra.

Förste kända nationalekonomen, Adam Smith, framhöll i sin bok om "Nationens välstånd" värdet av handel med grannländer. Lövsjön hade uppenbara fördelar av detta på 1800-talet.

En dag i B-skola i glesbygden

Det är 50 år sedan skolan i Lövsjön (Dala-Floda socken) lades ned och barnen fortsättningsvis fick gå i skola i Sunnansjö eller Björbo. Det "moderna projektet" som vi idag ser med fler och fler boende i tätort och med tjugotalet TV-kanaler tog sin början.

Socknarna Nås, Floda, Grangärde och Säfsnäs hade alla utlöpare mot glesbygd med Lövsjön som gemensam nämnare, och omgivet av små byar anlagda av svedjefinnar på 1600- och 1700-talet. Lövsjön var bruksort där man haft malmförädling i rostugn, sågverk och med ett sjuttital boende kring 1950.

Kring 1920 fanns skolor i Lövsjön, Gänsen, Flen, Håvberget, Lövkullen och även Grangärde Hoberg hade under en kort period skola med åtta elever. Lärarinnan i Flen hade kring år 1900 besök av Dan Andersson som då bodde nära Gänsen. Genom minskad befolkning, bestämdes att från 1950 skulle elever från byarna få skjuts till en gemensam skola i Lövsjön. Tidigare då bilar saknades måste skolor finnas inom gångavstånd för eleverna. Två barn från Hoberg fick bo inneboende i Håvberget.

Klasserna 1 och 2 hade Ester Ros Johansson som lärare och från Stockholm just inflyttade läraren Sture Berg skulle med stöd av sin fru Mary ha klasserna 3–7.

Jag började 1955 och i min klass var vi åtta elever. En stor klass. Vissa år fanns bara en att skriva in och ofta fick den eleven vänta ett år på att få starta. Det här är då en så kallad B-skola som var så vanlig på landsbygden fram till 1960-talet.

Jag måste här berätta från examensdagen i juni 1956 då vi först hade en teaterföreställning. Jag skulle spela "Doktor Björn" och i starten innan första sjukfall kom så skulle jag sova vilande mot katedern. Min far som var åskådare trodde då att nu är gossen så ledsen så han inte klarar av att spela sin roll. Men så var det inte. När "den listige räven" kom in med halsont hittade doktor Björn en hönsfjäder i hans hals. – Du har förstås tagit en höna hos arrendatorn Erik Persson. Så var det.

Sen i något sammanhang så ställde fröken frågan om människan idag var sämre eller bättre än förr. Jag räckte då upp handen och lämnade det för åhörande mammor och pappor så oväntade svaret: - Det har blivit sämre.

Och nu minns jag att några i publiken skrattade. Alla ansåg väl att med moderniteten så hade allt blivit bättre och människan hade följt med på köpet. Så kan det vara men det låg ändå en viss tanke

bakom mitt svar. Från barnsben var man ju matad med historier från den tiden då fäder och storebröder bodde veckovis i kolarkojor i skogen. Arbete dygnet om och sju dar i veckan att vakta fem till sju milor. Kaffe, surmjök och kolbullar. De gick runt med karbidlampor i den mörka novembernatten. Min tanke var då att detta skulle inte jag ha klarat av. Jag var av ett sämre virke än morfar Olof och mammas bröder.

Det som var bärande för ekonomin i dessa glesbygder var små jordbruk kombinerat med skogsarbete på hel- eller deltid. Kring 1975 var alla små jordbruk nedlagda, stora skogsmaskiner som var och en gör tjugofem mans arbete tar över i skogen och detta kallas "utveckling". Eller landsbygdens "avveckling". Byn Gänsen lever vidare då man kan dagpendla till Nyhammars Bruk två mil bort. Successivt blev husen fritidshus och några pensionärer bor kvar permanent. Det gamla har fått ge vika för moderniteten.

Kring byn Gänsen fanns på 60-talet skolbarn i Gensberget, Dalkarsberget, Hörkna, Mörtån, Lövberget, Jansbrändan, Tätriset och Pullingberget. Min släkting Jan Svensson växte upp på 60-talet i sistnämnda och ni kommer knappt tro vad jag skriver. Man fick där som enda modernitet telefon 1957. Ingen väg, ingen el. För att nå skolbilen införskaffades 1967 en snöskoter för att vintertid kunna skjutsa pojken tre km nedför branterna fram till väntade skolskjuts.

Men åter till skolundervisningen i en glesbygdsskola med flera årskurser i samma klassrum. Säg nu att det var historia på schemat en timme. Ja läraren hade då att förhöra kanske fyra årskullar. Det blev ca tolv minuter per årskull och när han var klar med min klass kunde man antingen tänka på kommande rast eller lyssna och lära vad andra läst. Var det teckning eller musik så hade man ingen uppdelning.

Jag har senare träffat lärare och rektorer från centralorterna Björbo/Dala-Floda och de säger alla att Lövsjöns skola hade utomordentligt goda resultat bland barnen. När Sture ibland gjorde repmånader så hade Mary undervisningen. I vanliga fall hade Mary engelskundervisningen med alla klasser och det var av typ radioengelska i särskilt rum på våning två. Vi blev drillade i små grupper. Skolan hade redan före min tid skolmåltider där Daisy Johansson stod för vällagad mat. Slöjdsalar fanns också på plan två.

I nio fall av tio så hade vi gymnastiklektioner utomhus. Om det fanns is på sjön intill fick vi åka skridsko. Vanligast var att ta en promenad med läraren. Ska man gnälla om något så var det gymnastik inomhus utan duschmöjlighet. Att sveltig dra på sig långkalsonger i en liten skrubbe var ingen höjdare.

Jag kan ärligt säga att jag inte saknade något under mina år i så kallad B-skola. Det var inte störande eller stökigt på lektionerna.

Något av det allra roligaste var när vi en gång per termin fick se stumfilm. Oftast var det ju Helan och Halvan. Men också ibland Charlie Chaplin.

Före 1959 hade få sett TV i Dalarna. Så åren 1955 till 1958 såg jag en film med Robin Hood i Lindesnäs Folkets Hus som söndagsmatiné och några stumfilmer som läraren Sture Berg lånat till skolan. Det var kanske det roligast man kunde göra. Näst roligast i skolan var sen slöjd och sen kommer nog tillfällen då man fick åka skridskor.

Det kom minst fem barn direkt från Finland och en började i Lövsjön. Två barn med tysk pappa började skolan. Dessa föräldrar var märkta av kriget i Europa. Det förekom retsamhet och någon ville nog visa vem som hade hårdaste nävarna. Visst bus, javisst. Nästan alla hade mor, far och syskon. Många bodde långt från grannar och andra lekkamrater än sina syskon. Att som sjuåring få en ny cykel, att vid femton få moped var höjden av lycka. Längre bort från det vi idag kan se i TV-serien "Tunna blå linjen" kan man inte komma. Introduktion och reklam kring mellanölet var dock en frestelse som gott kunnat undvaras. Hur lagom var det inte med en TV-kanal och barnprogram klockan 18. Man kunde leka ute före barnprogrammet och sen läsa läxor efter.

Något jag minns från klass sex var att det kom en inspektör som skulle lyssna vilka kunskaper vi hade i engelska. Mary Berg hade trimmat oss i engelska med stöd av det som hette "radioengelska". Och hon kunde inspirera oss. Hela klassen på sex elever var duktiga. Nu blev det ett märkligt utfrågande då av ngn anledning nästan alla frågor kom till mig. Fast alla var lika duktiga. Sen kom då frågan vad man säger på engelska för "ett litet hus på landet". Ingen kunde och ingen hade på den tiden ätit "cottage chees" (enkel lantost ungefär). Vi hade svarat på alla frågor fram till denna men Sture ville nog att vi skulle klara "rubbet".

Så när jag tittar till honom så viskar han eller formar munnen så jag inser att det ju är "cottage". Upp med armen för att svara. Detta var ojuste tänker man idag. Hela tillställningen.

I Falu-Kuriren fanns ett reportage om skolan från 1969 då elevantalet var tio och det börjar spridas rykten om nedläggning. Skolan var en 1–6 skola där Sture Berg hade allt från knattar till tonåringar i samma sal. Skolläkaren i Floda hade uttalat sig att skolan var omodern, saknade gymnastiksal t ex, eleverna störde varandra och han skulle minsann hellre sätta sina barn i skolan i Björbo. Floda skolstyrelse genom Sondlard Östman, rektor Lars-Olof Öhrn samt föräldrar som företrädde av Ingrid Falk, höll inte alls med. Östman menade att skolan i Lövsjön varit något av det bästa man haft i kommunen. Sture framhölls som en utomordentlig kapacitet. Man var långt fram vad gäller utrustning och undervisning. Alla insåg dock att till slut kommer en nedläggning genom allt färre elever.

På fotot i Falu-Kuriren fanns Eivor från Jansbrändan. Hon blev rikskänd genom att Expressen i reportage beskrev hur det var när Birgitta från Stockholm och Eivor fick byta skola med varandra några dagar. Birgitta fick bo i Jansbrändan och rida barbacka på häst medan Eivor fick prova på hur det var att åka tunnelbana i Stockholm.

- All skog gör att jag tappar pratlusten, sa Birgitta medan Eivor fann smutsig snö och trafikljus motbjudande. Hemma var nog ändå bäst.

Idag är vi alla elever 60–80 år och det har gått bra för oss. Ord som stress, psykisk ohälsa, ätstörningar, övervikt eller oro för framtiden fanns inte under skoltiden. Vi växte upp i den bästa av världar med Tage Erlander som trygg rorsman. Vi snuddade vid konsumismen som religion men var ännu inte tagna som dess slavar.

Läraren hette Berg och eleverna kom från "-berg" runt omkring. (från 2006)

När jag gick i skolan i Lövsjön från 1955 och sex årskurser framåt kom nästan alla barnen från något "-berg". Endast ett fåtal kom från bruksmiljön i Lövsjön eller "låglandet" kring Gänssjön. De flesta kom från något "-berg" i trakten där föregående generationer lyckats odla upp några åkrar och ängar på den sidan av berget som vätte åt söder. Sen fanns några undantag. Sixten kom från Tättriset, barn kom från Jansbrändan, Lamasfallet, Hörkna, Mörtåsågen, Dälgfallet och Åsfallet.

Från bruket och låglandet kom Sven, Lasse, Sigrid, Gunnel, Agneta, Eva, Gun-Britt, Bill, Elvy, Inge-Gerd, Folke, tvillingarna Håkan och Stefan, Mona, Tomas, Ulla, Kerstin, Lars och Ing-Britt. De senare kom från Baggviken resp Gänsnåset. I Lövsjön bodde också Börje som gick i fyran när jag gick i sexan. Från byarna Håvberget, Lamasfallet och Bastuberget kom jag själv, Anita, Ingrid A, Göran, Kerstin och Anna-Lisa. Vi tillsammans fyllde precis en bil. En Ford Taunus som Georg körde. Vi startade från byn precis klockan åtta och jag minns att Georg alltid rattade med bilradion och sen lyssnade på TT-nyheter och väderleksrapporten. Tänk att redan 1955 kunde man lyssna på radio i bilen. Georg hade också mjölk med som skulle till skolbespisningen. När han lämnat av oss så hämtade han syskonen Alatalo, Kari, Tero, Marita och Margetta i Håvån.

Herbert Falk i Gänsen hämtade Sven i Dalkarsberg och Kjell i Gensberget, sen upp mot Hörkna, Jansbrändan och Lövberget för att hämta Conny, Eivor, Ingrid J, Jan-Åke och Gert-Ove och Kristin. Senare upp mot Pullingberget då min släkting Jan började skolan. Sen ner och hämta barnen som bodde i Gänsen. Herberts bil var en åttasitsig Dodge där man dessutom kunde ta några stående om det behövdes. Det var ett rejält skåp skulle man kunna säga. Herbert hade känsla för bilkörning. Han kunde på halt väglag balansera den här stora bilen så att den precis gick med lätt sladd genom en långsträckt kurva. Men en gång lär han ha åkt av på Flenrakan.

När bilen tömts i Lövsjön skulle barnen i Flen hämtas. Där bodde Bo och Bo, Sven-Olof, Ingrid H, Alf H, Bengt, Gun, Ulla och Karin. De två senare bodde precis där stigen som ledde upp till utsiktstornet började och som kallades Per Samills Petters. Sven-Olof hade också med sig en mjölkkruka som skulle ned till Lövsjön till Rättarns Beda. Flenvägen var projekterad enligt "harpunprincipen". Dvs man skjuter iväg ett tungt föremål mot Lövsjön och detta föremål drar sen en lång lina efter sig. När harpunen slår ner i Lövsjön så lägger sig linan i en rak linje. Nu var det bara att börja bygga vägen längs linan. Detta blir kortaste vägen och på köpet fick man några gupp som det alltsedan dess varit ett hisnande nöje att köra över med barn i bilen. Numera är de delvis utjämnade så nu guppar det mindre än förr.

Bodde man i Flen hette man Pettersson eller Pers. I Lövsjön hette man Eriksson eller Johansson. Det var sju gånger Eriksson bara hos arrendatorn. Från Håvberget var det Andersson, Karlsson, Johansson och Larsson. Det fanns i detta en viss jämlikhet. Ingen var genom namnet finare folk än någon annan. En person värderades efter vad han/hon uträttade hemma på gården. Om en kvinna skötte tre barn och fem kor så visade detta en oerhörd arbetskapacitet. På samma sätt som barn alltid kräver tillsyn så krävde kor i ladugården ständig skötsel. Mjölkning två gånger per dag. Dvs 730 gånger på ett år. Separering kanske 365 dagar per år. Redan nu var man upp i minst 1 200 timmars arbete på ett år. Kor som skulle kalva var ett bekymmer i sig. Ständigt hinkar och separatorer som skulle diskas inne i köket. Arrendatorns fru Stina beundrades av alla för hon fostrade sju barn och hade stor ladugård. Även Svea i Bastuberget var en arbetsmänniska av stora mått eftersom maken tidvis bodde borta på något jobb. I Flen fanns Beda Pers och Signe Pettersson med många barn och stor ladugård.

När alla barnen var på plats vid skolan ringde Sture i klockan. Nu gällde det att snabbt få av stövlarna ute i ombytesrummet. På den här tiden visste man inget om "springskor" så det var gummistövlar som gällde utomhus. Höst, vinter och vår. Så fort av med stövlarna, sen snabbt dra upp strumporna och springa in i skolsalen. Om man hann så drack man en slurk vatten i den lilla fontänkranen ute i ombytesrummet.

I folkskolans ungdom var lärarna ofta män som genom olyckshändelse blivit kroppsligt skadade och inte dög till hårt kroppsarbete. Det berättas om lärare som haft både en och två käppar till stöd då de tog sig fram. Detta gällde dock inte nu längre. Det var tvärt om. Sture Berg och Mary Berg, även hon

lärare, var båda goda idrottare och med guldmagister i simning. Minns jag rätt så hade Sture även ett svenskt rekord som han ibland nämnde för oss elever. I stående höjdhopp. En gren där man inte tävlar idag men som fanns med på trettioalet som tävlingsgren. Sture och Mary flyttade på 1970-talet till Mora och av telefonkatalogen framkommer att de bor kvar och båda är i 85 årsåldern. Men vid mycket god vigör och fortfarande kör Sture bil.

Det var på sommaren 2006. Ett halvår senare så gick Sture bort i en ålder av 88 år. Vi var fyra före detta elever som åkte till Mora på begravningen. Vi fick bland annat höra att paret Berg var flitiga besökare på biblioteket i Mora. In i det sista så cyklade de ner till centrum. Vi fick också höra att Sture under sina år som pensionär tält 140 000 dalahästar. Om jag minns rätt så var det oftast av den näst minsta sorten. Under det att han tältade så läste Mary högt för honom ur någon lånebok. Det här var ett par som verkligen levde ett liv tillsammans.

En tillbakablick och fler skolminnen (från 2006)

Hur annorlunda var det inte kring 1960 jämfört med hur det är idag. Ordet arbetslös fanns egentligen inte ute på landsbygden där alla hade ladugård. Man var mångsysslare. Om mannen någon gång blev arbetslös så löpte inte kvinnan i gården någon som helst risk att bli arbetslös. Korna fanns där varje dag liksom övrigt i hushållet. Om någon ville tjäna mer så var det egentligen bara att utöka antalet kor och sälja lite mer mjölk. Men som jag sa ovan. Kor kräver skötsel 2 x 365 gånger per år samt med tillägg för bekymmer vid kalvning. Det här betyder att någon egentlig semester blev det inte tal om. Full sysselsättning året om, men utan egentliga förmåner. Förmånen var väl i så fall frisk luft och möjlighet att jobba i eget tempo. Ta fikarast när man kände för det. Och kanske fick man femtio öre litern för mjölken den här tiden. Sålde man tjugo liter varje dag så blev det tio kronor i dagslön. Det motsvarar en hundralapp idag. Hur långt kommer man med den om man tar hem en hantverkare som ska greja med el eller VVS. För den första hundralappen så hinner hantverkaren precis sätta sig i bilen och påbörja resan fram till din trapp. Ska det bli något gjort så räcker varje ny hundralapp en kvarts timme.

Det löste sig förr också. Den som saknade dusch och wc behövde inte ta hem någon hantverkare för att greja med VVS. Vatten bar man in med en hink. Tvättmaskinen fanns inte då och kunde följaktligen inte heller krångla. Man eldade under pannmuren och sköljde sen i närmsta vattendrag. Ett kylskåp från 1950-talet fungerar än idag genom att man då gjorde det på ett annat sätt. I vårt fritidshus har vi ett sådant som gått i femtio år.

Nästan alla mammor som samtidigt skötte ladugård med allt vad det innebär av tungt arbete fick med tiden värk i knän och rygg. Och då saknades sjukpenning. Det gick inte som idag att sjukskriva sig och sättas i åtgärder eller omskolning. En värkande rygg innebar bara att alla sysslor tog längre tid än förut.

Kor medförde alltid bekymmer vid kalvning. Men inte nog med att kalven skulle födas. Först måste den ju komma till. Och det var också något som medförde extra arbete. Sven-Olof berättar att ibland hade de egen tjur på gården i Flen. Och då kom naturligtvis grannarna dit med sina kossor. Men när man inte hade tjur så fick man istället gå med kon ner till Götessons i Gänsen. En promenad på drygt en mil som gick via Dalkarsberg. Tillsammans med en granne fick Sven-Olof följa med på den promenaden som då innebar en heldagstur.

Men säger jag. Vad hände om kon ångrade sig på vägen till Gänsen? Eller vad hände om det inte uppstod tycke med Götessons tjur?

- Du kan vara helt lugn, säger Sven-Olof. Det fungerade till full belåtenhet för alla. Det var som "Mitt i naturen". Men visst hände det att man fick lov att gå två gånger ibland. Medan djuren hölls med sitt så gick man in och fick kaffe, lite vila och en pratstund med bonden.

Jag minns att senare på 60-talet blev tjuren motoriserad. Dvs kon fick stanna hemma på gården och istället ringde man efter Bratt som kom med tjuren på en lastbil. Det här sparade tid åt bonden men nu fick man ju betala en slant för framkörning och själva påstigningen.

På 1970-talet så ersattes Bratts mobila tjur av en man som medförde en spruta. Kon fick en insemination som satte igång det hela. Ytterligare en rationalisering. Det senaste är dessutom ladugårdar som med hjälp av modern teknik och robotar faktiskt kan mjölka kor med automatik. Jag skulle dock avråda alla från att skaffa en kogård och försöka försörja sig på det.

- Vad skulle mjölken kostat idag om man skulle ha fortsatt på det sätt våra mammor och pappor skötte ladugården? Man kan gissa att om man sålde tjugo liter mjölk per dag så nog skulle man vilja ha 300 kronor för att det skulle kunna anses lönsamt att hålla på. Det skulle innebära 15 kronor litern utanför ladugården. Med pålägg skulle det kanske bli 25 kronor litern i affären.

Ser man tillbaka på tiden före 1970 så kunde man se att det rādde närmast full sysselsättning ute på landsbygden, men utan de kännetecken som idag finns på allmän välfärd. Idag har vi i Sverige en situation som är långt ifrån full sysselsättning men lika fullt så har vi alla del av det som kallas generell välfärd. I de ladugårdar där vår generations mammor slet med mjölkning där finns sen mitten av 1970-talet inte en enda ko. Förklara för mig hur den ekvationen går ihop den som kan. Vi arbetar mindre men har det bättre. Traktorer fanns på 1960-talet så det kan inte vara förklaringen.

Jag har hittat en förklaring som jag tror på. Det är helt enkelt så att det som vi behöver för vår välfärd kommer från länder långt bort där man än idag jobbar lika hårt som våra mammor och pappor gjorde på 1940 och 1950-talet. Unga tjejer i Kina syr våra kläder och jobbar arbetspass på tretton timmar per dygn. Till låg lön för oss. Men hög lön för dem jämfört med att vara småbonde i Kina. Behöver norrmännen rensa fisk så kör man den tvärs genom Sverige och Finland till Ryssland. Sen tar man med sig färdigrensad fisk hem. Tysk skinka går till Polen för att skivas och paketeras. En fotboll gjord i Sverige var dyr 1960 och måste vårdas. Idag syr unga killar i Pakistan fotbollar som blir slit och slängvaror här hos oss.

Marx var oerhört klarsynt redan 1850 då han satt i London och skrev sina böcker om kapitalismens utveckling. Hårt ansatt och plågad av karbunkler just där sittandet känner på mest. När det kapitalistiska systemet nått en bit framåt kommer det att innebära att vi omger oss med en uppsjö av prylar, skrev han. Och där varje pryl betyder allt mindre för oss. Och där det kostar mer att reparera en trasig pryl än att köpa en ny av senaste modell. TV:n, PC:n, digitalkameran och dataskärmen är ju bra exempel på detta. Lagom till de efter tre år börjar krångla så finns en ny modell med högre prestanda att köpa till samma pris som föregångaren. Kapitalismen kommer likt en orm att slingra sig ut över världen och söka sig fram till nya områden som man kan exploatera, skrev Marx.

En lång väg att gå eller cykla hade också Eva från Dälgfallet invid Gräsån. Det innebar en skolväg på fyra km och vintertid kan det vara -25 grader längs Gräsån. Eva växte upp medan kriget ännu pågick och alla barn påverkades då av vad de hörde de äldre tala om. Berättelser om krigets fasor var legio. På väg till skolan hörs ett förskräckligt oväsen. Bäst att söka skydd i skogen. Det visar sig sen att det är en vägskrapa som makligt kom körande längs vägen.

Tidvis höst och vår kunde det bli slät is över hela Lövsjön. Och så det lockade till att åka skridsko. I början av 1950-talet när min far Sigurd körde Håvbergsbarnen, Inez, Harry, Börje, Ragnhild och Gunnar till skolan så såg man redan i Håvån att det var blankis.

- Kan inte vi bli avsläppta här och få åka skridsko tvärs över sjön? Det vinner vi alla på, sa barnen i en kör.

- Och sen vill vi bli hämtade här på stranden när skolan slutar. Det här gick Sigurd med på och se det är en dag som man aldrig glömmer.

Nån enda gång hade vi gymnastik inomhus. I skolsalen. Det var ingen höjdare kan man lugnt säga. Om man rörde sig utomhus så blåste värsta svettlukten bort. Men inne så anrikas det hela. Ett halvt dussin riktigt svettiga killar på 9–14 år byter sen om efter gymnastiken inne i det lilla kartrummet på fyra kvadrat. Utan att före det ha kunnat duscha. Kläderna klubbade fast på kroppen, sockorna var sura och öronen lyste röda.

Intresset för hockey var kanske större då än idag. Det fanns egentligen bara fotboll, skidor och hockey att välja på. Jag minns en februaridag 1964 när isen låg blank på Hamptjärn i Håvberget. Då samlas vi minst 3–4 grabbar, ja man kom ända från Flen med moped för en stunds hockey. Svettiga gick vi sen in i affären och köpte godis. Sen satte sig Bo och Bengt på mopederna, fortfarande med svett i kläderna och åkte de 14 kilometrarna hem. Jämför detta med idag.

Ett litet tillägg 2022

Detta med slit och släng och fler och fler högteknologiska prylar i hemmet tenderar att öka år efter år. Om mobilen börjar krångla så tar man den till elaffären och hoppas att det går att byta batteri. Men det går inte får man höra. Dags att byta upp sig. Och då ska appar och mobilt bank-id flyttas vilket kan ta timmar av bryderi. Vår mobiloperatör har nyss bytt från Telias utmärkta nät till Telenors. Dags att byta tillbaka till Telia på mobilen.

Fiberleverantören Thing bytte 15 december till Bredband 2. Detta klarade inte den så kallade routern varför det till fruns stora ilska blev stopp på Wi-Fi i flera dagar. Fråga mig inte vad alla förkortningar betyder. -Då kan jag smälla av.

Stoppa världen – Jag vill hoppa av

Ibland hittar jag tekniska prylar i huset som jag inte minns att jag köpt och inte heller vad jag skulle ha dem till. Går man runt på Clas Ohlson finns produkter som man inte vet vad de ska användas till.

Jag är motståndare till allt vad sociala medier heter. Och där säger jag precis som David Henry Thoreau gjorde 1850 då man dragit en Atlantkabel mellan USA och Europa. – Det första vi får reda på är att prinsessan Sofia i Österrike har fått kikhosta.

Nu säger kanske någon att du kommer att halka efter. Ja det må vara hänt. Men jag tänker mest på ungdomar som kanske mobbas på skoltid och som sen fortsatt mobbas när de kommit hem. För ingen kan ju låta bli att titta i inkorgen och se om något positivt trillat in. Och så står det anonymt: -Du kan lika gärna gå och dö.

Det finns en plattform idag som heter Tiktok. Populär bland ungdomar. Och ofta hinner inte föräldrar ha någon som helst koll på vad barn på 10–15 år håller på med på nätet.

Men på Tiktok kan du hamna på sajter som leder dig in på ohälsosamt beteende. Du är för lång, eller du är för kort. Du är för smal eller du är för tjock. Du har trubbig näsa. En svensk professor i socialmedicin säger: *"På dessa plattformar hejas problematiskt ohälsosamt beteende fram. Flera kliniker larmar om detta."* Det kan leda till åtstörningar. Användare får negativ bekräftelse på Tiktok. Detta måste upp på EU-nivå så Nätjättarna får regler att följa. Men ofta är lagstiftning en seg procedur. Och några tjänar pengar på att det är som nu.

Sen ska man inta tala om när flickor på tio år luras att skicka avklädda bilder till män de aldrig sett. Och på internet kan folk samtidigt utge sig för att vara olika personer.

Jag vill sist här lägga till de stora fördelarna med att på morgonen hämta in och läsa sin papperstidning. I en bok jag läst som är skriven av en autistiker skriver denne: När man läst papperstidningen till sista sidan då vet man att man är klar. Men kan då ta sig an något annat. Om man däremot läser nyheter på internet så skrollar man framåt, hittar sidospår, skrollar vidare och följden blir att man aldrig blir klar. Hela tiden under dagen så pockar det att man ska kolla flödet och se om det kommit något nytt. Skrollandet blir beroendeframkallande. Istället för att te x laga punktering på barnets cykel så kollar man flödet.

Här kan jag vara gammelmodig och kräva radikala förändringar. Alla mailadresser i landet borde rapporteras in till en central instans. Ungefär som telefonkatalogen förr. Ingen på den tiden kom på att man skulle ha två telefoner där man då uppgav sig vara två olika personer. Idag är det så tokigt att man inte ens hittar mitt telefonnummer i någon söktjänst då jag har operatören My Beat. Mycket har blivit sämre med denna oerhörda valfrihet.

Varje gång det delas ut ett nobelpris i litteratur brukar jag gå och låna en bok av det som finns på biblioteket av denne/denna. Se nästa avsnitt.

En skola med disciplin

Nu vänder vi blickarna bort från skolan i Lövsjön och lånar lite intryck rörande skola av den som nu i december 2021 fick Nobelpris i litteratur.

Pristagaren 2021 Abdulrazak Gurnah skriver i boken *"Den sista gåvan"* hur det kunde vara i en skola i Zansibar (Tanzania) på 1950 talet. Den elev det handlar om kan vara författaren själv och som har en mycket sträng far. Fadern slet i sitt anletes svett med ett litet jordbruk. Så fort pojken kom hem från skolan så skulle han hjälpa till med att rensa ogräs i grönsaksodlingarna. Eller paketera grönsaker för marknaden. Endast ett av barnen fick gå i skola och detta var egentligen mot faderns vilja.

Skolbyggnaden var öppen med en meter höga väggar samt antar jag tak som skydd mot regn. Läraren förväntade sig att eleverna till hundra procent ska ha uppmärksamheten riktad mot honom och genomgången på tavlan. Det kunde räcka med att någon elev kliade sig eller rörde sig lite extra så kom linjalen fram. Han hade ständigt en linjal eller en kvist i handen som användes direkt om någon inte följer reglerna. Och ingen ifrågasatte heller. Om han någon gång slog en flicka så kom genast hennes föräldrar och klagade. Detta sås som ett övergrepp. Att pojkar fick snärtar av linjalen eller kvisten reagerade ingen mot. Utanför skolan fanns en väg och ett torg med marknad. Och varje gång det hände något på torget, tex att det uppkom högljutt bråk eller att en buss stannade till så kunde inte barnen hålla sig utan tittar ut över den låga väggen.

Så läraren lyckades inte alltid hålla denna stränga disciplin. Det hände alltid något, en liten revolt, ett obetvingat skratt, en oförskräckt pojke vars fräckhet inte gick att kuva.

När eleven vi följer var 11 år började hans 17 åriga syster att tröttna på faderns ideliga krav att de skulle hjälpa till. Hon började bråka och högljutt protestera och det slutar med att hon rymde hemifrån några timmar. Och se nu kom familjen heder att ifrågasättas. Hon kunde ju då umgås med vilken dagdrivare som helst och vad kunde inte hända. Det gällde att så fort det går hitta en lämplig man som hon kunde gifta sig med. Och man hittade snart en lämplig äkta man.

Då det skulle ordnas bröllop i den här trakten så fick det inte på något sätt snålas in på mat och annat till kalaset. Fadern gnällde men även nu stod familjens heder på spel. Och varenda en i trakten med minsta anknytning fick nu komma och fylla buken med god mat.

9 Uppgifter om varje hushåll 1880

Översiktligt om gårdar inom Grangärde, Säfsen och Floda år 1880.

Kyrkfallet, Håvberget och Sköttens har summerats. Gård för Gård efter Floda.

By Nås	Läge 1880 /ägare	Värv/yrke	Barn	Piga/ dräng	Övr på gården
Kyrkfallet	Summa 1 gård		7	4	0
Håvberget	Summa 17 gårdar		69	2	10
Sköttens	Summa 3 gårdar		6	1	2
Sum Nås	sum 21 gårdar		82	7	12

Grangärde

	Läge 1880 /ägare	Värv/yrke	Hustru	Barn	Piga/ dräng	Övr på gården
Grangärde	Jan Ersson	Fd Hem. ägare				
Hoberg	måg Erik Persson	Hem. ägare	j	4	1	
	Stina Ersdr	Hem äg Änka		4		
	Per Jansson		j	3		
	Emma Catrine Matsdr	Hem äg Änka		5		
	Nils Matsson	Fdd H äg	j	5		
	Johan Gustaf Mejer	Arb	j			
	Andes Ersson	Hem. ägare	j	2		
	Erik Ersson	Hem. ägare	j	7		
Pullingberg	Jan Andersson	Fd Hem. Ägare		5	1	
	Anders Andersson	Hem äg	j	2	2	
	Erik Andersson	Arb	j	4		
Tallfallet	Lars Mattson Tjäder	Nybyggare	j	7		
Jansbrändan	Petter Jansson	Hem. ägare		6		
	Jan Larsson	Hem. ägare	j	3	1	
Hörkna	Olof Persson	Skogv	j	7		
	Per Gustaf Persson	Arb	j	2		

Mörtå	Gustaf Hansson	Arb		1	3	
Löfberget	Stina Matsdr	Hem. äg änka				
	Johannes Larsson	Hem. ägare	j	8	1	
	Jan Jansson	Hem. ägare	j	7		
Jänsen	Jan Andersson	Hem. ägare	j	2	1	1
	Anders Gustaf Dalin	Handlare	j	7		
	Jan Jansson	Hem. ägare	j	4	1	1
	Petter f 1842	Hem. ägare	Sara- Lisa	3		
	August f 1845	Hem. ägare	Sara- Stina	3		
	Mari Matsdr	Hem. äg änka		4		
	Gustaf Olsson	Arb		4		
	Jan Carlsson	ej angivet	j	1		1
	Petter Jönsson	Arb	j		1	
Jänsbron	Myr Jan Ersson	Nybyggare	j	1		
Jänsnäset	Stina Lisa Andersdr	Torparänka		3		
	Lång Per Erik Persson	Arb	j	3		
	Anders Mats Anderss	Arb	j	2		
	Jan Erik Andersson	Nybyggare				2
Dälgfallet	Per Hansson	Arb	j	3		3
Gräsån	Petter Isaksson	Arb	j	3		
	Sara Ersdotter	Arb änka		4		
Tätriset	Sara Jönsdotter	Hem. äg änka		4		
	Anders Andersson	Hem. äg son	j	2		
	Lars Westman	svåger	j			
	Erik Nordgren	Arb	j	1		
Tåsaberget	Stina Jansdr f 1848					
Jänssundet	Anders Andersson	Kolare	j	6		
Jänsberget	Jan Matsson	Kolare	j			
	måg Liten Jakob ?		j	1	1	
	Pell Per Ersson Baptist	Nämndeman	j	10		
	Täpp Erik Persson	Arb	j	2		1
	Ris Carolina Ersdr					
	Ris Per Ersson	Kolare	j		1	
	Stina Andersdr	Arb änka		3		

	Ris Anders Ersson	Arb	j	4		
	Vikars Jan Persson	Hem äg	j	7		
	Sara Gustafa Andersdr					
Dalkars- berget	Daniel Danielsson	Hem äg	j	2	1	
	Petter Danielsson	Arb	j	2		
	Petter Jansson Hjort	Arb	j	4		
	Sara Danielsdr	Arb änka		1		
	Johannes Andersson	Arb inhys	j	2		1
	Anders Jansson	Kolare	j	4		
	måg Carl Erik Carlsson		j	1	1	
	Nils Anders Andersson	Kolare	j	2		
	Anders Jansson Hjort	Arb inhys	j	5		
	Anna Staffsdotter	Hem. äg änka				
	Jan Erik Jansson	Hem äg	j	4		
	L Anders Ersson	Kolarae	j	1		
	Anders Larsson	Arb	j			
	Son Per Andersson		j	6		
	Per Larsson	Kolare	j	3		
	Stina Ersdr	Hem. äg änka				
	Vikars Anders Larsson	inh arb	j	5		
	Vikars Erik Larsson	inh arb	j	6		
	Vikars Erik Ersson	inh arb	j	3		
	Kaj Erik Persson f1794					
	Carolina Berglund	Änka Baptist		3		
				Summa	ca 75 gårdar	
				223	13	13

Säfsen

	Läge 1880 /ägare	Värv/yrke	Hustru	Barn	Piga/ dräng	Övr på gården
Ursen	Wilhelm Lönnkvist	Hem äg	j	4		
	Isidor Jacobsson	Lösdrivare				
	Carl Andersson	Landbonde	j	3		
	Jan Jansson	Landbonde	j			1
	Per Gustaf Mejer	Landbonde	j	5	1	
	Ludvig Persson	Landbonde	j	2		
	Carl Erik Larsson	Backstu hjon				
	Lars Petter Mattsson	Backstu hjon	j	2		
	Sara Olsdotter	Backstu hjon		1		
	Ås Petter Persson	Backstu hjon	j	1		
	Ås Maggi Persdr	Backstu hjon		1		
	Anna Larsdotter	Backstu hjon				
	Gustaf Nilsson	Backstu hjon				
	Lars Nilsson	Backstu hjon				

Kuntberget	Olof Nilsson	Hem äg	j	1		
	Carl August Mejer	Hem äg	j			
	Jakob Erik Larsson	Landbonde	j	4		
	Lars Nilsson	Hem äg	j	4	1	
	Mats Matsson	Hem äg	j	2	1	1
	Olof Matsson	Hem äg	j	5	1	1
Galberget Lilla	Lars Petter Larsson	Kolare	j		1	
	måg August Svensson	Dräng	J	3	2	
	Per Olof Olsson	Dag karl	j	3	1	
	Lars Larsson f 1814	Fattighjon	j	2		
	dotter Sara Greta	född 1843		1		
	dotter Anna Stina	född 1844		4		
St Galberget	Petter Larsson	Arrendator	j	6		
Löfkullen	Lars Johan Jansson	Kolare	j	7	1	
	Oscar Bark	Kolare	j	6	1	
	Gustaf Grönberg	lös arb				
	Anders Larsson	Kolare	j	6		2
	Lars Larsson	Kolare	j	1		
	Jan Jonsson	Kolare	j	1		
Ursberget	Lars Johan Larsson	Kolare	j	6		
	Anders Larsson	dag karl	j	3		
	Stina Maja Svensson	Fattighjon		2		
	Jan Persson	Fattighjon	j			
	<u>Anders Andersson</u>	<u>Fattighjon</u>	<u>i</u>	<u>3</u>		
Skräddartorp	Karl Erik Karlsson	Kolare	j	2		
	dotter Kristina			1		
	Karl Jansson	Kolare	j	3		
	Anna	Fattighjon				
Björndalen	Erik Andersson	Dagkarl	j	3		
	Johannes Mejer	Dagkarl	j	3		
	Anna -Lisa	Fattighjon				
Summa gårdar ca 40				101	10	5

Floda

	Ägare	Yrke	Hustru	Barn	Piga/ dräng	Övriga gården
Flen	Persam. Petter Persson	Hem äg			1	
	Per Jonsson f 1844	Hem äg	j	knepig	läsa	3
	Skräddar Erik Andersson	Hem äg	j	3		
	Skräddar Gust Anderss	Arbetare	j	6		
	Johan Andersson	Arbetare				
	Johannes Jonsson	Arbetare	j	1		
	Anders Larsson	Arbetare				
	Skräddar Petter Ander..	Landbonde		3	1	
	Skräddar Petter Persson	Landbonde	j	4		2
	Daniel Persson	Landbonde	j	5		
	Klack Anders Andersson Hem äg			1		
	Per Olsson Hjelm	fd sold Hem äg	j	2	2	
	Lars Staffas Stina Ersdr			2	2	2
	Son Johan Jansson	Hem äg	j			
	Sund Jan Andersson	Hem äg	j	1		
	Mas Erik Persson	Hem äg	j	1		
	Carl Dalin	Skräddare	j	3		
	Mål Jan Persson	Hem äg		1		
	Sund Peter Andersson	Hem äg	j	3		
	Carl Johan Carlsson	Landbonde	j	4		
	Skräddar Abrah Anderss Arb		j	1		
	Per Peter Persson	Arbetare	j	2		1
	Pers Jan Erik Jansson	Hem äg		4	1	
	Stina Matsdr			1		
	Anders Gustaf Jansson	Arbetare				
	..varnborg And Anderss	Arbetare	j	3		
Summa gårdar ca 23				48	7	8
Här kan finnas med Åsfallet och Jönshus						
Vesterfallet	Erikols Per Ersson	Landbonde	j	5		1
Lövsjö Masugn	Johan Henrik Vasen	Bruksdisp			1	
	Erik Dalen	Folkskolelär.	j			
	Petter Nykvist	Skogv	j	1		
	Brita Ersdr	Hjon				
	Jan Andersson	Kolare	j	4		
	Anders Olsson	Arb	j	6		
	Jon Jonsson	Dagkarl	j	2		
	Johan Larsson	Stalldräng	j	6		
	Johan Erik Nordström	Dagkarl				1

Albert jfr Ingemar	Släthet Lars Joh Anderss f Amerika	Dagkarl	j	5		
	Björndals Lars Jönsson	Mjöltnare	j	1	1	
	Rönn Anders Andersson	Kolare	j	4		
	Stina Jansdr			2		
	Anders Larsson son Johan	Arbetare	j			
	Carl August Johansson	Hyttarbetare	j	2		
	Carl Johan Andersson	Arb	j			
	Peter Erlandsson	Arb	j			
	Stina Lisa Andersdr			5		
	Per Johan Carlsson	Dagkarl	j	4		
	Samuel Berglund	Gjutare	j	8		
	Nissas Jan Jansson	Dagkarl	j			
	Son Olof Jansson	Dagkarl	j	2		
	Maja Lisa Berglund son Anders Söderholm dr Johanna Söderholm	Arb	j	1 2 2		
	Anna Anderdr			1		
	Stina Samuelsdr f1803			6		
	Sara Jansdr					
	Stina Larsdr dr Anna Amalia			2 1		
	Erik Söderholm	Arb	j	4		
	Anders Andersson	Kolare	j	2		
	Per Johan Hagberg	Dagkarl	j	3		
	Jan Matsson	Kolare	j		2	
	Gustaf Johan Jansson måg Jönshus Sam. Ande	Torpägare Kolare	j	3	1	
	Lim Johanna Perdr			1		
	Stina Perdr dr Stina Katrina Ersdr			2 3		
	Anders Johan Bäckman	Hyttarbetare	j	3		
	Jan Erik Larsson	Dagkarl	j	2		
	Jan Erik Strömberg	Torpägare	j	6		
	Kristina Sandström			5		
	Nils Sjögren	Arb	j	7		
Summa gårdar ca 38				113	5	1
Kvarnfallet	Känbäck Jan Jansson	Kolare	j	3		
Olsberget	Erikjons Jan Ersson	Arb	j	4		
Badstuberget	Magnus Jansson f 1839	Hem äg	j	8		1

Kumla	Kampmos Jan Persson	Arb	j	3		
	Jan Erik Jansson	Hem äg	j			
	dr Johanna			1		
	Johan Jansson	Arb	j	6		
	Elisabeth Hellgren och	syster Magnus J		6		
jfr Ehnmark	And. Magnus Liljedal	Skräddare				
Virserum						
	Summa gårdar 7			31	0	1
Summa Tot	ca 195 gårdar/hushåll			598	42	40

Det finns totalt ca 195 hushåll, 598 barn, 42 dräng/piga och 40 ytterligare. Ofta bondens föräldrar. Och summerat har man ca 1020 personer. Nu följer Nås Östra Finnmark gård för gård.

Byar Nås Ö Finnmark 1880

By	Läge 1880 /ägare	Värv/yrke	Hustru	Barn	Piga/ dräng	Övr på Gården
Kyrkfallet	Anders Ersson	Hem. äg	j	7	4	
Håvberget	Carin Larsdotter	Hem. äg		3		
	Daniels Erik Hansson	Hem. äg	j	4		4
	Unge Jan Samuelsson	Hem. äg	j	4		1
	Daniels Johan Hansson	Hem. äg	j	4	1	
	Carl Samuelsson	Hem. äg	j	7		
	Lille Jan Samuelsson	Hem. äg	j	6		
Åsen	Westins Anders Persson	Hem. äg	j	2		
hör ihop	Carl Hansson		j	2		
	Isac Larsson	fd Hem.äg	j	4		
	Aron Jansson	Hem.äg	j	4		
	Stina Maja Persdr	Hjon				
	Carl Erik Ersson	Skomakare	j	1		1
	Sara Samuelsdr			1		
	Jöns Jönsson	Hjon				
	Johannes Jönsson Rask	Soldat	j	8		
Utbyberg	Lars Olsson	Landbonde	j	3		
Sköttens	Per Magnus Larsson	Landbonde	j	3	1	2
	Tjäder Jan Erik Matsson	Hjon				
SUMMA 19 gårdar				63	6	8

10 Läget i Europa i slutet av 1930-talet

Efter fyra år med president Donald Trump i USA har vi idag fått känna på vad det innebär när en stormakt har en person, som av många ses som sociopat, på den högsta politiska maktpositionen. De flesta av oss hoppas innerligt att han inte ska återkomma. Särskilt då efter hans agerande under stormningen av kongressen 7 jan 2021.

År 1933 tog Adolf Hitler makten i Tyskland. Ingen kunde då ana vad denna korpral från första världskriget hade i sin politiska agenda. Efter freden 1918 ville stormakterna, främst Frankrike, straffa Tyskland, landet ansågs ha vållat kriget och man utmätte ett oerhört stort krigsskadestånd. Detta bådade för det som senare skulle komma.

Hitler var en oerhörd risktagare i sitt politiska agerande. I "Mein Kampf" hade han avslöjat sina planer på att utvidga landet österut. Han ville komma åt Ukrainas rika åkermark och oljekällorna i Baku. Allt detta låg i dåvarande Sovjetunionen. Tyska bönder skulle bli "nybyggare" i Ukraina när man drivit bort lokalbefolkningen. Ukraina skulle bli för Tyskland vad Indien var för England. Han tyckte det kunde vara tämligen rättvist. Ariska rasen stod ju över slaverna ansåg nazisterna och kunde kuvas. Och aldrig mer skulle tyska folket uppleva matbrist som den som uppkom under första världskriget.

Ett foto av det mer ovanliga slaget på Hitler. Så här ville han absolut inte bli fotograferad.

Soldat vilar ut i ett skyttevärn.

Och Hitler ingår till hela världens förvåning en allians med Stalin i Sovjetunionen där båda anser sig ha lurat den andra. Ha, ha säger Hitler, där gick han i min fälla. Nu ges jag tid att tillsätta mina egna generaler och att få igång vapenproduktion, menade Josef Stalin. Han hade läst "Mein Kampf" och insåg att allt detta var ett fulspel. Man kan sen lugnt dela Polen.

I juni 1941 anfaller Hitler Sovjetunionen med en arme på tre miljoner man. Det är helt häpnadsväckande, kräver en enorm tross för försörjning. Den gren som går mot Ukraina räknar man med ska vara självförsörjande på livsmedel. Ukraina är en kornbod. Vilket blir en besvikelse. Och denna armégren når aldrig Sovjets oljekällor i Baku. Offensiven möter motstånd i Stalingrad och kriget vänder.

I Sverige ransonerades tex kaffe, smör, socker med flera produkter. De som hade kroppsarbete fick högre rationer än de som hade stillasittande arbete. Skulle vara intressant att veta om den som vägde 120 kg fick större ration än den som vägde 60 kg. Följden blev att folkhälsan förbättrades då alla åt mindre av exempelvis socker. Min pappa hade att administrera alla ransoneringskuponger och redovisa till myndigheterna.

Bilismen började ta fart få 1930-talet i Sverige. Stora amerikanska och brittiska bolag kunde sälja olja och bensin till svenska bensinmackar. Tidvis kunde dock IC köpa olja (bolsjevik-olja) från oljefälten i sovjetiska Baku ner mot Kaspiska havet. Därigenom uppkom en prispress på de övriga bolagen.

Kriget lamslog all handel i Europa och det fanns bensin och olja endast till det som prioriterades mest, exempelvis böndernas traktorer och lastbilar. Men nöden hade ingen lag. Man kunde av ved tillverka gengas (kolmonoxid) som leddes in i motorn och gjorde det möjligt att köra. Dock med minskad effekt på motorn och behov av att ofta sota brännaren. CO-gasen är luktlös och dödlig om den inandas.

I Håvberget producerade Jakob Lindvall gengasved. Små kuber av björkved som var 5 x 5 x 5 cm. Som hjälp hade han då den tolvårige Olle Eriksson och den något yngre Tord Karlsson. Det passade bra för gossarna som då fick en slant att köpa godis eller en serietidning för. Detta var en lärorik tid för gossarna då de säkert fick höra en hel del från uppfinnaren Jakob Lindvall.

Häromdagen avlider Hulda Källberg, Dalarnas äldsta, i en ålder av 110 år och 2 dagar. Hon var således tre år då första världskriget startade. Helt otroligt. Samma år 1911 började Henry Ford att serie-tillverka A-Forden vid löpande band. Några av dessa bilar letade sig sen upp i finnbyarna.

11 Nödår 1867 och 1868

Vi ska nu gå 155 år tillbaka i tiden och de nödår som man upplevde 1867–1869. Flera av de gubbar och gummor som vi nämnt år 1940 var barn då. I Kyrkfallet var Karl-Johan 3 år, systemen Johanna Charlotta 5 år, i Smetäkta var Emma 5 år, Jakob 2 år och min farfar föddes 1869 och i Hagfallet var Carolina Jansdotter 1 år. Och i "Rasktorpet", ett soldattorp i byns utkant intill kärrvägen Håvberget - Ursen, utan åkermark och där alla bodde i köket var Johanna Sofia 5 år, Stina Carolina 2 år och Hilda Maria föddes 1868. De tre förstnämnd gårdarna hade i alla fall möjlighet att odla för husbehov och att få hö till sina kor. Men i soldattorpet fanns inget överflöd.

När vi ska se på nödåren går vi till författaren Magnus Västerbros bok "*Svälten*". Missväxten drabbade olika delar av landet olika då det är skillnad i klimatförhållanden i mellersta Lappland och Skåne. Norrland drabbades 1867 och södra Sverige 1868. Och i Sverige för 150 år sedan hade man dåliga kommunikationer. Det var svårt att få ut spannmål till behövande i Norrland. Dessutom fanns bland de rika, de med politisk makt eller kanske hög utbildning en romantiserande bild av fattigdom. Det var en del av folksjälens och kunde till råga på allt ses som karaktärsdanande. Folk på landet skulle inte bli bortskämda. De fattigaste, backstusittare och hjon ansågs opålitliga, tjuvaktiga och förfallna. De hade sig lite själva att skylla. Om de svalt till döds, olyckligt, men deras eget fel.

Solinstrålningen till jorden påverkas till exempel av stoftmoln efter stora vulkanutbrott. År 1815 skedde ett enormt utbrott på vulkanen Tambora som påverkade vädret nästkommande sommar såväl i USA som Europa. Man kallar 1816 året utan sommar med upptill 30 cm snö i Quebec City (Kanada) mellan 6:e och 10:e juni. Man menar att jordens medeltemperatur sjönk med mellan 0,4 och 0,7 grader och man fick odlingarna förstörda. År 1867 anses dock vädret ha påverkats av hur högttrycken placerade sig över Norra Europa. Finland drabbades lika hårt eller värre än Sverige.

Senvintern och våren 1867 var kall i hela Norra Europa. Stockholm hade minus sex grader i mitten av maj. Från Umeå kunde man med häst åka över Norra Kvarnen till Finland i slutet av maj. Men på midsommardagen kom värmen i ett slag. Delar av Syd- och Mellansverige fick en god skörd av säd som i delar såldes till London som mat till alla hästar. Norrlands bönder svälte däremot. Den 18 juli hade man en frostnatt i delar av Norrland. Sen 11:e, 12:e och 13:e i augusti fryser det hårt. Man talade om "yttersta domen" – ett uttryck hämtat från bibeln.

Vid den här tiden hade Sverige 4,3 miljoner invånare. Befolkningen ökade snabbt på 1800 talet genom som man såg freden, vaccinet och potatisen. Man hade också utökad areal åker under den här tiden. Men 40 procent av befolkningen ansågs vara konstant utsatta för risken att hungra vid missväxt. Dalarna ansågs detta år ha svaga skördar. I Norrland var skörden av säd en fjärdedel mot normalt. Potatis gav halv skörd. Och en stor del av havren skulle ju gå till hästfoder. Och man behövde lägga undan till utsäde kommande vår.

En gosse i en skola i Gagnef minns hur läraren talade om att "Herren prövar de sina" (bibliskt). Sen avbröts lektionen och barnen fick gå ut i skogen och plocka islandslav och skägglav till nödbröd.

Kring 1860, med de usla vägar man hade var huvudprincipen på landet att varje hushåll i stort var självförsörjande. Penninghushållning slog igenom några årtionden senare. Men vid den här tiden började också vissa driva lanthandel. Daniels Johan Hansson (Hagfalls Jan Hansson) hade den här tiden en enkel affär i Håvberget. I de flesta bondgårdarna sinade korna på vintern genom att de hölls på svältkost. Man inväntade att det skulle finna gräs i slutet av maj så de kunde föda sig själva.

Många bönder sade nu upp sina pigor och drängar. Sågverken drabbades av nedgång i ekonomin och friställde. Mängder av fattiga i Dalarna vandrade ner mot huvudstaden. Där det redan var överfullt med fattiga. Västerbottens län var särskilt hårt drabbat i januari, februari 1868. Inga båtar med hjälp kunde längre ta sig upp längs kusten. Under två månader dog som exempel elva barn av difteri (rödsot) i Åsele socken. Barnadödligheten var tjugo procent här, samma som hundra år tidigare.

Maj 1868 blev sen varm. Och den 11 maj steg temperaturen tio grader på några timmar. I Småland nådde temperaturen upp till 25 grader under två majveckor. Grönskan kom flera veckor före sin vanliga tid. Men ... sen kom det aldrig något regn. I slutet av juni var gräset i Småland nästan bortbränt. Den här sommaren var det södra Sveriges tur att lida. Norrland återhämtade sig ... om än knappt. Ännu grasserade sjukdomar ... gårdar såldes på auktion. Även detta år såg det ut att Dalarna klarade sig hjälpligt.

Kronobergs län, Jönköpings län söder om Vättern och Älvsborgs län var hårt drabbade. Här bodde cirka 600 000 människor vilket är dubbelt fler drabbade än året innan i norr. Den dåliga skörden 1868 slog sen genom i höga dödstal 1869.

Före 1850 var en stor del av Sverige beroende av sin bondebefolkning. Kungen kunde ålägga bönderna allehanda tjänster. Som att sköta vägar, ordna skjutsverksamhet och hålla armén med soldater. Av de ca 2,7 miljoner svenskar som tillhörde jordbruksbefolkningen var ungefär hälften självägande bönder, hemmansägare, eller hade ett betydande arrende de kunde bruka nästan som om de ägde det. Detta var den egentliga bondeklassen.

Torparna utgjorde 16 procent av jordbruksbefolkningen. Backstusittare och inhysesjon utgjorde cirka 18 procent. Sen tillkom tjänstefolket, drängar eller statare och pigor cirka 14 procent. Inalles var dessa 1,3 miljoner eller 48 procent av de 2,7 miljoner i jordbruket. Vardagen innebar för många en ständig kamp för att överleva. Chansen att spara en slant för framtida bruk var närmst obefintlig. Man bodde ofta i mycket enkla hus.

Vi har nu i januari 2022 under två år levt med Corona-restriktioner. Många klagar eftersom det här innebär att vi inte har exempelvis frihet att när som helst kunna gå på restaurang, gå på idrotts-evenemang eller resa som vi vill. Och lyssna på den klagan som uppkommer om mobiler och datorer slås ut under ett par tre dagar. Detta är egentligen detaljer som knappt förtjänar att nämnas i sammanhanget då man jämför med de prövningar folk hade med månader av svält på 1800-talet. Om vi ser till oss som läser detta finns det kanske en och annan som någon gång fått lägga sig hungrig eller som tvingats gå med trasiga skor. På 1920 talet förekom detta. *"Somliga går med trasiga skor"*, Cornelis Vreeswijk.

Idag finns ett överflöd så stort att det uppkommer andra problem. År 1930 tror jag inte en enda hade ätstörningar. Att samlas kring bordet för måltid var en del i fostran. Men på 1950 talet kom bilder på filmstjärnor, det kom veckotidningar för tonårsflickor och dito för pojkar och sen har det accelererat.

Allmänt om fattigdom kring 1850

Folkmängden ökade snabbt i Sverige efter att Karl XII stupat i krig 1718. Man räknar med att 1750 var 14 procent av befolkningen på landsbygden fattig. Ett hundra år senare var siffran 20 procent. Och den som på den tiden räknades som fattig och saknade mark att odla på kunde om inte arbete bjöds ut av traktens bönder få svälta ihjäl. Eller flytta och söka lycka i någon stad eller gå till sjöss på segelskuta.

Detta medförde att det man benämnde inhysningar eller inhysesshjon på landsbygden blev allt vanligare. Dessa var ofta backstusittare som hade ett torp på annans mark. En sjukling, ett barn eller en gamling kunde också vara inhyst i en bondes hem mot ersättning från kommunens fattigvård. Dessa kallades fattighjon. De så kallade rotehjonen fick gå runt i roten och ta de jobb som bjöds. Fattigauktioner pågick till 1918.

Ordet hjon var i äldre svenskt språkbruk, en person som ingick i ett hushåll i egenskap av familjemedlem eller tjänstefolk.

Under nödåren var Sverige inne i en övergångsfas där många började förlora sin anknytning till jordbruket. Det gjorde folk rörligare och var en viktig förutsättning för den mer kapitalistiska ordning som höll på att inrättas. Där man kunde få ersättning i pengar för sin insats i skogen, i fabrik eller i järnförädlingen. Vi i nämnda i byar kring Lövsjön ser naturligtvis redan detta kring år 1850 vid de många hyttor och bruk som finns i trakten.

En period på 1870-talet såg det ut som att de renlärt liberala idéerna tagit över politiken för gott. Men det svängde senare och det marknadsekonomiska tänkandet kopplades allt mer ihop med statlig och kommunal politik. Och Håvbergets egen författare Anders Ehnmark har skrivit: Vid sidan av den "osynliga" handen som enligt Adam Smith ska styra ekonomin behövs en intelligent "synlig" hand (staten) vid sidan om. Detta för att ett fattigt land ska kunna tillgodogöra sig fördelarna med marknaden och inte bli ett offer.

Långsamt påbörjas vandringen mot demokrati och allas rösträtt. En väg mot ett välfärdsland.

Allmän folkskola var införd 1842 och vid hungersnöden hade tjugofem år gått med den här reformen. Men barnens närvaro i skolan var ibland dålig då deras fäder inte ansåg att det behövdes mer än att de lärde sig läsa och räkna hjälpligt. Geografi sa man, vad har man för nytta av det. Under nödåren infördes ordningen att de barn som inte hade mat med sig hemifrån fick mat i skolan. Och nu ökade närvaron och med detta barnens kunskaper.

Riktigt stora framsteg mot välfärd och befrielse från återkommande hungersnöd kommer i början av 1900-talet då jordbruket börjar effektiviseras. Man har nu lyckats framställa konstgödsel med en process som startar med luftens kväve. Mekaniseringen tar fart och skördarna ökar per hektar.

I mitten av 1800-talet tog det en hel dag för tjugofem personer att skörda och tröska ett ton säd. Idag kan en enda man med en modern skördetröska göra samma arbete på sex minuter. Produktiviteten har då ökat 2500 gånger. ($25 \text{ personer} \times 10 \text{ timmar} \times 60 \text{ minuter} / 6 \text{ min} = 2500$)

Källa : Magnus Västerbros bok "Svälten" från 2017.

Här kan vi som känner till skogsbruk hitta liknande produktivitetsförbättringar. En huggare kring 1930 som skulle helbarka timmer kunde hinna med fem träd på åtta timmar. Detta gör en processor idag på två minuter. Produktivitetsförbättring blir $8 \times 60 / 2 = 240$ dvs det går 240 gånger snabbare.

Med motorsåg kunde vissa klara upp mot tjugo fastkubik på en dag, (cirka 40 stora träd.) Skördaren behöver tolv minuter. Det går 40 gånger snabbare. Och ju mer kvist på träden desto mer vinner maskinen.

Man behöver inte vara professor för att förstå att när traditionella jobb på landsbygden kan omformas till industriprocesser med en så ökad produktivitet och i en sådan skala så påverkas allas liv. Det blir så oändligt mycket lättare att hitta jobb i staden, i den kommunala, regionala eller statliga administrationen, eller på mindre orter med verkstäder, affärer och hemtjänst.

Den kalla majmånaden 1867 gjorde att den meteorologiska sommaren (medeltemperatur mer än 10 grader i 5 dygn) inte kom förrän kring sommarsolståndet. Odlingssäsongen blev kort och under den så kallade "Halshuggar-natten" i början av september kom stark frost över Norrland. Detta förstörde skörden för flertalet. Även kor och hästar som normalt ska föda sig själva från första veckan i juni hittade nu inte mat i skogen. Kor och hästar var som skinn och ben berättas. Normalt ska ju kor ge bonden gott om mjölk sommartid, så att man kan såväl dricka mjölk som göra smör och ost för framtida behov.

Falun hade i maj månad 1867 en medeltemperatur på 3,4 grader. Det normala är 9,6 grader. För att gräs eller det man odlar som korn eller potatis ska börja växa ska man flera veckor ligga över 7 grader. Först måste ju jorden värmas upp. De senaste 15 åren ligger man i Falun mellan 9 och 13 grader som snitt för maj.

Källa: SMHI Nödåren 1867 -1868.

Illustration av hur det såg ut i Norrland 1867 till följd av kyla och missväxt där människor drabbades av svält och i desperation åt sina skor trots smak av tjära. Illustrationen, som hämtats från Wikipedia, härrör från tidningen Fäderneslandet som utgavs under åren 1830-1954.

12 Ett år vid Rasktäppan

Vägar med heldragen linje fanns ej 1867. Dessa byggde 1940–2012. I nedre vänstra hörn syns Honkabäcken. Streckad linje är gamla kärrvägen som går från Ursen upp mot Matses och Petters

Detta är en text med påhittad dialog. Men alla nämnda har bott i byn.

Som avslutning på den här boken med befolkning i byarna 1940 och diverse berättelser väljer jag att sätta samman en påhittad historia om livet för en fattig soldatfamilj som bor vid det vi än idag kallar "Rasktäppan" i Håvberget. Man kan idag se rester av murstock och jordkällare. Alla personer som omnämns har bott i byn eller Bastuberget. Rena fakta om tex personernas namn och ålder hämtas från Håvbergsboken, kyrkoboksanteckningar och domstolsprotokoll. Men dialog och händelser är uppdiiktade. Rånmordet är däremot fakta. Från Magnus Wästerbros bok "Svälten" hämtas fakta om bland annat väder, dödstal och kosthållningen vid nödvintern 1867/68 i Norrland. Jag väljer således att se till åren 1867 och in i 1868 som i sanning bjöd på dramatiska händelser i denna skogsbygd. Jag väljer att göra soldatens hustru till huvudperson.

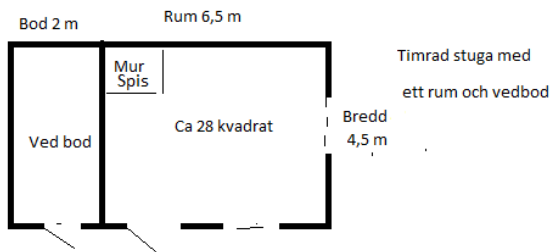
Finntorp med spåntak. Byggt av det som fanns på platsen utom då att man behövde köpa in glas till fönstren och en del cement till skorstenen. Huset står på 10-talet stenar. Dessa behövde man inte leta länge efter för att hitta.

Foto från Facebookgruppen: Nås, Järna o Äppelbo Finnmark

Raskstugan är byggd någon gång i början på 1800 talet och liknade huset ovan men bestod av ett enda rum som var både kök och sovrum. Huset låg 500 m sydväst om byn Håvberget längs med vägen mot Ursen. Året är 1867.

En del av stugan var förråd och vedbod. Fritz Johansson hade minnen av huset från ca 1910 och ritade skisser enligt nedan på planlösning. Dessutom ett foto av jordkällaren som idag delvis är hoprasad.

Rask-stugan efter vägen till Ursen Skiss Fritz Johansson

Källmaterial även från 5. Edvard Törnfeldt. Dalregimentets årsbok 1956-57.

Berättelsen

Vintern ville inte ge vika i mitten av mars 1867. Snön låg meterdjup i öppna lägen. Den ihållande kylan gjorde att man ofta höll sig inne även dagar med hyggligt väder. Familjefadern Johannes Jönsson Rask hade hoppats att någon av bönderna i Håvberget, Anders Ersson i Kyrkfallet eller Bastubergs Magnus skulle komma till skott och starta bygget av ett par timrade uthus som man talat om föregående sommar. Men som vanligt skulle det funderas och diskuteras bönderna emellan. Det skulle passa in i ett större perspektiv, som en av bönderna uttryckte det. Helst skulle man först riva något uttjänt bygge så man för en enkel penning fick bilat timmer till stomme.

Johannes var soldat inom Björbo-roten och hade varje år, ibland på försommaren, ibland på hösten att inställa sig på "Hea" tio mil bort för repetitionsutbildning. Visst, det var länge sen det var krig. Och tur var väl det. Kungen Karl XV, som ansågs vara Svea rikes snyggaste kung hade förstås mängder av idéer om hur man skulle ta tillbaka det man förlorat till ryssen 1809, men ofta stoppades dessa hugskott av rikets ständer¹. Karl XV som blev kung 1859 kunde inte liknas vid sin farfar, Napoleons general som blev kung här med nr 14. (Karl XIV Johan.)

En soldat var ofta illa sedd av bönderna som ju hade ett ansvar för att han och hans familj överlevde i sina ofta små torp. Men den nu 33 årige Johannes var en mästare på att knuta timmer, något som han lärt av andra under sina sena tonår. Vid fyllda 27 hade han gift sig med den fem år yngre Johanna Persdotter från byn intill. Torpet som nu fick heta Rask-stugan var ledig så där bosattes de sig 1860 och hade nu bott där i sju år.

Soldaten Johannes Rask var mycket lik sin far Jöns Jönsson. Och han fick därför ofta höra följande:

-Ja du Johannes, på gången och på pannan lutning känns Jöns Jönssons son igen. Det här var nämligen en tid då flera i byn, och något som även gällde soldaten hustru, att man kunde långa avsnitt av katekesen och vissa bibelord utantill. Och några hade läst Runebergs "Fänrik ståls sägner" och uttrycket ovan var hämtat från Tegners "Fritiofs saga". 4).

- Vi har det fattigt, sa Johanna, men hittills har vi fått vara friska. Jag tycker om min man och han är snäll mot mig. Sina soldatfasoner och alla dessa fräcka historier får han lämna kvar på "Hea". Här får

han jobba och försöka dra in lite extra pengar så fort arbete bjöds. Han dricker måttligt och det är jag väldigt glad för. (Tillägg: Mannens rätt att aga hustrun avskaffades 1865.)

Dottern Johanna Sofia, i fortsättningen kallad Sofia, var nu fem år och en pigg liten flicka. Stina Carolina, i fortsättningen kallad Stina, var två år och började så smått kunna prata.

Så kom då vinterns värsta snöoväder sista veckan i mars. Det var någon kallgrad och vinden låg på från norr. Tittade man ut genom fönstret, som till del var täckt av snö som fastnat kunde man se hundra meter. Snön drev in horisontellt och runt huset bildades en stor driva. I vägen mot Dalmans-torp blåste snön bort, isen lyste genom, och snön hamnade istället längre ner mot bäcken hundra meter bort. När vinden tog i hördes den ända in och man såg att de stora träden intill huset böjde sig betänkligt.

- Jag försöker skotta mig fram till fähuset, sa Johannes och tog fram den egenhändigt gjorda träspaden. Som det var nära nog tösnö så strök han in den med stearin från några utbrända ljus. Seden var annars den att man hellre trampade vägar än att lägga kraft på att skotta. En skottad väg kunde ju driva igen fullständigt och då fick man börja om.

Väl framme vid fähuset såg han direkt att det drivit in snö genom små springor. Han blev då påmind om att han sen länge lovat hustrun att bättra på tak och väggar. I alla fall fanns getterna där och stod och tuggade bark på björkriskvistar. Vänd mot huset såg han hur snön drev övernocken och lade sig i en driva på ena sidan

Dagen efter kunde barnen gå till skolan. Där drivorna var som störst blev man tvungen att med spade skotta sig igenom. En hemgjord träplog efter en häst var för lätt för att komma genom drivan. Plogen ville hellre bara glida ovanpå. Men som man alltid sa: Kommer bara värmen med vårsolen så är snart all snö borta.

- Nu har inte unge Jan Samuelsson (vid Matses) plogat vägen förbi här på flera dagar, sa Johannes.

De som kom från byarna Dalmanstorp, Sköttens, Ursen, Åsen och Kuntberget hade gått förbi och i vart fall trampat till så man något sänkar kan gå i deras spår. Skolbarnen gick ju förbi på väg till eller hem från skolan. Det ryktades att till hösten skulle skolan flytta in hos någon av bönderna i Håvberget. Hittills hade ungarna gått i skola vid Sköttens. Det var drygt 400 meter till Matses och Petters så det skulle ju underlätta om skolan höll till i den änden av byn. Till Sköttens var i alla fall 15–20 minuter med rask promenad. Och det var definitivt inget för mörkrädda åttaåringar.

Sen kom då unge Jan och plogade så det blev lite lättare att ta sig fram.

–Jag tar en tur till Magnus i Bastuberget och hör om något bygge är på gång. Och sen försöker jag få med mig tillbaka en tidning så att du kan läsa för oss andra vad som hänt i landet.

För så var det. Johannes var en hejare på att knuta timmer, han kunde hjälpligt läsa enkel text, men inte en tidning skriven på högtravande rikssvenska med en massa konstiga ord. Johanna däremot läste "*väl godkänt*" vilket antecknades vid husförhöret. Hon hade även väl godkänt vad gäller lilla katekesen och hon kunde det som hette "*förklaringar till katekesen*". Även att hon lärt den så kallade "*salighetsläran*". Ja, kyrkans påverkan var stor långt ut på landet, miltals från kyrkan.

Väl hemkommen, och när barnen lagt sig, bad han frun tända fotogenlampan och i dess sken högt läsa ur tidningen. (Tillägg: Tidningen DN startade 1864 och kanske rika bönder och nämndemän hade den.)

- Det är mycket kallt inte bara här utan i hela Sverige rapporteras. Sågverken i Norrland har problem med lönsamhet. Arbetare permitteras trots protester¹.

- En artikel skriver om åren efter det att Abraham Lincoln vunnit inbördeskriget och avslutat slaveriet i USA. Lincoln själv blev dessvärre skjuten på en teater precis som Johan III i Stockholm. Andrew Johnson efterträdde honom på presidentposten. USA köper nu Alaska av Ryssland nämns också i tidningen.

- I Sverige är man på väg att avskaffa ståndsriksdagen som har rötter i ett medeltida styre. Nu träder det fram en ny borgerlig elit som startar fabriker och bolag. De kallas ibland fabrikörer ibland bruks-patroner. Finansminister Johan August Gripenstedt driver en politik som kallas "laissez faire". "Låt gå", betyder det. Avskaffa tullar, regleringar och satsa på frihandel¹.

Johannes sa att det där sista intresserade inte honom ett dugg.

-Men hur kan USA köpa ett helt land? Hur ska detta sluta om de har så mycket pengar? Om kungen sa han:

- Värdelös att styra landet, för honom är det vin, kvinnor och sång som gäller. Det sägs att det finns barn i varje socken som har kungen till far. Och när han var i Köpenhamn och festade på slottet med danska kungafamiljen lär han i fyllan ha lovat den danske kungen att Sverige skulle ställa upp med en här på 20 000 man som stöd i Danmarks krig mot Preussen. Det gällde gränsen vid Schlesvig- Holstein. Men ständerna stoppade detta vansinnespåhitt¹. Preussens arme hade gjort slarvsylta av oss.

Den 17 e maj var det två år sedan dottern Stina dog 2 ½ år gammal.

- Det vill jag helst inte tänka på. (Man har sen gett tredje barnet samma namn). Kylan håller i sig. Vi måste få in några kronor så vi kan köpa lite hö till getterna, sa sen Johanna.

- Idag ska vi gå till våra grannar i Dalmanstorp (Korpfallet, också det ett före detta soldattorp), och hälsa på Aron Jansson, Christina Larsdotter och deras två barn. Det har torkat upp sådär i alla fall så du Sofia kan gå själv och jag bär Stina.

Grannbarnen hette Lars Johan född 1861 och Anders Gustav född 64.

Första stopp blev vid den lille bron över Hånkabäcken.

- Hånka, stånka, pånka rimmade Sofia och alla skrattar.

Vattnet flödade. De bodde hundra meter från bäcken så ofta kunde man ta vatten här till getterna. Men ibland var det inget vatten i bäcken. Vattnet till familjen och getterna var ett återkommande problem.

Det var inte långt att gå så snart såg de det äldsta barnet ute på gårdsplan. Sofia skyndade fram till sin vän och sen var de ivrigt sysselsatta med att leka. Mammorna satte sig sen inne i köket och drack kaffe och hann samtala en stund. Kaffe tog man bara fram vid enstaka högtidliga tillfällen.

- Kaffet idag smakar bättre än det som kom först kring 1840, sa Christina. Det var beskt. Nu när vi har socker kan man tillsätta det och mjölk och nu kan man istället inte vara utan drycken¹.

Sen kom lekkamraterna in och fick varsitt glas saft och bulle.

I en lånad tidning läste man på kvällen att det var den kallaste majmånaden på hundra år. Stockholm hade -6 gr i mitten maj. Uppsala hade -11 gr i maj. Glöm inte trakten kring Umeå där isen mitt i maj låg tjock över Norra Kvarken. Man kunde med häst åka på isen över till Finland¹.

I Håvberget var vårbruket försenat någon vecka men det var ändå inget som oroade bönderna. Blev det bara en bra sommar så får man en vanlig skörd på hösten. Johannes som byggt vid Petters året

före hade kommit överens med bonden om att få använda en åker lagom för ett potatisland på ¼ tunnland. Bonden hade plöjt ner stybb från året före, harvat och kört ut dynga. Man fick låna sättpotatis med löfte om att lämna tillbaka samma mängd vid skörden. En vecka in i juni kom potatisen ner i jorden. Alla i byn var på benen och hjälpte till. Till och med att Johannes far Jöns Jönsson som nyss fyllt sextio var med på ett hörn.

Med ett par slitna läderkängor som behöver nya sulor traskade Johanna iväg till skomakaren Carl-Erik Ersson som bodde norr om Sormaberget. Platsen hette naturligtvis Skomakartäppan. En plats som saknade allt vad överflöd hette. Han var på bra humör och undrade på skämt om Johannas gubbe gick på snedden med ena foten.

- Det är ojämnt slitet, Kanske är det tiomila-promenaden till Hea som sliter skor. Men där borde han ju få skor av kronan, soldat som han är. Och dessa borde han väl få ta med sig hem, tyckte Carl-Erik.

På väg hem passerade Johanna Smetäktä och gick in en stund och hörde hur det var med småttingarna. Emma var nu fem och Jakob två. Båda mådde bra av att få vara ute i solen på gårdsplan och var friska. De påmindes om flickan som föddes före Emma men som dog tidigt.

Gården som Lille Jan Samuelsson med fru Maja ägde var för trakten välmående och man hade det bra med tidens mått mätt. Man hade åker så det räckte och många hektar skog. Inne i köket satt ett par av byns bönder och samtalade.

- Skulle gärna byta bort halva min skogsareal mot några hektar riktig stenfri åker, sa en av gubbarna. Så åker som dom har nere i Nås. Ingenstans får man sådana potatisskördar som bönderna där. Här slås plogen sönder mot grovsten bara man kommer ner 15 cm i backen.

En av gubbarna i byn har läst att det sen fem år tillbaka går tåg mellan Stockholm och Göteborg.

- Och här sker ingenting, lade han till. Vi har vägar som är ofarbara långa tider. Och varifrån får engelsmännen pengar som de kan satsa i svenska järnvägar och gruvföretag?

- Man är på väg att i laboratorium med hjälp av batteri eller dynamodriven strömkälla tillverka en liten behändig belysning. En bågglampa, sa en som läst senaste.

- Kanske slipper vi detta eviga vintermörker här om 50 år sa han. Men det blir väl som vanligt att vi här står sist i kön.

Intill Smetäktä stötte Johanna också ihop med Sara Samuelsdotter som var 23 år och hjälpte till med hushållsgöromål. De växlade några ord innan de skiljdes åt.

Väl hemkommen sa Johanna:

- Idag har jag minsann sett och pratat med många fler än jag annars gör på en hel månad.

Rasks potatisland skulle rensas från ogräs mitt i sommaren. Sen skulle det myllas med en liten av två man dragen plog. Nu fick Johannes far träda in igen med löfte om att få en del av skörden. Han hade ingen egen jord så han har fått leva på små resurser. Gubben och Johanna agerade dragare medan Johannes själv styrde. Det var några timmars jobb och värmen var besvärande.

Getterna hittade nu mat själva och de tre kunde tillsammans ge en liter mjölk morgon och kväll. Det mesta av mjölken drack man samma dag. Detta var en välsignelse som man kunde njuta av på sommaren. Vintertid kunde man om höet var slut ge getterna bark från rönn och sälg. De kunde livnära sig på sämre föda än kor. Man kunde drömma om att ha en ko men hittills hade man haft getterna.

När höstterminen började flyttades skolan från Sköttens till Håvberget. Flera barn i trakten var födda 1859 och 1860 och de började nu i byn. Nybörjare var: Från gården Åsen Anna-Lisa född 59, Zackarias Samuelssons dotter Anna född 59 och Johan Janssons son Anders Fredrik född 60. Inalles var man ett tiotal i skolan. Man hade intagning vartannat år. Detta år hade man klasserna 1, 3, 5 och 7.

Tidningen förtalde att delar av Norrland haft sträng frost i mitten av augusti. I slutet av september insåg alla att hungersnöd väntade. Sädesskörden var $\frac{1}{4}$ av det normala. Potatis något bättre. Landshövdingen skrev brev till kungen med rop på ekonomisk hjälp. Men begäran avslogs.

- Börjar vi ge dom det dom vill ha då kommer dom inte att ta ansvar i fortsättningen, sa man¹.

I Dalarna var skörden svag men här räknade man med att klara vintern och få utsäde till nästa år. Södra Sverige fick en bra skörd och stora mängder havre såldes till Londons hästar¹.

- Vad är det du säger, menade Johannes. Londons hästar får svensk havre medan folk i Umeåtrakten kommer att dö i svält. Vad finns det för rättvisa i detta?

Sen visade det sig att längre fram mot vintern startades insamlingar i London för att hjälpa Norrland svältande bönder. England var stormakt på 1860 talet och fick vete från Indien och havre från Sverige. Borgarklassen var stor och välnärd.

En vecka senare kom ett rykte som förtalde att en man var rånmördad då han gick mellan byarna. Det här ville ingen tro på egentligen men några hade sett kroppen av en man från en grannby. Patronhylsor hade hittats på platsen. Geväret var inte hittat. En dag senare kom landsfiskalen från Nås och misstankar föll genast på en av de få som visste att den här mannen bar på en penningssumma för att reglera en skuld. Kroppen kördes bort samma dag från Lankasberget och fraktades till kyrkan i Floda. Den misstänkte togs till finkan i Nås. En mordutredning påbörjades och man förhörde den misstänkte. Efter någon dag föll han till föga och erkände brottet. Ett erkännande och dessutom vissa besvärande omständigheter av "objektiv" karaktär. Se bild 33 i bilaga.

Alla visste ju att vad folk säger är en sak, men fanns fynd som ses som "objektiva" så vägde de tungt. Domen blev senare livstids straffarbete på Varbergs fästning.

När värsta "stormen" lagt sig gick Johannes hem till Anders Ersson i Kyrkfallet. När han kom kyrkstigen från Matses möttes han av Johanna Charlotta 5 år och strax bakom kommer Karl Johan 3 år. Barnen kände byns soldat sen tidigare besök. Anders kom som dräng till Kyrkfallet och gifte sig med bonddottern Anna-Lisa Jansdotter. Man hade kämpat hårt med jordbruket och så händer detta alldeles intill här.

- Ja landsfiskalen har förstås varit förbi och frågat ut oss. Längre får vi grunna på detta hur det kan gå så tokigt.

Se vidare bild på stenen som dolde skytten i bildbilaga.

Figur visar skogsstigen från Kyrkfallet till närmaste hus i Lamasfallet intill vilken gärningsmannen var dold bakom en sten och där man hittar patronhylsor. Karta från 1912.

Stenen som dolde gärningsmannen kan beskådas än idag. Att vägen gör en stor sväng mot norr beror på att man då lättare kan korsa myren som där är smalare. Raskstugan finns vid "3" i angivelsen "349"

Potatisen hackades upp för hand och lilla Sofia hjälpte mamma efter förmåga. Det var riktigt hyggligt och bedömdes vara upp mot ett ton. Bonden skulle ha sin del och Johannes far skulle ha för att han hjälpt till.

- Får man sen hjälpa bönderna med att timra efter jul, sa Johannes, så ska den här vintern inte vara några problem.

Oktober månad innebar sedan repetitionsövningar för soldat Rask på Hea.

Vid utgården Åsen rakt väst om Dalmanstorp mot Sultentjärnen bodde nybyggaren Anders Persson från Floda med fru Sara Olsdotter och dottern Anna-Lisa. För att komma till Åsen gick man först mot Dalmanstorp och 150 m bortom Hånkabäcken vek man av rakt mot väster. Vägen kunde vid goda förhållande klara häst och vagn. Det här betydde att varje gång nybyggaren var till Håfberget i något ärende så passerade man Raskens. Och Johanna blev med tiden god vän med Sara från Åsen.

Som första person utanför familjen fick nu Sara reda på att i familjen Rask väntades tillökning framåt midsommar 1868. Familjerna hade mycket gemensamt och man hade barn som skulle gå i samma skola. Nybyggarlivet var hårt och man hade diskuterat om man skulle flytta till något av de många orter som hade järngruvor. Det fanns hundratals små dagbrott kring Grängesberg, Ulriksberg och till och med nära Kuntberget. Men det strandade alltid på att man vet vad man har och man vet inte vad man får. Folk var också beredda att emigrera till USA. Men då behövdes pengar till båten som skulle ta familjen över Atlanten. Det ryktades att i Bastuberget var man på väg bli så många, och då man hade råd med överresan kunde några av pojkarna längre fram då de fyllt 18 år komma att emigrera till USA.

- Jag skulle mycket hellre vilja heta Carolina, sa Sofia.

- Varför fick inte jag det namnet mamma? Vi känner minst fyra flickor nära oss som heter Carolina. Först är det min lillasysters andranamn. Vi har Hagfalls Jan Hansson (Daniels Johan Hansson) som har en dotter som nu är ett år och heter Carolina (född 1866 6 oktober).

- Det är värst vad Jan stammar, sa mamman. Och det ryktas att han menar att öppna någon liten handelsbod med livets nödtorft. Den fattige Jan Larsson med fru Carin har också en dotter Catrina Carolina född 1857. Och Sara, du har ju en dotter Carolina som nu är 13 år.

- Och Daniels Hans Danielsson har en dotter Carolina som är i min ålder, sa Sofia. Vi måste hälsa på dom i Hagfallet. Jag kan gå dit själv om det är bra väder.

Julen närmade sig och i en tidning såg man att det numera fanns många små företag som tillverkade och ville sälja dockor, dockskåp och enkla plåtleksaker. Det var mest tyska firmor och man såg märken som Leman och Märklin. I Sverige fanns att hitta små miniatyrer i trä av tex renar. Knivar var alltid gångbart, men passade inte till flickor på 6 år.

- Tyskland är på väg att stiga fram som en stormakt, sa Johannes.

- Vid våra övningar nämns ofta om deras vapentechnologi. Och mellan tyskar och fransoser finns en djup misstro.

På julafton fick alla äta det bästa huset kunde få fram. Och så mycket man ville.

Januari 1868 bjöd på kallt väder. Fast Johannes kunde bygga så var det ändå ett dåligt stall man hade för getterna. Getter är tåliga men vid mycket sträng kyla riskerade de att frysa ihjäl. Kylan kröp in och getter kunde inte som ett par kor eller en häst hålla uppe värmen i ladugården/ stallet genom sin kroppsstorlek. Stora djur avger ju mycket värme. Höns tål kyla hyggligt om de bara får mat.

- Ska vi tvingas ta in getterna i köket även nu denna vinter, sa Johanna. Tur att vi inte har en bock som ju luktar förfärligt. Men det luktar ju ändå så det räcker.

I tidningen stod att läsa om svälten i Umeåtrakten. Folk dog i dysenteri (rödsot) efter att ha ätit undermålig kost efter missväxten 1867. Man åt allt som kunde ge minsta näring. Man tog till gamla tiders nödkost¹. Inte undra på att man blev sjuk.

Man läste att det bakades bröd på granlav. Den liknade ett gråvitt skägg och fanns i myckenhet på gamla granar. Plockades, rensades från barr och fick sen ligga ett dygn i lut. Därefter ett dygn i kallt vatten så att all lut sköljdes bort. Sen silade man och kokade denna massa i rent vatten i en timmes tid till den kokats sönder. Den sålunda bildade degmassan saltades, uppreades med mjöl och omröres som vanlig deg, samt bakades till bröd. Detta var en helt oskadlig produkt som gav näring. Man hade i degen två delar granlav och en del rågmjöl och vissa påstod att det smakade gott¹.

Far i huset kunde naturligtvis lägga ut nät i närmaste sjö och hoppas på fångst. Någon sköt 150 ekorrar en vinter som man åt upp. Barnen gillrade upp nät och kunde fånga sparvar och talgoxar¹.

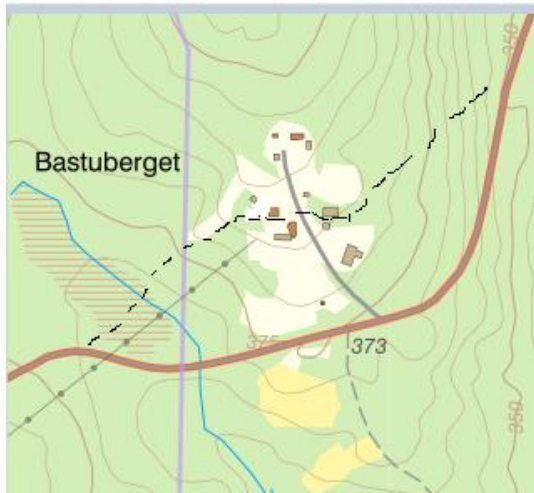
- Ja barkbröd har vi ju hört talas om, sa Johanna. Men nu står det att man kan finhacka halm och bland i rågmjölet och baka bröd. Hua mig ligen, sa alla samstämt.

Året efter, dvs 1868 är det södra Sveriges tur att drabbas av svår torka och nu får den delen av landet lida.

Det fanns dessutom att läsa en förfärlig historia från ett gods i södra Sverige. En piga gick och bar på ett barn och skammen över detta är så stor att hon födde barnet i ladugården, ensam. Insvept i en filt grävde hon sen ner barnet i gödselstacken och hoppades ingen märkt något. Men husfolket visste att hon bar på ett barn och frågade nu var barnet fanns. Man räknade ut att barnet gömtes i gödselstacken så efter en stunds grävande hittades barnet, nedkyllt men vid liv. Pigan fick sitt straff och barnet lämnades till en fosterfamilj men dog efter ett år. Långt senare gifte sig pigan och blev soldathustru. I alla fall ett steg upp i hierarkin³.

- Pigan blir alltsom oftast lovad guld och gitemål av ortens pojkar, vilket sen glöms bort då det visar sig att hon bär på ett barn. Stackars människa, sa Johanna

En fin dag på senvintern 1868 bestämde sig Johanna för att åka spark ned mot Lövsjön och hälsa på bekanta. Vägen passerade Bastuberget och där hann hon hälsa på Magnus Jansson som sen fem år tillbaka blivit bonde på "storgården". Magnus var 29 år gammal, var gift med Stina Ersdotter och hade tre barn. Gården hade i det närmaste 10 ha åker av god beskaffenhet. Åkrarna hette Stora och Lilla Oceanen och ligger ner mot tjärnen.

Den väg som fanns 1868, streckad, går mellan husen i Bastuberget. Den lär ha använts av någon bil kring 1928. Landsvägen byggdes 1931 -35. Sockenlinjan mellan Nås och Floda går rakt i norr-syd.

Magnus var son till Johan Jönsson, född 1797 och död 1863. Verksam hela livet i Bastuberget. Han hade även en dotter Elisabeth född 1833, som 1852 flyttade till Falun men återkom tio år senare och bodde nu i Håvån, två km närmare Lövsjön. Det var hon som bodde ihop med Anders Magnus Liljedal, skräddare från Småland. Elisabeth hade tre barn med sig hem från Falun. Hon hade inte varit gift i Falun och var inte heller gift med skräddaren och för detta fick hon lida.

Sträckan ner till Håvån tog bara några minuter och man fick mest bromsa för att inte köra in i träd intill vägen med sparken. Elisabeth och Johanna hade träffats några gånger före och de hade alltid många ämnen att samtala om när de träffades. Elisabeths barn gick i skola i Lövsjön. Mannen gjorde dagsverken vid masugnen i Lövsjön. Man levde med små marginaler. Båda var överens om att de gärna skulle vilja bo och hyra något i Lövsjön. Att jobba på bruket var nog framtiden sa de samstämt. Vägen tillbaka innebar istället långa uppförsbackar utom då de sista 500 metrarna ner till Raskstugan.

Dalarna drabbades inte heller av missväxt år 1868. Skörden blev normal. Livet gick vidare.

Och där avslutas berättelsen från Fattigsverige 25 år efter det att man lagstiftat om folkskola för alla.

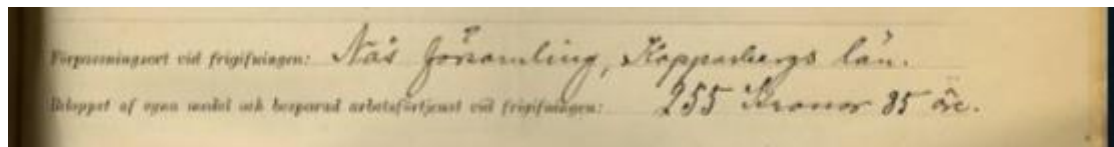
Tillägg:

Senare år 1868 föddes Hilda Maria. Sedan fick Johanna ytterligare sex barn. Den sist födda, Ida, dog 17 år gammal år 1899. Några av barnen kan ha gått i skola för min farmor. Barnen flyttade tidigt till Ludvika, Smedjebacken, Nås och Västerås. Johanna dog 1928 och var då närmare 90 år. Tidvis mycket fattig då soldaten Rask dog redan 1904.

Elisabet Jansdotter Hellgren hann med att få tre barn ytterligare med Anders Magnus Liljedal. Den siste var Julius Valfrid född 1876. Han gifte sig med Hulda Maria Karlsdotter från Håvberget. De fick barnen Alice Vilhelmina år 1897 när de bodde i Håvån och Elsa år 1900 i Grängesberg. Elsa tog studenten och gifte sig senare och fick efternamn Ehnmark. Hennes fyra barn tar över gården i Bastuberget.

Nämnde Karl-Johan 3 år är Göran Anderssons farfar. Och nämnde Lille Jan Samuelsson är min farfars far och med samma släktskap till Sten Johansson. Och Jan Hanssons dotter Carolina född 1966 är farmor till Anita i Lamasfallet och farfars mor till Gunilla Larsen i Lamasfallet. Jan är också min mammas farfar. Och Lars Törnfeldt har släktskap med Bastubergs Magnus.

Den livstidsdömde fick efter 25 år i straffarbete nåd av Kungl. Maj:t och frigavs 1893. Han hade skött sig väl och hade då han frigavs en ansevärd summa intjänad som egna medel: 255 riksdaler och 85 öre. Ja det är fakta enligt nedanstående skrivet 1893. Beloppet motsvarade värdet av en arbetshäst.

Och Sara Samuelsdotter fick då hon var 25 fyllda sonen Fredrik. (Med efternamn Karlsson.) Och denne är i sin tur Gunnel Matssons morfars far. Fredriks far är Carl Jönsson om jag tyder skrivstilen rätt.

Källa: 1. Magnus Wästerbros bok "Svälten" från 2017.

2. Riksarkivet öppna arkiv. Dokument från fängelset vid frigivningen.

3. Sveriges radio P1, förmiddag 2022-02-03.

4. Bevingade ord att ta till i sin fattigdom

Man skulle kunna säga att till skillnad från idag så var man beläst med av överhögheten påbjudna bibeltexter. Och i många situationer så fanns bevingade ord att krydda språket med. – Fattigdom kan man förlika om den delas lika. Eller. Gören eder icke bekymmer för morgondagen. Var dag har nog av sin egen plåga. Eller. Se på fåglarna under himmelen. De så ej, ej heller skörda de. Men likväl låter herren dem leva i all välmåga.

Det här sista var inget man kunde förlita sig på i en tid då kornmjölet en dag på vårvintern var slut så att inte ens en gröt kunde kokas. Och om dessutom penningarna var sluts så var det att svälta. Detta tillstånd kunde då beskrivas som att: -Man är fattig som Lasarus. Och med dålig belysning på kvällen så kan man utbrista: -Här sitter vi nu i ett egyptiskt mörker. Och även i livets mörkaste stunder då sjukdom och döden stod för dörren så fanns i bibeltexter vissa bevingade ord som ingav en smula hopp. En av tidernas största tänkare, en tysk med judiskt blod i släkte, hade förstås lagt märke till detta om religionens roll i tider av nöd och skrev följande mycket kända rad: – Religionen fungerar som folkens opium.

5) Följande inlägg är taget ur Dalregementets årsbok Armborstet 1956-57 som jag ärvde efter min far. Det är skrivet av Edvard Törnfeldt gift till Håvberget med Emils Märta och officer på Dalregementet.

Soldaten Rask

Soldaten Rask har bott i många torpstugor i vårt land, och även här i Dalarna ha åtskilliga burit detta om hurtfriskhet och goda soldategenskaper minnande namn. Här skall nu i korthet berättas om en av dessa soldater.

Rasken, som han i dagligt tal kallades, med förnamnet Johannes var född 1834 i Floda socken och kom i tjänst som soldat år 1855 på roten nr 2 vid Västerdals kompani, vilken rote var belägen i Björbo. Efter giftermål bosatte sig Rasken i byn Håvberget på östra Finnmarken i Nås socken. Hans hustru hette Johanna Persson (-dotter) och var från en gård, som hette Vilsamossen (nu borta) i närheten av byn Ursen i Säfsnäs.

I Håvberget byggde sig Rasken en stuga av den för tiden gängse typen med ett stort kök och en liten kammare. Täckan som omgav stugan var väl vid pass ett halvt tunnland, stenig och mager dessutom omgiven av storskog på tre sidor samt ett vattensjukt kärr på den fjärde. Ett litet potatisland fanns dock plus den sedvanliga kryddsängen. Några perenna prydnadsväxter lyste också upp den magra bilden, och minna förresten än idag om soldathustruns strävan att ordna trivsamt vid det Ulla torpet. Bland dessa växter kan nämnas syren, en spireaart (*Spiraea solicifolia*), stormhatt (*Aconitum Napellus*), en art akvileja (*Aquilegia vulgaris*) samt en ranunkelart, som på orten kallas Katarinblomma.

I denna omgivning fostrade Rasken upp en stor barnskara, tre pojkar och fem flickor. Dessa hette: Fia (blev gift i Lövkullen), Stina, Anna (bosatt i Ludvika), August och Johan (tvillingar) Emma, Ida och Ludvig (vilken var yngst och till sin död bosatt Håvån Floda finnmark). I sin civila gärning var Rasken timmerkarl, och skall såsom sådan ha varit något av en mästare när det gällde att "knuta timmer". Många timmerbyggnader i Håvberget vittna om detta. Självfallet var fattigdomen den ständiga gästen i det lilla torpet med den stora barnskaran. Några getter bidrogo till försörjningen, och dessa inhystes i ett tillbyggt skjul i anslutning till stugans baksida. Likaväl hände sig kalla vintrar att man måste ta in kräken i stugan för att klara dem från kölden.

När det drog ihop sig till "möte på hea" packade Raskens käring i finnsäcken — en stor, av björknäver förfärdigad "kont" säkerligen dubbelt så stor som en ordinär ryggsäck — och med denna på ryggen fullpackad med kläder och mat var det att till fots gå den c:a 11 mil långa vägen till "Tunhea". Någon befördran erhöll aldrig den gode soldaten, vilket lär ha berott på svårigheten i att visa måtta vid umgänget med de brända och destillerade dryckerna. I övrigt var han en bra och flink karl och togs anspråk för ett flertal kommenderingar till gardesregementena i huvudstaden. Han var nog också en stor "filur", som nedanstående episod visar.

Rasken höll på att timra en lada åt en av byns bönder, och det gällde att få denna klar innan inryckning till mötet, för att den skulle kunna ta emot höskörden för året. Emellertid blev bygget försenat, varför det såg ut, som om Rasken skulle få lov lämna halvgjort arbete. När dagen för avfärd till Rommehed nalkades fann han på råd. Av en granspjäla gjordes en ordentlig klämma som sen sattes fast om skinnet på skenbenet, så att blodstockning uppstod. Med en kniv skars sen den uppkomna bulan bort, och han hade på så sätt skaffat sig i sitt eget tycke — laga förfall för inställelse senare. Det var naturligtvis bedrägeri, men till soldatens försvar berättas det, att han arbetade dag och natt tills taket kom på och inställde sig några dar senare med sin benskada.

Rasken är borta sen femtio år, och hans ättlingar bosatta på olika håll i landet. Skogen håller på att återerövra det, som den idoge soldaten satte i kultur. En rasad skorstensmur, en raserad källare med årtal 1872 inskuret i dörrstycket, några förvildade trädgårdsblommor samt lämningar av en gärdesgård bära vittne om, att här bott människor. Namnet kommer dock att fortleva om soldaten Rask, som här bodde med de sina och trots fattigdom och nöd fostrade den stora barnkullen till redliga svenska män och kvinnor. Platsen heter och kommer alltid att heta — Raskens

13 Några minnesvärda kvinnor

Hur lätt är det inte i en sån här genomgång att fastna i en beskrivning av de män som har mest åker, mest skog och kapital och flest anställda drängar. Men dessa som exempelvis Bastubergs Magnus, bonde med storgård och nämndeman, är ju redan vida kända. Eller Olof Vester, Vesterfallet, kungen av Finnmarken (KEF). Eller den i Gänsbergets boende Pell Per Ersson, nämndeman, baptist med tio barn. Det är flest barn av alla år 1880 i dessa byar. Men senare är det nog ändå hos Bastubergs Magnus som man hittar största barnaskaran. Men det är i två äktenskap. Magnus son Bastubergs Oscar var också nämndeman. Och dennes son Sven (gift i Hoberg)

Istället vill jag efter genomgång av detta material framhålla några av alla nämnda hustrur, några som startat som piga hos någon bonde, gift sig, i bästa fall med bonden, fått många barn att fostra och som lämnat efter sig ett stort och rikt "arv". Det kan var barn utanför äktenskap och det kan vara avlägsna gårdar där man sällan har kontakt med andra. Många har lidit i det tysta.

Vi väljer också att ta med ytterligare ett par kvinnor som redan nämnts flera gånger i texten. Men här är inte motiveringen att de haft många barn utan mer att de varit uppoffrande, manhaftiga och drivande. Det är Agnes Liljedal som har Elisabeth Jansson Hellgren (se nedan) som farmor. Och dessutom tar vi med Hobergs-Helga som inte backade för myndigheterna.

Ellen Naucélér

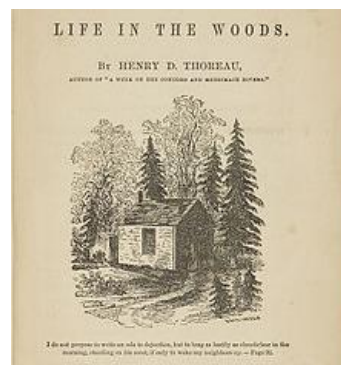
Hon kom från byn Norrbo i Grangärde som kom till Lövberget strax före 1920 som piga och gifte sig senare med den 26 år äldre bonden Jan-Erik. Hon var 20, han var 46 år. Hon fostrade åtta barn under 20 år, alla nådde vuxen ålder och den yngsta, Birgitta, lever ännu. Hon är 82 år och har bidragit med material om uppväxten. Ellens mamma hette Ulrika Naucélér, född Eriksson. Uppväxt på Blomgården i Norrbo och föräldrar var Tickols Erik Persson och Liss Sofia Eriksson.

Ellens mamma var gift två gånger men maken dog tidigt i båda fallen. Första maken emigrerade med deras tre barn till USA men omkom dessvärre i arbetsplatsolycka. Make nummer två var Olof Martin Naucélér och med denne hade hon barnen Ernst, Ellen och Elisabet. Ulrika blev änka när barnen var små och var då kring 40 år. Ingen dans på rosor kring 1905.

I tidningen "Gränge" nr 28 1997 finns bild av Ellens mor Ulrika – väverskan från Norrbo

När Birgitta föddes var pappa Jan-Erik 64 år. Om vi från 2022 går tillbaka i endast två steg enligt 82+64 är så är vi vid år 1876. Jan-Eriks födelseår. Det är då kring tio år sedan Abraham Lincoln förbjöd slaveri i USA:s sydstater. Och drygt tio år sedan filosofen David Henry Thoreau satt i sin enkla boning i skogen i Massachusetts och antecknade om när isen släppte på sjön Walden och blommor slog ut i blom. Han älskade skogen och ensamheten. Och han var lika rask att gå till grannbyn som de som bodde i Pullingberget och Lövberget då de behövde besöka affären i Gänsen.

Elisabeth Jansdotter Hellgren

Vi har Elisabeth Jansdotter Hellgren, född i Bastuberget 1833 och syster till Magnus, en tid boende i Falun, men som kring 1860 kom tillbaka till Bastuberget/Håvån med tre barn, bodde där tillsammans med en skräddare från Småland och hade snart sex barn utan att vara gift. Bara det ledde till stor skam då det ju antecknades i husförhör. Ett av barnen, Julius Valfrid, som jag minns som 80-åring från det jag var ung, gifte sig med en kvinna från "Smetäkta" i Håvberget och flera av barnbarnen har nått stora framgångar. Anders Ehnmark blev författare och journalist. Brodern Ernst- Erik jobbade med skolfrågor inom EU i Bryssel. Och Katarina blev dramapedagog.

Bastuberget liksom Lövberget hade cirka fyra km fram till en större by med skola, affär och skräddare. (Lövsjön, respektive Gänsen). Man kan tänka sig att dessa två kvinnor någon gång i månaden kunde komma bort hemifrån och se lite mer av världen.

Emma Dahlman

Vi har Emma Dahlman född kring 1880 som gifter sig med Magnus Pettersson i St Galberget och fostrar fyra flickor. Här var man också isolerad utan grannar. Det var cirka tolv km till affär och tre km till närmaste granne i Lövkullen. Hon avled 1943 i en ålder av 61 år.

*Magnus Pettersson
med hustrun Emma
född Dahlman.
Döttrarna Ester
Magnhild, Lilly och
Signe i moderns knä
Foto från 1915,
Dottern Nanny Alice
föddes först 1919.*

Jag och Emmas barnbarn Bengt Eriksson besökte platsen i augusti 2022. Huset är nästan nedruttnat. Källaren finns kvar och den magnifika brunnen. Riklig gräsväxt men inte så många träd har växt kring husen. Brunnen är djup och det är en 50 m lång uppförsbacke till gården och 10 m ytterligare till ladugården. Man kan räkna med att minst 100 -150 l vatten varje dag året om måste forslas upp till husen. Bara det ett slit. Inga bäckar finns då huset ligger väldigt nära högsta punkten på berget. Och en väldig backe ner mot stora vägen till Lindesnäs. Se även bildbilagan där vi visas hur vi tror det kunde gå till då man tvättade. Bild 26.

Tilda Danielsson

Vill också nämna min mammas äldsta syster Tilda (egentligen Matilda) född 1895, som gifte sig med odalmannen Gustav Danielsson i Pullingberget omkring 1928. En ovanligt stor bondgård mitt i skogen. Man kan tänka sig att Gustav tog sig kring en del till fots eller med häst och vagn och träffade folk i Gänsen, Hoberg och Håvberget. Men jag skulle nog säga att Matilda inte var många gånger bort från hemmet. Stor ladugård, två egna barn och två fosterbarn gav inte stor ledighet. Man fick aldrig bilväg eller elström. Gustav kom till fots eller på skidor och handlade i Håvberget men hustrun var aldrig med. År 1957, samma år hon avled i tbc i en ålder av 62, så fick man telefon. Man kan gissa att innan man sökte läkarvård hade sjukdomar gått för långt för att bota. Hon var från början bondmor, jämbördig med bonden, men för att hitta samma isolering från grannar måste man jämföra med den i fjällbyar i norr. Jag har talat med ett av fosterbarnen, Sven Karlsson född 1926, vars mamma dog 1934. Sven är när detta skrivs en vital 95-åring som åkte skidor med Särna-Hedlund. Matildas barnbarn Jan Svensson berättar från barndomen på 1960-talet.

Hobergs-Helga (ur en artikel Folk i vår bygd av Nils Parling)

Helga berättar om den äldre tiden:

Det var fäll inte nådigt, ska ni tro, säger hon. /.../ Inga vägar och långt till bygden. Nog minns jag skoltin! Vi gick i Jänsen, en mil härifrån. Ja, det var att ställa sig på ett par skidlaggar och slasa iväg i mörkret. Stavar, ja det var grova björkpåkar med en pulstrissa till kringla. Och skog och mörkt, som sagt. Räv som skrek och uv som hoa åt sjuåringen på träbakarna. Eller en gick på skaren. Om den inte var bärig utan en busa igenom. Ibland var en skinnflådd ända opp i skrevet innan en kom dit en skulle ... Nu kliver ungarna i bilen ve trappa! /.../

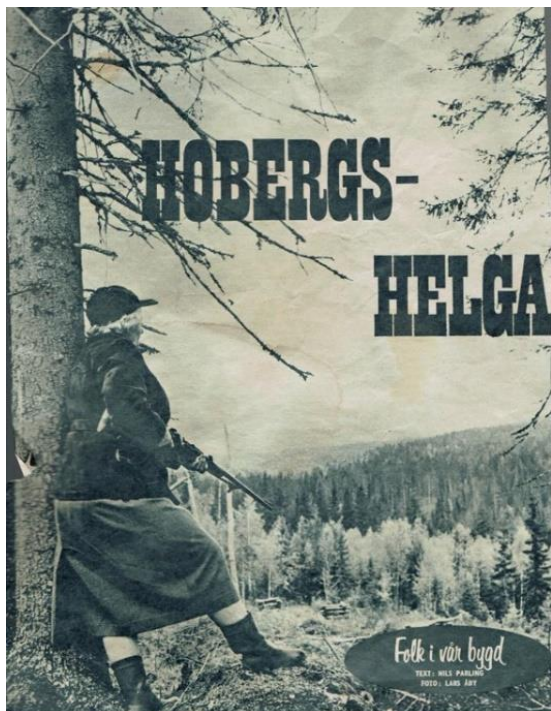

Jag var hemma med mor och morbröderna mina. Sex kor och tre hästar hade vi. Mycke arbete med hus och kritter och manfolk, och mat skulle alla ha. Mycken tid vart fäll inte te ledas och tänka på dans och tocket. Bönemöte var fäll ett annat förstås och husförhör som hölls ibland. Åh, en minns fäll! /.../

Strapatser blev det väl mest. Och långa transporter av förnödenheter på bristfälligt banade stigar eller steniga, bitvis gorrsanka kärrvägar. Långt in i senare tid. /.../

Manhaftig? Utan tvivel, men med en kärna av godmodighet och vekhet under den karska ytan. Och mångkunnig, minst sagt. Som när det gällt kreatursbot bland annat. Långt från storsbygden hanns inte alla gånger med att hämta veterinär för krämpor som satte åt krittren. Då sände man efter Helga.

- Åhja, jag har nog vänt åtskilliga kalvkräk tillrätta i kon och dragit fram dom i ljuset, det är säkert! Ett par dussin gånger är det fäll som jag har måst in i kor ända te axeln. En enda gång har det gått på skit för mig. /.../

Med byaslakten, som förr tog mycket av hennes tid i anspråk, har hon numera helt slutat upp. Men annars är hon en kvinna, robust och självsäker nog. En som inte baxnar för hårda tag och som varje höst, när almanackan så medger, slänger åttamillimetern på axeln och ställer sig på älgpass vid glänta eller myr.

- Många tycker fäll det är underligt att jag som kvinna går i älgpass. Men jag gör det inte för te vara märkvärdig! Och inte sitter jag onyttig heller, som karlarna! För jag har stickstrumpan med mej och det kan bli en hel strumpa på dan från opplägg te hoptag och tå ... om jag skjutit nån älg? Jo, det vart fäll en treåring häromåret! Han kom stövlandes som jag satt där med stickningen så jag släppte föll strumpa och fick opp bössa och han stöp där han var.

Agnes Liljedahl

Agnes växte upp i Västerfallet som ligger några kilometer från Lövsjön. Redan i tidig ålder reste hon till Belgiska Kongo som missionär. Hon fick kallelsen i Morbergets fäbodrar i Dala-Järna och for ut 1930, ensam. Framkommen till Kivuprovinsen började hon med att slå tegel. Var sak har sin tid, och man börjar med teglet. Det blev en skola till slut. Där var hon bland annat en drivande kraft som rektor för en skola med 300 barn. Det ledde även till att hon belönades med en guldmedalj av belgiska staten. Agnes var hemma från Kongo på grund av kriget. Hon satt i det lilla huset vid Håvån och väntade på freden. Så snart kriget var slut for hon ut igen. Mitt i hennes stilla liv ett stort språng.

När hon kom hem igen hade hon en stark vision att starta upp en väckelserörelse i Lövsjön.

Hur många mil hon cyklade runt bland finnmarksbyarna för att samla in pengar för att bygga ett kapell i den gamla bruksbyn är okänt. Resultatet blev ändå att kapellet kunde byggas och att väckelsen hade sin fasta plats att utgå ifrån. Vid kapellet hölls väckelsemöten och för den lilla slant hon fick när hon flyttade hem, köpte hon ett stort tält som hon bland annat slog upp i Lövsjön och höll möten i under många år.

Jag högg några träd på Agnes tomt som skulle bli spisved på i Håvån kring 1993. När jag höll på med ved så kom Kyrkfalls Ernst då över 80 år gammal gående från Lamasfallet med några liar i en säck. Han satte sen igång att slå tomten och efter det fick han pytt i panna. Jag skjutsade honom hem.

Agnes var då 95 år men full av energi. Det här var några år efter folkmorden i Rwanda och hon sa: -Ja Hoti och Totsi känner jag väl till från min tid i trakten.

Och hon kände min mamma och pappa genom att de träffats i Lövsjön. – Din far sa att han önskade att han och Gerda skulle lämna jordelivet samtidigt. - Och se, de fick svar på sin önskan. Här kan tilläggas att de gick bort med 30 dagars mellanrum på hösten 1989. För Agnes var detta ytterligare en bekräftelse på att det finns en himmelsk kraft. Hennes starka gudstro var som att bära en varm tröja. Den värmden i alla livets stunder.

Senare fick jag en ordentlig uppsträckning av henne då hon menade att jag stökat till det i hennes uthus då vi letade efter sladd till vedklyven. Så sen var det andra vänner som fick hålla henne med ved. Hela pensionen skulle helst gå till församlingslokalen i Lövsjön och veden den fanns ju helt gratis i form av träd på tomten. Jag vet att Yngve Liljedal från Kullen ofta hjälpte henne med ved. Men veden torkade dåligt i hennes vedbod så ibland körde jag dit påsar med torrstickor att tända med. Som hjälp till goda grannar.

Till skillnad från flertalet av oss idag så tror jag inte att hon alls fruktade döden utan det var helt enkelt något man får bereda sig på i "vardagen". Vid 102 års ålder upplyste hon läkaren på vårdcentralen om att hon minsann inte skulle läggas in utan hon skulle dö hemma i Håvån. Med en yngre vän som stöd. Då ringde en av hennes goda vänner till mig och sa att nu ville hon göra upp om torrstickorna. – Kan jag få en 20-lapp så är det helt OK, sa jag.

Vid begravningen var Anders Ehnmark närvarande och han skrev senare i en bok: "När jag steg in i salen kände jag ingen. Men det visade sig att jag var släkt med alla."

Agnes blev 102 år.

Karolina Karlsson

Karolina f Jansdotter 1866, dotter till Jan Hansson i Hagfallet (min mammas farfar). Hon är farmor till Anita Karlsson som idag har huset med glasveranda i Lamasfallet (byggt 1920) som fritidshus. Hon är också farfars mor till Gunilla Larsén som har Gottfrid Karlssons hus från 1945 som fritidshus.

Vi väljer sen att visa några rader från folkräkningen 1890. Just detta är skrivet med utsökt handstil.

Karl Erik Karlsson Landbonde		1854	Floda, Jakob
h. Karolina Jansdotter		1866	förs.
1. Fritz		1885	"
s. Hall Gunnar		1886	"
s. Jakob Edvin		1889	"

När Karl Erik föddes har USA:s sydstater slaveri på bomullsfälten. När Karolina föds är det avskaffat i och med att nordstaterna med president Lincoln vann inbördeskriget. Vi ser att Karolina född 1866 gifte sig tidigt med den 12 år äldre Karl Erik som är landbonde. Och redan då hon är 24 har hon fött tre barn: Fritz, Karl och Edvin. Den först nämnda går bort i unga år. Hon hade att sköta hushåll och kor i ladugården. År 1918 har man fem kor, kviga och kalv. Vi kan inte säga om ladugården då finns i Håvberget eller Lamasfallet. Men då är flera av barnen vuxna och kan hjälpa till med mjölkning.

Karl-Erik hade i 20-årsåldern, således kring 1875, gått en kurs i Sunnansjö för att bli lärare. Kursen var lite mer än en månad och samtidigt gick Dan Anderssons far Adolf. Anita har från sin far Georg fått veta att Karolina en tid gick i skola med sin blivande man som lärare. Hon är då ca 10 och Karl-Erik 22 år. Som så ofta ser vi här att man ofta gifte sig med någon inom bekvämt gångavstånd.

Efter 1890 föddes Fridolf, Gottfrid, Mina, Elsa och Georg. Min mamma bodde i granngården (Oloves) och har berättat att man tidvis hade det svårt i familjen Karlsson. Barnen var min mammas kusiner. Karolina födde 11 barn och i Håvbergsboken nämns om två dödfödda barn. Karl Erik bar ett av dessa hela vägen till kyrkan i Nås. Naturligtvis till fots. Men barnen växte upp och alla har i hög grad bidragit i samhället, flera som bönder, egna företagare och Edvin politiker. Edvin lär ha sagt att – så här fattigt ska jag inte ha det i fortsättningen. Tidigt började man tillverka kolryssar som kunde säljas.

Det finns som så ofta så lite berättat och som levt vidare om hustrun Karolina. Vi kan emellertid genom det som är känt säga att här finns många perioder med hårt arbete i hemmet och perioder av sorg när barn går bort tidigt. Vi har på nära håll mammor som fått barn sex veckor för tidigt. Det är vad jag kan se ganska så vanligt idag. Det behöver inte ha varit lika för 120 år sedan, ska tilläggas. Idag kan modern sjukvård klara barn födda mer än tio veckor för tidigt. Men tänk då man inte hade råd att söka hjälp.

Om maken Karl-Erik vet man att han tyckte om att jaga och fiska. Ibland kunde han prioritera detta högre än arbete. En gång satte han sönerna i arbete och då frågade en av sönerna vad han själv skulle göra. – Jag letar mig väl något ska han ha svarat. Om han sen gick och metade eller jagade är inte känt.

Vad ska vi då tro att pojkarna sattes att utföra? Ofta fanns en vedhög som skulle omvandlas med såg och yxa till spisved. Någon kunde behöva bära vatten till djuren. Det kunde behövas att man slädde av någon yta intill huset som sen blev mat till fåren. Eller vakta får och getter. Det kunde behövas lagas något som hörde till hönshuset, kalvkätten eller ett staket. Det kunde vara så att man skickade någon att uträtta ärende hos grannar. Intill låg ju Oloves, Smetäkta, Fredrik Karlsson, Matses, Petters och Janises. Man ser idag spår av källaren men i övrigt inget. Inte heller brunn.

Se karta nedan som visar Håvberget 1912 då Karolinas yngsta är kring 7 år.

Byn på Karolina och Karl-Eriks tid. Uppifrån och nedåt:
Bastuberg bör ha ett hus intill det som är markerat. Vik vänster från gamla vägen så kommer man till Skomakar-täppan i Sormaberget. Sen följer hus vänster vägen som är rivet. Där byggde Georg kring 1937. Vik höger och man kommer till Anders Erssons hus och sen Kyrkfallet. Närmast triangelpunkt är Oloves, snett ner höger är Karolinas hus.

Intill ligger Smetäktä och därintill Fredrik Karlssons hus. Rakt öst mot Hamp-tjärn är Erks backe. Idag Törnfeldt. Från Smetäktä går väg rakt i väst till Janises, Petters och Matses. Tre gårdar intill varandra. Snett ner lärarbostad och där borde Skolan ha ritats in. En väg går till Hagfallet vid "9" i angivelse 349. Vid "3" finns Rasktäppan. Kartan är gjord 1907 och kom ut i tryck 1912. Det är innan man kunde flygfotografera så husen har sina ungefärliga lägen.

Karolina fick aldrig uppleva de moderniteter som kom på 1920 och 30-talet. Hon bodde kvar i huset i Håvberget efter att övriga flyttat till Lamasfallet. Dog 1922. Hon blev ungefär lika gammal som min farmor Beda född Rehn.

Karolinas son Gottfrid har jag många minnen av från slutet av 50-talet då han var hemma hos oss i Håvberget och byggde om köket. När min högt ärade farfar Fredrik Johansson kring 1920 gjorde ritning till köket hade han inte mycket av tanke kring vad en husmor behöver för ytor för disk, beredning av mat och uppställningsplatser. Istället byggdes en enorm mur med plats för bakugn inne i muren. Den användes aldrig då hans fru Beda dog tidigt. Mor och far flyttade in 1931. Min mor lär ha haft diskbaljan på spisen många ggr. Arbetsyta för beredning var på ca 0,6 kvadrat. Där stod naturligtvis vattenhinken. Under den fanns vedlår och intill den ett litet utrymme för trättutrustning. Samt ett överskåp. Minimalt. Och i 17 år hade min mamma gubben Fredrik i maten och precis då klockan slog ett så stegade han in. Och då skulle det var klart att börja äta. Han var en av byns patriarker. Jag fick byta av honom i jordelivet.

Min mors vedermödor blev inte mindre av att farfar fått för sig att det var en fördel att om veden var sur (dåligt torkad) så brann den långsamt vilket han såg som en fördel. Ja för att hjälpa upp detta fick mor lägga in veden i bakugnen under kanske ett dygn. Sur ved är ett elände.

Men kring 1955 var det dags att höja standarden och kanske Gottfrid tillverkade garderober samt över- och underskåp i sin verkstad. Han kom på cykel och var alltid på gott humör. Och då han målade med oljefärger som han blandade själv så spred sig den goda doften från linolja i huset. Och jag minns fortfarande en historia han berättade: En svensk besökte släkten i USA och blev då bjuden på en biltur i det stora landet i väst. För svensken känns det som att det går alldeles för fort och han säger efter en stund att nu var det allt nära att vi krockade. Vad säger då amerikanen. - Det var en hel tum mellan oss och mötande bil. En tum är 2,54 cm.

Georg och Gottfrid byggde hus i snedbacken ner mot landsvägen. Det passade då att bygga en hel murad källarvåning och sen ha ingång i markplanet till bostaden. Grus finns inte till att göra betong och murbruk utan om jag minns rätt fick det köras med häst från en liten grusås vid Örlagstjärnen två km bort. Georg körde skolbilen alla år jag gick i Lövsjön. Han blev känd genom att han sålde jordgubbar.

Gottfrid gick bort tidigt medan bröderna Georg, Fridolf och Edvin blev kring 90. System Elsa blev 95. System Mina och äldste bror Karl levde till ca 60.

Som avslutning en dikt skriven av Georg och Elsa 1918

Det är smått om penningar förtjänster och bröd. Underligt nog lider dock ingen nöd.

Och kaffe skall det vara ropas det strängt. Ett skålpund ska räcka en vecka är tänkt.

Nu kommer en kärring och pannan skall på. Därför det räcker två dagar också.

Vi kan av detta konstatera att en kopp kaffe år 1918 var samma välsignade dryck som idag 100 år senare. Finge man inte te till frukost och förmiddagskaffe så vet jag inte vad jag gör. Och ett skålpund kaffe är ganska så precis ett normalpaket på Konsum (425 gram). Och då har vi avhandlat både tum och skålpund.

Allmänt

Före 1900 fanns stor fattigdom i finnbyarna. Många hade inte råd att ta hem en doktor om något barn blev svårt sjukt. Barn dog första levnadsåret. Barn ar dödfödda när mamman kanske svalt. Vi kan ställa oss frågan, hur stod man ut?

Det kan finnas fler mammor som kan lyftas fram som genomlidit oerhörda strapatser. Så hör gärna av er med kandidater. Vissa var så fattiga att man fick ta in sina getter i köket när det var sträng kyla. Köket var då husets enda rum med en enkel spis. Man inser ju att barn från de fattigaste familjerna flyttar först till angränsande industriorter som Ludvika, Smedjebacken och Grängesberg.

14 Resiliens och behovet av nya ”fundamenta”

Vårt behov av ”yta”

Nu kommer ett tungt kapitel som många kanske gärna hoppar över. Vart är vi på väg? Är vi redan så många människor på jorden att ”ytan” egentligen är för liten för den standard vi lever på?

Stadsbor bor tätt och det finns planerare som menar att detta är bra för miljön. Man kan ju exempelvis bygga ut spårbunden kollektivtrafik som är energieffektiv jämfört med om någon bor på landet och åker bil tre mil för att komma till jobbet. Detta är helt sant men sen kommer man till matförsörjning och avfallshantering. Här blir man då istället sårbar då det krävs ett inflöde av livsmedel och sen ska avloppsvatten och skräp tas om hand. Då är det inte lika självklart att det är bra för miljön.

Vi som är födda kring 1950 vet att på landet förr behövde man inte resa så långt varje dag. Plastemballage förekom inte medan emballage av papp och tidningar användes till att tända eld i spisen. Problemet var konserverburkar i plåt som man i sämsta fall fick lova att kasta in bland flyttblock i skogen. Där lär de ha rostat sönder fram till idag. Detta i enlighet med termodynamikens andra huvudsats. Entropilagen säger att allt som är ”ordnat”, som tex järnplåt eller varför inte ett hus med tiden är dömt att falla sönder i enklare beståndsdelar. Där kan dagens metallåtervinning få ett plus. Men som vi alla vet så bränner vi i våra fjärrvärmeverk största delen av den plast som vi ordentligt lägger i utställda plåtcontainrar. Och allt som förbränns ger CO₂. Och CO₂ ökar på växthuseffekten oavsett vad vi bränner. Eldar vi flisad skog i fjärrvärmeverk så ska askan egentligen återföras till samma plats där man tog riset.

Göran Greider får ordet

Om vi ska ta oss an klimathoten, nedsmutsning av haven och mångfalden i naturen så har Göran Greider, bosatt i Hagen i ”Fluga”, för någon vecka sedan (mars 2022) skrivit allvarstygda ord som jag vill citera:

”Min poäng är att Klimatpolitiska rådets rapporter aldrig innehåller något som ifrågasätter fundamenten för de samhällen som rör sig allt djupare in i miljö- och klimatkris. Hela tanken är egentligen att vi sak kunna fortsätta som förut med en absolut tillväxtfixerad världsordning, men med förnybar energi i civilisationens blodomlopp istället för fossil energi”.

Och i oktober skriver han om vår förhoppning om grön tillväxt- kanske en felaktig tankefigur.

”Under en lång civilisationsprocess, som sträcker sig från den neolitiska revolutionen för 10 000 år sedan över den industriella revolutionen och till Den Stora Accelerationen efter andra världskriget, har allt i biosfären och jordskorpan som de mänskliga samhällena kan ha nytta av, gjorts till objekt för exploatering.

I samma ögonblick som vi äntrar Antropocen – Människan tidsålder – kommer därför insikten att vi måste lära oss att studera vår egen art, Homo Sapiens, vid sidan av ekonomi och samhällsklasser. Jag menar att det inte går att komma ifrån detta:

Människan är en invasiv art. Varhelst vi slår oss ner tenderar arter att utrotas runt omkring oss. De ideologier som vi håller oss med är uttunnade så inget spårbyte kan äga rum. Liberalismen är i detta avseende faktiskt helt döv för de avgörande klimatfrågan.

Detta är mycket allvarstygda ord. Och var styr man om liberalismen, den så ofta omhuldade, styr oss fel. Greider skriver "Den stora accelerationen", jag har skrivit "Moderniteten" för samma period.

Vad är då fundamenta? Här vill jag då nämna något om vad humanekologen Alf Hornborg skriver om i sina böcker om "moderniteten" och människornas fascination över ny teknik. Han kallar det teknik-fetischism, och menar att vi dyrkar något som vi själva skapat. Därtill menar han att vi lever i penningfetischism som får oss att tro att någon magisk kraft får sedelbunten att växa av sig själv när vi sparar i fonder. Här har vi två exempel. Vi i Europa och USA tror oss genom vår teknik vara överlägsna alla andra folk och att detta berättigar oss att ha högre standard än de i periferin. De som sliter på tex kaffeplantager eller skördar bomull i fattiga länder. Eller röjer för ny jord i Amasonas.

För 100 år sedan förekom det handel mellan världsdelar men en överväldigande majoritet av alla på jorden levde i sitt lokala samhälle. Så ett fundament är att man förr tillhörde en familj och i stort levde och jobbade i närområdet. Dit man kunde gå eller cykla. Idag finns exempel på affärsmän som jobbar i New York tre dagar i veckan och i London två dagar i veckan. Efter en tid blir de knäckta av alla tidsomställningar. På gott och ont har vi var och en blivit en självständig individ som kan fara runt lite i trakten istället för att man hade hemmet/familjen som central plats. Att laga mat har man inte tid med så man ringer och beställer mat på vägen hem. Istället för att leva på en plats så rör vi oss mer och mer. Vi har tappat vår lokala förankring. Förflyttning blir ett måste. Ett fundamenta.

Mycket av det man gjorde för 100 år sedan som inte krävde utbildning, att bära ved och vatten, tillverka saker och sy kläder, laga trasiga saker, lappa och laga kläder är uppgifter som i stort försvunnit idag. Värme och vatten finns med automatik och det är billigare att köpa nytt än att laga. Istället för att lägga sig 2–3 timmar per dag åt detta så ägnar vi tiden åt mediakonsumtion. Tv-tittande och facebook. Barnen har sin platta och ska sen skjutas på "aktiviteter". Tiden är ju given, vi har samma tid att spela med som förr men vi ägnar oss åt konsumtion och media.

Kom också ihåg vad vi skrivit tidigare att kring 1940 så finns för varje invånare i de byar vi studerar en åkerareal på ca 0,5 hektar. Fyra hundra personer hade att dela på 200 hektar åker. Och vi ser att potatisodlingen gav kring 0,5 kg potatis per person och dag. Förutom åker fanns ängsmark, hagmark, utåkrar, myrslätter av olika beskaffenhet samt skogsbete för djuren i bondgårdarna. Mesta havren gick till arbetshästar och kor och grisar skulle ha potatis. Och för att få värme behövdes en viss yta med skog/träd som kunde ge 25 kubik spisved till varje gård. Och i finnskogarna saknades inte råvara för att få spisved. För att få timmer till att bygga sina hus behövdes furu i lagom dimensioner. Men ett hus byggs ju för att stå där upp mot hundra år så per år behövdes kanske bara ett enda timmerträd per capita.

Alf Hornborg skriver att en genomsnittlig amerikan tar i anspråk åtta hektar av jordens yta. Det är 4,5 hektar mer än vad USA:s yta medger. Man behöver således få hjälp från andra länder. Nästan alltid från länder som är fattigare än USA. Mocambique som är ett fattigt land har en befolkning som idag får klara sig på 0,87 hektar per person. Landet får då tvärt emot USA ett överskott i landyta som andra länder kan utnyttja. Och det är då lätt att inse att det är redan rika länder som kan ta del av fattiga länders överskott. Dessa överskottsytor kan då tex bli plantager för oljepalmer, sojabönor, kaffe eller te. Några produkter som har stor efterfrågan i Väst Europa och USA. De rika kan då metaforiskt sägas förtära människor i fattiga länder, menar Alf Hornborg.

Kan den kreative skapa färskvatten? Eller rensa Stilla Havet från plastpåsar?

Det finns nationalekonomer som menar att det vore att underkänna människans kreativa förmåga om man inte skulle kunna lösa framtida problem med ny teknik. Låt oss se på ett område i världen där man egentligen har för lite nederbörd för att odla. Genom att här borra brunnar djupare och djupare så kan man under kanske femtio år få fram vatten så att det blir möjligt att odla spannmål, majs eller kanske bomull eller mandel. Det går först lysande och alla förvånas över den fantastiska tekniken. Man kan ta vatten från floder och leda det ut på fälten.

Men här kan vi med stor säkerhet säga att det här fungerar bra endast under femtio till hundra år. Sen är grundvattnet slut och odlingsmarken har minskat. Ska man då börja köra vatten med lastbil? Och i Ryssland har man tagit så mycket vatten från Aralsjöns två tillflöden att sjön har tappat nittio procent av sin yta. Detta för att odla bomull vilket redan Lenin förespråkade. När sötvattnet är slut kan man med teknik och stora mängder energi utvinna sötvatten ur saltvatten. Det finns oändligt med saltvatten men här sätter energin, som då måste vara fossilfri, gränser. Rent tekniskt kan vi bygga solenergiparker i Sahara men då finns inte kopparledningarna så vi kan få energin över havet till Europa. Teknik har sina begränsningar, som vi helst inte önskar skulle finnas. Att skapa färskvatten i stor skala kan ingen tekniker lösa. Vattenbrist kan visa sig lika allvarligt som energibrist eller brist på mångfald.

När vattenbrist blir ett reellt problem i ett rikt land. (Från Radio P1 den 7 juli 2022)

Israel och alla länder däromkring har under 15 av de senaste 20 åren fått för lite nederbörd för att det ska gå att försörja städer och bevattna odlingar på vanligt sätt. Redan 2008 startades ett ambitiöst program för att avsalta havsvatten och därigenom täcka landets behov. Israel och Singapor har kommit längst att med filter och omvänd osmos få fram dricksvatten av havsvatten. Man har idag ingen egentlig vattenbrist i Israel. Men anläggningarna drivs med fossil energi.

Man har också lärt folket att se på vatten på ett annat sätt än före krisen. Allt avloppsvatten kommer idag till användning för att bevattna odlingar. Jämför detta med Sverige där vi spiller ut avloppsvattnet i havet efter att rötslam avskilts. Och detta rötslam vet man inte vad man ska göra med då det innehåller tungmetaller från industriavlopp. Här har vi mycket att lära.

Man vill nu driva processen med el från solen. Då Israel har ont om mark har man hittat en fantastisk lösning genom att i grannlandet Jordaniens med stora öknar bygga solcellsparker. Grannen har samma vattenbrist så Israel betalar för elen med färskt vatten. För att inte tala om Syrien och arabstaterna längre österut. Det här är då ett exempel där människans skapande förmåga nyttjats till att flytta gränser.

Men säger man i programmet. - Ett oljeutsläpp från en fartygskatastrof skulle för lång tid kunna spolia hela detta program. Man tar vatten någon km ut i Medelhavet och även maneter kan ställa till det i anläggningarna. Och sen får man enorma mängder salt som man då dumpar ute i havet.

Det här visar att i rika länder med hög teknisk kunskap kan man göra genombrott och lösa svåra problem. Man flyttar gränsen för fortsatt tillväxt och ökad befolkning. Men hur gör man i delar av Östafrika där man har stor fattigdom och många är boskapsskötare. Vem ska stå för kapital. Vi i Sverige är vad gäller dricksvatten otroligt gynnade. Vi kan använda dricksvatten när vi spolier i toaletten.

Sverige har idag 2,55 miljoner hektar mark som odlas med olika sädesslag, raps, potatis med mera. Betesmark utgör 0,5 miljoner hektar. Ängs- och skogsbete förekommer knappast. Vi får här ca 0,3 hektar per person i Sverige idag. Svensk jordbruksmark, den värdefullaste i Europa fortsätter minska. Från 1951 till 2010 minskade åkerarealen per invånare från 0,5 till 0,3 hektar. Det är det lägsta måttet på 150 år. Kring 1870 hade vi den historiskt sett högsta uppodlade ytan. Vi är idag inte självförsörjande utan importerar bland annat kraftfoder till mjölkkor.

Den uppodlade ytan var alltså som störst kring 1880, skördarna var dock små per ytenhet och det räckte ganska precis till den befolkning man hade då. Vid missväxt uppkom svält och befolkningen decimerades. Områdets bärkraft stämde i stort sett med den befolkning som området hade. Man hade kunnat fortsätta på detta sätt i tusentals år.

Kring 1895 upphör i stort järnhantering i trakten kring Lövsjön. Den hade då i hundra år gett arbete och löneinkomster till flera hundra av de bosatta i trakten. I den skala som det bedrevs med träkol som energikälla, som i stort är förnybar, så kan man i förstone tro att det hade kunnat fortgå i tusentals år.

Men även på detta område har Alf Horborg en hel del att tillföra. Kring 1750 var England på gång att bli en industrination som behövde järn för att bygga maskiner och till det man tillverkade, exempelvis järnvägsräls, lokomotiv, vagnar, vapen, knivar och vedspisar för allmänheten. Innan man hade börjat bryta stenkol framställdes träkol för processerna. Och det behövs enorma mängder träkol för att få fram tackjärn och för den vidare förädlingen (tex ny uppvärmning för att få stångjärn som sen kan uppvärmas igen och valsas ut i plåt). England är litet till ytan och man hade inte tillnärmelsevis sådana skogsarealer som Sverige och Finland.

Låna yta från ett annat land

Lösningen blev att köpa stångjärn i stora kvantiteter från Sverige. Här fanns malm och träkol. Och volymerna tackjärn/stångjärn för export är kända och man kan se att det varje år behövdes en miljon hektar skogsmark och 14 000 årsarbetare i Sverige. Och det här medförde att engelsk industri kunde växa och det drog med sig Sverige mot framgång. Vi ska också komma ihåg att den bomull som var en viktig del i Englands industrialisering krävde enorma ytor för odling i USA och det behövdes stora skaror med billig arbetskraft för att plocka bomull och forsla den till hamnar. Och vi vet alla att här använde man slavar från Västafrika i detta arbete. Tidvis förbjöd man i Sverige svedjebränning för att skogen istället skulle kunna bli byggnadsvirke, "kabbar" till gruvor, eller omvandlas till träkol. Svårt att säga om den här processen var långsiktigt uthållig. Och hela industrialiseringen i England byggde på att bomullstyng kunde säljas med god vinst, som gjorde att man kunde köpa slavar, som forslades till bomullsplantager i USA, som gav bomull som man tog till England där det blev tyg. Den så kallade triangelhandeln. Den gav en avkastning på sex procent på "kapitalet" och några blev rika.

År 1895 upphörde järnhanteringen i Lövsjön men 1898 startade man massfabriken i Fredriksberg. Den här fabriken ligger vid Liälven som senare rinner samman med Svartälven. Nu kunde de som tidigare körde järn istället köra massaved till denna fabrik. Från Ursen gick en 16 km lång vinterväg mot Frösaråsen och sen fram till sjön Ryssen. Därifrån kunde man flotta virke ner till massfabriken. Fabriken behövde 120.000 kubik "massaved" per år enligt Forsslund. Kring 1921 hade man elektrisk

belysning i Fredriksberg, bolaget köpte in traktorer för timmerkörning, men det blev en felinvestering så snart används de till plogning istället.

Foto F HHK Kaffepaus nära sjön Ryssen.

Och den här fabriken liksom andra massafabriker släppte ut otjänliga ämnen. I detta fall i Liälven. När Karl Erik Forsslund 1927 skrev om Säfsen så nämndes att älven var påverkad av utsläpp och att laxen hade försvunnit i Liälven. Och stenar som syntes i älven var vita av träfibrer från fabriken. Vi hade alltså ett begränsat miljöproblem om vi såg till fiskbeståndet. Och den här fabriken var en lilleputt om man jämför med vad som sen byggdes på 1950-talet längs våra kuster. Och då släpptes otjänliga ämnen ut i Östersjön som vi än idag kan se följderna av då det gäller sjöfåglars reproduktion. I boken av KEF anges vilka volymer som de så kallade "Säfsverken" behövde av insatsvaror. Och det gick åt mängder med hektar skog till massafabriken.

Senare har tillkommit överskott av kväve från jordbruket som följer med ut i vattendrag och vidare ut i Östersjön. Man är då långt ifrån ett resiliellt samhälle.

Ett behov av träkol fanns dock fortsatt efter det att masugnen i Lövsjön lagts ner. Min mammas bröder reste milor ända fram till 1940 och träkolen kördes då ofta ner till järnvägsstationen vid Salån. Edvin Karlsson i Håvberget och hans bröder byggde de så kallade "kolryssarna" som användes då man körde kol till järnvägen.

Ryssland och Ukraina stora producenter av spannmål och konstgödsel

När jag skriver det här har Rysslands krig mot Ukraina pågått i sex veckor. I många år, ja redan från 1950-talet har energi varit billig och rationalisering av jordbruket runt om i världen har gett oss allt billigare livsmedel. Låga priser samt därtill ett ökat utbud av importerade lyxvaror. Året om finns grönsaker, frukt och krispig sallad att köpa.

Billig mat och energi har gjort det möjligt för många att ha fritidshus med permanentstandard och därtill pengar till en utlandsresa varje år. Kriget i Europa påminner oss om att import av spannmål från Ryssland och Ukraina, som varit en viktig del och gjort såväl bröd, mjölk som köttvaror billigare, inte kan anses garanterad. Restriktioner i handel med Ryssland och ett krig som kan skada Ukrainas produktion pågår. Därtill ökar energipriset. (Källa LRF). Och Rysslands gas är en viktig del i Tysklands omställning från kol och kärnkraft till bättre alternativ.

Förra året exporterade Ryssland och Ukraina en miljon ton vete per vecka. Sverige producerar på ett år 3 miljoner ton. Handels gödsel köps från Ryssland och rysk gas är viktig för att framställa kvävegödsel. Jfr Haber-Busch-processen där man tar kväve från luften. Uppkommer en bristsituation kan västliga länder köpa in för sitt behov men för fattiga länder finns då inget kvar. Nordafrika och -Egypten var under romartiden en viktig exportör av vete. Idag behövs en stor import till en stor befolkning.

Utan konstgödsel minskar skörden med femtio procent. Kan man inte istället tillföra gödsel från kor och grisar? Tyvärr är det bara vissa gårdar som har den möjligheten. Många gånger sker animalie-

produktion och mjölkproduktion på andra platser än där man har storskalig potatis-, majs- och spannmålsodling. Dyngan är på fel ställe. Gödsel och urin måste då köras kanske tiotals mil med lastbil till de som odlar spannmål. Ett land som Nederländerna med stor animalieproduktion har så stora mängder gödsel att åkrarna skulle förstöras om allt lades ut. Gödsel dumpas någon annanstans.

En av idéerna med ekologisk odling är att man ska ha balans mellan egen gödsel och de egna odlingsytorna. Och med det sagt inser vi naturligtvis att det jordbruk man hade kring 1920 enligt den visade jordbruksundersökningen hade den balansen. Men skörden av hö, havre och potatis var många gånger endast en tredjedel av vad den är idag på de jordar som nu används. Vi får ändå anse att man kring 1920 hade en livsmedelsförsörjning och en konsumtion i övrigt som var långsiktigt hållbar.

LRF menar naturligtvis att vi kommande år ska öka den egna odlade arealen så att vi i högre grad slipper förlita oss på handel på en osäker marknad.

Göran Greider menar att vi måste sänka standarden på i princip alla områden. Idag har varje svensk cirka 50 kvadrat boyta. I många familjer finns två bilar. Ofta är det en enda person i bilen så man kunde ha en bil som var hälften så stor. Och vem tror på allvar att de som bryter viktiga mineraler till batterier i länder som Kongo själva kommer att åka eldriven bil till sin arbetsplats. Den dag alla åker elbil till jobbet så är stora områden på jorden obeboeliga. Någon måste dra i bromsen.

Och för min del sluts då cirkeln. Jag är och förblir politiskt Bondeförbundare, men saknar samtidigt ett politiskt parti att rösta på. Och fortsätter att vara "Tomas tvivlaren". Ja, ni minns väl denna från vår tids skola.

När ni läst hit så kommer en liten rolig historia som gubbarna förr gärna drog då man grävde brunnar med spade och spett. Och slutligen en bild på utemöbler som är närmare 70 år gamla och som nya

- Fortsätter man bara att gräva så kommer man till slut ut i Kina. Sen är det ju oerhört svårt och dessutom mycket farligt att gåva ner till säg tio meter om det är sand och lera. Men till Kina kom man till slut. Det visste man.

Och hör här att samma historia förekom i USA där David Henry Thoreau satt vid sjön Walden och skrev.

- Det fanns en gång i grannbyn en rubbad figur, som började gräva tvärs genom jorden i riktning mot Kina, och han kom så långt att han påstod sig höra surret från kinesernas tekittlar; jag tänker emellertid inte vika av från vägen för att beundra det hål han grävde. För min del, säger Thoreau, skulle jag hellre vilja veta något om dem som inte voro i färd med att bygga minnesmärken – de som voro upphöjda över sådana småsaker.

Köp grejer som håller och kan repareras. Utemöbler från Grythyttan.

Se bild nedan

Östen 7 år och Östen 74 år. Östen är gammal men stolen är som ny

Här är samma stol fotograferad 1955 och vid midsommar 2022. Det är efter att den fått nya bräder och målats. Detta kan man ha som ett gott exempel på kvalitet och en konstruktion som kan lagas tämligen enkelt.

Grythyttans utemöbler från 50-talet håller i flera generationer. Det är vad jag vill mena med "kvalitet". Jfr med dagen plastgrejer som hamnar på soptippen efter kanske 10 år. Och dessa kan ej repareras.

15. Låg standard. -Tre dagar utan kranvatten och innetoalett senhösten 2022.

Nu följer slutligen ett kapitel som mest är skrivet för att roa läsaren.

Min fantastiske vän 1) ingenjör N behövde husrum i tre dagar, då man skulle bygga om i hans bostad och han frågade om han fick bo i mitt fritidshus. Vi kan bo där båda så jag men betänk att vi stängt ner för vintern. Vattnet är avstängt så vi måste hämta i brunnen, det är plus 4 gr inne och vi måste gå på utedass som ligger 80 meter bort. Och lade jag till: -Det är mörka kvällar och det finns både varg och björn i närheten av Håvberget. Jag ska erkänna att jag själv inte kan låta bli att tänka på vargar när jag är ute där på senhösten. Är det regn o dis så är det becksvalt.

Jag är inte rädd säger han, så vi får försöka leva enkelt och med mat för tre dagar så åker vi upp en måndagsförmiddag. Väderprognosen var dålig, i stort pekade den på duggregn och lätta regnskurar ända fram till onsdag middag och det visade sig stämma mycket bra. Ingenjör N har varit med mig många gånger över dan eller med övernattnings när min fru kan sköta markservicen. Men min fru säger definitivt nej till att följa med till ett kallt och mörkt Håvberget.

När vi är där brukar vi hålla på med arbete utomhus. Vi har sågat ved, vi har gjort enklare byggjobb och lagat potthål på byvägen. Det senare är mycket uppskattat av N då han har en lång och hög kompetens i ämnet genom sin civilingenjörsexamen kring 1963. Så tanken är att vi ska göra lite nytta och jag brukar ge N lite betalt för hjälpen.

I Borlänge är det uppehållsväder men innan vi är i Håvberget har det börjat komma duggregn. Vi bestämmer att det enda vi kan göra efter det att vi satt på tre el-element är att kratta löv. Det är plus fyra inne i köket och duggregn ute så det är lika bra att jobba utomhus så man håller sig varm. Jag har egen tomt, jag har tomt vid mitt föräldrahem samt att jag gör utomhusarbete för sommargäster vid två fastigheter i Bastuberget. Vid ena tomten i Bastuberget är det flera lönnar och där vet jag av

erfarenhet att det blir flera släpvagnar med löv. Ingenjör N får kratta medan jag tar reda på kvist från några björkar vi fällt bakom uthuset.

Efter en timme tar vi försenat 11- kaffe med bullar sittande i bilen. Jag har stövlar men de läderkängor som N har håller inte emot vätan. - Jag börjar bli blöt om fötterna, säger han. Vi fikar klart men bestämmer oss för att ta lunch vid 14 tiden. Om det är någotsånär varmt i köket. Det visar sig ha gått upp till 12 gr. Nu hämtar vi först vatten i grävda brunnen i en 12 litershink som jag knappt orkar bära. En liter vatten värms för att tvätta händerna. Att ha elström är en välsignelse. I annat fall hade man fått börja med att göra eld.

Jag har med det vanliga som basmat: En stor bunke med korvgryta, minst fyra portioner, flingor, korv, ägg, limpa, ost, mjölk och fil. Ingenjör N har fått med sig revbensspjäll till fyra portioner. Det bör räcka för tre dagar. Medan jag värmer korvgryta i micron berättar han lite om sina anfäder i Danmark. Hans morfars farfars far var kaparkapten under Napoleon. Situationen var den att engelska flottan beslagtog den danska flottan, varför Danmark allierade sig med Napoleon. En del i krigsföringen var kapning av engelska fartyg. När senare Napoleon III kom till makten tilldelades anfadern guldmedalj av franska staten. Denna släktgren bodde på Fanö i Frisland. En rad kaptener med egen skuta finns i slakten och många har drunknat genom åren.

När maten kommer fram på bordet så fortsätter berättandet och min fantastiske vän, inte bara ingenjör utan även filosof, lärare mm. Han berättar men glömmer att äta. Vi kommer ofta in på evolutionen och han berättar vad en släkting som var veterinär med namn Knud Aare ofta sa: **Vi ska inte tro att vi är klokare än vår Herre.** Vi har idag lärt oss att med modern DNA-teknik, klippa och klistra i gener, och komma förbi vissa förlopp där inte evolutionen riktigt hunnit med. Men vad innebär det i långa loppet att utmana evolutionen. I miljoner år har evolutionen prövat sig fram enligt modellen att den mest anpassade förökar sig mer än sämre anpassade.

När jag är klar så har han precis fått på en ordentligt klick med senap på sin portion korvgryta. Min uppgift blir nu, medan han i lugn och ro äter klart, att hitta stövlar som skulle kunna passa till nästa arbetspass efter maten. Jag har gamla stövlar som jag har när jag sågar ved och med lånade frotte-sockor så får han precis i fötterna i dessa. Blöta skor, blöta sockor och blöta handskar hänger vi upp på en ställning framför kaminen. Det påminner mig om barndomen när jag kom in till mamma Gerda och var kall om fötterna. Jag fick då ta av skor och strumpor och sittande framför spisen lägga fötterna på den nerfällda ugnsluckan. Och där värma fötterna.

Fortsatt duggregn och prognosen pekar mot än sämre väder kommande dag. Mellan kl 17 och 18 krattar vi ihop mera löv och lägger på en vagn och kört bort det och tippar av i en slänt. Man backar bilen så att vagnen ställer sig snett ner i slänten och då kan man ganska lätt dra av lasset. Kl 18.05 är det så mörkt att det är dags att sluta. Vi åker hem och nu visar det sig att stövlarna sitter så hårt över vristen att jag får ta båda händerna till hjälp och dra av honom stövlarna.

Jämfört med 40/50 talet har vi det bekvämt. Då hade man el till belysning men i övrigt skulle spisen eldas med ved för att få värme. Ungefär en gång i halvtimmen får man kolla elden och lägga in mer. Har det slocknat så är det bara att leta fram torrstickor och näver och tända om. Vi kan istället koka potatis till kvällsmaten och titta på TV-nyheterna. Innan jag köpte huset av Stora Enso så bodde morbror Albert och Berta i huset. Jag påminns om att när jag var 10 år så tittade jag på barnprogrammen i deras TV då vi i vår familj saknade TV. Vi sitter nu 64 år senare i samma rum och ser TV-program. Ett långt liv har passerat.

Jag tog med åtta potatisar till som jag tänkte fyra måltider med revbensspjäll. Jag tar de två minsta och som jag inte är hungrig en liten bit fläsk. Hur det nu går till så lyckas ingenjör N äta tre-fyra stadiga fläskben och alla sex potatisar. Redan första kvällen är det slut på potatis. Förvisso är han ganska lång och som han dessutom saknar bil så cyklar han varje dag 15 km så visst kan det behövas ordentligt med mat. Som han bor omodernt så är han med i en herrgrupp som badar bastu tre kvällar i veckan. Ett konditionsfenomen.

Om ni har bra minne så minns ni nu att det står att han tog civilingenjörsexamen 1963 och då var kring 25. Jag börjar så smått bli gubbe men N är 10 år äldre. Om ett år närmare 90 än 80. Och han har inga mediciner att hålla reda på. Jag brukar kalla honom Stålfarfar, ja ni minns denne skäggige skåning som for runt på cykel vid fyllda 100 år. - Om det inte var så långt att hämta dig och skjutsa hem dig kunde du följa med mig fler gånger då jag alltid har jobb i min hemby. - Jag kan cykla upp till Djurmo där du bor säger han då. - Nej säger jag det går inte på senhösten då det är mörkt längs stora vägen. Men vi ska se om du kunde ta någon buss så jag slipper dessa sex mil som det blir med två vändor till Borlänge.

Vi kommer in på att min son som håller på inom byggbranchen och byggt åtta små fritidshus i Lindvallen. Han påminns då om hur det var när byggmästaren Persson i Åstorp var inne i järnhandeln och skulle betala sina inköp från en fet plånbok. Alla kunde se att den var fylld med en bunt 1000-lappar. Dock döljer sig där en 50-lapp och Persson utbrister. - Hur fan kunde en 50-lapp hamna här. Detta var på den tiden när kontanter var det som gällde.

-Kan du sova när du äter så stadigt kl åtta på kvällen säger jag. Svaret är att det är inga problem.

Vissa behov kan uträttas bakom knuten men sent på kvällen får vi lysa oss fram till utedasset bakom ladugårdsbyggnaden. Det är duggregn och becksvarmt så man får akta sig så man inte halkar på hala bräder på trappen. Utedass är inget konstigt på sommaren men nu i mörker och regn är det inget vidare. Må man slippa gå dit mitt i natten säger vi båda.

Tisdag förmiddag är regnig så vi stannar inne. Det visar sig att min gäst har med sig flera böcker och bl a Capablankas 2) bästsäljare om slutspel i schack. I den finns då åtta stycken exempel där man på 2-4 drag ska ställa motståndaren matt. Sittande med en kaffetermos löser han sju av åtta schackproblem medan jag hittat lite läsning om förre FN-mannen Dag Eliasson.

Dåligt väder på landet är något helt annat än dåligt väder i stan. Särskilt då om man kan åka bil mellan olika punkter och sen vara inomhus. Vid 12 tiden kommer vi ut och kan köra ytterligare ett lass löv i släpvagnen till tipp. Men regnet är värre än på måndagen så man blir blöt om vantar och huvudbonad.

What in hell is energy? Vid måltiden som följer har även jag en historia att berätta. Två fiskar simmar lugnt omkring i vattnet och möter efter en stund en gammal och informerad äldre fisk. Den äldre fisken frågar då de andra hur de har det i vattnet? De två unga fiskarna tittar på varandra och den ene säger till en andra: - Va fan är vatten? Det hade de aldrig reflekterat över.

Något liknande skulle kunna ha hänt alla i Sverige födda efter 1975 vad gäller energi. De tänker inte på att de lever i ett överflöd av energi. Man tankar bilen en gång i veckan och den tar 0,7 l bensin per mil. Man stoppar kontakten i vägguttaget och där har man energi som kan användas till 1000 nyttiga saker. Tex hårtork, elvisp, radio och spis. Har man fjärrvärme flödar det in varmvatten genom rör som inte syns. Det är energi. Skulle man fråga en ungdom om hur hans energibehov ser ut så skulle han

säga ungefär samma som fisken: -Va fan är energi. Energin den finns ju bara där, ungefär som vattnet finns kring fisken utan att de tänker på det.

Vi gamla minns att det var bensinransonering ett par veckor i januari 1974. Prinsarna i Saudi och några till i OPEC ville ha upp priset på fossil olja och ströp tillgången. Panik och ransonering. De som idag är kring 85 minns att ännu tidigare, åren 1939-1945 dvs före moderniteten, fanns bensin endast till traktorer, lastbilar och taxibilar. Men före moderniteten fanns ju knappt någon privatbilism. Skulle motsvarande hända idag blev det ett kaos utan like. Före moderniteten var energi en bristvara i alla sammanhang, med moderniteten blev det något vi kunde slösa med. Det var oljan som bar fram moderniteten. Senaste året har vi ånyo blivit påmind om hur viktig energin är.

Ingenjör N hade en mamma som öppnade den första privatkliniken för tandvård i Åstorp. Pappan fick utbilda sig på Chalmers och hade lyckan att få höra Albert Einstein föreläsa. Och från nämnde finns många minnesvärda uttalanden: Exempel. Två saker är oändliga. Det ena är mänsklighetens dumhet och det andra är universum. Men när det gäller universum är jag inte helt säker, säger Einstein.

På 30-talet lämnade Einstein Tyskland och blev mottagen i New York som en celebritet. Han får åka öppen bil genom staden och förvånas över att folk kantar gatorna för att se honom. -Hur kan man visa sådant intresse för en gammal vetenskapsman. – Det hade väl varit mer intressant att få se en elefant.

Senaste sommar var N en månad i Madrid. Han har ett rikt kontaktnät så han bodde hos bekanta och tillbringade dagarna i skuggan i någon park. Flygresan ner gick bra men när han skulle resa hem missade han flyget och det blev istället tåg hela vägen hem. Men som han är språkgeni, med kunskaper i spanska, franska, tyska och danska så kunde han i varje land göra sig förstådd. Det blev tre dagar med besök i Paris, en extra dag i Schleswig Holstein och efter sex dagar var han hemma. Och särskilt i Paris bli man mycket bättre bemött om man kan språket säger han.

Han nämner sen att han lämnat sitt cv till tre skolor för att få undervisa som timvikarie i något språk eller i matte/fysik på gymnasienivå. Det är Lugnetgymnasiet i Falun, Soltorgsskolan i Borlänge och Brunnsviks folkhögskola (Borlänge). Jag säger då att du nog blir den äldsta att stå i katedern i någon av dessa skolor. Men visst. - Kan president Biden i USA styra världens mäktigaste land vid en ålder av 77 så visst kan det gå att vara lärare fast man är över 80.

-Rektorerna säger ofta att det finns absolut inget vikariat då jag är förbi och ställer frågan. Senare när de sett mitt cv och jag berättat om min vana från andra skolor så finns det plötsligt gott om jobb.

Vi gör av med 12-15 liter vatten på en dag. För att spara på diskvatten så torkar man först tallrikarna med papper så att man med en liten mängd diskmedel och någon dl vatten kan få ren en tallrik. Med en liter ljummet vatten tvättar vi händerna före måltider. Tandborstning tar endast små mängder vatten. Ganska snart inser man att under rådande förhållanden kommer man att iordningställa vatten för helkroppstvätt endast en gång i veckan. Man kan ju tex värma fem liter vatten och sen hålla detta över kroppen. Vi har ju sommartid ett utrymme för dusch. Sen tvålar man in sig och sköljer med ytterligare fem liter ljummet vatten. Håret kan till nöds tvättas i tvättstället. Allt detta är lätt att göra i ett rum där man har golvbrunn. Men ingen på 40-talet hade golvbrunn. Hur bar man sig åt ?

Man inser också att det är stor fördel att ha en elspis. Skulle vi elda vedspis så tar det alltid minst 10 minuter från det man tänder tills det är lite värme på plattorna. Morbror Erik levde på 50-talet i huset ovan vårt och som han var ensam så gällde det att elda spisen en timme på morgonen innan han tog fram sparken och for till sin huggning. Väl hemkommen vid 16 tiden skulle det eldas en

stund för att få varmvatten varefter han ställde sig på knä framför kommoden och tvättade ansikte, hals och under armarna. Något utrymme för tvätt och bad fanns inte så Erik höll till i köket. Bastubad var 14 e dag och vatten till bastun kom från vår djupborrade brunn. Det var lika för alla fram till ca 1960 då några moderniserade. Och förr var det kroppsarbete som gällde för både man och hustru.

På onsdag afton kommer vi hem med en släpvagn fylld med skrot som ska till återvinningscentralen. Det första man gör är att duscha efter **tre dagar med låg standard**.

Not 1) En travesti på den kända och älskade boken **Min fantastiska väninna** av Elena Ferrante (Neapel-trilogin)

Not 2)

Bilaga 1 Generalstabskartan från 1912

Det är en karta från innan man byggde bilväg till byarna och dagens nät av skogsbilvägar. Endast vägen Norhyttan, Gänsen, Lövsjön till Lindesnäs är framkomlig med bil året om. Men det finns inte mer än några hundra bilar i hela Dalarna. Stigar är prickade. Helderget streck betyder att man kan köra med häst och vagn även om det då kan var ganska stötigt. Man kan också cykla eller åka spark. Bondgårdar markeras med öppen kvadrat. Som exempelvis Bastuberget och Kyrkfallet. Torp som Skomakar-täppan och Rasktäppan är små svarta kvadrater. Flertalet torp är numera rivna. Kvar är bondgårdarna.

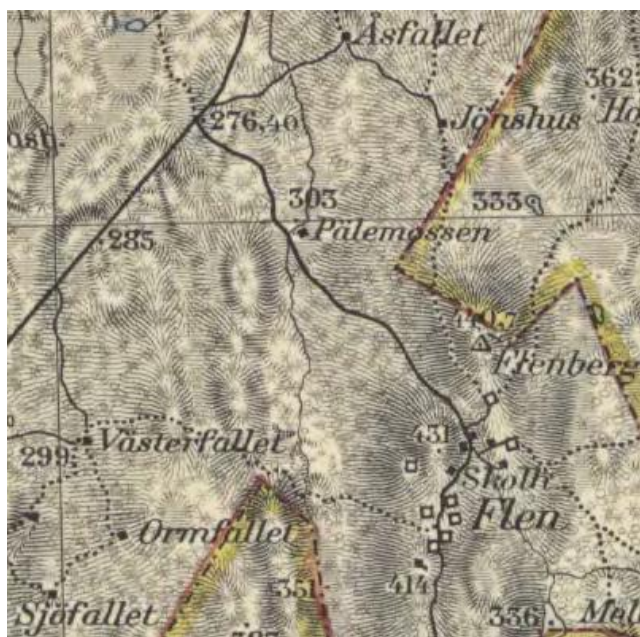

Håfberget hade fått ny skola ca 1910. Men den är ej utsatt 1912.

Enligt Håvbergsboken så är gårdarna: Tre samlade är Matses, Petters och kanske Janises till vänster efter vägen mot Kyrkfallet. Erks (backe), Smetäcka och Oloves sydost om triangelpunkten. Och Anders Erssons gård närmast Kyrkfallet. Hagfallet vid "9" i "349". Torp är nerifrån och upp: Rasktäppan, lärarbostad, Fredrik Karlsson hus, Karl-Erik Karlsson hus syd Oloves. Okänt hus Lamasfallet

vid vägkors samt Skomakartäppan mot sockenlinjan.

Här finns Jönshus, Sjöfallet, Ormfallet, Västerfallet, Pälemossen med mera. Stigar finns mellan alla dessa gårdar och torp. Alla höjder förefaller korrekt inmätta med den tidens enkla metoder.

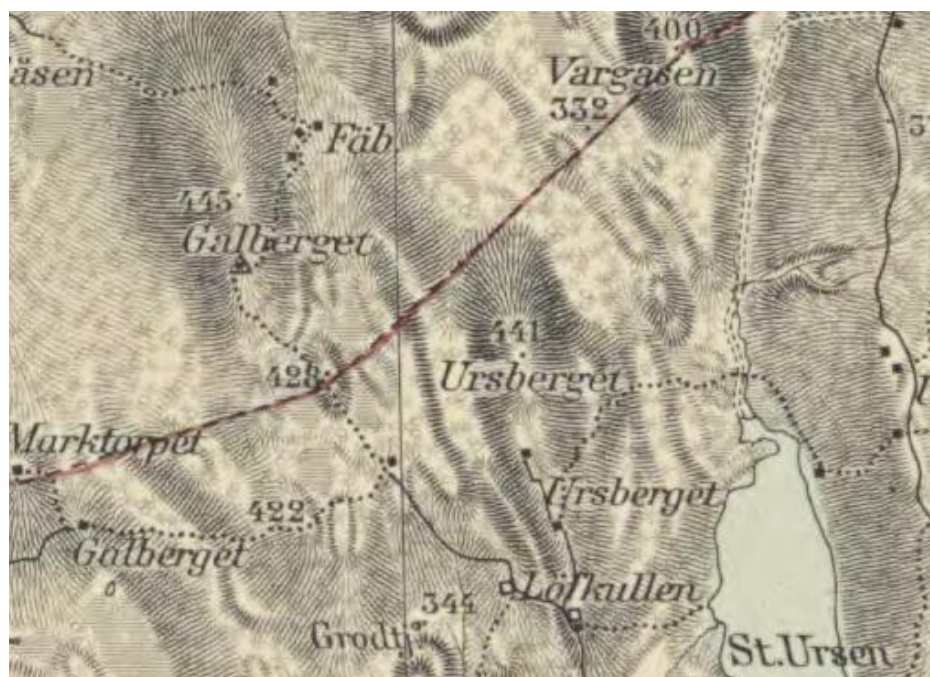

Skolhuset i Gänsen till vänster.
 Stor befolkning på andra siden
 sjön Gänsen. Tretton
 bondgårdar och ett torp.
 Vikars hade tre bondgårdar.
 Från sjön Ramsnorsen gick en
 större vinterväg rakt söderut.
 Gänsberget hade sex gårdar.
 Man ser också gården
 Gänsundet mitt över vid
 Gänsnäset.

Byn Ursen i kartans
 högerkant. Sköttens i
 övre högra hörn.
 Bäcklindans fäbod
 med tre gårdar hörde
 till Lindesnäs.

I Lövkullen fanns två
 bondgårdar. Många
 små arrendegårdar
 eller torp. Fel i kartan
 vid St Galberget.
 Magnus Petterssons
 gård är ej utsatt.
 Gården med 2 ha åker
 är vid trekanten. I
 Lövkullen byggdes
 skola i två våningar 1926.

Hur kunde man göra så fina kartor 1912? Idag kan man utgå från exakta flygbilder och modern teknik för höjdbestämnning.

Från Kuntberget gick förr en kärrväg mot Ursen enligt figuren. Omkring 1959 cyklade jag och Göran Anderssons kusin Ulf från Håvberget via Ursen till Kuntberget och sen till Grangärde Hoberg. Vi hade hoppats få saft där och det visade sig stämma. Från Hoberg vidare till affären i Norhyttan där vi ringde hem och blev hämtade.

Grangärde Hoberg har fyra större gårdar. Kuntberget två. Vinterväg mot sydost mot Pajsoån. Man ser stigen mot Pullingberget i övre högra hörnet. Hoberg hade skola en kort period kring 1925.

Stigar förbinder de små bosättningarna. Till Hörkna, Jansbrändan och Löfberget fanns här en bättre väg från Gänsen där man troligen kunde åka cykel om man ägde en sådan. Pullingberget isolerat trots att det var två gårdar med fem ha åker. Barnen som föddes på 1920–30 talet fick bo inneboende i Gänsen för att kunna klara sin skolgång.

Från Tåtriset gick en stig mot Bastuberget strax höger om Tåtrismossen. Man ser stig mot Abbotjärn där man tvättade kläder. Här fanns tretton bondgårdar och fem mindre gårdar eller torp. Enligt ovan hade man en hygglig väg mot

Hörkna, Löfberget men här var det endast stigar utom stora vägen Norhyttan – Lindesnäs. För skolbarn lär det ha varit frestande att gena över sjön om man bodde i Gänssundet, Vikars, Gännsberget eller Dalkarsberget.

Vid Lövsjön fanns ingen bondgård markerad, däremot herrgården. Ca 15 hus markerade om man räknar med Håfån. År 1912 var alla anställda av Stora för att jobba i sågen eller i skogen. Här fanns en stig från Bastuberget syd om Luxberget. Längs stigen passerades ett par torp som 1912 var helt borta. Detta var inget för mörkrädda. (Eller om man förr var rädd för varg eller björn.)

Längs dagens väg är det ca 4 km från Bastuberg till första husen i Lövsjön. Stigen bör ha varit drygt 3 km. Man kan fundera hur man kring år 1900 kunde mäta in höjder på berg och sjöar.

Kullen, Fröjdberget och Gräsberget

Nordost om Ramsnorsen hittar vi Kullen/Svedberget med skola, 16 bondgårdar och ett torp. Här bodde Yngve Liljedal som finns omnämnd vid Lövkullen. Vi hittar Fröjdberget med 2 bondgårdar och 4 torp. Från Gräsberget som än idag saknar bilväg kom Sven Roséns pappa Fridolf. Vinterväg mot Norhyttan. Mängder med små stigar.

Bilaga 2 Flygbilder från 1960

Visar alla i texten nämnda byar. Källa Lantmäteriet.

Lövsjön

Erik Persson var arrendator. Areal åker kan bedömas vara ca 26 hektar. Idag syns knappt några av dessa åkrar. Mitt i bild fanns Konsum, Post och fotbollsplan. Spelarna i div 7 laget fick klippa planen med så kallade handjagare. Ett avsevärt slit om det är 6000 kvadrat.

Erik Persson hade barnen: Hjalmar, Ejvin, Martin, Olle, Greta, Ella, Sigrid och Sven. Sven född 1949 började skolan året efter mig. Sigrid var tre år äldre.

Idag är dessa åkrar knappt synliga. De boende kunde hämta björkved med snöskoter på det som kallades "Hemåkern". Närmast centrum fanns kring 1960 en fotbollsplan där jag 1960 var med i en match mot Lindesnäs. Lindesnäs med Lars-Gunnar som gjorde alla deras sex mål och de vann. Han sköt bollar från 20 m som vår målvakt Bengt Pettersson från Flen inte nådde.

Däljfallet och Gräsån

Här har vi flyttat oss 2,5 km från Lövsjön mot Gänsen. Gänssjön syns till höger.

Gänsen

Överst ser man Gänsnäset och längs ner skolbyggnaden. Ett rikt åkerbrukslandskap.

I Gänsen fanns två stora bondgårdar: PG:s och "Masens". Man kan lätt förstå att såväl Lövsjön som Gänsen varit populära platser för att hyra eller bygga fritidshus

Tätriset

Gänsberget

Det är tre gårdar och avsevärt med åker.

Vikars, Klacktäkten. Stor areal åker.

Jan-Mats

med sjö till vänster. Sven Rosen håller gården i samma skick idag som på bilden från 1960.

Dalkarsberget

Nordväst om Jan –Mats.

Omring 1880 bodde inom detta område, Gänsberget och Dalkarsberget, cirka 100 personer.

**Jansbrändan th,
Nedre och Övre
Lövberget,
Mörtåsågen, Hörkna.**

Pullingberg

Man fick telefon 1957. El drogs aldrig fram. Kommunen vägrade bekosta bilväg fast det fanns skolbarn på platsen. Skogsbolagen byggde senare väg runt berget. På bilden syns vägen som gick förbi Gruvstugan. En utpost i ödemarken. En del av en stor åker kallades Roth-biten då den hade sålts till bolaget och sen arrenderades.

Tidvis bodde här två familjer. Barnen fick bo inneboende hos folk i Gänsen för att på rimlig tid kunna nå skolan. Det var fyra hektar åker. Här bodde odal mannen Gustav Danielsson som levde i tron att bondgården skulle bestå efter hans död 1971. På 60-talet flyttade han stenrösen så att man lättare skulle kunna sköta "Västerfallet".

Hoberg (Grangärde församling)

Kuntberget, (Säfs-Hoberget)

Skräddartorp

Syd sjön Ursen. Vägen i nedre kant går till Ulriksberg.

Detta är innan väg byggdes längs stranden till Sundet, Ursen och Sköttens.

Lövkullen

Till höger finns Urssjön. Lövkullen har haft skola. Man ser hässjor. Det är full aktivitet. Frösaråsen och Ulriksberg närmaste större ort med affär. Man fick aldrig allmän väg. Avsevärd åkerareal. En plats som mycket få känner till idag.

Ursen

Endast arrendegårdar. Under 1800-talet och fram mot 1950 slåddes med lie (hackslog) stora ytor ned i sluttningen mot sjön. På 60-talet drogs skogsbilväg från Skräddartorp fram till "Sundet", sen upp för backen till Ursen och sen till Sköttens. År 1880 bodde dubbelt fler här än år 1940. Ca 40 personer. Idag noll förstås

Sköttens (Utbyberg)

Gångstigen Kuntberget, Ursen, Håvberget passerade här. Här bodde på 40-talet och till ca 1965 två bröder och deras far. Brodern Magnus hade häst och körde varje vinter massaved från Råtjärn ner till Hagfalls backe.

Korpfallet (Dalmanstorp) Nås församling

Håvberget och Hagfallet

Hamptjärnen skymtar. Flera hässjor syns. Man ser "Mösåkrar", av myr, mosse, i övre högra hörnet. De gav god skörd torra somrar. Men hästar kunde vara så tunga att det inte bar. Här var all åker brukad. Några år därefter började man sälja sina kor. Sista bonde var Hildur Karlsson som sålde korna 1982. Bilden är tagen något år innan Stig Johansson byggde vid Nyåkern och Majbritt Eriksson byggde bakom Lindwalls. Janises loge finns kvar uppe till vänster.

Man kan skymta sommarladugården vid Hagfallet. Man ser även ett avlägg för massaved nedanför i söder på raklinjen. Här hade Magnus Åkerström fyllt på med massaved så länge det var vinterföre. Ett flertal uthus och ladugårdar har rivits. Tex den ladugård som min farfar byggde vid "Östermossen" 1922. Mörka fält betyder nyplöjd åker eller potatisland.

Kyrkfallet och Lamasfallet

Flera utåkrar och myråkrar skymtar till höger. Här ses ett antal hässjor på åkrarna hos Oscar och Signe Andersson. Man ser två stigar mot Håvberget. Gamla vägar. Man ser en åker vid Skomakartäppan.

Bastuberget

(Största gården) Man ser vägen ner till Örlaxtjärnen. Åkrarna kallades Stora och Lilla oceanen. Nya vägen från 1930 klöv stora åkern. Gamla vägen skymtar till vänster och gick mellan husen och tvärs över gårdsplanen. Finns bevarad. Mycket ser lika ut idag sextio år senare. Roger Frey som äger storgården har hållit stora ytor rena från sly med en slätterbalk och goda kroppskrafter. Sista tio åren har jag haft tillsyn av tomten som hör till huset intill största gården. Gården ägs av "Ehnmars". Åkern uppe till vänster var full med risgranar som nu är borttagna.

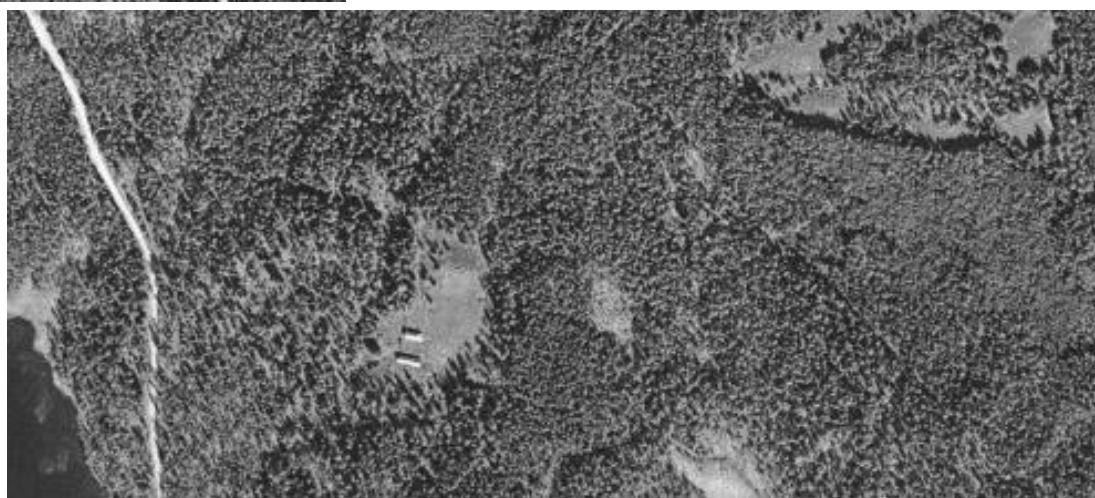

Håvån

3 hushåll 1960. Sen tillkom det två fritidshus åt söder.

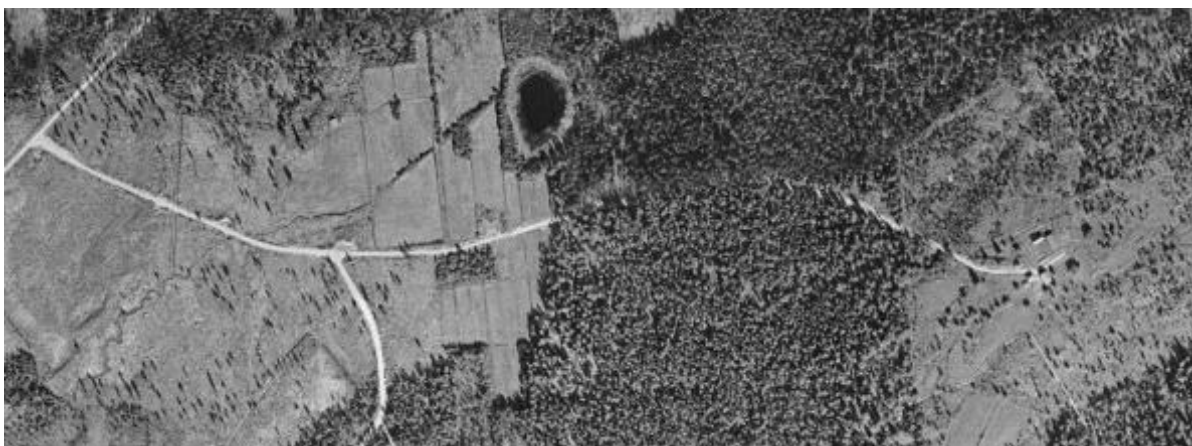
I nedre delen bodde 1960 Axel och Frida. Omkring 1957 bodde Herman Dinges med fru Mona och två barn i huset längst upp. 1960 bodde familjen Alatalo, Paavo, Ejla, barnen Kari, Tero, Marita och Margetta i samma hus. Något nedanför detta bodde Astrid Liljedahl och Agnes Liljedahl. Agnes blev 102 år och levde till år 2000. Strax intill Axel o Fridas hus finns en liten lada där det sägs att man sett förälskade mötas efter danserna på logen i Lindesnäs.

Sjöfallet, Ormfallet

Norra delen av Gänssjön syns nere till vänster. Idag finns knappt något kvar av detta.

Västerfallet

Stora åkrar vid sumphål. Vägen till Lövsjön till vänster. Ca 2 km från byn.

Gården hade 3,6 hektar åker där man kunde odla potatis, havre, korn och vall. Man blir ganska förvånad att man kunde bryta åker här i slutet av 1700 och början på 1800 talet. Här har familjer bott med stort antal barn. Se t ex bilaga om stora familjer.

Åsfallet Infarten är strax norr om vägen mot Flen

Flen, norra delen

Det är en ansenlig mängd åker här. Jag ska direkt erkänna att detta var en överraskning för mig. Se vidare avsnittet om jordbruk 1918. Flen hade många jordbruk. Bengt Pettersson berättar om jordbruket kring 1960 i kapitel 6. Syskonen Ulla och Karin Pettersson har fastigheten längst i norr (mot tornet).

Flen, södra delen

Här bodde Gustav Pers med fru Beda och sju barn. Intill bodde Enar Pettersson med fru Signe och fem barn. Och tvärs över från Pers bodde syskonen Signe, Edvard och Erik. Man ser två imponerande uthuslängor.

Kullen

Kullen med en imponerande mängd åkrar.

Och i Fröjdberget intill Kullen bor Anna-Karin Andersson. Ordf. Grangärde Hembygdsförening.

Bilaga 3 Bastuberget

Gården kom ju inte med i Håvbergsboken men många i Håvberget idag har släktskap med främst Bastubergs Magnus.

I Badstuberget fanns:

Jan Jönsson	1797 Badstuberget	död 1863 Badstuberget	Tragedi
Gm Brita Stina Berglund	1808 Bollnäs	jfr Karl XIV Johan blir kung	

Barnen alla födda i Bastuberget: **Stina**, Johanna, **Jan**, Brita-Lisa, **Elisabeth** Maria, dödfödd son, dödfödd son, **Magnus**, Anders, dödfödd dotter, Sara, Lisa, Anna, Lars. Födda 1828–1850. Sju av dessa dog kort efter födseln. Vuxen ålder nåddes av sex, däribland Magnus född 27 januari 1839. Denne blev sen vida känd. Stina har vi nedan. Och dottern Elisabeth längre ned. Hon bodde en tid i Falun

.....

Stina Jansdotter	1828	död 1908 Håvån	blev 80 år
G Jan Erik Jansson	1819 Säfsen		

Barnen födda i Håvån: Johanna, dödfödd son, Johan, Karl. Födda 1854–1865

.....

Johan Jansson	1831 Badstuberget	död 1927 Håvån 96 år
G Sara Lisa Ersdotter	1834 Grangärde	1901 Håvån

Barnen födda i Badstuberget: Jan, Sara Stina, Johanna Matilda, Anders Fredrik, Karl, Jakob Erik, Jan Peter, Anna-Lisa, Maja-Lisa, Lars Peter. Tio barn födda 1854–1876. Två avled i späda ålder.

.....

Elisabeth Jansdotter Hellgren	1833 Badstuberget	
GS Anders Magnus Liljedal	1827 Virserum	Skräddare
G1 Karolina Hultman	1824 Hässleby Jönköpings län,	noteras förlupen på okänd ort

Elisabet noteras som boende hos Anders Magnus Liljedal, vars hustru Karolina förlupit...

Barn, de tre första födda i Falun, tre sista i Håvån: Magnus Evald, **Axel Fredrik**, **Ottilia Elisabet**, Frans Vilhelm, Eleonora Vilhelmina, **Julius Valfrid**. Födda mellan 1861 och 1876. Alla barnen noteras med efternamnet Liljedal. Det är kanske så att Anders Magnus varit gift i Småland först. Sen levde han med Elisabeth utan att de gifte sig

Elisabeth var dotter till Jan Jansson Badstuberget . Alla barnen nådde vuxen ålder.

.....

Axel Fredrik Liljedal	1863
G Ida Kristina Persdotter	1868 Gräsån, Floda

Barn Liljedal: Astrid Kristina, Axel Gottfrid, Johan Albert, Agnes Maria, August Valfrid, Anton Mauritz. Födda mellan 1893 och 1905. Alla nådde vuxen ålder.

Barn födda i Åsen: Jenny Elisabeth, Edla Josefina, Hjalmar Leander, Astrid Eleonora, **Ottilia Elisabeth** Liljedal, 1865
 Ragnar Teodor, Rut Helfrid, Valter Algot, dotter f 1906. Födda mellan 1891 och 1906.
 G Karl Hansson 1849 Åsen Nås (Nära Håvberget. Se Håvbergsboken)
 Trotsigen bara en avliden i späd ålder. Åsen finns med i Håvbergsboken. Och det är enda gården och 2,5 km från Håvberget.

Julius Valfrid Liljedal	1876 Håvån
G Hulda Maria Karlsdotter	1873 Håvberget (min släkting i Smetäkta)
Barn: Alice Vilhelmina 1897 Håvån, Elsa 1900 i Grängesberg. Senare gift Ehnmark.	

Magnus Jansson	1839 Bastuberget
G1 Stina Ersdotter	1836 Närsen (Nås)
G2 Emma Kristina Karlsdotter	1851 Ursen (Säfsen)

Barn i Bastuberget: Karl Johan, Anders Alfred, Magnus Evald, dödfödd son, Jakob Emil, dödfödd son, Erik Olof, Gustav, Emma Kristina, Johanna Sofia, **Oscar Fredrik**, Anna Maria, Sara Erika, Axel Knut, Susanna Matilda, Edla Vilhelmina, Augusta Karolina, Albertina Josefina, Agnes Charlotta.

Inalles 19 barn mellan åren 1864 och 1894. 14 nådde vuxen ålder. De första sju i första giftermålet.

Emma Kristina blir över 80 år och lever in på 30-talet.

.....

Oscar Fredrik Magnusson	1892 Bastuberg
G Maria Halvarsdotter	1884 Lindesnäs

Barn födda i Lindesnäs och Lövsjön: Sven, Svea, Gunnar, Olle, Karin. Åren 1909–1927

Svea blev bondmor i Bastuberget. Karin gifte sig med Hugo Arvidsson. Sonen Björn med fru Fia bor i Håvberget sedan fem år tillbaka. Olle gifte sig med Inga från Grängesberg, Sven gifte sig i Hoberg. Och Gunnar blev gift med lärarinnan i Lövsjön och flyttade senare till Tranås.

Bilaga 4. Bildbilaga

Bild 1 -2 Skolan Håvberget

Bild 3 Vy Håvberget

Bild 4 Hagfallet

Bild 5-6 Utbyberg/Sköttens

Bild 7-8 Vy Lamasfallet och huset med glasveranda.

Bild 9 Kyrkfallet

Bild 10 Skolbarn i Hoberg

Bild 11-14 Bastuberget Vy samt folk 1920

Bild 15 Olle Magnusson o hans syskon. Berättelse älgjakt

Bild 16-17 Styggens nära Frösaråsen

Bild 18 samt 41 o 42. Pullingberget samt Sven o Ragnar Karlsson

Bild 19 Hoberg

Bild 20 Åsfallet

Bild 21-23 Astrid och Agnes. Hans Herman o Mona Dinges

Bild 24-25 Lövsjön

Bild 26 Galberget som berättelse om Emma Dahlman o utetvätt

Bild 27-30 Arbetsbilder från Håvberget. Emil Magnusson, Adolf Andersson

Bild 31 Att leva under enkla förhållanden

Bild 32 Liten häst med sulky

Bild 33 Kyrkfallet, stenen som dolde rånvändaren 1867

Bild 34-40 Bilder från Gänsen,

Bild 41-42 Sven och Ragnar Karlsson från Pullingberget

Bild 43-44 Bosättningen vid Sultenberget

1. Skolan Håvberget 1920

Skolan byggd 1910. Bild från ca 1920. På bilden lärarinnan Beda Rehn/Johansson, min far Sigurd, Nils, min farfar Fredrik och Bedas mor Maria vid skolan. Denna Maria hade att se till gossarna då Beda var i skolan. Kanske tröttnade hon på att passa Sigurd och Nils för hon utbrast. -Den store lär upp den lille så snart är båda lika "eraker". Hon pratade "Västgötska" och då betyder detta "elaka; hopplösa".

2. Frida Tillman, Nås, lärarinna i Håvberget ca 1924

Och här nedan har vi **lärarinnan Frida Tillman** från Nås, vacker och strålande glad. Kortet är från omkring 1924. Hon gifte sig senare med förra lärarinnan Beda Johanssons son Nils. Se ovan. Denne blev kring 1935 lärare först på Öland och sen i Örebro. Nils blev endast drygt 70 år medan Frida blev långt över 90. Det sista vi hörde om hennes sista veckor var att hon läste sina läseböcker i franska.

3. Klassiska fotot över Håvberget. Det är taget från det vi kallade "Alberts åkrar på Östermossen".

Klassiska Håvbergsbilden av Jakob Lindwall från ca 1920. Här finns i bild Karl-Erik Karlssons hus högt uppe till vänster. Med ladugård och uthus. Revs något år senare. Våldigt öppet upp mot högsta punkten på berget. Oloves uppe till höger. I stort oförändrat sen dess. När nya vägen byggdes 1931 - 1934 flyttades uthusen i nederkant. Men husen var Smetäktas och Fredrik Karlssons hus. Eventuellt syns en telefonstolpe mitt i bild.

4. Hagfallet kring 1915. Huset köptes kring 1965 av filmaren Jan Lindblad.

År 1915 bodde här Erik Hansson. Mycket är precis samma idag 107 år senare. Ägare Pia Thörn som var sambo med Jan Lindblad, filmare och författare. En bit in på 60-talet stod det öde och det passade då att krypa in genom lilla fönstret vid verandan och göra en del bus. Här står kolryssen och en spark framme fast våren är kommen.

5. Utbyberg "Sköttens" kring 1925. Beläget på vägen till Ursen.

På bilden Anton Larsson från Strossa med fru Hanna och barnen Vivan född 17 och Nanny född 23. Senare föddes Betty 1927. Dessa lär ha gått i skola i Håvberget. Huset ser ut att vara tämligen nytt och välvårdat. Senare flyttade Karl Åkerström med söner Ragnar och Magnus hit. Här behöver man inte trängas med grannar.

6. Här är en detalj med de fina barnen.

7. Lamasfallet/Kyrkfallet före 1920

Här är bild tagen från Sormaberget. Kyrkfallet överst i bild. Anders Erssons hus längst till höger. Båda dessa i stort samma som idag. Kortet taget innan bröderna Karlsson bygger huset med glasveranda. Oklart vem som bor till vänster i den bondgården. Anders Ersson dog 1922. Idag ägs huset av hans barnbarns barn Göran Andersson.

8. Lamasfallet, huset med glasveranda klart ca 1922

Här vill jag mena att detta pekar på god smak och en förmåga hos Karl och Edvin att tänka som det heter idag "utanför boxen". Mycket trevligt hus. Karlssons fyra hus väl bevarade idag.

På bilden Karl, Edvin, Elsa och Gottfrid. Dessa fyra har även en bror Georg. Hans dotter Anita äger idag huset.

Och här passar en dikt skriven av syskonen Georg och Elsa 1918.

Det är smått om penningar, förtjänster och bröd. Underligt nog lider dock ingen nöd.

*Och kaffe skall det vara ropas det strängt. Ett skålpund ska räcka en vecka är tänkt.
Nu kommer en kärring och pannan skall på. Därför det räcker två dagar också.*

9. Kyrkfallet kring 1920

Här finns två hus. I övrigt precis som idag. Finnhässja som är 4 m hög. Hur fick man upp hö på översta stängen som dessutom skulle fungera som regnskydd?

10. Hoberg skolbarnen 1914

Foto Facebookgrupp HHKT. Det är 13 barn från Hoberg, Kuntberget och kanske flera byar i närheten. Bastuberget finns ej med i Håvbergsboken då det tillhörde Floda. Därför tar jag med några bilder extra här nedan.

11. Bastuberget ca 1920

Idag är detta Ehnmarks hus med snickarglädje. Olle Magnussons hus i bakgrunden. Personer i mitten enligt nedan. På trappan finns troligen Bastubergs Magnus och hans andra hustrun Emma. Emma född 1851 levde in på 1930 talet. Magnus är här kring 80 år. Huset ser ut så här idag.

12. Detalj

Detalj: Sven Magnusson till vänster född 1909 känner jag igen från ett annat foto. Mor och far är då Oscar Magnusson, bonde och nämndeman och hustrun Maria. Kortet borde vara taget ca 1920. Barnen är då troligt Svea född 11, Gunnar född 13 och en dotter Anna född ca 16. Oskar och Marias barn Olle och Karin är då inte födda här. De hade åren 20 och 27.

13. Bild ca 1920 men lika som idag. Nu Ehnmarks och Roger Freys

Här har tiden stått still. Endast träden har växt

14. Husen i Bastuberget sedda rakt söderifrån.

Bastubergs Magnus kan ha ägt alla hus kring 1920, Inkl ett bönhus dit prästen kunde komma.

Magnus Jansson hade 16 barn i två äktenskap. Senare som ägare var sonen Oscar Magnusson, bild ovan, sen dottern Svea och Maj-Anders Larsson, Dala-Järna med barnen Gunnar, Kerstin och Anna-Lisa. Dessa tre var mina lekkamrater. Idag ägs gården av Roger Frej. Mangårdsbyggnaden har två våningar med full takhöjd vilket är ovanligt. Ytterpanel av fullånga breda brädet, Vissa mer än 8 m långa.

15. Bastuberget kring 1975

Foto Facebookgrupp HHKT

Detta är Oscar Magnussons barn: Olle, Karin, Sven, Gunnar och Svea. Alla hade en stor arbetskapacitet. Svea hade t ex att sköta ladugård, tre barn och skotta snö ut till stora vägen då maken låg borta på körning. Olle var synnerligen god skytt och med stora kropps krafter. Olle blev ca 85 och dog i skogen under det man plockade lingon.

Olle och Inga hade inga barn varför vi skriver ner denna berättelse om Olle som Tätris-Sixten lämnat.

Här ska då återges en berättelse som visar vilken suverän skytt denne "Bastubergs-Olle" var. Numer är det ofta så att man i vissa situationer endast får skjuta kalven om det kommer ko med kalv inom skotthåll. Och naturligtvis är det så att kalven håller sig väldigt nära sin "mamma". Undra på det då det är skällande hundar och folk som eldar ved och sitter med gevär längs vägar och stigar. Och om kalven står mellan skytten och kon så är det tveksamt om man kan skjuta. Men under en jakt så stod kon och kalven still inom skotthåll för Olle. Kalven står bakom kon men utan att inse faran så väljer den att nafska åt sig lite gräs. Kalvens huvud blir då synligt mellan kons fram- och bakben, Olle väljer då att skjuta den alldeles bakom örat varför den faller död ner på platsen.

Kalven står bakom kon men inser inte faran av att börja nafska åt sig lite gräs. Blir då synlig mellan kons ben vid + varvid Olle skjuter ett direkt dödande skott. Med kikarsikte och stöd och rimligt håll så kan det fungera på stillastående ko

I samband med övningsskjutning då såväl Olle som Pulling-Ragnar deltog så inledde Ragnar mycket starkt och hade en tid bättre resultat än den allmänt sett mer bättre skytten Olle. Olle säger då att om detta skulle stå sig till slutet av övningen så skulle Olle för all framtid bli påmind om denna fadäs, en dålig dag på jobbet.

Även jag (Östen) har ägt ett luftgevär då jag var 15 år. Vet mig inte ha gjort så mycket bus med detta. Men Olle kom och skulle handla och han ser då att jag håller på att skjuta prick mot tavla som är 15*15 cm. Han förslår då att vi istället ska sätta upp tallkottar på staketet på lillstugans veranda och skjuta prick på dessa på 15 m.

Tord Karlsson och Ragnar var grannar i Lamasfallet och jag vet att de ofta tränade för jakten. De tränade liggande på gårdsplan i Kyrkfallet och sköt mot källardörren 120 m bort. De hade även en älg i full storlek på en plansch och som var monterad på en linbana. En drog linan, älgen rörde sig framåt och den andre avlossade skott mot älg i rörelse på 80 m avstånd.

Och Tord lär ha simmat ut i Roslamsstjärn och hämtat in en älg som gått ut i vattnet och dött. Detta i oktober med vatten som är kring 4-5 grader. Under jakten prövas mod, manlighet och initiativförmåga.

När jag skriver detta strax efter älgjakten 2022 så nämns att man i två fall nära Lövsjön hittat älgar som slagits av björn. Vid en sattes åtelkamera upp och man såg då när björnen kom och släpade bort kadavret. Man har även säkra fynd av björns spillning under årets jakt. Uppenbart är att de äter lingon i stora mängder vilket syns i spillningen. För min del innebär detta att jag blir än mer mörkrädd i Håvberget än jag varit före. Må dessa björnar snart gå in i sin vintersömn.

16. **Styggens** (nära Frösaråsen).

Från film av Johannes Graaf, Saxdalen. (Medgivande inhämtat.) Här är kvinnan på bilden klädd i sina finaste kläder. Men enklare än så här kan man inte bo. Mannen kallades i det militära "Snyggen". Foto från gissningsvis 1890-talet. Oklart vilka personerna egentligen är enligt Johannes Graaf.

"Styggen" hette egentligen Carl Olof Persson och föddes i Frösaråsen 1828. I 20-årsåldern blev han dräng i Lövkullen och på samma gård hittade han sin blivande fru Carin. De tog över gården. I det militära kallades han av befälen "Snyggen" då han var regementets ståtligaste karl. När han kom på kant med bolaget byggde han stugan på bilden ovan 1875. Snyggen blev sen Styggen då han ansågs använda svartkonst. Min mamma nämnde om att han hade två olika namn.

Vid Smetäktä i Håvberget byggde han en källare som finns brukbar efter 140 år. Det berättas i Håvberget att han hade en väldigt liten hund med sig och den hade han under rocken då han smög på älg. Hunden hade nosen utanför rocken och fick vittring på älg.

Hustrun dog 1889 och efter det flyttade pigan Ulla Gustavsson in hos honom. Kvinnan på bilden kan således vara denna Ulla. Här finns inget överflöd. Huset är idag återuppbyggt och kan besökas där det finns nära Frösaråsen. Nedan den återuppbyggda stugan.

17. Återuppbyggt av Ludvika kommun

18. Pullingberget idag. (platsen som aldrig fick elström)

De här byggnaderna är från 1880 och här har tiden stått still. När jag var pojke kring 1960 kunde den då 70-årige Gustav komma på skidor i ospårad terräng till Håvberget för att handla. Till del kunde han åka spark på befintlig skogsbilväg från Hörkna. Han hade i ungdomen kolat liggmilor av grov skog. Avyttrades i Norhyttan. Senare blev det resmilor av klenare dimensioner. Gallringsskog. Milrök är utmärkt medicin säger han i en tidningsintervju från mitten av 60-talet. En äkta odalman som på 60-talet körde bort stenrösen på en åker.

19. **Hoberg** (Gränge socken)

Det här är gården Nystugus där Tommy Håkansson och Kent Eriksson bor sedan några år tillbaka. Se vidare "Hoberg småbruk" på nätet. De är de enda som bor i Hoberg idag och de sysslar bl a med att söka bevara de svenska lantraserna på kor. Byn hade kring 1930 fyra bondgårdar.

20. **Åsfallet** (Fluga socken, infart då man just passerat skylten Flen 3)

Foto ÖJ 13 sept 2021 kall morgon. En gård i gott skick. Förknippas med Åsfalls Johan. Intill fanns gården Jönshuset i riktning mot Flen.

21. **Håvån** (Fem hus vid korsning Håvberget 4 km, foto HHKT)

På bilden Astrid Liljedal med en ko samt en ung Agnes Liljedal. Här bodde Astrid Liljedal på 1950-talet och fram till sin död. Systemen Agnes Liljedal bodde här från 1960, då hon återvände efter 30 år i Kongo, och fram till sin död 2002. Hon var då 102 år. Båda dessa kvinnor var ensamstående och

saknade arvingar. Yngve Liljedal (Kullen) hjälpte dem tidvis. Astrid hade en ko i en liten ladugård. Senare hyrdes ut till ett par som flyttat ut på landet från Stockholm. Foto: Gun-Britt Pettersson.

22. Astrid Liljedal och Mona Dinges kring 1958

23. Hans Herman och Mona Dinges kring 1960

24. Lövsjön idag

Ovan ser man "arrendatorns" i bildens mitt där Erik Persson bodde med sin stora familj under 50-60-talet. Ägs idag av Börje Axelsson som byggt till med ett hus med tre lägenheter. Foto ÖJ i maj 2022.

25. Herrgården

Herrgården som idag ägs av en person bosatt i Portugal. Ett stort upprustningsarbete företogs av förra ägarparet från Nederländerna. Nuvarande ägare har fortsatt att rusta ekonomibyggnader där det bla finns ett unikt, mycket högt sädesmagasin. På bilden ovan skymtar två av flera stora ekonomibyggnader. Förra ägaren hade under en period Bed and Breakfast.

Det är 125 år sedan bruket upphörde. Flertalet byggnader som hörde till bruket intill dammen är rivna. Herrgården är idag en imponerande byggnad i en avfolkningsbygd där alla hus och lägenheter som hörde till bruket är sålda som sommarhus på 1970-talet.

26. Galberget kring 1920. Fotokollage av ÖJ o Bengt Eriksson.

Sommar som vinter skulle man tvätta ofta kraftigt nersmutsade kläder.

När Emma Dahlman skulle tvätta var det praktiskt att ställa en pannmur som eldades med torr ved alldeles intill brunnen. Då man eldat en halv timme hade man varmt vatten i pannmuren och kallt vatten i brunnen. Galberget fick aldrig elström och som brunnen låg 70 m bort från huset så var detta praktiskt. Pannmuren var placerad i en öppning mellan några huggna stenar.

Var det inte kallt om händerna undrar ni säkert. Jo naturligtvis frös både barn och vuxna ofta om händerna på den här tiden.

Mer om Galberget och Lövkullen från Per-Göran Jansson. Svar till Bengt Eriksson om vägen.

Jag bodde i Lövkullen 1946-56, gården med blå prick på din karta. Jag har ett barndomsminne därifrån som kanske ge svar på en fråga när vägen byggdes. Mor hade en faster Emma som bodde i Lindesnäs. En helg bestämde sig mor och far för att åka dit och hälsa på. De ledde cyklarna efter stigen till Galberget. Det bör ha varit 1948-49. Jag var 7-8 år och min syster 3-4, så hon fick åka och jag traskade efter. Från Galberget fick jag åka på pakethållaren för det bar utför. Jag minns att far bromsade så att navet blev överhettat. Så vitt jag förstår fanns redan då den väg till Galberget som jag prickat med rött på lantmäterikartan. Den väg vi åkte gick i alla fall på västra sidan av Galberget.

27. Männens arbete ca 1920, man kör ut dynga.

Bilden tagen i Håvberget ca 1920 nedan Jakob Lindwalls smedja. Det är bröderna från Kyrkfallet som kör dynga längs myren mot Östermossen

28. Arbete för alla i familjen.

Här är en fantastisk bild från höslåtter vid "Matses" och det är Ernst Magnusson med en väldigt fin häst. Ursberget och Galberget i bakgrunden. Då Ernst var ungkarl kallades Astrid från Håvån in som hjälp under slåtterveckan. Oloves Erik hjälpte till. I familjer med barn var alla från 8 års ålder med på åkern. När det var torkväder för hö var det brottom. Många kunde hålla på 14 timmar. Kom det en regnskur skulle allt hö vändas en gång extra och sen torka någon timme till.

29. Männens arbete. Höstplöjning

Här är Ernst Magnusson med samma fina häst som ovan. Han plöjer Hamptjärnsåkern med tjärnen i bakgrunden. Denna åker är idag helt bortglömd. Men här är den inhägnad med gärdesgård.

30. Alla hjälper till att plocka potatis. Håvberget ca 1920.

Det här är en underbar bild som visar hur det kan gå till kring 1920 i en familj med 13 barn. Man tar upp potatis upp mot Oloves en dag i slutet av september. Här finns Adolf Andersson och äldste sonen Per född 1898. Här är det fint och torrt väder så sex av barnen från kanske en ålder på två till kanske 18 är med. Ja, mor Britta kan vara en av kvinnorna. Svårt att se. Dessa barn behöver sen aldrig fundera på varifrån potatisen kommer. Man planterar en och får i bästa fall sju. Mitt hus skymtar.

31. Enkla förhållanden. Samt bild av myrslåtter med flera hässjor hö.

Rökstugan i Nittberget, Grangärde
finnmark, år 1923.

Finngammelgårdens pörte, interiör.

Strandäng vid Rösjön med 7 hässjor med hö. Brukades av byn Jordbärsfallet på Västra Finnmarken långt in på 1900 talet. Jordbär kan syfta på potatis. Idag finns inga byggnader kvar. Dessa tre bilder har tagits med då de visar dels enkla förhållande och otroligt med hö vid myrslåtter. Avser andra byar än de boken handlar om men inom samma kyrksocknar. Foto Ivan Höök, Sågen

32. **Liten men stadig på foten.** Djurås sept 2022 , ÖJ

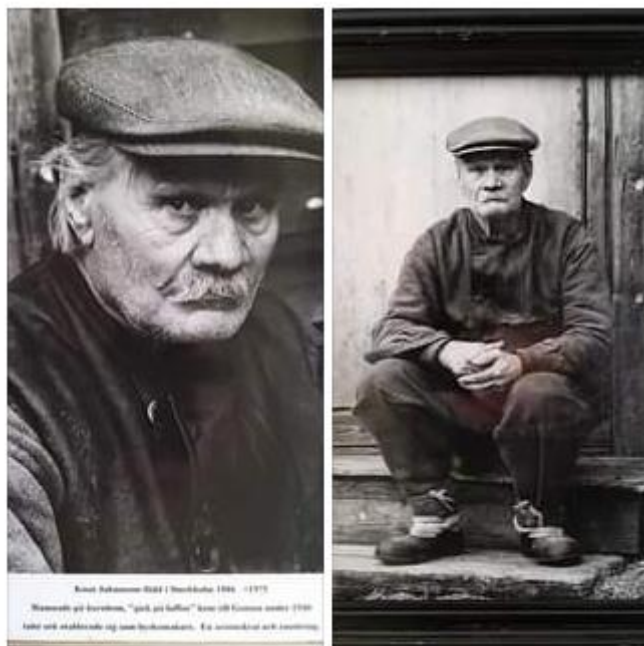
Liten men naggande god. Sötchock kan man säga. Jag stannade min cykel och ekipaget med häst, vagn o kusk stannade till och vi fick en pratstund. Vi kom in på att störst är Shire-hästen med 2.20 i mankhöjd. Finns i Lancashire i England

33. **Stenen som dolde skytten** som rånmördade en person med pengar i en väska som skulle till Anders Ersson Kyrkfallet 1867. Foto Göran Andersson sept 2022.

Med start i nedre vänstra hörnet ses hjulspår och här är den stig som gick från Lamasfallet till Kyrkfallet fram till dess man byggde väg tvärs myren på 30-talet. Fotograf är Göran Andersson och jag står bakom stenen. Avståndet till stigen är 5-6 m. Man kan knappast bomma på det avståndet. Här får vi hoppas att man kan hålla den här vägen uppe så den kan nyttjas för promenader.

34. Ensling boende i Gänsen. Foto HHKT

Knut Johansson, barnhemsbarn från Stockholm. Ensling. I min E-bok finns foto på såväl denne Knut som hans granne Bernhard Fredriksson. Tidvis bodde de i rum intill varandra i ett enkelt hus nära skolan i Gänsen. Bernhards minne lever vidare genom hans fotografier.

35. Utsökt foto med utsikt mot Gänssjön. Foto Bernhard Fredriksson

Gänsen från Jan Anders i ...
Ludvika
Hembygdsförening

Nedan

Här återges 7 bilder från Sixten Johanssons samlingar.

36. Slutavverkning. Arne Andersson Gänsen och Åke Pettersson Lövsjön.

37. Enar Andersson fäller kring 1965. Med cigarett av märke Chessman i munnen.

38. Man rullar upp stockar på slanor. Bild från Ingemar i Lövsjön

39. En stunds vila på lasset. Bilden från Lövsjö-trakten.

40. Enar Andersson och stort lass. Måste var gynnsam terräng och isig körväg.

Enar Andersson med fullt lass

41. Sven Karlsson, Pullingberget och Hjalmar Johansson Tåtriset. Frösådd.

Sven Karlsson

Hjalmar Johansson

42. Ragnar Karlsson Pullingberget. Också den starke kan behöva lite vila.

43. Flygbild från 1960 visar bosättningen nordväst om Sultenberget.

44. Kartan från 1912 visar huset i nordväst. I sydöst Bäcklindans fäbod.

Bilaga 5. Hårt arbete skildrat i litteraturens finrum.

Tiden fram till 1950-talet innebar för en majoritet av män och kvinnor hårt arbete. Många fick stora problem med värk i rygg, axlar och höfter. Det här avsnittet kan kanske ses som överkurs men här ska det handla om arbetsskildringar i andra verksamheter än bondens slit på åker. Man ser efter en stund att många hade det värre än den självägande bonden i de 20-talet i nämnda byar. Ni får också ta del av mer om ardennerhästen och hur det kunde vara att för 100 år sedan flanera runt i Bombay.

Harry Martinsson, om bl a ardennerhästar

När nobelpristagaren i litteratur Harry Martinsson var kring 20 år så var han runt jorden på olika båtar. Tidvis var han eldare och skulle skyffla in kol i ångmaskinen. I hamn fick han ibland krypa in i maskinen och skrapa svavel, sot och tjära. Hela dagar.

Kring 1920 är han i Brügge i Belgien och ser de stora hästarna:

Om denna usla stad må följande fakta anföras. Den har världens största ardennerhästar (stadens ståtliga inslag), monumentala kolosser, som stiga som urgestalter, ja, som tunga, animaliska block av tålmod, tillgivenhet och styrka ur Belgiens leriga jord och dimmor.

Antwerpen äger hundratals av dessa tunga, väldiga manifestationer av kött, på något vis mer imponerande än elefanterna, just emedan den tunga ardennern inte är exotisk utan hör samman med lerig jord, dimmiga nordsjöklimat och hårda arbeten, tunga flakvagnar och kokor. Man finner bara en lokal på jorden som kan tävla med Anvers` ardennerdjur: det engelska Yorkshire. Å, de tunga tåliga Antwerpenkamparna och Yorkshiredjuren: en bild av den tåliga kraften i världen.

Vi flyttar oss sen till Pampas stora grässlätt med oändliga majs och vetefält i Argentina dit poeten kommer något senare:

Vid ett färgställe rasta alla foror, köpa kött och majs och mate, sätta strängar på sina gitarrer och laga sina jättestora forvagnar (de stora husbyggda tvåhjulskärror, man måste vara minst 15 år för att nå upp till hjulets nav). Framför dessa Pampas fraktare gå tolv par oxar eller sex par. Oxarnas namn äro sådana som Argentina, Pampero, Santa Maria, La Reine Victoria, och dessa oxar känna sina namn och rycka till då de ropas, och oxmuskler lägga mil till mil. Sittande till häst framför denna flåsande oxkolonn dirigerar kusken dem med en tjugofots spiskodd bambustav.

Under några veckors ledighet i Bombay ser han hundratals kärror dragna av springande vattenbufflar med enorma horn och även en last av metertjocka träd dragna av tre elefanter i bredd. Den här boken fick jag 1963 i stipendium och sen blev den inte läst förrän helt nyligen då jag fann den vid städande i ett vindsutrymme.

Flertalet båtar som författaren arbetade på, antingen som eldare eller mässpojke, eldades med kol som manuellt skulle skyfflas in i väldiga ugnar för att där brännas och ge ånga. Tidvis eldades det med dåligt kol som Tyskland tvingats leverera som ett krigsskadestånd.

Fartyget S/S Fernmoor av London var en hårdfyrad trettontusentonnare, som brände sextiofem ton kol per dygn. Den höll då en fart av 13 knop. (Verkningsgrad är i bästa fall 13 proc för ångdrift) Den hade fyra dubbeleffektpannor, tolv fyrar. Varje vakt stod vi två man på durken och eldade med stora argentinska spannmålsskyfflar. Varje eld skulle ha etthundratjugo skyfflar kol varje påfyrning. Det blev åttahundratjugo skyffeltempon per man för varje matning. Nedbränningstiden var maximalt 49 minuter.

Så upprepades de åttahundra armtempona om och om igen -en sorts evig kretsång i en trampkvarn av järn. Dessemellen kom slagningen. När det förestod kände vi oss som tjurar i den sextio grader heta luften. När det förestod kallade vi med ilska och värmeflämtande rop på lämparna. Skrämda av våra rop kommo de genast ut ur de svala boxarna, kuschade och skrämda som kulier, ehuru de voro från Wales. Man slaktade ner elden och den utrakade slaggen plågade ansiktet och kroppen med en strålning som saknade allt förbarmande och slagghögen växte till en hövolms storlek. Den var som hämtad från solens inre.

Med kranvatten som togs in från bottenventilen släckte de kuschade lämparna dessa slagghögar med kaskader av vattenhinkar. De stora slaggbumlingarna röto för varje hink till som hesa djur, avslocknade motvilligt och långsamt och fyllande eldrummet med skällhet ånga.

Tilläggs kan (av mig) att det finns likheter med att riva ut en kolmila på Ursberget kring 1920, men att proceduren på ett skepp skedde "inomhus" där värmen hade att stiga upp genom gallergolv. Lasten bestod av 5700 ton kol som på 18 dagar fraktades från Durban till Port Sudan. Båten behövde upp mot 1000 ton kol för att göra resan. Det låter mycket får jag säga. Och en kulie är en asiatisk daglönare.

I Bombay ligger båten i hamn i flera veckor och då kan man för en billig penning få ångpannorna sotade och skrapade in i minsta skrymsle. Till detta anlitas pojkar på sex år som leds av en pojke på elva år som har en piska. Små barn leds således av ett något äldre barn med piska. Inne i pannorna är det mörkt och för att se något så har sex-åringarna enkla lampor som eldas med tran. Och de sprider en brun och illaluktande rök inne i pannorna. Och de skrapa med stålborstar och tvätta sedan med causticsoda. Barnen har endast ett höftskynke och causticvätska som är frätande stänker på deras nakna kroppar. Måltider består av kokt ris kryddat med en smula curry.

Man tar också ombord tolv tvätterskor som stannar i två veckor. Lika många som besättningsmännen och varje servar en mans tvätt. Varje besättningsman får då samtidigt en "fru" och de kan leva som gifta i två veckor. Dessa kvinnor anser sig med detta arrangemang leva ett bättre liv än de systrar av låg kast som gift sig med en indier. Kvinnan i Indien lever under ett fem-faldigt förtryck genom seder, religion och sin man. Författaren ser inga gamla kvinnor. Ingen uppnår hög ålder. Sidorna om Bombay 1920 är storslagen litteratur.

Han får uppleva en tropisk cyklon då fartyget dessutom har överlast genom en åtta meter hög virkesstapel på däck. Fartyget får 38 gr slagsida, ångmaskinen fungerar inte vid en sådan lutning och fartyget vänds med sidan mot vinden. Man bestämmer att enda chansen är att kapa de lås som håller timmerstapeln. Det görs i den lutning som fartyget har genom att man kryper på lasten och lossar säkringar. Sen drar man bort en lång kabel och med lite tur så glider hela brädstapeln av båten. Och den ratar upp sig. Tre man försvinner i vågorna. Havet kring båten fylls av plank.

Liksom då det gäller betongarbetaren i avsnittet ovan så får vi konstatera att arbetet som eldare på en oceanångare i många avseenden är värre än skogsarbetet kring 1920. Lika tungt men med risker att skadas av damm och rök. Och skogsarbetaren eller hästköraren kan om det är uselt väder ställa in och ta en "kojdag". Det går dessvärre inte om man just ska passera Kap Horn i en snöstorm från Antarktis.

Och vår tidigare nämnde nobelpristagare Harry Martinson skriver år 1922 då han är i Bombay och för ett tänkt samtal med en mycket ung danserska: Här uttalar han civilisationskritik 100 år för Göran Greider i Dalademokraten.

-Utvecklingsarbete och effektiva plebejer har ställt allting på huvudet där borta i Europa, förstår du barn. Det sägs att det finns inget som kan stoppa det; att allt måste ha sin gång tills det brister.

Du vet inte barn, hur fort allt har gått. Ångmaskinens tid var ju en rätt lycklig tid. Lokomotivens snabba måttfullhet och högtidliga tjusning. Spetsfabriken som hann med att göra precis så mycket som gick åt och därför låg lycklig i dalen. Ja, allt var måttfullhet, vitalt och rimligen bekvämt i ångperioden. Vi hade telegrafien och telefonien då också. Även den trådlösa. Vi hade inte behövt så mycket mer. Allt som hade behövt tillfogas var den rimliga rättvisans komplement, ja, du förstår barn, de var tokiga och giriga, misstänksamma och idiotiska. Med dessa egenskaper uppnådde man på teknisk väg det första trappsteget på vägen till det tekniska ödets ironi.

Du förstår, kära flicka, att det här är krångligt, men du måste förstå mig. Den här historien vilar också tung på Indien. Tänk om det byggts ett annat Indien där du och dina systrar sluppit dansa den kränkande upp och ner dansen. (Den elake man som stod för detta tvingade barnen att gå på händer och dansa upp och ner efter hans musik på ett konstigt instrument. Kring anklarna har de bjällror.)

Det slutar med att han önskar att John Bauer, vår store sagomålare, sett dig och målat en täck och sagodjup plansch av dig. Du hade suttit på en lingontuva inne i Holavedsskogarna och blinkat så skogstjärnsmörkt med ögonen, att tjärnen skulle ha åskmullrat nere i sin gyttja, av avund.

Tilläggs kan att Indien var Englands så kallade "Kronkoloni" vid den här tiden och ytterligare 25 år framåt. Hur England kunde kontrollera sina kolonier runt om i världen är något av en gåta. Man sa att i det Engelska imperiet gick solen aldrig ner. Utmärkande för engelska militären och de som administrerade kolonierna var att de ej lät sig mutas och var alltid till 100 proc lojala mot hemlandet

Plöjaren i litteraturen

Plöjaren i senhöstskymning över slätten skrider, hästens hovar takten trampa. Verket långsamt lider. Seg, gråa leran klyves, fåran växer ut, hän mot några kala viden invid tegens slut.

Hårt om styrets nötta handtag griper grova näven. Slätten sover. Träsket blundar. Gulnad slakar säven. Över blöta starrgräsbäddar smyger dimmans rök. Tyst i senhöstskymning skrider plöjarn med sitt ök.

Arvid Mörne

En död arbetarhustru (dikt av Erik Lindorm.)

Ej längre med tillbringaren du går, så rädd att spilla, och aldrig mer du frågar efter oxköttets pris, och aldrig mer din äkta man skall göra dig illa och rödbrusig törna mot dig vid vagga eller spis.

..

De minsta skreko till, när du sänktes ner i gropen. Så rasslade bland blommorna de trenne skovlar sand. Din man klev upp på graven och glodde, blek och snopen, och konvaljbuketten höll han med grov och ovan hand.

..

Här återges två verser av nio. Dikten anses av många vara den dikt ”som mest gripande återger fattigdomens psyke. Inte den svenska fattigdom som besjungs av skaldar och som himlens fria fåglar sväva över”.

Radion -den underbara lådan (en text av Alf Henriksson)

..... Den fattige torparens son hade fått jobb i staden och med månatligen sparade pengar kunde han till fadern till jul skicka en låda med en tyngande ackumulator, lampor och sladdar.

Torparen skådade skyggt den prydliga, blänkande lådan, tog sina glasögon fram och läste med mumlande läppar bruksanvisningens lapp, som medföljde paketet, skruvade på sin plats med stela och ovana fingrar trådarnas poler till sist och påvred den svagsura strömmen.

Hustrun, som stod vid spisen och tillredde aftonens lutfisk, öppnade munnen i skräck, när plötsligt en dånande stämma genljöd kring spiskupans valv och yttrade: ”Ölands norra udde halvklart, vind nordväst 3 meter per sekund, Gotska sandön halvklart nordnordväst 4, Sandhamn

Torparen skrattade till och vred den graderade ratten, vilken på lådan var fäst, och mansrösten dämpades något, tystnade därpå till ro och följdes av gladare röster.

Helgen skred underbart fram, Heidenstam tittade in, Armstrong trakterade bleck och professor Velanders benäget gav av sitt vetande del till det fattiga torparefolket.

Tilläggas kan här av mig att om problem uppstod med den underbara lådan så fanns Bernhard Fredriksson i Gänsen som för en obetydlig peng kunde bistå och reparera en utsliten elektrolytkondensator.

Vi ska också minnas att man kunde skaffa radio långt innan man fick elen med 220 Volt framdragen. I Håvberget kunde man ha radio med ackumulator samt telefon med egen telefonväxel redan kring 1925. I många år har vi tagit detta med elektrisk energi för något som är ”givet”. Strömmen den finns i vägguttaget och har kunnat nyttjas till något så simpelt som att värma husen. Till en billig peng dessutom. Men för ganska precis ett år sedan fick vi erfara att ström till allt och alla inte är något som försynen givit oss. Nu i oktober 2022 väntar vi oss att nya regeringen ska införa pristak. Men jag fyllt min vedbod med 6 kubik ved och förbereder för nästa vinter med röjning vid Rasktäppan.

Och nedan om Lieslätter på Hemsö. Bönder i skärgården hade det fattigare än bönder på fastlandet. Endast en vara fanns för bonden/fiskaren att ha för att byta till sig tex redskap, mjöl o annat. Det var strömning som efterfrågades av bönder på fastlandet.

Lieslåtter i boken Hemsöborna/ August Strindberg

Hemmanet ägs av en änka och hon har anställt drängen Karlsson. Folk på öarna runt om anmodas komma och hjälpa till med slåtter. Citat nedan men avkortat.

Klockan är tre på morgonen en julidag i början av månaden. Det röker redan ur skorstenen, och kaffepannan är påsatt; hela huset är vaket och i rörelse, och ute på backen står ett långt kaffebord dukat. Slätterfolket, som kom aftonen före, har sovit på skullar och logloft, och tolv resliga skärkarlar i vita skjortärmar och halmhattar stå i grupper utanför stugan, väpnade med liar och brynen. Det är Åvassen och Svinnockarn, gamla redan med av rodd kutiga ryggar; där är Aspön med sitt kämpaskägg, huvudet högre än de andra och med djupa, sorgsna blickar från ensamheten i havsbandet, från sorger utan namn och utan klagan; där är Fjällångarn, kantig och kringvriden ett halvslag som en martall ute på sista kobben; Fiversätraön, mager, utblåst, livlig och torr som ett kaffeskinn; Kvarnöarne, båtbyggare med rykte; Långviksskärare, de första skälskyttarne; Arnöbonden med sina pojkar.

Och omkring dem, mellan dem tassade flickorna i linnetygsärmarne, med bröstdukar över barmen, klädda i ljusa sommarklänningar och med scharletter på huvet; härvarne (härvarna) nymålade i regnbågsfärger, hade de medfört själva, och de sågo mera ut som de gingo till fest än till arbete. Gubbarna klappade dem med fingerknogarne i livet och sade förtroligheter, men pojkarna höllo sig så tidigt på morgonen på avstånd, avvaktande kvällen med dess skymning, dans och musik för att leka älskogslekar.

Solen hade varit uppe en kvarts timme men än inte hunnit över tallbackens toppar för att slicka daggen ur gräset; viken låg spegelblank,.....osv

Emellertid var kaffet urdrucket, solen steg, och veteranerna satte sig i rörelse neråt Storängen med liarne på axeln, följda av de unga och flickorna.

Gräset stod högt till låren och var tjockt som en fäll, så att Karlsson måste redogöra för den nya ängsskötseln; hur han låtit röja ur löv och fjorårsgräs, jämnat ut mullvadhögar, så i frostfläckarne och vattna över med gödselsaften. Därpå anordnade han som en kapten sin trupp, gav hedersplatserna åt de gamla och förmögna och gick själv allra sist. Och så gick slaget fram: Två dussin vita skjortärmar i en kil som höstflyttande svanar, med liarna hack i häl, och efter i spridd ordning, som en flock fisktärnor, nyckfullt kastande, slängande, men ändå hållande tillsammans, kommo flickorna med sina härvar, var och en följande sin slätterkarl.

Första slaget var uttaget, och nu stannade kämparne, stödda på sina lieskaft, betraktande förödelsens verk, som de lämnat bakom sig, torkande svetten ur mössremmarna och inläggande en ny snusvalk ur mässingssnusdosorna, medan flickorna skynda att komma ifatt.

Det är fest i luften och tävlan i arbetet, så att man hellre skulle stupa i solskottet än ställa lien ifrån sig. När klockan är åtta på morgonen, ligger källängen som en nydrillad åker, slät som en hand och med gräset i långa strängar.

Detta är i sanning storslagen prosa av August Strindberg.

Fast i sina egna vanor

Någon har nämnt att för riktiga arbetare så var en helgdag mitt i veckan något man ogillade. Man kom ju ur rytmen med fem vardagar, fyra timmars arbete på lördag samt ledig söndag. Kan själv säga att jag känner samma. Helgdagar mitt i veckan kan man som oftast klara sig utan. Undantag kan väl i så fall vara just julafton, juldag.

